

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДИДІВ ІРИНА БОГДАНІВНА

УДК 338.48-53:63:334.72

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК АГРОТУРИЗМУ ЯК ВИДУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ НА СЕЛІ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. Б. Дидів

Науковий керівник: **Липчук Василь Васильович**,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Дидів І. Б. Розвиток агротуризму як виду підприємницької діяльності на селі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Львівський національний аграрний університет, Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних засад та прикладних положень, а також пошуку нових наукових підходів до удосконалення процесу реалізації економічних механізмів стимулювання та розвитку підприємництва у сфері агротуризму. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що прискорений розвиток несільськогосподарського підприємництва, зокрема агротуризму може відіграти важливу роль каталізатора структурної перебудови економіки України, забезпечити демографічну стабільність та розв'язати соціально-економічні проблеми сільських територій регіону.

Узагальнено наукові та теоретичні підходи до визначення поняття «агротуризм», під яким розуміється вид підприємницької діяльності з наданням послуг та пропонуванням товарів з метою рекреації та активного залучення до традиційних форм господарювання, пов'язаний з перебуванням відпочиваючих в агросадибі, фермерському господарстві чи агротуристичному кластері. З'ясовано сутність агротуризму, його значення та основні закономірності агротуристичної діяльності, які поглиблюють відомості теоретико-методичних засад.

Визначено внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на розвиток агротуризму. Розроблено науково-практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів функціонування підприємництва у сфері агротуризму. Створення сприятливих умов для розвитку різних форм підприємництва, урізноманітнення господарської діяльності на селі має стати основним завданням державної, регіональної та місцевої влади. Для цього в Україні необхідно створити сприятливе для сільського населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинних законів. Розвиток

підприємництва на селі сприятиме самозайнятості населення, збільшенню його доходів та підвищенню рівня життя у сільській місцевості загалом.

Встановлено перспективні вектори розвитку агротуристичної діяльності в Україні та визначено основні положення його формування, які поділяються на теоретичні та прикладні. Теоретичні положення пов'язані з напрацюванням науково-методичних засад територіальної організації агросадиб, агротуристичних кластерів та використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Основною метою прикладних положень є створення рекомендацій для підвищення рівня розвитку агротуризму в районах Львівської області та збільшення ефективності функціонування агротуристичних кластерів.

Запропоновано комплексний науково-методичний підхід дослідження агротуризму, що ґрунтується на оцінці туристично-рекреаційного потенціалу, людських ресурсах, сезонному коливанні попиту, екологічній ситуації регіону, географічному розташуванні, природно-кліматичних умовах, рівні розвитку соціальної інфраструктури сільської місцевості, наявності вільного житлового фонду, ступеня розвитку аграрного підприємництва, забезпеченість населення земельними ресурсами, виробництві органічної продукції. Надано соціально-економічну оцінку ринку агротуристичних послуг з урахуванням сучасних тенденцій у цій сфері. У результаті дослідження встановлено, що за наявності туристично-рекреаційних та природних ресурсів Львівська область посідає одне з провідних місць в Україні, що приваблює велику кількість іноземних та внутрішніх туристів.

В дисертаційній роботі представлено результати анкетного опитування, яке проводилось серед власників агросадиб, що дало можливість оцінити наявний стан розвитку агротуризму, виявити існуючі проблеми, а також з'ясувати основні чинники, що стримують та сприяють агротуристичній діяльності. Проведено прогноз агротуристичної діяльності до 2025 року з врахуванням показників Всесвітньої туристичної організації, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої організації охорони здоров'я, захворюваності на COVID-19 в Україні, темпів вакцинації, збройної агресії РФ проти України, соціальної,

економічної та політичної ситуації в державі.

Розроблено інноваційну концептуальну кластерну модель розвитку агротуризму, основою якої є координація взаємозв'язків між суб'єктами агротуристичної діяльності, а саме: власниками діючих агросадиб, органами місцевого самоврядування, фермерськими господарствами, місцевими мешканцями, виробниками органічної продукції, підприємцями, закладами культури, екокрамничками, місцевими рекреаційно-туристичними об'єктами, закладами освіти, вітчизняними на іноземними туристичними організаціями тощо. Така синергія між великим колом учасників стане передумовою залучення нових інвестицій, збільшить кількість туристів, зокрема іноземних, надасть новий поштовх до розвитку агротуристичної діяльності на засадах підприємництва, дасть можливість ефективніше використовувати рекреаційно-туристичні ресурси, розширить спектр агротуристичних послуг, покращить рівень обслуговування, що в підсумку підвищить соціально-економічне становище сільського населення.

Детально проаналізовано діяльність агротуристичного кластеру «ГорбоГори», який забезпечує не тільки надходження якісною агропродукцією «від фермера до споживача», а також надає широкий спектр агротуристичних послуг, сприяє занятості сільського населення, підвищення їх рівня доходів та в цілому сприяє розвитку інфраструктури сільських територій Пустомитівського району. Досліджено феномен об'єднання підприємців на умовах конкуренції та взаємної вигоди, які продовжують інвестувати у розвиток агротуристичного кластеру «ГорбоГори» з метою розширення діяльності свого проекту в інших районах Львівської області.

На прикладі агротуристичного кластеру «ГорбоГори» та власних досліджень, автором обґрунтовано та запропоновано доцільність реалізації організаційно-економічних механізмів і заходів для стимулювання розвитку діючих та створення нових агротуристичних кластерів в досліджуваному регіоні, в основі функціонування яких буде взаємодія та здорова конкуренція між всіма суб'єктами господарювання на засадах підприємництва. Доведено, що для успішної роботи агрокластера потрібна синергія влади, бізнесу і науки.

На основі проведених досліджень автором обґрунтовано та запропоновано концептуальну модель взаємовигідної співпраці між кластерами «ГорбоГори», «Львівське Опілля» та «Бойківські газди», яка побудована на засадах підприємництва, здорової конкуренції, взаємодовірі, впровадженні інновацій з метою вироблення спільного туристичного продукту, що дасть можливість ефективніше використати туристично-рекреаційні ресурси Львівської області, залучити нові інвестиції, покращити сільську інфраструктуру, а в цілому підвищити добробут селян. Визначено, що розвиток агротуризму у Львівській області на засадах підприємництва залежить від запитів туристів, які формують попит у даній сфері, та підприємців, які забезпечують реалізацію їх потреб.

Запропоновано інноваційні рішення розвитку агротуризму, науково-методичні розробки, рекомендації власникам агросадиб, учасникам туристичних кластерів для їх успішного функціонування та залучення більшої кількості туристів. Розроблено концептуальну модель інноваційного розвитку агротуризму. Запропоновано різні види інновацій в агротуризмі за характером новизни.

Наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження пройшли апробацію та прийняті до використання й впровадження державними виконавчими органами, районними та сільськими радами, фермерськими господарствами, агротуристичними кластерами, приватними агросадибами у Львівській області.

Результати досліджень використовуються у навчальному процесі Львівського національного аграрного університету під час викладання дисциплін «Курортна справа», «Організація готельного господарства», «Туристичне краєзнавство», «Спеціалізований туризм», «Рекреалогія та рекреаційні комплекси світу» та «Економіка туристичних підприємств». Проведені наукові дослідження переконують нас у тому, що саме агротуризм на засадах підприємництва в комплексі з іншими галузями здатний забезпечити розвиток сільських територій та підвищити соціально-економічне становище в Україні.

Ключові слова: агротуризм, підприємництво, агросадиба, туристи, агротуристичний кластер, співпраця, сільські території, інновації, синергія.

ANNOTATION

Dydiv I. B. The development of agro-tourism as a form of entrepreneurial activity in rural areas. – Qualification scientific paper as manuscript.

A thesis for the degree of Candidate in Economics by specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (According to the Types of Economic Activities). – Lviv National Agrarian University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2020.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical and methodical bases and applied provisions, and also search of new scientific approaches to improvement of process of realization of economic mechanisms of stimulation and development of business in the field of agrotourism. Modern scientific research shows that the accelerated development of non-agricultural entrepreneurship, in particular agritourism can play an important role in catalyzing the restructuring of the economy of Ukraine, ensure demographic stability and solve socio-economic problems in rural areas of the region.

Generalized scientific and theoretical approaches to the definition of "agritourism", which means a type of business activity with the provision of services and supply of goods for recreation and active involvement in traditional forms of management, associated with the stay of vacationers in farmstead, farm or agritourism cluster. The essence of agrotourism, its significance and the basic laws of agritourism activity, which deepen the knowledge of theoretical and methodological principles, are clarified.

Internal and external factors influencing the development of agritourism are identified. Scientific and practical recommendations for improving the mechanisms of entrepreneurship in the field of agritourism have been developed. Creating favorable conditions for the development of various forms of entrepreneurship, diversification of economic activities in rural areas should become the main task of state, regional and local authorities. To do this, Ukraine should create favorable for the rural population, transparent and effective legal framework and enforcement mechanisms applicable laws. The development of entrepreneurship in rural areas will contribute to self-employment, increase incomes and improve living standards in rural areas in general.

Perspective vectors of agrotourism activity development in Ukraine are

established and the main provisions of its formation are determined, which are divided into theoretical and applied ones. Theoretical provisions are related to the development of scientific and methodological foundations of the territorial organization of farmsteads, agritourism clusters and the use of natural resource potential of the region. The main purpose of applied provisions is to create recommendations for improving the development of agritourism in the districts of Lviv region and increase the efficiency of agritourism clusters.

It was suggested a comprehensive scientific and methodological approach to the study of agritourism, based on the assessment of tourist and recreational potential, human resources, seasonal fluctuations in demand, the ecological situation of the region, geographical location, climatic conditions, levels of rural infrastructure, availability of housing, degree of development of agrarian entrepreneurship, provision of the population with land resources, production of organic products. A socio-economic assessment of the agritourism services market was presented taking into account current trends in this area. As a result of the study, it was found that the Lviv region occupies one of the leading places in Ukraine in terms of the availability of tourist, recreational and natural resources, which attracts a large number of foreign and domestic tourists.

In dissertation presents the results of a questionnaire survey conducted among farmstead owners, which provided an opportunity to assess the current state of agritourism development, identify existing problems and identify the main factors hindering and contributing to its development. Done agrotourism activity forecast until 2025 based indexes of the World Tourism Organization, the World Bank, the International Monetary Fund, the World Health Organization, the incidence of COVID-19 in Ukraine, vaccination rates, armed aggression against Ukraine, social, economic and political situation in the state.

An innovative conceptual cluster model of agrotourism development has been developed, the basis of which is the coordination of relationships between the subjects of agritourism activities, namely: owners of existing farmsteads, local governments, farms, local residents, producers of organic products, entrepreneurs, cultural institutions, eco-shops, local recreational and tourist facilities, educational institutions,

domestic and foreign tourist organizations, etc. Such synergy between a wide range of participants will be a prerequisite for attracting new investment, increase the number of tourists, including foreign ones, give a new impetus to the development of agritourism activities on an entrepreneurial basis, allow more efficient use of recreational and tourist resources, as a result, increase the socio-economic situation of the population, as a result, it will increase the socio-economic situation of the rural population.

The work of the agro-tourist cluster "GorboGory" is analyzed in detail, which ensures the receipt of quality agricultural products "from farmer to consumer", and also provides a wide range of agritourism services, promotes employment of the rural population, increases their income and in general contributes to the development of infrastructure in rural areas of Pustomyty district. The phenomenon of association of entrepreneurs in the conditions of competition and mutual benefit is investigated, who continue to invest in the development of agritourism cluster "GorboGory" in order to expand their project in other areas of Lviv region.

On the example of agritourism cluster "GorboGory" and own research, the author substantiates and proposes the feasibility of organizational and economic mechanisms and measures to stimulate the development of existing and creation of new agritourism clusters in the study region, which will be based on interaction and healthy competition between all actors management on the basis of entrepreneurship. It is proved that the successful operation of the agricultural cluster requires a synergy of government, business and science.

Based on the research, the author substantiates and proposes a conceptual model of mutually beneficial cooperation between the clusters "GorboGory", "Lvivske Opillya" and "Boykivski Gazdy", which is based on entrepreneurship, healthy competition, mutual trust, in order to develop a joint tourism product, which will allow more efficient use of tourist and recreational resources of Lviv region, attract new investments, improve rural infrastructure, and generally improve the welfare of rural residents. It is determined that the development of agritourism in Lviv region on the basis of entrepreneurship depends on the demands of tourists, which form the demand in this area, and entrepreneurs who ensure the realization of their needs.

Innovative solutions for the development of agritourism, scientific and methodological developments, recommendations for owners of farmsteads, participants in agritourism clusters for their successful operation and attracting more tourists are proposed. A conceptual model of innovative development of agritourism has been developed. Different types of innovations in agritourism by the nature of novelty are offered.

Scientific results, conclusions and recommendations of the dissertation research have been tested and accepted for use and implementation by state executive bodies, district and village councils, farms, agritourism clusters, private farmsteads in Lviv region.

The research results are used in the educational process of Lviv National Agrarian University during the teaching of disciplines "Resort business", "Organization of hotel management", "Tourist local lore", "Specialized tourism", "Recreology and recreational complexes of the world" and "Economics of tourist enterprises". The conducted scientific research convinces us that it is agritourism on the basis of entrepreneurship in combination with other industries that is able to ensure the development of rural areas and improve the socio-economic situation in Ukraine.

Keywords: agrotourism, entrepreneurship, farmstead, tourists, agrotourism cluster, cooperation, rural areas, innovation, synergy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВИНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Липчук В. В., Дидів І. Б. Значення агротуристичного підприємництва у розвитку сільських територій в Україні. *Вісник Львівської комерційної академії: серія економічна*. 2013. Вип. 43. С. 96-100 (*особистий внесок: авторка дослідила роль і значення агротуризму в Україні як основи розвитку сільських територій та соціальної сфери села*).

2. Дидів І. Б. Кластерна форма організації агротуристичного підприємництва. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2014.

№ 21 (2). С. 184-189.

3. Дидів І. Б. Діяльність та розвиток агротуризму у Львівській та Івано-Франківській області. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2016. №23 (1). С. 119-123.

4. Дидів І. Б. Підприємницькі засади розвитку агротуризму. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2019. № 26. С. 146-150.

Статті у наукових закордонних фахових виданнях

5. Lypczuk V., Kotliński W., Dydiv I. Wykorzystanie zasobów agroturystyki w regionie Karpackim Ukraine. *Gospodarka I finansy*. Współczesne wyzwania rozwoju społeczno-ekonomicznego polski i europy. Kielce, 2015. No 6. P. 147-158 (*особистий внесок: авторка навела приклади диференційованого оцінювання агротуристичної діяльності з урахуванням інтегрального показника розвитку агротуризму*).

Матеріали науково-практичних конференцій

6. Дидів І. Б., Липчук В. В. Розвиток агротуристичного підприємництва в Україні та перспективи інтеграції на міжнародний ринок. *Сучасні тенденції розвитку туризму та індустрії гостинності: Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених* (м. Донецьк, 13-14 листопада 2013 р.). Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського, 2013. С. 116-119 (*особистий внесок: авторка охарактеризувала сприятливі умови розвитку агротуристичного підприємництва та перспективи виходу на міжнародний ринок*).

7. Липчук В. В., Дидів І. Б. Сучасний стан і перспективи розвитку агротуристичного підприємництва в Україні. *Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва розвитку сільських територій: матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму*: (м. Львів, 18-20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський національний аграрний університет, 2013. С. 281-285 (*особистий внесок: авторка дослідила сучасний стан та перспективи розвитку агротуризму в Україні*).

8. Дидів І. Б. Збільшення туристичних потоків в агротуристичні підприємства завдяки рекламі в системі маркетингу. *Реклама: інтеграція теорії та практики: тези*

доповідей VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2014. С. 45-47.

9. Липчук Н. В., Дидів І. Б. Мотивація відпочинку у сфері сільського зеленого туризму. *Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23-24 жовтня, 2014 р.). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2014. С. 36-37 (*особистий внесок: авторка дослідила та охарактеризувала мотиви відпочинку у селі*).

10. Дидів І. Б. Становлення агротуризму та його роль у розвитку українського села. *Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій*: матеріали тез XV Міжнар. наук.-практ. форуму Львівського національного аграрного університету (м. Дубляни, 24-26 вересня 2014 р.). Львів, 2014. С. 115-121.

11. Дидів І. Б. Агротуристичний вектор розвитку сільських територій Івано-Франківщини. *Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 15 грудня 2017 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. Ч. 1. 128 с.

12. Дидів І. Б. Агротуристична діяльність, як засіб захисту та збереження навколишнього середовища. *Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи*: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16-17 лютого 2018 р.). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 77-79.

13. Дидів І. Б. Агротуризм як перспективний напрям відродження села. *Використання й охорона земельних ресурсів: актуальні питання науки та практики*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Львів, 16 травня 2018 р.). Львів: Львівський національний аграрний університет, 2018. С. 71-73.

14. Дидів І. Б. Соціально-економічне значення сільського зеленого туризму. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności*: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Kraków, 17 czerwca 2019 r.). Kraków: OP «Europejska

platforma naukowa», 2019. Tom 2. S.12-14.

15. Дидів І. Б. Основні засади розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18-19 жовтня 2019 р.). Львів: ЛДУФК ім. І. Боберського, 2019. С. 48-50.

16. Дидів І. Б., Хомич Н. П. Привабливість відпочинку у сільському зеленому туризмі. *Регіональні особливості розвитку невиробничої сфери економіки України*: збірник тез Міжнар. наук. інтернет-конф. (м. Харків, 21-22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 58-59 (*особистий внесок: авторка навела переваги вибору відпочинку міського населення у сільських зелених садибах*).

17. Дидів І. Б. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області. *Сучасний рух науки*: матеріали тез X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., що присвячена головній місії Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience» – прокласти шлях розвитку сучасної науки від ідеї до результату (м. Дніпро, 2-3 квітня, 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 376-381.

18. Дидів І. Туристична привабливість Львівщини. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій*: матеріали XXI Міжнар. науково-практ. форуму (м. Дубляни, 22 – 24 вересня 2020 року). Львів: ННБК «АТБ», 2020. С. 109-113.

19. Дидів І. Б., Дидів А. І. Оцінка екологічних впливів туристичної діяльності на навколишнє середовище. *Географія та туризм*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди: (м. Харків, 26 лютого, 2021 р.) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 74–81 (*особистий внесок: авторка визначила ступінь впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище*).

20. Dydiv I. Assessment of tourist and recreational potential of Lviv region. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference* (March 12, 2021, Vilnius, Republic of Lithuania) European Scientific Platform. Vilnius, 2021. Vol. 3. P. 161-163. DOI 10.36074/scientia-12.03.2021.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АГРОТУРИЗМУ ЯК ВИДУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	23
1.1. Суть та значення агротуризму у розвитку сільських територій.....	23
1.2. Агротуризм в системі аграрного та туристичного підприємництва.....	34
1.3. Особливості надання агротуристичних послуг.....	44
1.4. Методики дослідження агротуристичної діяльності.....	52
Висновки до розділу 1.....	61
Розділ 2. ДИНАМІКА ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛЬВІСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	64
2.1. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області.....	64
2.2. Соціально-економічна оцінка ринку агротуристичних послуг.....	83
2.3. Стан та передумови розвитку агротуризму.....	105
2.4. Формування та функціонування агротуристичних кластерів.....	125
Висновки до розділу 2.....	153
Розділ 3. ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ.....	157
3.1. Прогнозні моделі розвитку агротуризму.....	157
3.2. Інновації в агротуристичній діяльності.....	178
3.3. Розвиток агротуризму на основі міжкластерної співпраці.....	193
Висновки до розділу 3.....	201
ВИСНОВКИ.....	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	208
ДОДАТКИ.....	230

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні українське село перебуває в стані глибокої економічної та соціальної кризи. Вирішення питання фінансового достатку селян та розвитку сільських територій за рахунок виробництва тільки однієї сільськогосподарської продукції є недостатнім. У такій ситуації актуального значення набуває новий вид підприємництва, спрямований на забезпечення економічного розвитку села – агротуризм, який може відіграти роль каталізатора структурної перебудови економіки та сприятиме системному вирішенню організаційно-економічних і нагальних соціальних проблем. Агротуристична діяльність заохочуватиме до праці на рідній землі молодь, що сприятиме вирішенню демографічної проблеми. Вона забезпечить диверсифікацію виробництва сільськогосподарської продукції, розвиток інфраструктури сільських територій, зростання зайнятості сільського населення, його доходів, а також реалізацію багатого туристичного потенціалу держави. Пропозиція агротуристичних послуг, особливо з огляду на їхню низьку ціну, є привабливішою та краще задовольняє потреби відпочивальників, тож агротуризм стає конкурентоспроможнішим відносно інших видів туризму.

У зв'язку із пандемією COVID-19 внутрішній туризм набуває більшої популярності. Для агротуризму з'явилися нові можливості, оскільки він передбачає відпочинок у сільській місцевості з мінімальною кількістю контактів. Вважають, що саме агротуризм має всі шанси найшвидше відродитися після пандемії.

Знання про агротуризм розширилися завдяки дослідженням вітчизняних учених В. Васильєва, В. Герасименка, П. Горішевського, О. Гримака, Ю. Губені, Ю. Зінька, І. Костирка, Н. Кудли, О. Лазаревої, В. Липчука, Н. Липчук, М. Мальської, К. Ніколаєва, М. Рутинського, Ю. Ставської, І. Тищук, Г. Черевка, Г. Шимечко та інших. У працях цих науковців описано сучасний стан, проблеми розвитку та туристичний потенціал агротуризму, спроможного забезпечити економічну та демографічну стабільність у сільській місцевості й вирішити соціально-економічні проблеми сільських територій. Однак багатогранність цієї

діяльності потребує подальшого поглибленого дослідження.

Більш глибокого вивчення потребують питання розвитку та особливостей функціонування агротуризму як виду підприємницької діяльності. Актуальним залишаються питання значення агротуризму в аграрному та туристичному секторах економіки, використання туристично-рекреаційних ресурсів сільських територій, визначення чинників розвитку агротуризму, впливу агротуризму на ефективність сільськогосподарського виробництва, ідентифікації та класифікації його видів і напрямів, функціонування агротуристичних кластерів, а також розроблення нових наукових підходів щодо створення підприємницького середовища та дієвого організаційно-економічного механізму розвитку агротуризму в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідних робіт економічного факультету Львівського національного аграрного університету та є складовою наукових тем досліджень на 2011–2015 рр. «Теоретико-методологічне та організаційно-економічне обґрунтування розвитку сільського господарства і села» (номер державної реєстрації 0111U001252) та на 2016–2020 рр. «Організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та села» (номер державної реєстрації 0116U003176). Також дисертаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної роботи кафедри туризму Львівського національного аграрного університету на 2019–2023 рр. «Дослідження особливостей розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Західного регіону України» (номер державної реєстрації 0119U100297). Участь авторки у виконанні науково-дослідної роботи полягала в дослідженні проблематики агротуристичної діяльності, обґрунтуванні теоретичних положень та удосконаленні науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку агротуризму.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення засад, обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробка нових науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності

функціонування агротуризму як виду підприємницької діяльності на селі.

Для досягнення поставленої мети були визначені та вирішені такі завдання:

- уточнити теоретичні й методологічні аспекти сутності агротуризму та його значення для розвитку села і сільського господарства;
- встановити сукупність чинників та передумов розвитку агротуризму як виду підприємницької діяльності на регіональному та державному рівнях;
- запропонувати комплексний науково-методичний підхід до дослідження агротуризму;
- визначити економічну оцінку ефективності надання агротуристичних послуг в агросадибах Львівської області;
- з'ясувати агротуристичну привабливість території Львівської області на основі системи інтегрованих показників;
- розробити прогнозні моделі розвитку агротуризму на основі статистичних функцій та економічного аналізу;
- запропонувати різні види інновацій, перспективних для застосування у вітчизняній практиці;
- розробити концептуальні моделі інноваційного розвитку агротуризму та функціонування агротуристичного кластера;
- розробити модель міжкластерної співпраці з надання агротуристичних послуг на регіональному рівні;
- запропонувати організаційно-економічні механізми розвитку агротуризму;

Об'єктом дослідження є процес функціонування та розвитку агротуризму на засадах підприємництва у селі.

Предметом дослідження є сукупність науково-теоретичних, методичних і практичних аспектів підвищення ефективності агротуристичної діяльності та формування ринку агротуристичних послуг на місцевому рівні.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять діалектичний метод пізнання й системний підхід до вивчення явищ і процесів становлення й розвитку агротуризму як виду підприємницької діяльності на селі. Для досягнення поставленої мети та вирішення окреслених завдань у

дисертаційній роботі використано низку загальних і спеціальних методів дослідження: абстрактно-логічний (для формування теоретичних уявлень про сутність агротуризму та особливості здійснення агротуристичної діяльності на засадах підприємництва); системний аналіз та синтез (для оцінки об'єкта дослідження й окремих його складових частин); економіко-статистичні (для встановлення структурно-динамічних змін у розвитку агротуризму в регіоні); порівняльний аналіз та екстраполяція (застосовувались при вивченні кількісного та якісного впливів факторів на розвиток агротуризму); методи індукції та дедукції (для виявлення закономірностей, історичних особливостей становлення, формування та розвитку агротуризму); SWOT-аналіз (для визначення стратегічних напрямів розвитку агротуризму в Україні та досліджуваному регіоні); методи експертної оцінки та трендового аналізу (для розробки прогнозу кількості туристів та агросадиб з урахуванням економічних, політичних та соціальних факторів); анкетного опитування (для з'ясування оцінки економічної та інноваційної діяльності агросадиб); графічний (для побудови діаграм, таблиць, схем, карт, що забезпечують наочне відображення результатів дослідження). Обґрунтовано рекомендації міжкластерної взаємодії на засадах підприємництва та взаємовигідної співпраці з метою розвитку агротуризму та ефективнішого використання туристично-рекреаційних ресурсів, залучення більшої кількості туристів, покращення інфраструктури і соціально-економічного розвитку сільських територій та добробуту сільських громад.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти, закони України, нормативні документи Кабінету Міністрів України, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Департамент туризму та курортів при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Головного управління статистики у Львівській області, Управління туризму та курортів при Львівській ОДА, громадської організації «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму України», науково-аналітичні публікації вітчизняних та іноземних вчених, а також власні дослідження авторки.

Наукова новизна одержаних результатів визначається особистим внеском авторки у виконання актуального наукового завдання – обґрунтування теоретичних і науково-методичних засад розвитку агротуризму та розробки практичних рекомендацій для формування організаційно-економічного механізму стимулювання підприємництва у сфері агротуризму, використання його потенціалу з метою сталого розвитку сільських територій.

Виконання поставленого наукового завдання в дисертаційному дослідженні представлено сукупністю нових теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій, наукова новизна яких полягає у тому, що:

удосконалено:

- концептуальну модель інноваційного розвитку агротуризму, яка складається з таких основних етапів: генерування та пошук нових ідей; розробка нових ідей; управління інноваційною діяльністю в агротуризмі, результатом всіх процесів є успішне впровадження інновацій, відправлення на доопрацювання, або відхилення інноваційних рішень;

- комплекс організаційно-економічних заходів ефективного впровадження у практику механізмів стимулювання підприємництва у сфері агротуризму, які передбачають міжкластерну взаємодію на місцевому та регіональному рівнях, упровадження відповідних програм, туристичних маршрутів для створення робочих місць та вирішення соціально-економічних проблем села;

- науковий інструментарій дослідження розвитку агротуризму на засадах підприємництва, який базується на аналізі сукупності показників соціально-економічної оцінки ринку агротуристичних послуг, розрахунку коефіцієнта сприятливості території з урахуванням локальних особливостей, кліматичних та політичних чинників;

- конструктивну модель взаємовигідної співпраці між кластерами туризму, що побудована на засадах підприємництва, здорової конкуренції, взаємодовірі, передбачає впровадження інновацій з метою вироблення спільного туристичного продукту, який необхідно постійно збагачувати й модифікувати відповідно до його життєвого циклу та зростаючих потреб туристів, що дасть змогу організаторам

отримати більший дохід від надання туристичних послуг, а також гарантувати клієнтам урізноманітнений відпочинок та приємні емоції;

набули подальшого розвитку:

– концептуальна модель функціонування агротуристичного кластера, яка складається з ядра, учасників кластера, котрі приймають управлінські рішення щодо подальшої стратегії розвитку та впровадження інновацій у туристичні продукти. В основі діяльності такої моделі – співпраця з владними структурами, підприємцями, науковими установами та громадськістю на взаємовигідних умовах з метою збільшення кількості відпочивальників, поліпшення якості й розширення надання агротуристичних послуг, розвитку сільської інфраструктури та збільшення доходів учасників кластера через створення спільного конкурентоспроможного туристичного продукту;

– трактування сутності агротуризму як стратегічно важливого для підприємництва сільської місцевості виду економічної діяльності, спрямованої на розвиток сільських територій та зростання добробуту селян, здійснення якої нерозривно пов'язане з використанням туристично-рекреаційного потенціалу сільських територій, людських ресурсів, вільного житлового фонду із залученням до сільськогосподарських робіт відпочиваючих;

– модель прогнозування кількості туристів та агросадиб, яка базується на аналізі внутрішніх і зовнішніх економічних, соціальних та політичних чинників і пропонується до використання з метою підвищення точності прийняття рішень для зменшення економічних втрат суб'єктів підприємницької діяльності в умовах постійної невизначеності та певного браку статистичної інформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані теоретико-методологічні положення й науково-практичні рекомендації можуть бути використані для побудови стратегії розвитку суб'єктів агротуризму, формування і реалізації державної та регіональної програм сільського розвитку.

Наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження отримали позитивну оцінку від окремих структур і організацій, пройшли

апробацію та прийняті до використання й впровадження.

Департамент агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації використовує напрацювання щодо нових методичних підходів до створення та розвитку агротуристичних кластерів у Львівській області, розробки та реалізації стратегії підтримки розвитку агротуризму у фермерських господарствах Львівської області, розробки департаментом проєктів та програм з питань розвитку аграрного сектора економіки та сільських територій (довідка № 01-37/5 від 27.05.2021р.).

Розроблені рекомендації та пропозиції позитивно оцінені й використовуються в діяльності агротуристичного кластера «ГорбоГори» у стратегічному плануванні розвитку території кластера, для підтримки місцевих виробників продуктів та послуг, створення нових агросадиб, маркування пішохідних та велосипедних туристичних маршрутів (довідка № 3 від 24.05.2021р.).

Відділом культури, молоді та спорту Жовківської міської ради позитивно оцінено та застосовано у своїй діяльності науково-методичні розробки, матеріали та практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів функціонування підприємництва у сфері агротуризму, нові підходи до створення агротуристичних кластерів (довідка № 161 від 04.06.2021р.).

Теоретичні результати та практичні рекомендації дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Львівського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Курортна справа», «Організація готельного господарства», «Туристичне краєзнавство», «Рекреалогія» та «Економіка туристичних підприємств» (довідка № 108-01/2-450 від 27.05.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі отримані наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, одержані автором самостійно і відображені в наукових публікаціях. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї, положення та висновки, які є результатом власних розробок автора.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи доповідались і були схвалені на: Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасні тенденції розвитку туризму та індустрії гостинності» (м. Донецьк, 2013 р.), Міжнародному науково-практичному форуму «Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва розвитку сільських територій» (м. Львів, 2013 р.), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Реклама: інтеграція теорії та практики» (м. Київ, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку» (м. Київ, 2014 р.), XV Міжнародному науково-практичному форуму «Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій» (м. Дубляни, 2014 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку» (м. Миколаїв, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи» (м. Ужгород, 2018 р.), II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Використання й охорона земельних ресурсів: актуальні питання науки та практики» (м. Львів, 16 травня 2018 р.), *Materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności»* (Kraków, 2019 r.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України» (м. Львів, 2019 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Регіональні особливості розвитку невиробничої сфери економіки України» (м. Харків, 2019 р.), X Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасний рух науки» (м. Дніпро, 2020 р.), XXI Міжнародному науково-практичному форуму «Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій» (м. Дубляни, 2020 року), IV Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Географія та туризм» (м. Харків, 26 лютого, 2021 р.), *International Scientific and Theoretical Conference*

«Scientific horizons and perspectives» (Vilnius, 2021).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 20 наукових праць загальним обсягом 4,51 друк. арк., з яких особисто автору належить 4,02 друк. арк., у тому числі: 4 статті у наукових фахових виданнях України обсягом 1,57 друк. арк., одна стаття в закордонному фаховому виданні обсягом 0,59 друк. арк., 15 статей у матеріалах і тезах міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференцій обсягом 2,35 друк. арк.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота викладена на 270 сторінках друкованого тексту, ілюстрована 44 рисунками, містить 22 таблиці та 23 додатки. Основний текст дисертації викладено на 182 сторінках. Список використаних джерел налічує 217 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АГРОТУРИЗМУ ЯК ВИДУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Суть та значення агротуризм у розвитку сільських територій

Сучасна ситуація на території сіл, оцінюючи соціально-економічні показники рівня добробуту населення, є досить критичною, що пов'язано з низьким рівнем ефективності сільського господарства, яке до останнього часу залишається основним джерелом доходів їх жителів. Тому постає проблема диверсифікації підприємницької діяльності з метою підвищення рівня добробуту сільського населення. Одним із таких напрямів цілком може бути розвиток агротуризму, про що свідчить практика більшості країн світу, де він набув широкого розвитку [1, 84].

Наприкінці ХХ ст. в українській, як і світовій літературі з'явилося поняття «агротуризм» (*agritourism*): «агро» походить від грецького терміну «*agros*», що означає «поле», а у складних словах відповідає поняттям «земля», «землеробський», і «*agronomos*», яким позначають причетність до господарювання у сільській місцевості. Тому агротуризм де факто є поняттям, яке з'явилося як наслідок пропозиції щодо надання туристичних послуг у селянському чи фермерському господарстві [2, с. 20].

Агротуризмом прийнято називати такий вид туризму, який передбачає перебування в особистому селянському чи фермерському господарстві, характеризується різними формами проведення вільного часу, використовуючи туристичні послуги в межах сільської гостинної садиби. Треба зазначити, що деякі вчені ототожнюють поняття «сільський туризм» і «агротуризм». Хоча в них є багато спільного, проте ці поняття дещо відмінні. Поняття «сільський туризм» – трохи ширше, тому «агротуризм» можна вважати його різновидом [3].

Сільський туризм включає (відповідно до мети подорожі) такі форми туристичної діяльності, як агротуризм, етнографічний туризм, фермерський

туризм, екологічний, зелений, дачний туризм (табл. 1.1.).

Сільський туризм (*rural tourism*) – це форма рекреації у сільській місцевості яка охоплює різноманітні види активного відпочинку, пов'язані з природою, мандрівками, оздоровленням, краєзнавчим чи етнографічним туризмом. До важливих факторів відпочинку на селі, які активно шукають мешканці міст належать тиша, спокій, та розслаблення у здоровому оточенні природи. Об'єкти продажу сільського туризму – це світ природи, сільська культура та відпочинок у аграрних господарствах [4, с. 16, 5].

Таблиця 1.1

Форми організації сільського туризму

Агротуризм	діяльність з розміщення туристів в сільській місцевості на базі приватного житлового фонду сільських домогосподарів з метою участі відвідувачів в обробці городу, збиранні фруктів, овочів, ягід, випасі тварин, виробленні сільськогосподарської продукції тощо
Етнографічний туризм	діяльність з розміщення туристів у сільській місцевості на базі приватного житлового фонду сільських домогосподарств з метою ознайомлення з історико-культурною спадщиною, побутом, ремеслами сільських мешканців, а також участі в святкуванні
Фермерський туризм	туристична діяльність, що переважно носить екскурсійний характер і передбачає відвідування туристами ферм з тваринами (наприклад, страусової ферми). Такий вид туризму не обов'язково має передбачати розміщення (ночівлю) на базі приватного житлового фонду
Екологічний туризм	туристична діяльність з відвідування природних територій, що представлені, як правило, національними та природними парками, резерватами та іншими типами природних територій, які оберігаються (гірські місцевості)
Зелений туризм	форма організації відпочинку на природі в екологічно чистих місцевостях (на території ландшафтних парків, лісопарків, дендропарків, гідропарків та інших ландшафтних комплексів) без або з розміщенням в приватному житловому фонді
Дачний туризм	форма організації відпочинку на базі власного приватного житлового фонду в сільській місцевості

Джерело: вдосконалено авторкою на основі [4, 78]

Деякі з авторів розглядають сільський туризм у вузькому і широкому розумінні даного поняття. У вузькому розумінні – це альтернативний вид туризму, який, на відміну від масового, не має шкідливого впливу на довкілля і

водночас прискорює соціально-економічний розвиток регіонів, запобігає надмірному використанні земельних, водних і лісових ресурсів [7]. У широкому розумінні – це туристично-рекреаційна діяльність селян із наданням послуг для відпочинку населення у сільській місцевості, а також організація участі в сільськогосподарських роботах, вивчення історичної, культурної, етнографічної, архітектурної спадщини, звичаїв і ремесел [6, 8].

На сьогодні актуальним питанням залишається визначення терміну «сільський зелений туризм» на законодавчому рівні. Так, під «сільським зеленим туризмом» у контексті статті 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» (Закон №742-IV, від 15.05.2003) слід розуміти специфічний різновид господарської діяльності у формі сільської гостинності, що уявляє собою надання послуг із забезпечення відпочинку міських жителів в приватних господарствах в сільській місцевості з використанням майна та трудових ресурсів членів особистого селянського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості, культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону. Такий туризм розглядається як один із засобів отримання доходів сільським населенням, як компонент комплексного розвитку сільських територій і сільської інфраструктури, а також як один із чинників стратегії подолання бідності в сільській місцевості [60, 206].

У постанові проєкті Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм», який було взято за основу №4299 від 23.10.2003 року, під терміном сільський зелений туризм розуміють відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів в власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостевому) будинку, або на території особистого селянського (фермерського) господарства [207].

Проте в окремих державних контролюючих органах ще сьогодні виникають питання щодо уточнення тих форм, місць та обсягу здійснення цієї діяльності з метою отримання прибутку, в межах яких таку туристичну діяльність слід вважати частиною діяльності особистого селянського господарства, що вимагає уточнення правової дефініції поняття сільського зеленого туризму.

Зазначимо, що згідно Закону України «Про туризм» [208], суб'єктами, що здійснюють туристичну діяльність є:

- туристичні агенти, туристичні оператори – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності;

- інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг;

- гідн-перекладачі, екскурсіводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу - фізичні особи, які проводять підприємницьку діяльність, пов'язану з туристичним супроводом;

- фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності (не зареєстровані як підприємці) та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо. Тобто це потенційно можуть бути особисті селянські господарства, які мають повне право здійснювати свою діяльність, у тому числі надавати послуги сільського зеленого туризму відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство» [206].

Однак для чіткого розмежування підприємницької та не підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму було прийнято «Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму», в якому пропонується юридичне визначення поняття сільського зеленого туризму шляхом внесення змін, а саме доповнивши частину першу статті 7 підпунктом шістнадцятим такого змісту: «добровільно надавати за плату або безоплатно послуги у сфері сільського зеленого туризму, а саме послуги з розміщення (проживання) не більше ніж на 10 місць, харчування, а також організації дозвілля й заходів, пов'язаних із використанням майна особистого селянського господарства, місцевими звичаями і традиціями гостинності» [209].

Зауважимо, що законодавча база для правового регулювання сільського туризму в Україні ще не сформована на належному рівні та потребує прийняття та

доопрацювання ряду законопроектів. Так, сьогодні ще залишається на ознайомленні у Верховній Раді проєкт Закону України «Про сільський зелений туризм» [210]. Потребує також глибокого доопрацювання проєкт Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» [211]. В цьому законодавчому проєкті у статті 8 (прикінцеві положення) пропонується внести до деяких законів України такі зміни: у законах України «Про особисте селянське господарство» та «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» слова «сільський зелений туризм», вжиті в усіх відмінках, замінити словами «аграрний туризм» у відповідних відмінках; у статтях 4 та 6 Закону України «Про туризм» слово «сільський», вжите в усіх відмінках, замінити словом «аграрний» у відповідних відмінках.

Таким чином сьогодні триває жива дискусія стосовно визначення дефініції понять «сільський зелений туризм» та «агротуризм» серед законодавців, експертів, громадських організацій та науковців. Для успішного розвитку сільського туризму потрібна чітка державна політика та державне регулювання у цій сфері. В першу чергу необхідно гарантувати на законодавчому рівні соціальний, економічний та правовий стан забезпечення законних інтересів громадян та юридичних осіб, які є суб'єктами туристичної діяльності. Такі законодавчі ініціативи дадуть змогу ефективніше провести добровільну категоризацію сільських зелених садиб, що забезпечить прозорість їх діяльності, розширить пропозиції на ринку туристичних продуктів та послуг, а також підвищить їх якість.

Агротуризм (*farm tourism, agritourism*) – відпочинковий вид туризму на сільських територіях, який передбачає використання сільського (фермерського) господарства з метою рекреації, освіти та активного залучення до традиційних форм господарювання [9]. Тобто агротуризм передбачає активну участь відпочивальників у діяльності підсобного господарства, сільський зелений туризм – це більшою мірою пасивний вид відпочинку в сільській місцевості. Агротуризм може проявлятися у різних активних формах, орієнтований на використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та включає винаймання помешкання [10 – 12].

Узагальнюючи ці та інші твердження науковців, нами визначено, що агротуризм передбачає не тільки здійснення рекреаційно-культурної функції, але й забезпечує реалізацію економічної місії через підвищення зайнятості та зростання доходів сільського населення, покращення їх життєвого рівня в цілому, що сприяє активізації аграрного підприємництва.

Джевецький М. визначає агротуризм як форму відпочинку, яка реалізується в сільській місцевості, ґрунтується на базі ночівлі і рекреаційній активності, пов'язана з сільським господарством або різновидами його оточення; відрізняється від сільського туризму тим, що знаходиться на теренах, які мають сільськогосподарську спрямованість. Учений наголошує на тісному зв'язку агротуризму з селянським господарством або рівнозначним, з використанням виробничого і житлового фонду та пропозиції харчування, звертає увагу на широкі рекреаційні можливості як у межах господарства, так і в його оточенні. [7, с. 7-8].

Агротуризм функціонує на сільських територіях використовуючи вільний житловий фонд селян та фермерів, агропродукцію та послуги їх власників. Агротуризм дає можливість безпосереднього контакту з усіма цінностями, які пропонує сільське середовище, а саме розміщення у господарстві, участь гостей у житті господарів садиби, знайомство з краєм та активному відпочинку [13, 58].

Метою агротуристичної діяльності є надання продуктів та послуг. Агротуристичний продукт має задовольняти потреби гостей, бути доступним та відповідати встановленим нормам. У структурі агротуристичного продукту є відпочинок у сільській місцевості, знайомство із традиціями, звичаями, культурою краю, контакти з тваринами та природою, тиша і спокій. Основними туристичними послугами є ночівля у садибі та харчування. Таким чином, агротуризм є однією з форм сільського зеленого туризму. В агротуризмі особисте селянське господарство одночасно є нічліг та головна зацікавленість туриста [12, 14, с. 9].

Велику зацікавленість у туристів викликають агротуристичні об'єкти, що включають широкий спектр послуг та продуктів (рис. 1.1).

У сфері сільського зеленого туризму широко вживається поняття «агрооселя» або «агросадиба». Термін був чітко визначений діячами Спілки сприяння

сільського туризму в Україні: агрооселя – це житлове приміщення, яке знаходиться у сільській місцевості, містить не більше п'яти кімнат, залежно від категорії житла пристосованих для проживання туристів і належить на правах приватної власності господарю, який займається сільськогосподарською діяльністю або зайнятий у сфері обслуговування чи соціальній сфері села. Тобто «агрооселя» не охоплює малих курортних котеджів, колиб, перебудованих для прийому туристів господарських приміщень тощо [10, с. 24].

Рис. 1.1. Об'єкти агротуристичної зацікавленості

Джерело: власна розробка авторки.

Виявлені такі позитивні аспекти розвитку агротуризму, а саме:

- ❖ вплив на економічну та екологічну ситуацію в Україні за рахунок використання фінансових ресурсів сільського населення для розбудови агросадіб для прийому туристів;
- ❖ забезпечення туристів екологічно безпечними продуктами харчування та збереження навколишнього середовища внаслідок зниження антропогенного навантаження;
- ❖ розширення сфери зайнятості селян з надання агротуристичних послуг;

- ❖ стимулювання розвитку сфери послуг: відпочинкових, розважальних, торгівлі, транспортних, зв'язку, побутових, та інших;
- ❖ розширення можливості реалізації продукції особистого селянського господарства, сировини, місцевих продуктів харчування;
- ❖ вдосконалення структури посівів на присадибних ділянках з урахуванням потреб гостей, розширення асортименту ягід, овочів та фруктів;
- ❖ відродження, розвиток та збереження місцевих звичаїв, ремесл, пам'яток історико-культурної спадщини;
- ❖ підвищення культурного та освітнього рівня селян;
- ❖ стимулювання поліпшення облаштування сільських осель та благоустрій сільської місцевості;
- ❖ сприяння оздоровленню населення – як фізичному так і моральному;
- ❖ сприяння розширенню міжнародних зв'язків та взаємовигідному співробітництву [15, с. 71-72, 54].

Агротуризм, як відпочинковий та пізнавальний вид туризму має дуже важливе значення для власників агросадиб, розвитку села, туристів та в цілому для України (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2

Значення агротуризму для агросадиб, села та туристів

Для агросадиби	Для села	Для туристів
<ul style="list-style-type: none"> - використання вільних і незадіяних місцевих ресурсів; - додатковий дохід; - нові місця праці; - активізація діяльності селянської родини; - естетичний і культурно-освітній розвиток родини; - пізнання інших культур, звичаїв, традицій; - особистий розвиток членів родини. 	<ul style="list-style-type: none"> - використання вільних ресурсів; - додатковий дохід; - нові місця праці; - покращання сільської інфраструктури; - активізація сільської громади; - збереження культурної та історичної спадщини села; - естетизація села; - контакт з іншими культурами; - особистий розвиток мешканців села. 	<ul style="list-style-type: none"> - активний відпочинок на селі; - пізнання процесів сільського виробництва; - вживання свіжої їжі; - нагляд за тваринами; - участь в житті селянського господарства; - спілкування з місцевими мешканцями; - пізнання культури та звичаїв регіону; - набування нових умінь та знань; - розвиток зацікавленості; - безпосередній контакт із природою.

Джерело: узагальнено авторкою на основі [12, 35, 42, 107].

Розвиток агротуризму позитивно впливає:

- на розвиток агротуристичного підприємництва;
- на вирішення соціально-економічних проблем села;
- на зменшення безробіття та розширення самозайнятості населення;
- на покращання планування агроосель, вулиць та сіл в цілому;
- на розвиток соціальної та місцевої інфраструктури;
- на відновлення та збереження місцевих народних ремесл, звичаїв, обрядів та історико-культурної спадщини села;
- на підвищення культурно-освітнього рівня й екологічної свідомості мешканців села [5, 16, 17].

Розбудова синергії сільського туризму має поетапну реалізацію, заохочуючи та залучаючи для створення туристичних продуктів чим раз більше коло учасників. Внаслідок цього максимальний ефект для економічної ситуації у селі є забезпечення умов стійкої, системної та цілеспрямованої співпраці всіх зацікавлених сторін – підприємців, місцевого органів самоврядування, наукових установах тощо, тобто процесу структуризації економічних відносин та створення формальних інститутів взаємодії (кластерів, громадських організацій, асоціацій, спілок, кооперативів) у сфері сільського зеленого туризму [18, 19].

Проблеми розвитку сільського господарства тісно переплітаються з проблемами розвитку села. Сучасною проблемою багатьох сіл в Україні є безробіття сільського населення. Враховуючи відсутність капіталовкладень на створення нових робочих місць у сільській місцевості, на регіональному рівні, більше уваги варто приділити тим галузям, які не потребують для свого розвитку великих коштів. До таких галузей належить агротуризм, діяльність і перспективи якого досліджувались і викладені у дисертаційній роботі [56, 57].

Як свідчить світовий досвід, перспективи розвитку агротуризму, залежать у значній мірі від розвитку сільського господарства, а також від несільськогосподарської (туристичної) діяльності, а саме підприємництва на селі. Зважаючи на іноземний досвід, агротуризм набуває відповідного розвитку в Україні. Тому поєднання необхідності багатофункціонального розвитку села та

значимості туризму стало підставою для розвитку агротуризму [20, 21].

Сьогодні для розвитку агротуризму, приваблення іноземних туристів та інвесторів край необхідна карта привабливості місцевості у розрізі регіонів. На території України є багато санаторно-курортних регіонів для різноманітного та оздоровчого відпочинку. Проте, майже у всіх областях щорічно проводять в неорганізованій формі відпочинок декілька мільйонів чоловік [13, 22, с. 110].

Перебуваючи в умовах ринкової економіки, на фоні загостреної політичної та економічної кризи, розвиток і добробут українського села є надзвичайно актуальним питанням, адже 31% населення проживає саме у селі, а це близько 14 млн чоловік, з них 6,8 млн працездатне населення. Основна зайнятість селян залишається в сільському господарстві, яке на сьогодні є малоефективним та нерентабельним і не в змозі забезпечити на належному рівні всі соціально-економічні потреби [17, 23].

Диверсифікація сільського господарства сприяє переорієнтації селян на новий вид діяльності – агротуризм, який дає змогу підвищити рівень життя мешканців села, збільшуючи їх додатковий дохід, та в цілому сприяє стійкому розвитку сільських територій [6, 12].

Агротуристична діяльність є найперспективнішим видом відпочинку. Соціально-економічне значення агротуризму для держави полягає у:

- ✓ стимулюванні розвитку особистих селянських господарств, які займаються агротуризмом;
- ✓ покращенні розвитку інфраструктури сіл;
- ✓ збуту агропродукції, збільшуючи додаткові прибутки селян;
- ✓ активізації місцевого ринку праці, підвищенні рівня зайнятості, утриманні молоді на селі понижуючи потребу в закордонному заробітчанстві;
- ✓ охороні туристичних ресурсів, збереженню етнокультурної самобутності;
- ✓ створенні можливостей для змістовного відпочинку;
- ✓ впливі на підвищення культурного рівня й екологічної свідомості.

Соціально-економічними передумовами для розвитку агротуризму в Україні є:

- наявний приватний житловий фонд, потенційно це понад 1,0 млн

будинків (в селах України налічується 6,2 млн житлових будинків, з яких 98% – у приватній власності);

➤ в особистих селянських господарствах сільське населення становить понад 3,0 млн. осіб (кількість працездатного населення, яке проживає у селах становить 6,8 млн осіб, значна частина яких не працевлаштована);

➤ збут сільськогосподарської продукції, дві третини якої виробляється у фермерських особистих селянських господарствах;

➤ можливість змістовного та доступного відпочинку незаможних людей [17, 21, 24].

Становлення і розвиток агротуризму в конкретному регіоні визначається передусім особливостями цього регіону. Він повинен володіти певними рисами, які сприятимуть його привабливості. До таких рис, зокрема, належать: чисте природне середовище сільської місцевості, гармонійний агрокультурний ландшафт, багаті рекреаційні ресурси, унікальна історико-етнографічна спадщина, вільний сільський житловий фонд, наявність трудових ресурсів, гостинність господарів та доступні ціни [13, 25]. Велике значення у для передумов розвитку агротуризму відіграють села, у яких не тільки цінні й цікаві історичні пам'ятки або сприятливе природне середовище, а й умови, необхідні для розвитку сільськогосподарського виробництва [14].

Сьогодні в українських селах існує низка проблем, основні з яких пов'язані з відсутністю мотивації до праці, бідністю, трудовою міграцією, безробіттям, занепадом соціальної інфраструктури, поглибленням демографічної кризи та деградацією поселенської мережі. Через відсутність коштів на створення нових робочих місць у сільській місцевості, слід надавати перевагу тим галузям, котрі не потребують для свого розвитку великих капіталовкладень [26].

Важливим заходом відродження українського села є розвиток агротуризму, а отже, і агротуристичного підприємництва, яке є основним фактором формування і розширенням сфери ринкових послуг. Диверсифікація господарської та підприємницької діяльності на селі повинна стати основним завданням державної, регіональної та місцевої влади [27, 28, 81].

Успішний розвиток агротуризму потребує впровадження міжнародних стандартів, які відповідають сучасним потребам ринку та здатні підвищити якість обслуговування та менеджмент [29, 30]. Пропозиція агротуристичних послуг сьогодні не має достатнього розвитку у зв'язку з відсутністю відповідного законодавства, низькому сприянні з боку держави, відсутність досвіду, нестача стартового капіталу, перешкоди для одержання кредиту. Попит агротуристичних послуг є до кінця не сформованим з огляду на відсутність інформації, відповідної інфраструктури та маркетингу [31, 60, 80]. Ринок агротуристичних послуг в Україні є до кінця несформованим, оскільки економічні взаємовідносини ринкового типу у сфері агротуризму як виду підприємницької діяльності (хоча б і підсобного характеру) мають стихійний, не облікований і в багатьох випадках не зовсім легальний характер [15, 83, 85].

Таким чином, ринок агротуристичних послуг в Україні немає належної інфраструктури, яка б зробила ці відносини більш регульованими, законними та прозорими для учасників. Наявна структура ринку агротуристичних послуг в Україні ще знаходиться на етапі розвитку та становлення.

1.2. Агротуризм в системі аграрного та туристичного підприємництва

Розвиток підприємництва невиробничої сфери на сьогоднішній день відіграє велику роль у розв'язанні соціально-економічних проблем сільських територій, що сприяє відродженню населених пунктів з невеликою кількістю населення. Через низьку зайнятість і високий рівень безробіття сільське населення вимушене вдаватися до нетрадиційних рішень і шукати нові види доходу, які не пов'язані тільки із виробництвом сільськогосподарської продукції. Такою рушійною силою у розв'язанні цілого комплексу проблем, що накопичилися на селі постав сільський туризм [63, 71].

Агротуристична діяльність сьогодні розглядається як перспективний напрям розвитку села, який розширює сферу зайнятості сільського населення, сприяє соціально-економічному розвитку сіл, їх інфраструктури, підвищує

інвестиційну привабливість сільських територій, забезпечує раціональне використання природних ресурсів та культурно-історичної спадщини, а найголовніше збереження людського потенціалу, споконвічних традицій і звичаїв наших пращурів. Агротуризм здатний забезпечити економічну та демографічну стабільність у сільській місцевості й вирішити соціально-економічні проблеми сільських територій. Однак багатогранність цієї діяльності потребує подальшого поглибленого дослідження [21, 64].

Підприємництво – один із можливих шляхів самореалізації людини з одночасним задоволенням суспільних потреб. Воно пов'язане з пошуком і впровадженням нових форм розвитку, соціальними надбаннями народів, завдяки чому створюються нові робочі місця та впроваджуються інновації, розвиваються нові ринки та види бізнесу, збільшуються податкові надходження та грошові доходи населення. Воно виступає основою розвитку як окремих секторів економіки, так і держави в цілому [55, 65].

Основною метою розвитку підприємництва у селі має стати соціально-економічний розвиток територій з одночасним збереженням сільської ідентичності. Підприємництво є основним джерелом самозайнятості та зростання доходів населення [66]. Однак в сучасних умовах сільське підприємництво зіштовхується з цілим рядом проблем, найбільш суттєвими серед яких є:

- низький рівень знань і професійних навичок у підприємців;
- брак підприємницької ініціативи;
- нерозвиненість інфраструктури підтримки підприємництва;
- незадовільне забезпечення правовою й економічною інформацією у тому числі брак оперативної інформації про нові ринки та несільськогосподарські види діяльності;
- бюрократична дозвільна та система оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності;
- відсутність дієвої фінансово-кредитної та ресурсної підтримки підприємництва.

Особливу увагу варто звернути на роль та розвиток малих і середніх

підприємств які обмежують безробіття, відіграючи велику роль в економіці. Оскільки вони є більш еластичними, динамічними, мобільними, інноваційними, то виявляються більш підприємливими порівняно з великими. Мале підприємництво здатне проявити свій потенціал саморозвитку, внести вагомий внесок в гармонізацію соціальних відносин і в економічне процвітання країни. До того ж, підприємницька ініціатива в системі малого і середнього бізнесу може суттєво прискорити структурні зміни в народному господарстві, стимулювати цивілізовану конкуренцію, додаткові надходження в бюджет. При цьому створюються нові робочі місця, умови для покращення соціально-економічного стану населення, а також становлення середнього класу, який є основою стабільної демократичної держави [1, 22].

В сучасних українських реаліях стратегічною серцевиною державної аграрної політики має бути не тільки аграрна та земельна реформи, а, насамперед, сільський розвиток як один з визначальних напрямів загальноекономічної політики держави. Цей світоглядний принцип вчені визначають як селяноцентризм – системне підпорядкування всієї сукупності відтворювальних процесів інтересам села і селянства. Втілення цього принципу в життя селян передбачає:

- збереження на селі національно-генетичної самобутності;
- кількісне і якісне збереження людського капіталу села;
- подолання сільської бідності, соціально-психологічної пригніченості, безпросвітності та безнадії селян і всіх інших сільських жителів;
- перетворення сільських поселень у привабливі для проживання і господарської діяльності території;
- стратегічну орієнтація на системне відродження сільського сектора в цілому [49].

Ситуацію на теренах українських сіл можна вважати доволі критичною, опираючись на показники соціально-економічного добробуту населення. Зумовлено це головним чином нерозвиненістю соціальної інфраструктури сільських територій, погіршенням демографічної ситуації, значною міграцією

населення, низьким рівнем ефективності сільського господарства тощо. Багато сільських жителів, залишившись без засобів існування, обрали сферу обслуговування туристів [15, 53].

Поєднання необхідності багатофункціонального розвитку села та значимості туризму стало підставою для виникнення нової форми підприємницької діяльності агротуризму. Агротуризм – це свого роду альтернативна туристична діяльність, яка реалізується в сільських господарствах і є найдешевшим видом туризму, зважаючи на дешевизну продуктів харчування і ментальність селян. Агротуризм, як специфічна форма підприємницької діяльності став одним із пріоритетних напрямів розвитку сільських територій, та способом раціонального використання природних ресурсів місцевості [8, 68].

Основою агротуризму вважається рекреаційний потенціал відповідної території, тобто сукупність природних, етнокультурних, розселенських та суспільно-демографічних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку сільського зеленого туризму. Рекреаційна територія охоплює простір поза містом і урбанізовані території, на яких домінує сільське господарство, переважають (яскраво виражені) елементи природи, відносно низька густота населення, відсутні шкідливі факторів для здоров'я. Таким чином потенціал агротуризму формується з ресурсів сільської території, інфраструктури та образу території [22].

Створення сприятливого підприємницького середовища та цілеспрямований саморозвиток агротуризму дозволяють отримувати соціально-економічні вигоди для жителів сільських територіальних громад. Пропозиція агротуристичних продуктів та послуг різноманітна та охоплює такі позиції: проживання в агросадибі, місцева кухня, ознайомлення з процесом виробництва агропродукції та активна участь, відпочинок у вихідні, контакт з домашніми тваринами, продаж продуктів харчування власного господарства, верхова їзда, оздоровлення із застосуванням лікарських продуктів рослинного і тваринного походження, музеї народного мистецтва та сільського господарства, народний фольклор, сільські фестивалі та ярмарки [69, 70].

Важливе значення має повне використання існуючих можливостей в кожному сільському населеному пункті. Зокрема, доцільно використати наявні пусті будівлі і споруди для промислової чи торгової діяльності і надання послуг, використати природні дари, зокрема лісу, річок, озер, тощо. Привабливість полягає в тому, що багато сільських територій не знищені цивілізацією і багато об'єктів мають велику історичну цінність [42, 73]. Агротуризм як одна із форм несільськогосподарської діяльності сільського населення дозволяє забезпечити стійкий розвиток сільських територій, розширити можливості реалізації та диверсифікація продукції особистого селянського господарства, зменшення міграції сільського населення за рахунок підвищення зайнятості та додаткових доходів, збереження добробуту та національних традицій [56].

Підприємництво має важливе значення в регіонах з високою часткою сільського населення, яке утримується виключно або переважно за рахунок праці в сільському господарстві. Проте в значній мірі ґрунтується на традиціях, соціальних передумовах, ментальності та моральних устоях. Саме до таких регіонів з тривалими підприємницькими традиціями належить Карпатський, зокрема Львівська область, якій присвячено дисертаційне дослідження [22, с. 79].

Економічна діяльність на селі пов'язана головним чином з територією (сільське і лісове господарство, водні ресурси, туризм). На цій території проживає майже 40% українців, доходи яких значно нижчі від доходів жителів міст, а при соціальному господарському устрої тут бракує робочих місць, як і в переважній більшості малих міст. У зв'язку з цим необхідно вивчати умови, пов'язані з можливостями активізації сільського населення, зокрема підвищення його мобільності і мобілізації для економічного розвитку сільських територій [22, с. 73].

Трудові ресурси – визначальні у схемі взаємозв'язку сільськогосподарських та агротуристичних підприємств, оскільки саме цей чинник виробництва є спільним у системі формування підприємництва. В агробізнесі проявляються здібності як безпосереднього виробника сільськогосподарської продукції, так і підприємливість працівників агротуристичних підприємств [57]. Саме в агробізнесі підприємницькі стосунки між двома основними формами ринкової

економіки на селі набувають рис стабільності і партнерства. В умовах взаємодії малих сільськогосподарських та агротуристичних підприємств «агротуризм, як кожен складний господарчий організм, прагне до структурної рівноваги [72]

Ефективне функціонування агротуристичного підприємництва базується на багатьох показниках, які функціонально взаємодоповнюють один одного, стимулюють супутні процеси, що об'єднанні між собою причинно-наслідковими зв'язками. Концептуальна модель розвитку агротуристичного підприємництва всебічно демонструє ці позитивні зрушення (рис. 1.2).

В основі концептуальної моделі розвитку агротуристичного підприємництва є зростання соціального рівня населення та його зайнятості. Розвиток агротуризму сприяє зростанню доходів населення та підвищенню оплати праці, покращення демографічної ситуації та здоров'я селян, розвитку інфраструктури сільських територій, підвищення освітнього та культурного рівня населення, розширення дозвілля та відпочинку, стимуляція виробництва сільськогосподарської продукції та розширення пропозиції надання агротуристичних послуг [63].

Рис. 1.2. Концептуальна модель розвитку агротуристичного підприємництва

Джерело: власна розробка авторки

Важливе значення для розвитку агротуризму на засадах підприємництва має також кластерний підхід. У сьогоднішніх реаліях кластери сільського туризму на місцевому рівні, сформовані з ініціативи громади спроможні до реалізації місцевого туристичного потенціалу. Основні напрями, за якими працює кластер туризму на місцевому рівні: організаційний, освітній, інформаційний.

Організаційний:

- ✓ координація роботи місцевих підприємців з обслуговування туристів;
- ✓ взаємодія з органами місцевої влади та громадськими організаціями;
- ✓ забезпечення дотримання стандартів з обслуговування туристів.

Освітній:

- ✓ проведення тренінгів і семінарів;
- ✓ надання консультацій;
- ✓ підготовка до освітніх заходів, орієнтованих на наших гостей.

Інформаційний:

- ✓ маркетинг сільського туризму;
- ✓ PR-діяльність кластера сільського туризму агротуристичних підприємств;
- ✓ створення інформаційної інфраструктури для потреб туристів [18].

У такому об'єднанні може налічуватися понад 100 членів. Окрім власників агросадиб, це й екскурсоводи, підприємці – власники магазинів, працівники культури, організатори так званих атракцій, місцеві органи самоврядування, освітні заклади, які також отримують свою частину прибутку від того, що витрачає турист, перебуваючи в кластері, а це впливає на збільшення кількості відпочивальників, відповідно і на поліпшення якості надання послуг та їх розширення [74].

Член кластера отримує доступ до інформації, можливості навчання, можливості бути прорекламованим тощо. Із кожним днем кластер зростає інформаційно, наповнюється новими ідеями, новими досягненнями, новими знайомствами, створюються нові робочі місця і це лише початок інновації, яка сформує постійну мережу зайнятості населення. У селі туриста приймає не один власник садиби, а вся громада, тому стає зрозумілим, що сільський туризм є не

просто бізнесом, а ще й благородною справою відродження нашої країни [47].

Розвиток агротуристичного підприємства залежить від ефективного партнерства, взаємної вигоди від об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін (підприємців, територіальних громад, органів влади) в основі якого має бути створення та функціонування так званих туристичних кластерів. Тому кластеризація агротуризму на місцевому рівні дає змогу ефективніше використовувати наявні ресурси окремих учасників, збільшуючи їх дохід через створення спільного конкуренто-спроможного туристичного продукту [76].

Динамічний розвиток агротуризму на засадах підприємництва у формі кластеру здатен відновити соціальну сферу села, яка нині перебуває в стані занепаду. Агротуристичне підприємництво може стати рушійною силою багатофункціонального розвитку сільських територій, що в свою чергу принесе як соціальний так і економічний ефект. Для цього необхідно створити сприятливе середовище з позиції співпраці державних органів влади, так і місцевих сільських громад [12, 77].

Створення сприятливих умов для розвитку різних форм підприємництва та диверсифікації господарської діяльності на селі повинно стати основним завданням державної, регіональної та місцевої влади. Для цього в Україні необхідно створити сприятливе для сільського населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинних законів. Також необхідна тісна співпраця органів місцевого самоврядування, громадських організацій та сільських господарів для залучення все більшого кола учасників агротуризму із створенням кооперацій, кластерів сільського туризму, спілок, федерацій тощо [60, 79, 80].

Щороку агротуризм стає все більш популярним, цьому сприяє глобальна урбанізація суспільства. Міські жителі все частіше шукають можливості втекти від шуму мегаполісів та забрудненого повітря у сільську місцевість [89].

За останні роки агротуризм у світі став одним із важливих економічних факторів, а його сервіс трансформувався на організовану галузь економіки в багатьох країнах, зокрема Польщі, Білорусії, Франції та ін. Сьогодні агротуризм

інтенсивно сприяє економічному зростанню, оскільки приносить громадянам сіл значні грошові суми, допомагає селянам заощаджувати на податках, а також стимулює розвиток малого підприємництва і не завдає шкоди довкіллю [45, 96, 97].

Для успішного виходу на міжнародні ринки необхідно розробити маркетингову стратегію просування туристичного продукту. Важливими її елементами є: встановлення методів та каналів розповсюдження рекламної інформації, налагодження співробітництва з міжнародними туристичними організаціями, розробка програми проведення маркетингових досліджень стосовно потреб ринку, визначення розмірів, термінів та джерел необхідних інвестицій тощо [6, 22, 101].

В Україні маркетингова діяльність на ринку агротуристичних послуг ведеться на недостатньо ефективному рівні. В результат чого потік туристів у сферу сільського зеленого туризму та агротуризму є недостатній. Тому в сучасних реаліях слід ширше використовувати рекламні інструменти в системі маркетингу. Значна частина коштів, які виділені на розвиток агротуризму спрямовані на рекламно-інформаційну діяльність (видання буклетів, інтернет ресурси, флаєрів, маркування туристичних маршрутів, карт, участь у вітчизняних та міжнародних виставках, атракціях), проведення навчальних семінарів, тренінгів, вебінарів та проведенні маркетингових досліджень [98, с. 125]

Кожна область нашої країни є унікальна за своїми природними ресурсами та туристичним потенціалом. Тому потрібно орієнтуватися на просування конкретного регіону чи області враховуючи при цьому всю специфіку, потенційні переваги, на внутрішній та міжнародний ринок туристичних послуг, залучати при цьому сектор влади, бізнесу та громадськості. Це можливо завдячуючи проведенню різноманітних промоцій та акцій, формуванню туристичного іміджу та бренду певного регіону із залученням агротуристичних кластерів. З метою просування на ринок агротуристичних продуктів та послуг потрібно затвердити свій фірмовий стиль, який включає товарний знак, іміджевий лозунг та колір, шрифтовий надпис [99].

Просування агротуристичних продуктів здійснюється завдяки сучасним

інформаційним технологіям (інтернет рекламі, розсилки по електронній пошті та різним месенджерам). Швидкісні Інтернет-технології дають можливість підтримати прямий контакт між виробниками агротуристичних товарів та послуг і самими споживачами, що сприяє зменшенню кількості турпосередників на ринку послуг. В меншій мірі використовують також друковані засоби масової інформації (журнали, газети), брошури, флаєри, ручки, календарики, флешки, сувеніри тощо. Ефективною, проте дорогою, а зате менш доступною є реклама на радіо і телебаченні. Ринок туристичних продуктів та послуг сьогодні перенасичений «інформаційною зливою» у вигляді комерційної реклами. Таким чином йде нав'язлива «політика пропозиції», яка поступово відходить у минуле. Сучасна концепція маркетингової діяльності пропонує нові підходи до ведення конкурентної боротьби [100].

Для заохочення туристів, які хотіли б відпочити в різних агротуристичних об'єкт (агросадибах, фермерських господарствах, кемпінгах тощо) потрібно виявити велику кмітливість власникам агросадиб, щоб заманити та зацікавити з урахуванням смаків та потреб клієнтів. Приміром, залучаючи та заохочуючи відвідувачів агросадиб чи фермерських господарств у виробничий сільськогосподарський процес безплатним частуванням місцевими стравами, домашніми продуктами, проживанням, наданням майстер-класів, проведенням екскурсій, знижками на дитячі агротуристичні розваги, бонусами, сувенірами, новими послугами тощо [14].

Отже, агротуристична діяльність дає змогу сільським підприємцям поліпшити свій фінансово-економічний стан, одержати додаткові кошти для розширення основного виду діяльності – сільськогосподарського виробництва. До того ж підприємництво у сфері агротуризму сприяє вирішенню проблеми безробіття в селі, зокрема залучення незадіяного працездатного населення, а також має культурне, пізнавальне та оздоровчо-рекреаційне значення. Перевагою агротуризму як виду підприємницької діяльності є те, що він не потребує великих капіталовкладень, оскільки передбачає використання наявної сільської інфраструктури.

1.3. Особливості надання агротуристичних послуг

Процеси урбанізації заохочують жителів міст відпочивати на природі, змінивши міський загазований простір на мальовничий сільський краєвид, чисте повітря, екологічно безпечні продукти та цілющу воду. У 2019 році в містах України проживало близько 69,1% всього населення, тоді як селах 30,9%. Для такої великої кількості міського населення виникає важливе питання проведення відпочинку подалі від буденного міського життя та суєти. Саме для таких потреб урбанізованого суспільства агротуризм забезпечує змістовний та пізнавальний відпочинок у сільській місцевості [31].

Наразі у світі відбуваються зміни масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до змістовно-пізнавальних подорожей. На зміну концепції трьох «S» («Sun-Sea-Sand») – сонце, море, пісок – приходять концепція трьох «L» («Landscape-Lore-Leisure») – пейзажі, традиції, докільля. Туристична мода піднімає на пік масової популярності подорожі у сільську місцевість, де міського туриста оточує екзотика: аграрні й сільські пейзажі, традиційний селянський спосіб життя, свійські тварини, екологічно безпечні продукти, чиста вода та повітря тощо [10, с. 11].

Важливими аргументами вибору відпочинку міського населення у сільських зелених садибах є:

- фінансова доступність відпочинку у сільській місцевості порівняно з поїздками за кордон;
- зміна в організації використання вільного часу;
- шалений темп міського життя, бажання змінити оточення та відпочити від постійних стресів, суєти, професійного вигорання в привабливій сільській місцевості де можна подихати чистим повітрям та возеднатися у гармонії з природою;
- різноманітність пропозицій та висока якість послуг, а саме задоволення туристів за співвідношенням «ціна – якість» комплексного агротуристичного продукту, що надається у сфері сільського зеленого туризму;

- внаслідок наявності власного транспорту, який дозволяє здійснити поїздку у село всією сім'єю;
- з метою зміни оточення та сидячого способу життя на великий вибір активного відпочинку (піші мандрівки, проживання у палатках, мисливство, збирання грибів, овочів, ягід, лікарських трав, горіхів, фотополювання, купання та плавання, спуск річками, рибальство, катання на лижах, позашляхова їзда на квадроциклах, катання на конях, велосипеді, гра у футбол, стрільба із лука тощо);
- можливість повчитися різноманітним ремеслам та промислам, а саме гончарству, кушнірству, сироварінню, приготуванні національних страв, ковальству, гутництву, писанкарству, лозоплетінню, вишиванню, ткацтву, бондарству, леварству, різьбі із дерева та в'язанні ляльок;
- пізнання багатства національної культурної спадщини, усвідомлення приналежності до рідної землі, традицій, звичаїв, вивчення народного фольклору та мистецтва;
- частування національними стравами і можливість придбання свіжих та натуральних домашніх продуктів (хліба, молока, сиру, сметани, масла, меду, свіжого м'яса, птиці, риби, овочів та фруктів);
- відвідування цікавих туристичних об'єктів: пам'яток історії, архітектури, археології, етнографії;
- участь у різноманітних народних святах та атракціях (ярмарках, обжинках, фестивалях, народних забав, виставках, Днів села);
- заведення нових цікавих знайомств, налагодження співпраці міста із селом у сфері сільського зеленого туризму, збуту продукції, обміну досвідом, залучення нових інвестицій в інфраструктуру села, пізнання і розширення світогляду [23, 31].

Туристів приваблюють піші походи гірськими стежками, а взимку – лижні прогулянки, можливість поласувати щойно впійманою рибою, в тому числі екзотичною фореллю, або власноруч зібраними екологічно чистими грибами, ягодами. А також тут можна відвідати місцеве весілля, різноманітні свята, побачити старовинні обрядові дійства. В останні роки туристів все більше приваблює проживання в хатах гуцульської архітектури з досконалим або

близьким до цього комунальним облаштуванням.

Нікого не здивуєш тим фактом, що ресурси природи мають здатність лікувати. Тому, з цією метою особливо важливого значення набуває раціональне використання і збереження природних ресурсів з метою профілактики і лікування деяких захворювань [14, с. 53-54, 31].

Спектр надання агротуристичних послуг та продуктів дуже широкий і охоплює наступні позиції: місцеву домашню кухню; проживання в агросадибі; участь у сільськогосподарських роботах та ознайомлення з виробничим процесом; контакт з свійськими тваринами; оздоровча терапія з використанням продуктів рослинного і тваринного походження; реалізація продуктів власного виробництва; катання на конях, народні ремесла, відвідування музеїв народного мистецтва та сільського господарства; місцеві ярмарки, фестивалі та народний фольклор [14, 32].

Турист одержує великий спектр агротуристичних послуг (рис. 1.3). Перш за все туристам пропонується комфортне проживання в агросадивах чи агрооселях з необхідними умовами. Таке перебування в агросадибі можливе разом із сім'єю господаря, що дає можливість ознайомитися з їх культурою, побутом та традиціями. Агросадива зазвичай оформлена у національному українському стилі з настінним розписом, традиційним глиняним посудом, тканим килимом, дерев'яним різьбленим столом, лавками, скринєю та комодом. Особливо приваблива агросадива є з розмальованою орнаментами квітів печею, що символізує святість, неперервність життя народу, світле дитинство, тепло та затишок. Дизайн подвір'я також оформлений за старим українським стилем: плетеним тинем з глечиками, криницею у вигляді журавля, дерев'яним возом, вітряним млином та квітником. На подвір'ї також розташований дитячий майданчик, гойдалка, альтанка з мангалом та повітка. Таке етнооздоблення додає відчуття неповторності перебування в агросадибі додає свого колориту [33, 34].

Відзначимо, що крім оформлення агросадиви в національному етностилі також є багато садив у сучасному стилі (з банею, wi-fi, більярдом, басейном та іншими вигодами). Проте на думку автора такий підхід втрачає свій український яскраво виражений колорит.

Рис. 1.3. Спектр надання агротуристичних послуг

Джерело: власна розробка авторки

Розміщення в агрооселях пропонує специфічні послуги, відмінні від готельних. Розрізняють наступні категорії агросадиб: а) перебування в господарстві; б) перебування в сільському будинку; в) агрокемпінг, нічліг із самообслуговуванням. Серед перспективних занять, які ще мало використовуються у практиці вітчизняного сільського туризму й агротуризму, необхідно відзначити агрокемпінг, який дає можливість розбити намет, користуватися умивальником, душем та туалетом [43].

Гарною нагодою для гостей є ознайомлення з місцевою неповторною традиційною кухнею, яка може запропонувати багато цікавих смаколиків. Рецептатура складається з простих у приготуванні сільських страв з власних місцевих продуктів. Зазначимо, що навіть борщ у різних куточках країни готують абсолютно по-різному. Так, у західній Україні «стіл ломиться від різноманітності», оскільки тут історично склався багатий пласт кулінарних традицій. Щось прийшло від австрійців, поляків, угорців, лемків, гуцулів та бойків. На теренах Львівщини ви зможете спробувати страви, про існування яких, ймовірно, навіть не здогадувалися [35, 36].

В агротуристичному господарстві туристи мають можливість долучитися безпосередньо до збирання врожаю. Натомість на вигідних умовах за свою працю вони одержують певну частку с/г продукції, або ж за зниженими цінами. Також можливе поєднання роботи з відпочинком, що передбачає участь в сільськогосподарських роботах (обробітку городу, збиранні фруктів, овочів, винограду, ягід, догляд за тваринами та птицею, заготівлі сіна, тощо) в заміні агротурист отримує житло і харчування [37, 38].

Цікавою та пізнавальною можливістю є відвідування туристами агроферм. Такі агромаршрути складаються заздалегідь і можуть бути організовані агротуристичними кластерами. Агроферми можуть бути цілком різних напрямів. Одні спеціалізуються на розведенні свійських тварин (телят, поросят, кролів, овець), птахів (курка, індик, гуска, качка, голуб останнім часом, страус фазан, цесарк павич, лебідь), а інші наприклад на розведенні равликів. Подорожуючи сільськими місцевостями туристи можуть також відвідати господарства, які відгодовують диких тварин (місцеві зоопарки) [39, 40].

Унікальною можливістю для відпочивальників в агросадибах є ознайомлення з лікувальною апітерапією та придбанням еко безпечних та натуральних продуктів бджільництва. Відзначимо, що на сьогоднішній день число бджолиних сімей в Україні катастрофічно зменшується через людську недбалість, зокрема через інтенсивне оброблення полів пестицидами. Бджоли потрібні для запилення багатьох агрокультур, квітів та садів. Саме тому зважена

агротуристична діяльність дозволяє вберегти бджіл, а відтак відновити споконвічні традиції бджільництва та зробити наше життя кращим [12, 41, 42].

Для одержання нових яскравих вражень від святкової атмосфери туристам також пропонується відвідати місцеві ярмарки та фестивалі. Такі атракції зазвичай проводяться на вихідні дні. Тут важлива успішна промоція та реклама, щоб охопити якомога більшу кількість відвідувачів. Туристам пропонують вироби майстрів та ремеслярів від одягу, гончарства до прикрас, місцеві страви та гастрономію, сільські екопродукти, сільські розваги, верхову їзду, участь в іграх та змагання за призи, пісні, танці біля багаття, виступи етно- та фольк-гуртів тощо. Для таких ярмарків та фестивалів створюються цілі поселення на великих галявинах з біотуалетами та кухнею. Організація таких фестивалів та ярмарків дає можливість власникам агросадиб прийняти значно більшу кількість агротуристів, а відтак пополяризувати агротуризм у своєму селі [9, 10].

Великої популярності останнім часом набувають агротуристичні розваги, які мають інноваційний характер, наприклад мандрівки лабіринтами з кукурудзи, або ж польові ігри на забудованій солом'яними конструкціями території. Лабіринти з кукурудзи розміщують зазвичай близько населених пунктів, щоб забезпечити постійний потік туристів. Солом'яні конструкції мають різні форми, які будують з блоків пресованої соломи на дерев'яній основі. З них створюють солом'яні містечка, фортеці, піраміди, трактори тощо. До того ж конструкції з соломи можуть використовуватись для ігор нової генерації (спортивні змагання, пейнтбол, козацькі забави, турніри та ін.) [43, 46, 50].

Інноваційним підходом у формуванні туристичного продукту у сфері агротуризму є розвиток «зелених маршрутів» та розвиток аграрного туризму за кластерним принципом. «Зелені маршрути» (Greenways) є основою для створення регіонального туристичного продукту і кооперації між суб'єктами агротуризму. Це ефективний інструмент розвитку туризму, який дозволяє створювати цікаві та змістовні маршрути основу для партнерства місцевої влади, жителів та громадських ініціатив [46].

Інноваційний характер для практики сільського туризму та агротуризму в

Україні можуть мати піші та об'їзні дидактичні стежки й домашні зоопарки. Вони щоразу стають популярнішими формами демонстрації туристам рільничих господарств, села, лісів, а також національних парків. Virізняють господарські й позагосподарські дидактичні стежки. Туристи можуть обирати або пішу прогулянку дидактичною стежкою, або поїздки по ній кінною бричкою. Під час пішої прогулянки туристи безпосередньо контактують із природою. На стежках заплановані зупинки з лавочками та інформаційними таблицями, на що в даному місці слід звернути увагу.

Активний агротуристичний відпочинок пропонує полювання та рибальство, катання на човнах, плавання, катання на возах з кіньми, верхову їзду, велопогулянки, катання на квадроциклах по бездоріжжю, піші походи у ліс та гори, агроспорт, а також агротури та екскурсії. Насичена одноденна програма передбачає агротуристичний маршрут в межах агрокластеру. Зазвичай це автобусні родинні екскурсії завдяки яким туристи мають можливість відвідати декілька господарств із неповторною пропозицією послуг та продуктів [44].

Окремої уваги заслуговують сиро-винні тури, які користуються великою популярністю в агротуристів. Спробувати у майстер-класі власноруч зварити сир додає нових вражень. Тим паче, що овечі, козячі чи коров'ячі ферми сьогодні дедалі стають рідкістю, а натуральні, чи як тепер популярно називати «органічні» продукти, мають велику вартість, особливо у міських магазинах. Тому і не дивно, що туриста ваблять такі тури, які передбачають скоштувати сиру чи продегустувати келих домашнього вина за розумною ціною, зробити гарні фото і просто насолодитися життям [23, 45, с.75].

Агротуристичні господарства, у яких залучена вся сім'я, найчастіше засновані на традиційних цінностях. Стиль обслуговування, оздоблення житла, особливості місцевої кухні та якість атракцій віддзеркалює все те, що є характерним для певного регіону. Відвідувачі мають переконатись у приязності і привітності господаря та його родини, яка приймає туристів. Кожне агротуристичне господарство має свою неповторну пропозицію, яка зумовлює певні очікування в туристів, зокрема з обмеженими фізичними можливостями, для

яких потрібний індивідуальний підхід [2, 47, 67].

Гостинна поведінка господарів зумовлюється високою якістю обслуговування, а не тільки рівень підготовки або набутий досвід, якому вчать. Сільська гостинність це перш за все комфорт, смачна місцева кухня та якість обслуговування, як одна з рис, які вирізняють агрооселю, що надає агротуристичні послуги. Бути гостинним це значить ще бути психологом. Пильна увага до гостя, турбота про нього є вирішальними факторами забезпечення туриста першокласним обслуговуванням [48, 67].

Ключові принципи гостинності в агротуризмі:

- щире та сердечне привітання гостей зі сторони власника агросадиби;
- тепле прощання з відвідувачами;
- передбачення та виконання побажань гостей, увага до їх потреб;
- взаємопідтримка та повага між гостями та власниками агросадиби;
- постійне вдосконалення агротуристичних продуктів та послуг.

Гості дуже цінують сімейну атмосферу, відчуття комфорту та затишок в агросадибі. Для гостей є також важливим дизайн та інтер'єр, підібрані кольори, що використанні в оздобленні та декорації агросадиби, які формують думку про гостинність. Надмірна простота та дешевизна в оздобленні агросадиб, а також використання у приміщеннях універсальних і таких, що не забруднюються, кольорів не створюють відчуття затишності і сприйматимуться як мало гостинна агрооселя [14, с. 95-96]. Натомість доглянута агросадиба, впорядковане подвір'я з декораціями в українському стилі, квіткові клумби, використання теплих кольорів та елементів оздоблення з урахуванням певного регіонального стилю вже з самого початку перебування справлятиме враження гостинності [51, 52].

Основні правила обслуговування:

- ✓ посмішка є візитною карткою господарів;
- ✓ при зустрічі з гостем привітатися, старатися називати його на ім'я;
- ✓ не допускати фамільярності, не дошкуляти гостям;
- ✓ одяг має бути чистим і охайним, а макіяж - помірним;
- ✓ зберігати конфіденційність щодо будь-якої особистої інформації гостей;

- ✓ виконувати обіцянки та побажання точно в термін;
- ✓ вислуховувати претензії у спокійній манері, докладати всіх зусиль щодо задоволення скарг, переконатися, що гість задоволений;
- ✓ попередити про існуючі небезпеки, підготувати гостей до правил поведінки у надзвичайних ситуаціях [14, с. 97, 49, 50].

Власне кажучи, агротуризм та всі пов'язані з ним послуги, гостинність і продукти створюються для того, щоб людина відпочила від міської суєти, набралася життєвої енергії на свіжому повітрі, нових незабутніх вражень та оздоровленою повернулася до буденності. Як свідчить практика, люди, котрі відвідали агросадибу і вдихнули дух сільського побуту, традицій та щирої гостинності обов'язково ще туди повернуться.

В час пандемії внутрішній агротуризм переживає новий виток відродження та підйому, а в цілому стає дедалі доступнішим та популярнішим. Як говорить народна мудрість «щоб бути щасливим треба пізнати себе», а щоб пізнати себе треба пізнати рідний край, власні традиції та звичаї, витoki своїх джерел, які зберігаються тільки на селі.

1.4. Методики дослідження агротуристичної діяльності

Наукові дослідження свідчать про те, прискорений розвиток агротуризму відіграє важливу роль каталізатора структурної перебудови економіки та передбачає забезпечення демографічної стабільності і розв'язання соціально-економічних проблем сільських територій Львівської області. Досліджено процеси стимулювання підприємництва у сфері агротуризму, пов'язані з напрацюванням науково-методичних засад територіальної організації агросадиб та агротуристичних кластерів з використанням природно-ресурсного потенціалу регіону. Метою прикладних процесів є створення рекомендацій для підвищення якості надання туристичних послуг в агросадибах та збільшення ефективності функціонування агротуристичних кластерів в районах Львівської області.

Комплексний науково-методичний підхід дослідження агротуризму

ґрунтується на людських ресурсах, наявності вільного житлового фонду, рівні розвитку соціальної інфраструктури, туристично-рекреаційному потенціалі регіону, сезонному коливанні попиту та пропозиції, екологічній ситуації, географічному розташуванні, ступеня розвитку аграрного підприємництва, забезпеченість населення земельними ресурсами, виробництві органічної продукції, природно-кліматичних умовах.

Визначено напрями формування та реалізації підприємництва у сфері агротуризму, які передбачають забезпечення сприятливого середовища та покращення якості функціонування агросадиб. Розвиток агротуризму залежить від бажань та запитів туристів, які формують попит у даній сфері, що в свою чергу створює пропозицію у підприємців, які забезпечують реалізацію їх потреб.

Сформовано оцінку та підхід до збереження природно-ресурсного потенціалу, що є основою для розробки організаційно-економічних заходів стимулювання та розвитку агротуризму у Львівській області. Такий підхід дає змогу вирішити ряд екологічних, демографічних, соціальних, економічних та гуманітарних проблем, які є характерними для сільських територій України.

Методологія оцінки ефективності розвитку агротуризму передбачає визначення соціально-економічних проблем та перспектив розвитку сільських територій. Застосовуючи теоретичні та емпіричні методи наукових досліджень, які залежать не лише від самого предмету, а й від рівня дослідження ми визначили передумови розвитку та економічну ефективність агротуризму у досліджуваному регіоні [193].

Для теоретичного рівня дослідження застосовували такі методи, як: індукція, дедукція, аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, моделювання, прогнозування, порівняння та класифікація.

Метод індукції застосовувався при науковому пізнанні, значенні та використанні агротуризму як підприємницької діяльності на селі. Цей метод передбачав логічну послідовність від конкретних до узагальнюючих тверджень досліджень щодо розвитку агротуризму.

Метод дедукції передбачає форму наукового пізнання, логіка якого

розгортається від загального до конкретного. При методі дедукції розширюються можливості розумового процесу дослідження, в якому можна виокремити два основних рівні:

- при першому розглядають як судження, коли істинність одного встановлюється на основі істинності іншого;
- при другому – доведення має форму, яка піддається опису, завдяки чому стає зрозумілим сам процес доведення, відбувається структуризація і формування процесу дослідження.

Аналіз являє собою метод пізнання з наукової точки зору, за логікою якого ціле розкладають на частини, тобто аналізуємо окремі показники, можливості, передумови розвитку, перспективи та інші, які є складовими цього цілого. Синтез є методом наукового пізнання, яке сприяє відновленню цілісності досліджуваного об'єкта, явища чи процесу в розмаїтті проявів.

Метод конкретизації передбачає рух від абстрактного до конкретного з метою виокремлення функціональних зв'язків між складовими частинами досліджуваного об'єкта, явища чи процесу. Завдяки абстрагуванню можемо виділити загальні та найбільш важливі ознаки та властивості агротуристичного підприємництва на селі. Сутність методу моделювання полягає у дослідженні моделі об'єкта пізнання на основі абстрактнологічного мислення за принципами наочності та об'єктивності.

Метод порівняння полягає у зіставленні досліджуваних об'єктів, явищ чи процесів і виявлення їх подібності та відмінності. Класифікація - упорядкування досліджуваних об'єктів, явищ та процесів, а також їхніх складових на групи, типи, класи, види за певними ознаками.

Методи економічного прогнозування являє собою сукупність способів і прийомів розробки прогнозів, які дозволяють на основі аналізу даних ретроспективного періоду, зовнішніх і внутрішніх факторів впливу, а також їх кількісних змін здійснити переконливі передбачення стосовно майбутнього розвитку економіки чи суспільства в цілому [194].

Інформація, отримана за допомогою емпіричних методів дослідження, таких

як спостереження, анкетування, аналіз результатів та інтерв'ю, є основою теоретичного осмислення пізнавальних процесів. Кожен з наведених методів є важливим у проведенні наукового дослідження. В основі емпіричних методів наведено результати попереднього практичного досвіду. Дані методи висвітлюють причини та можливі результати діяльності, не розкриваючи закономірності, які їх спричинили.

Метод спостереження застосовувався з метою цілеспрямованого і систематичного сприйняття, виходячи з певного завдання і мети дослідження сфери надання послуг агротуризму [195].

В дисертаційній роботі представлено результати анкетного опитування 155 власників агросадиб (14,7% від числа всіх агросадиб Львівщини), яке проводилося у 2018 році такими методами: поштове опитування (електронною поштою), телефонне інтерв'ю та особисте спілкування «face to face». Генеральна сукупність складала 1052 садиби. Теоретична похибка вибірки за такої кількості респондентів становила 8% за рівня імовірності 0,95.

Розрахунок теоретичної похибки вибірки проводили за формулою (1.1.):

$$\sigma = \frac{1}{\sqrt{n}} \quad (1.1.)$$

де σ – величина теоретичної похибки вибірки;

n – розмір вибірки (кількість респондентів).

Опитування електронною поштою проводилось методом розсилки анкет на електронні скриньки власників агросадиб, які розрекламовані в мережі інтернет. Телефонне опитування проводилось у вигляді короткого інтерв'ю в межах 10-15 хвилин. За допомогою телефонного опитування ми мали змогу швидко отримати відповідь респондентів на задані їм питання. Також були проведені особисті зустрічі з власниками агросадиб Львівської у кожному з адміністративних районів. Також було надіслано лист-запит в районні державні адміністрації Львівської області з метою надання офіційної інформації щодо кількості агросадиб, кількості вітчизняних та іноземних туристів, кількості осіб, які скористалися послугами агротуризму та кількості туристичних кластерів за період 2013–2018 рр.

Проведені опитування та офіційні запити в районні держадміністрації дали змогу детальніше оцінити наявний стан розвитку агротуризму у Львівській області, виявити наявні проблеми, а також з'ясувати основні чинники, які стримують та сприяють його розвитку. Визначено цільову стратегію та концептуальну модель регіонального розвитку підприємництва у сфері агротуризму з використанням організаційних та економічних важелів впливу. Ідея такої стратегії полягає у підвищенні рівня зацікавленості бізнесу, влади та туристів на основі визначених критеріїв шляхом стимулювання агротуристичного підприємництва в районах Львівської області.

Запропоновано інноваційні рішення розвитку агротуризму, науково-методичні розробки, рекомендації для власників агросадиб, співучасників агротуристичних кластерів для їх успішного функціонування та залучення більшої кількості туристів. Узагальнено та систематизовано інструменти механізму стимулювання агротуристичної підприємницької діяльності власникам агросадиб на регіональному рівні. Узгоджено збалансованість економічних, екологічних та соціальних аспектів регіонального розвитку агротуризму. Крім того, систематизовано функції, принципи, методи, форми стимулювання та підтримки ефективного розвитку агротуристичної діяльності у районах Львівської області, які забезпечують досягнення та підтримку оптимально необхідного рівня використання природно-ресурсного потенціалу.

Проаналізовано діяльність агротуристичного кластера «ГорбоГори», який забезпечує надходження якісною агропродукцією «від фермера до споживача», надає туристичні послуг, сприяє занятості сільського населення, підвищення їх рівня доходів та в цілому сприяє розвитку інфраструктури сільських територій Пустомитівського району. На прикладі агротуристичного кластеру «ГорбоГори» та власних досліджень, обґрунтовано та запропоновано доцільність реалізації організаційно-економічних механізмів і заходів для стимулювання розвитку діючих та створення нових кластерів у Львівській області. Основою функціонування яких буде взаємодія та здорова конкуренція між всіма суб'єктами господарювання на засадах підприємництва. Доведено, що для успішної роботи

кластеру потрібна синергія влади, бізнесу і науки.

Досліджено сутність агротуризму та процеси формування стратегії його розвитку, які містять узагальнення та поглиблення теоретико-методичних засад, а також розробку актуальних науково-практичних рекомендацій щодо перспектив формування та прогнозування стратегії розвитку агротуризму на засадах підприємництва. Аналізуючи статистичну інформацію, ми мали змогу зпрогнозувати очікувані результати діяльності агросадиб в Україні та Львівській області до 2025 року. Враховуючи певні фактори також було зпрогнозовано кількість туристів у агротуристичній сфері.

Тенденцію зміни кількості агросадиб протягом 2012–2020 рр. проаналізовано за допомогою трендового аналізу. Прогноз кількості агросадиб на період 2021–2025 рр. побудовано на основі параметрів лінії тренду таких моделей: лінійної; логарифмічної; експонентної; поліноміальної; степеневі.

Достовірність отриманих рівнянь тренду перевірено за допомогою значення коефіцієнта детермінації R^2 і статистичного критерію Фішера. Чим ближче значення коефіцієнта детермінації R^2 до 1, то модель вважається достовірною. Точніше оцінку щодо адекватності моделі до поведінки вихідних даних дає статистичний критерій Фішера, який розраховували за формулою (1.2):

$$F_{розр} = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{k_2}{k_1} \quad (1.2)$$

Якщо розрахункове значення критерію Фішера за формулою 1.2 є більшим від табличного, то модель вважається адекватно до емпіричних даних. У нашому випадку табличне значення критерію $F_{табл}(k_1 = 1, k_2 = n-1-1 = 9-1-1 = 7, \alpha = 0,01) = 12,25$ за ймовірності $p = 0,99$ чи критерію $F_{табл}(k_1 = 1, k_2 = 7, \alpha = 0,05) = 5,59$ за ймовірності $p = 0,95$, або за рівняння значущості $\alpha = 1 - p$ і ступенів вільності $k_1 = 1, k_2 = 7$. Значення n – кількість досліджуваних періодів.

Також для прогнозування досліджуваних показників було використано табличний процесор Microsoft Office Excel 2016 з вбудованою функцією прогнозування та включенням додаткових статистичних відомостей в аркуш прогнозування. В аркуші прогнозування створено таблицю статистики з

використанням функції FORECAST.ETS.STAT. Перевагою застосування функції STAT є те, що вона містить такі міри, як коефіцієнти згладжування (Alpha, Beta, Gamma) та показники помилок (MASE, SMAPE, MAE, RMSE). У розрахунках прогнозу було також використано сезонний фактор. Для кращої оцінки точності прогнозу застосовано стандартне значення довірчого рівня – 95%. Результатом аналізу прогнозування було визначено на графіку три допустимі тенденції: передбачення, верхня та нижня довірча границя.

Для успішного функціонування агротуризму, як підприємництва його діяльність не може зводитися лише до реагування на зміни, які відбуваються у туристичній сфері. Тому є необхідність управління цими змінами на основі науково обґрунтованих процедур, а саме регулювання, прогнозування та пристосування до агротуристичної діяльності садиб. Сучасним інструментом управління є методологія стратегічного управління.

Активізація розвитку агротуристичної діяльності в Західному регіоні і підвищення якості надання послуг в агросадибах може слугувати додатковим джерелом доходу до районних та обласних бюджетів. Економічні показники розвитку агротуризму відображають кількісний обсяг реалізації туристичних послуг та їх якісну характеристику [195].

Економічні показники розвитку агротуризму включають:

- обсяг туристичного потоку (кількість відпочиваючих у певній агросадибі);
- величину туристичних витрат;
- величину економічних затрат;
- стан і розвиток матеріально-технічної бази;
- показники фінансово-економічної діяльності;
- чисельність іноземних туристів [192].

Для показників, які характеризують об'єм туристичного потоку у сільській місцевості відноситься: загальна кількість туристів і кількість туроднів. Загальна кількість туристів, вимірюється кількістю осіб, які відвідали агросадибу. Цей показник визначається шляхом підсумовування кількості туристів, прийнятих на обслуговування за певний період часу.

Основою агротуризму є, матеріально-технічна база, яка створює необхідні умови для обслуговування туристів з наданням основних та додаткових послуг. Важливим показником, що характеризує стан і розвиток матеріально-технічної бази агротуризму та визначає її потужність є кількість ліжко-місць окремої агросадиби.

Економічну ефективність агротуризму розглянуто на мікрорівні (окремі агросадиби) та на макрорівні (регіону чи території). Показники економічної ефективності агротуризму дають змогу провести фінансовий аналіз агротуристичної діяльності, розробити стратегію розвитку агросадиб певного регіону та здійснити аналіз доцільності інвестицій у дану сферу діяльності.

Агротуризм має потребу у формуванні сталої методики для визначення конкретних показників ефективності даного виду діяльності. До критеріїв ефективності можна віднести якісні показники туристичного продукту, які притаманні тільки йому, такі як розвиток соціальної і виробничої інфраструктури, наявність історичної та культурної спадщини, екологічний стан даного регіону.

Економічну ефективність діяльності агросадиб Львівської області у 2018 році визначали за такими показниками: загальний дохід; кількість туристів за рік, які відвідали агросадибу; середня тривалість перебування одного туриста в агросадибі, витрачені кошти одним туристом за день; рівень рентабельності.

Величину чистого прибутку (S) у кожній агросадибі розраховували за формулою (1.3):

$$S = W - C \quad (1.3)$$

де S – чистий прибуток, грн;

W – загальний дохід за рік, грн;

C – затрати, грн.

Розмір загального доходу (W) агросадиби за один рік розраховували за формулою (1.4):

$$W = T \cdot D \cdot K \quad (1.4)$$

де W – загальний дохід, грн;

T – кількість туристів за рік, які відвідали агросадибу, осіб;

D – середня тривалість перебування одного туриста в агросадибі, днів;

K – витрачені кошти одним туристом за день, грн;

Зауважимо, що за сумою доходу та чистого прибутку оцінити ефективність агротуристичної діяльності достатньо складно. Тому для кращого розуміння ефективності підприємницької діяльності агросадиб було визначено їх рівень рентабельності.

Рівень рентабельності однієї агросадиби (P) розраховували за формулою (1.5):

$$P = \frac{S}{C} \cdot 100\% \quad (1.5)$$

де P – рівень рентабельності агросадиби за рік, %;

S – чистий прибуток, грн;

C – затрати, грн.

До показників, що характеризують об'єм туристичного потоку у сільській місцевості відносяться: загальна кількість туристів, кількість туроднів (ночівель, лішко-днів), середньомісячна кількість туроднів. Одним із важливих показників, що характеризує діяльність агросадиби є її завантаженість впродовж року.

Завантаженість агросадиби (Z) розраховували за формулою (1.6):

$$Z = \frac{T \cdot D}{L \cdot R} \cdot 100\% \quad (1.6)$$

де Z – завантаженість агросадиби за рік, %;

T – кількість туристів за рік, які відвідали агросадибу, осіб;

D – середня тривалість перебування одного туриста в агросадибі, днів;

L – кількість лішко-місць в агросадибі, шт;

R – кількість днів у році (365).

Дослідження сфери агротуризму ускладнюються тому, що відсутня можливість отримання об'єктивної інформації про кількість агросадиб та основні економічні показники діяльності зелених садиб. Проблемою є те, що відсутні статистичні дані по сільському зеленому туризму та агротуризму як окремої

категорії дослідження, що призводить до значних неточностей та ускладнює отримання необхідної інформації. Крім цього, за діючим законодавством, громадяни, що займаються сільським зеленим туризмом та агротуризмом, (за виключенням підприємців), не зобов'язані реєструватися в органах державної влади як суб'єкти таких відносин. При цьому, статистичні дослідження не охоплюють агротуристичну діяльність, якою займаються особисті селянські господарства з надання туристичних послуг [195].

Застосування статистичних методів у агротуризмі має певні особливості та передбачає використання картографічних матеріалів, графіків та таблиць. Фактори розвитку агротуризму поділяються на такі, які оцінюються за допомогою статистичних методів та які оцінити важко (природно - географічні, політичні). За допомогою статистичних методів можна оцінити демографічні (чисельність населення, зміни у статеві-віковій структурі); соціально-економічні (ріст тарифів, зміна доходів та інші); наявність вільного часу (тривалість вихідних днів та відпусток); матеріально-технічні (інфраструктура туризму) фактори [196]. Економічний ефект розвитку агротуризму передбачає результати витрат туриста за отримані ним послуги та товари від певної агросадиби чи господарства. Також позитивною стороною є те, що у регіоні створюються додаткові робочі місця, які сприяють розвитку сільських територій та їх жителів [192].

У роботі досліджено агротуристичну діяльність та процеси стимулювання підприємництва у даній сфері. Визначено ефективність використання природно-ресурсного потенціалу та функціонування агротуристичних кластерів у Львівській області.

Висновки до розділу 1

1. Розглянуто роль та значення агротуризму на засадах підприємницької діяльності як основи розвитку сільських територій та соціальної сфери села. Висвітлено суть агротуристичної діяльності, яка сьогодні розглядається як перспективний напрям розвитку села, що розширює сферу зайнятості сільського

населення, сприяє соціально-економічному розвитку та інфраструктури, підвищує інвестиційну привабливість сільських територій, забезпечує раціональне використання природних ресурсів та культурно-історичної спадщини, а найголовніше збереження людського потенціалу, споконвічних традицій і звичаїв наших пращурів.

2. Агротуристична діяльність дає змогу селянам поліпшити фінансово-економічний стан селян та їхніх родин, одержати додаткові кошти для розширення основного виду діяльності – сільськогосподарського виробництва, значною мірою вирішити проблему зростаючого на селі безробіття, використати незадіяні ресурси, а також має культурне, пізнавальне та оздоровчо-рекреаційне значення, що загалом відповідає основним потенційним функціям агротуризму як соціально-економічного явища та виду підприємницької діяльності на селі. Особливість та значна перевага агротуризму полягає в тому, що він не потребує великих капіталовкладень, оскільки передбачає використання наявної інфраструктури сільських населених пунктів, помешкань сільських господарів,

3. З'ясовано, що попри всі проблеми та вкрай недостатню цільову допомогу з боку держави, агротуризм в Україні відзначився як вид туристичної та господарської діяльності. З кожним роком він набирає обертів, залучаючи до свого кола все більше людей, які хочуть не тільки заробляти гроші, а й зберегти красу української природи, національні традиції, унікальні природні, історичні та культурні пам'ятки, популяризувати принади рідного краю на внутрішньому та міжнародному ринках.

4. Розвиток агротуристичного підприємництва є одним з основних чинників формування і розширенням у сфері ринкових послуг. Створення сприятливих умов для розвитку різних форм підприємництва та урізноманітнення господарської діяльності на селі повинно стати основним завданням державної, регіональної та місцевої влади. Для цього в Україні необхідно створити сприятливе для сільського населення, прозоре та дієве нормативно-правове поле, а також механізми контролю за виконанням чинних законів. Розвиток підприємництва на селі сприятиме самозайнятості населення, збільшенню його доходів та підвищенню рівня життя у

сільській місцевості в цілому.

5. Запропоновано концептуальну модель розвитку агротуристичного підприємництва, яка всебічно демонструє ці позитивні зрушення. Ефективне функціонування агротуристичного підприємництва базується на багатьох показниках, які функціонально взаємодоповнюють один одного, стимулюють супутні процеси, що об'єднанні між собою причинно-наслідковими зв'язками. Важливе значення для розвитку агротуризму на засадах підприємництва має також кластерний підхід, який залежить від ефективного партнерства, взаємної вигоди від об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін (підприємців, територіальних громад, органів влади).

6. Важливою рушійною силою для розвитку агротуризму є фермерство. На сьогоднішній день малі та середні фермерські господарства, особливо сімейного типу потребують вагомої державної підтримки, а саме збільшення держаних дотацій, зниження ставок по кредитах на агротехніку та добрива, зменшення оподаткування, залучення міжнародних грантових проектів, створення сприятливого середовища для реалізації продукції тощо. В Україні агротуризм став невід'ємною складовою частиною комплексного соціально-економічного розвитку села, а також додатковим прибутком у фермерському господарстві.

7. Для проведення ефективної реклами агротуристичних послуг в системі маркетингу потрібно залучати весь ряд наявних інструментів, раціонально та ефективно використовувати унікальні природні та історико-культурні ресурси для збільшення туристичних потоків. Розвиток бізнес стратегії агротуристичного підприємства повинний бути не тільки налаштована на отримання частки ринку, а збереження рентабельності і збільшення капіталізації підприємства. Тому виконання цього завдання передбачає для кожного агротуристичного підприємства комплекс організаційно-економічних, рекламно-інформаційних і комунікативних заходів.

Основні положення першого розділу дисертаційного дослідження опубліковані авторкою у працях [1, 5, 13, 23, 31, 53, 63, 71].

РОЗДІЛ 2

ДИНАМІКА ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області

Львівська область є однією з найрозвиненіших областей України в економічному, туристичному, культурному та науковому напрямках. Адміністративно поділяється на 20 районів, 9 міст обласного значення, 631 сільську раду [108]. У 43 містах, 35 селищах міського типу і 1849 селах станом на 1 травня 2019 року проживало 2 522 021 осіб (5,4% від загального населення України). Міське населення становить 60,97%, сільське 39,03% (на 1 травня 2019 року) [137].

Природні умови області різноманітні та сприятливі для розвитку сільського господарства і рекреації. На території області беруть свій початок ряд важливих водних артерій Центрально-Східної Європи – Дністер, Західний Буг та Сян. Львівщина має сприятливе географічне розташування. Частину її території складають Українські Карпати із значними рекреаційними ресурсами, а інша частина розміщена в лісостеповій фізико-географічній зоні, що сприяє господарській діяльності населення [109].

Львівська область володіє значними природними ресурсами, що дає перспективу стати туристичним регіоном світового масштабу. Цьому сприяє ефективне та раціональне використання природного туристично-рекреаційного потенціалу області. За наявністю природно-рекреаційних ресурсів Львівська область займає одне з провідних місць в державі: їх частка в природно-ресурсному потенціалі України складає близько 5,4%. Природний рекреаційний потенціал області представлений лікувальними мінеральними водами, лікувальними грязями, озокеритом, кліматичними, водними та лісовими ресурсами [61, 104, 110]. Загалом природні ресурси об'єднують у такі групи: 1) мінерально-сировинні; 2) агрокліматичні; 3) біотичні (зокрема, лісові, морські);

4) земельні; 5) водні; 6) рекреаційні; 7) людські [114].

Розрахунок проводився за шістьма видами природних ресурсів – земельні, лісові, рекреаційні, фауністичні, водні, мінеральні – на базі даних отриманих у процесі дослідження. Львівська область займає вагомe місце за природно-ресурсним потенціалом з поміж інших областей у Карпатському регіону (рис. 2.1).

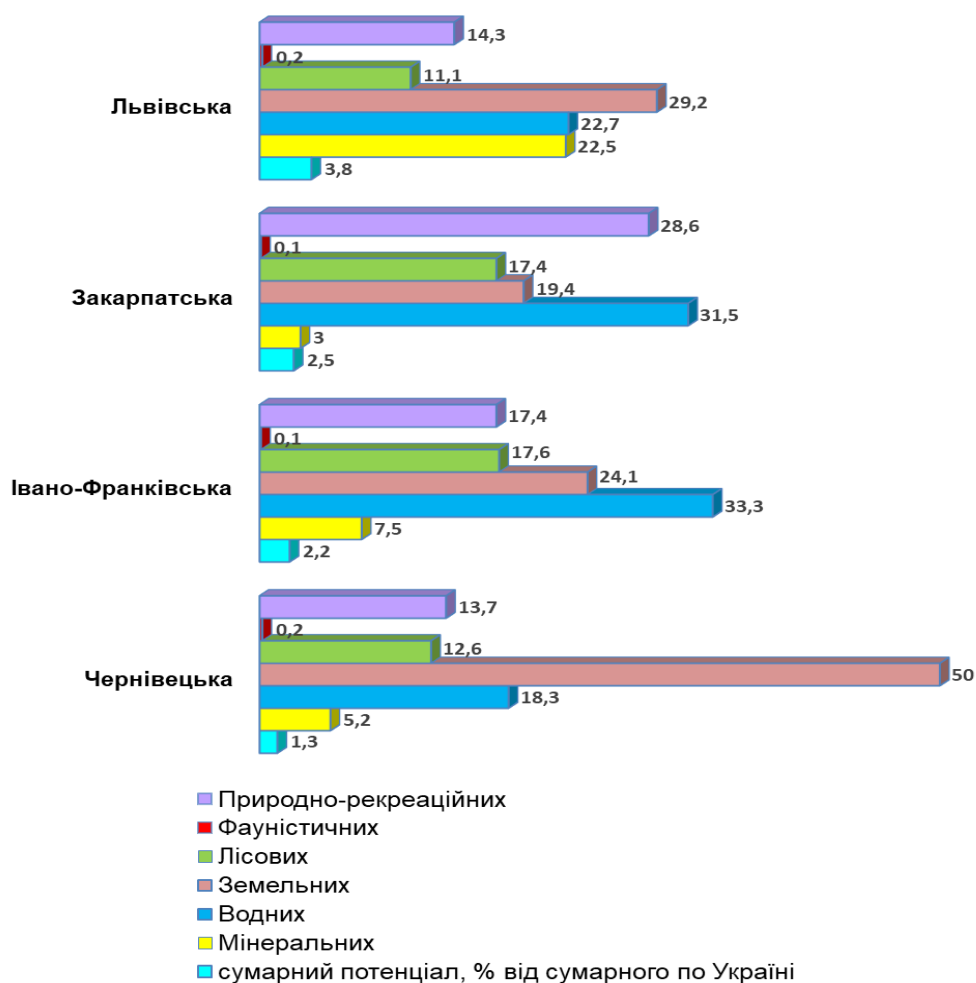

Рис. 2.1. Природно-ресурсний потенціал Карпатського регіону

Джерело: складене авторкою на основі [4, 105, 107, 109]

Важливим є визначення структури всього природно-ресурсного потенціалу (ПРП) Львівської області і виявлення місця, яке посідає той чи інший його компонент в інтегральній (сумарній) величині. Методику визначення компонентної структури ПРП території на прикладі України розробив В. Руденко [105]. Для комплексної і загальної характеристики оцінки ПРП Львівської області нами був використаний показник ентропійної міри різноманітності, розрахований

за формулою Шеннона (2.1):

$$H = \sum_{i=1}^n p_i \log_2 P_i \quad (2.1.)$$

де, n – кількість видів природних ресурсів,

P_i – частка природного ресурсу в інтегральному природно-ресурсному потенціалі території.

Сумарний потенціал Львівської області в Україні становить 3,8 %. Львівська область є на восьмому місці серед областей України. Найбільшу частку в компонентній структурі ресурсів Львівської обл. становлять земельні (29,2 % від усього ресурсного потенціалу), водні (22,7%) і мінеральні (22,5%) ресурси. Нижчим є зазначений потенціал природних рекреаційних ресурсів (14,3 %), лісових (11,1%) і найнижчим – фауністичних (0,2%) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Природно-ресурсний потенціал Львівської області

Показники		Україна	Львівська область
Сумарний потенціал, % від підсумку по Україні			3,8
Потенціал ресурсів, %	Мінеральних	28,3	22,5
	Водних	13,1	22,7
	Земельних	44,4	29,2
	Лісових	4,2	11,1
	Фауністичних	0,5	0,2
	Рекреаційних	9,5	14,3

Джерело: складене авторкою на основі [105, 106, 107, 108]

Сумарний ПРП у Львівській області є вищим по її гірській частині (53,6 %), ніж по рівнинній (35,9%). Така ситуація склалася завдяки більшому потенціалу по гірській частині водних (28,5 %), лісових (13,2) та природньо-рекреаційних (16,9 %) ресурсів [107]. По рівнинній частині Львівської області ці види ресурсів становлять значно меншу частку – відповідно, 16,0, 8,7 та 11,2 %. Проте по рівнинній частині

Львівської обл. переважають мінеральні (25,8 %, у гірській частині 19,7 %), земельні (38,0 %, у гірській частині 21,6 %) та фауністичні (0,3 %, у гірській частині 0,1 %) ресурси [106]. Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Львівської області за адміністративними районами (дод. А, табл. А. 1.).

Наявні природні ресурси області (мінерально-сировинні, водні, земельні, лісові, фауністичні та рекреаційні) значною мірою впливають на формування просторової та галузевої структури господарського комплексу, визначають пріоритетні напрями розвитку різних сфер туризму, зокрема агротуризму.

Потенціал земельних ресурсів Львівщини становить 29,2%, тому вона відноситься до малозабезпечених областей земельними ресурсами, проте сільське господарство розвинуто на належному рівні. Ступінь розораності становить 37%, в Україні 54%. Рілля займає 63% загальної площі сільськогосподарських угідь. Регіон є сприятливий для розвитку агротуризму. Розподіл земель Львівської області зображено на рис. 2.2.

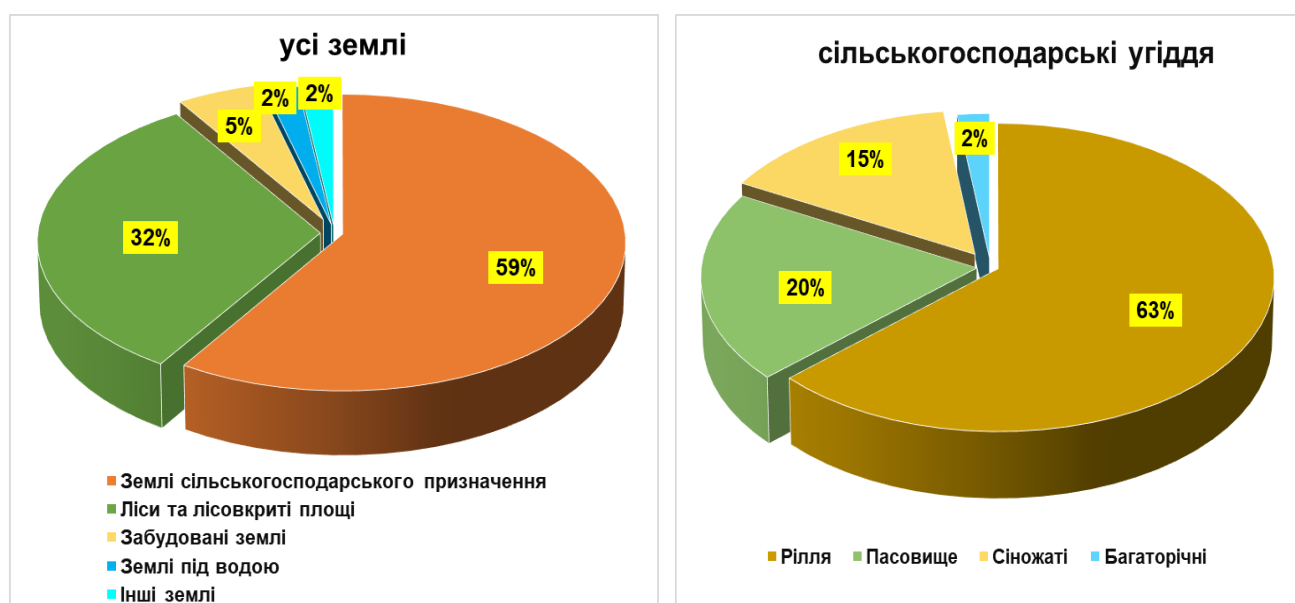

Рис. 2.2. Розподіл земель Львівської області у 2018 році

Джерело: складене авторкою на основі [111]

Аналіз розподілу земель у Львівській області свідчить (рис. 2.2), що на землі сільськогосподарського призначення припадає 59% від усієї території, а це становить близько 1250797 га. На землі лісового фонду припадає 32%, або 706000 га.

Тоді як під забудову виділено 5%, або 160300 га. Що стосується сільськогосподарських угідь, то на ріллю припадає 770900 га, пасовища – 250700 га, сіножаті – 197400 га, а на багаторічні насадження 22800 га [112].

Львівська область має потужний потенціал рекреаційних ресурсів, який базується на ландшафтній привабливості гірських територій, можливості розвитку літнього і зимового туризму, запасах лікувальних мінеральних вод. В області налічуються близько 4 тис. історико-культурних й архітектурних пам'яток (25% від зареєстрованих в Україні), з них понад 800 загальнонаціонального значення, які приваблюють туристів [110, 115]. Територія області є чудовою базою для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку, зокрема агротуризму.

Основу туристично-рекреаційного потенціалу Львівщини становлять природні (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, водні) та історико-культурні (археологічні, сакральні, історичні, архітектурні, мистецькі, інформаційні) туристичні ресурси [104]. Сюди також відносять туристичну інфраструктуру, яка формується за рахунок ефективного функціонування закладів готельного та ресторанного господарства, санаторно-курортної сфери, транспортної системи і туристичних підприємств (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Складові туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області

Джерело: складене авторкою на основі [113]

Область розташована в зоні широколистяних і хвойних лісів і належить до найбільш лісистих регіонів України. Ліси Львівщини виконують важливу рекреаційну, фітосанітарну та оздоровчу функцію, використовуються для туристичних, спортивних, оздоровчих і відпочинкових цілей. Лісистість території Львівської області становить 28%, тоді як в Україні близько 14,5%. Площа лісового фонду Львівщини становить приблизно 706 тис. га., а територія вкритих лісом 623 тис. га [118]. Лісистість території Львівської області (дод. Б).

Видовий склад лісів Львівщини є сприятливий для розвитку агротуристичної діяльності, зокрема збирання грибів, ягід, мисливства тощо. Ліси відіграють важливу водорегулювальну, ґрунтозахисну, природоохоронну і ландшафтоутворювальну роль. Господарська діяльність та нераціональне лісокористування протягом останніх десятиліть призвели до зменшення лісистості в різних районах області у 2–10 разів. Характерно, що молодняками зайнято 47% загальної площі лісів [21, 119].

Таким чином у Львівській області, зокрема в гірській її частині, вкрай необхідно проводити заходи із залісненням угідь і відновлення лісонасаджень. Зазначимо, що несанкціоновані суцільні рубки спричинили «облісіння» Карпат, а в цілому до екологічної катастрофи (прояв ерозійних процесів, порушення гідрологічного режиму рік, паводків, зсувів, сель, вітровалів, зменшення біорізноманіття, деградації ґрунтів, порушення лісовідтворення). Сьогодні потрібно посилити охорону лісів та змінити законодавчу базу, яка б забороняла заготівлю кругляку, який великими партіями під виглядом «дров» експортується за кордон. Перелічені вище фактори становлять екологічну загрозу для Карпат, а також впливають на розвитку агротуризму.

Провідне місце серед компонентів природного потенціалу Львівської області належить водним ресурсам (поверхневий стік річок, підземні води, озера та болата). Львівська область відноситься до найбільш водозабезпечених областей, оскільки на одного мешканця припадає приблизно 3 тис. м³ прісної води в рік, що у 3 рази перевищує середньої водозабезпеченості по Україні [104, 119]. Найбільше забезпечені підземними водами Турківський, Сколівський, Старосамбірський,

Самбірський райони, а найменше – Золочівський, Бродівський та Сокальський райони. Водозабезпеченість території Львівської області (дод. В, табл.В. 1.)

Територією Львівської області тече 8950 річок, з них 216 завдовжки понад 10 км кожна, які належать до басейнів Чорного та Балтійського моря. Велика мережа річок з яких найбільші Дністер, Західний Буг, Стрий, Бистриця, Стир, Вишня, Рата, Солокія та Свіча є придатними для активних видів туризму, відпочинку та оздоровлення. Загальна протяжність річок – 16343 км. Річки Стрий, Опір та їх гірські притоки, річка Дністер та річка Стривігор (Стрв'яз) належать до особливо цінних річкових ділянок. Згадані річки знаходяться в межах природно-заповідних територій та є оселищами реофільних риб, що включені до Червоної книги України.

Львівська область займає одне з провідних місць в країні за наявністю лікувально-оздоровчих ресурсів. До них належать більше ніж двісті лікувальних джерел мінеральних вод 7 типів, лікувальні грязі та найбільшим в Україні родовищем озокериту. На базі цих унікальних ресурсів розвиваються відомі в Україні та за кордоном курорти Трускавець, Східниця, Моршин, Немирів, Великий Любінь, Шкло. Родзинкою курортів Трускавець та Східниця є мінеральна вода «Нафтуся» [108, 120, 122].

В цілому даючи оцінку туристично-рекреаційному потенціалу водних об'єктів Львівської області можна констатувати, що він залишається ще слабо задіяним як у сфері туризму, так і у сфері рекреації та потребує охорони. Проте, слід відзначити, що більшість поверхневих вод є забрудненими комунальними стоками та продуктами ерозії сільськогосподарських угідь, зокрема мінеральними добривами та пестицидами.

Туристичну рекреаційну цінність області мають парки, заповідники, пам'ятки природи, природний заповідник «Розточчя», є занесений ЮНЕСКО до Всесвітньої мережі біосферних резерватів, Національний природний парк «Сколівські Бескиди», Національний природний парк «Північне Поділля», «Яворівський Національний природний парк», «Равське Розточчя». Крім того важливе значення мають регіональний ландшафтний парк «Дністровські Бескиди» та «Знесіння» [110, 123]. Об'єкти природно-заповідного фонду Львівської області (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Об'єкти природно-заповідного фонду Львівської області

	Кількість об'єктів			Площа, га		
	2010	2015	2018	2010	2015	2018
Усього	329	353	377	148539	157511	158314
Загальнодержавного значення	25	25	25	64552	64552	64552
Природний заповідник "Розточчя"	1	1	1	2085	2085	2085
Національні природні парки	3	3	3	58351	58351	58351
"Яворівський"	1	1	1	7079	7079	7079
"Сколівські Бескиди"	1	1	1	35684	35684	35684
"Північне Поділля"	1	1	1	15588	15588	15588
Заказники	9	9	9	3303	3303	3303
Пам'ятки природи	2	2	2	593	593	593
Ботанічні сади	2	2	2	41	41	41
Дендрологічні парки	2	2	2	64	64	64
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	6	6	6	115	115	115
Місцевого значення	304	328	352	83987	92959	93762
регіональні ландшафтні парки	4	5	5	47379	56289	56289
"Знесіння"	1	1	1	312	312	312
"Надсянський"	1	1	1	19428	19428	19428
"Верхньодністровські Бескиди"	1	1	1	8536	8536	8536
"Равське Розточчя"	1	1	1	19103	19103	19103
"Стільське горбогір'я"	-	1	1	-	8910	8910
заказники	33	34	48	27563	27602	27956
Пам'ятки природи	164	183	193	1772	1768	2241
інші об'єкти	103	106	106	7273	7300	7276

Джерело: складене авторкою на основі [124]

До природно-заповідного фонду Львівської області станом на 1 січня 2019 року входило 377 об'єктів загальною площею 158313,7 га. Відношення площі Природно-заповідний фонд займає 7,25% від загальної площі Львівської області. Території заповідного фонду розміщені по всій області, проте їх кількість

найбільша розташована у Карпатах та на Розточчі [119]. Розподіл площі природно-заповідного фонду Львівської області за категоріями (рис. 2.4.).

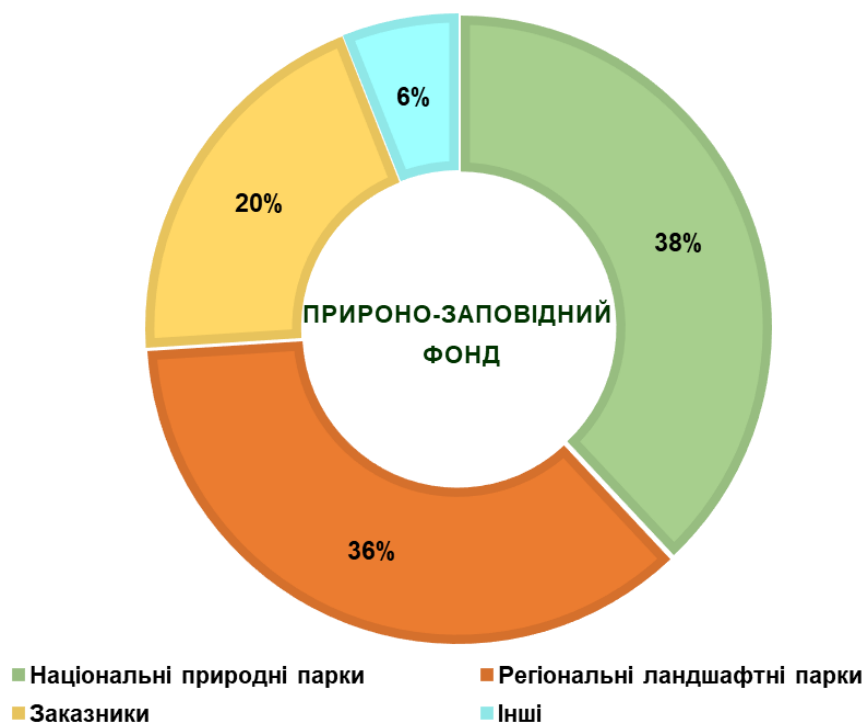

Рис. 2.4. Розподіл площі природно-заповідного фонду Львівської області за категоріями

Джерело: складене авторкою на основі [119]

Гірські території Львівщини, зокрема Турківський, Сколівський, Дрогобицький та Старосамбірський райони найбільш насичені заповідними об'єктами територія яких становить 73909,53 га (12,32%). Найбільшими з об'єктів природно-заповідного фонду є: Національні природні парки «Сколівські Бескиди» – 35684 га, «Яворівський» – 7078,6 га та «Північне Поділля» – 15587,92 га; Регіональні ландшафтні парки «Верхньодністровські Бескиди» – 8536 га та «Надсянський» – 19428,0 га; ландшафтні заказники «Бориславський» – 2048,8; «Бердо» – 1085,0; «Зелеміль» – 1496,0 га; заповідне урочище «Гаї» – 1323,0 га.

Територія гірської частини охоплює 17% площі Львівської області, на яких розташовано 210 населених пунктів, а це близько 11% від загальної їх кількості по області. Розвиток агротуризму успішно здійснюється у гірській частині де спостерігається низька щільність населення, а саме у чотирьох адміністративних

районах – Старосамбірському, Сколівському, Турківському, Дрогобицькому та Самбірському [117].

На сьогодні у Львівській області повноцінно функціонує 245 туристичних підприємств, 124 санаторно-курортних закладів, понад 1100 садиб сільського туризму, 250 закладів проживання, 12 туристично-інформаційних центрів, 280 закладів харчування, більше 162 державних і громадських музеїв та галерей, 10 театрів тощо. В області досить добре розроблені й організовані цікаві туристичні маршрути, які обслуговує 750 кваліфікованих екскурсіводів і гідів перекладачів. (Дод. Г, табл. Г.1).

За туристичним і рекреаційним потенціалом Львівщина займає одне з провідних місць у державі. Понад чверть всієї історико-культурної спадщини України зосереджено на території області. Львівщина володіє значним культурним потенціалом. Загальна кількість пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва в області – 3934, з них – 816 національного значення. На території Львівської області розташовано: 886 пам'яток археології, 3822 пам'ятки історії, 3431 пам'ятка архітектури та містобудування, 302 пам'ятки монументального мистецтва [129].

Сільські регіони нашої країни, маючи надзвичайно багату історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут та колорит, мальовничі природні ландшафти, є сприятливими для організації агротуризму. Особливо це стосується регіонів з невисоким рівнем індустріалізації та урбанізації, високими показниками безробіття, низькими доходами населення, яке має помешкання для прийому та розміщення відвідувачів. Агротуристична діяльність може відігравати роль каталізатора структурної перебудови економіки сільських регіонів, забезпечити демографічну стабільність та стимулювати населення до організації сільськогосподарської діяльності на власних присадибних земельних ділянках.

Науковцями у сфері агротуризму було розроблено інтегрований показник агротуристичної привабливості районів Львівської області, за наступним розподілом відібраних критеріїв привабливості: 1) лісистість території (x_1) – 29%; 2) наявність сільськогосподарських угідь (x_2) – 25%; 3) екологічна чистота (x_3) –

23%; 4) наявність охоронних територій (x_4) – 17%; 5) густота населення (x_5) – 6% [12, С. 76–78]. Врахувавши вищезазначені критерії, коефіцієнт сприятливості території розвитку агротуризму (I_c) розраховується за формулою (2.2):

$$I_c = 0,29(X_1) + 0,25 (X_2) + 0,23 (X_3) + 0,17 (X_4) + 0,06 (X_5) \quad (2.2)$$

На основі проведених розрахунків по кожному з районів Львівської області нами було визначено коефіцієнт сприятливості (I_c) розвитку агротуризму (Рис. 2.5).

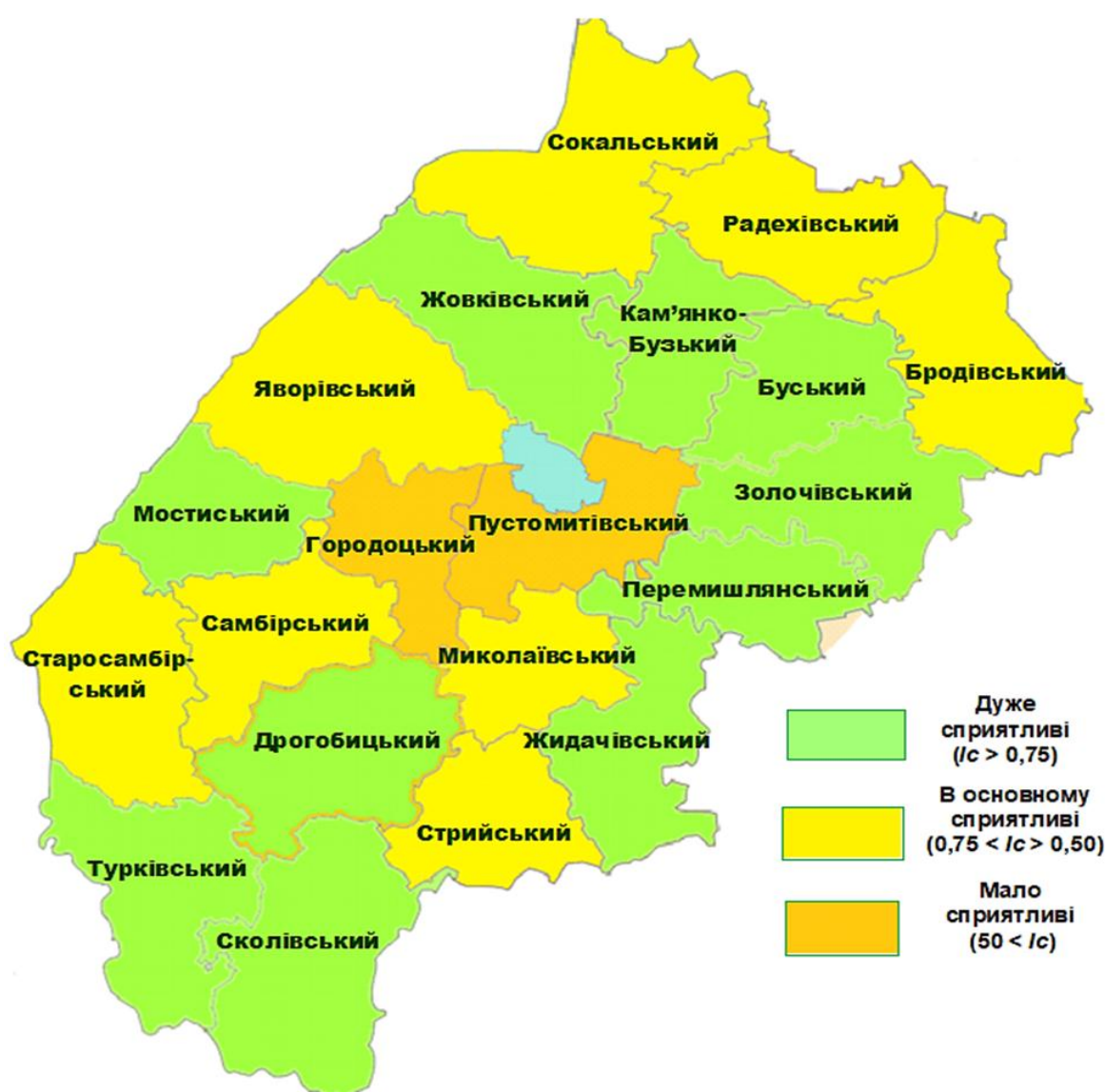

Рис. 2.5. Розподіл районів Львівської області за сприятливістю розвитку агротуризму на основі коефіцієнта (I_c)

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень та [12, 37]

Так, найвищий коефіцієнт сприятливості території для розвитку агротуризму ($I_c > 0,75$) в області визначено для Жовківського, Кам'янка-Бузького, Буського, Золочівського, Перемишлянського, Жидачівського, Дрогобицького, Мостиського, Турківського та Сколівського районів. Аналіз розрахунків показав, що в основному сприятливі ($0,75 < I_c < 0,9$) є Сокальський, Радехівський, Бродівський, Яворівський, Старосамбірський, Самбірський, Миколаївський, Стрийський райони.

Мало сприятливий ($0,5 < I_c < 0,75$) розвиток агротуризму в Городоцькому та Пустомитівському районі, в яких інтегрований показник оцінювання є значно меншими порівняно з іншими районами Львівської області. Однак, варто звернути увагу на той факт, що це приміські райони обласного центру м. Львів в яких може розвиватися база ночівлі з використанням місць індивідуальних засобів розміщення.

Туристично-рекреаційний потенціал області належить до провідних і найприбутковіших у західному регіоні. Враховуючи особливості досліджуваної території, слід зазначити, що туристично-рекреаційна галузь Львівської області набула значного розвитку завдяки вигідному географічному положенню, багатому природно-ресурсному та історико-культурному потенціалу. Різноманітність природних умов і багатство рекреаційних ресурсів Львівщини створюють сприятливі умови для розвитку різних видів туризму, зокрема для екологічного туризму та агротуризму.

Досліджуючи темпи приросту туристичних потоків у Львівську область встановлено, що зростання загальної кількості туристів за період 2009 – 2013 рр. за ланцюговими показниками збільшувалась. В 2014 році спостерігали загальний спад туристичних потоків у зв'язку з початком війни з Росією. Розраховано, що за період 2014 – 2019 рр. кількість в'їзних туристів у Львівську область за базисними темпами зростання збільшувалась. Темпи приросту туристичних потоків у Львівську область (дод. Д, табл. Д. 1).

Дослідженнями встановлено, що певна частка туристів, які скористалися послугами турфірм проводили свій відпочинок в агросадибах Львівщини.

Кількість туристів обслуговуваними туроператорами та турагентами у Львівській області в період 2012 – 2020 рр. за видами туризму (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Львівській області, осіб

Рік	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2012	124013	19033	63706	41274
2013	188520	16162	131530	40828
2014	92128	2015	61465	28648
2015	112472	3057	60830	48585
2016	181827	8370	74877	98580
2017	175150	6042	82653	86455
2018	182255	7617	112757	61881
2019	249442	7929	159164	82349
2020	100824	357	76729	23738

Джерело: складене за даними головного управління статистики у Львівській області [126]

Особливо популярним для туристів є місто Львів, яке у 2019 році відвідало близько 2,5 млн туристів (2018 р. – 2,2 млн), в основному – це жителі інших міст України, а також поляки (27,3%), білоруси (9,5%) і турки (9,2%) [128]. Частка іноземних туристів становить близько 65%, тоді як внутрішніх 35%. Туристи частіше вибирають проживання в хостелах (31%) та апартаментах (30,1%). Водночас 29,5% відвідувачів надають перевагу готелям [127].

Варто зауважити, що у зв'язку з пандемією (COVID-19) за перші 6 місяців 2020 року кількість туристів тільки у м. Львів скоротилася близько в 10 разів! Частка іноземних туристів зменшилась до 6,7%. Однак, збільшилась частина внутрішніх туристів у 3,2 рази, які в умовах пандемії фактично розвивають вітчизняний туризм

у всіх його напрямках. Така ситуація є поштовхом для розвитку внутрішнього туризму, що в першу чергу пов'язано із закриттям кордонів та ризиком подорожей за кордон. Втім, низький сервіс та високі ціни на турпослуги відлякують вітчизняних туристів, які часто самостійно організують свій відпочинок не звертаючись до туроператорів, готелів чи турфірм.

У 2018 році витрати одного туриста в середньому становили 74 євро на добу, тоді як у 2019 році розходи зросли до 94 євро. При цьому іноземці витрачають у Львові більше, ніж українські туристи. А загалом у 2019 рік міський бюджет Львова отримав 196 млн грн від туризму, що на 45 млн грн більше, ніж у 2018 році [128]. Середня тривалість перебування туристів у Львові становить 3-4 дні. Значна частина туристів, які відвідали Львів рекомендують його своїм друзям. Індекс туристичної привабливості Львова визначений на рівні 4,76 з 5, тоді як індекс задоволеності туристів послугами становить – 4,25 з 5 [116].

За даними Львівської обласної державної адміністрації у 2018 році Львівська область одержала 13,4 млн грн туристичного збору. За 11 місяців 2019 року туристи, які відвідали область, сплатили майже 21 млн грн туристичного збору. У 2019 році з туристичного збору Львівська область отримала 20,8 млн грн. Зазначимо, що це на 57,8% більше, ніж за 11 місяців 2018 року. Найбільше туристичного збору відвідувачі сплатили у місті Львів (10,1 млн грн), Трускавець (5,5 млн грн), Борислав (1,4 млн грн) та Моршин (300 тис. грн) [132].

Показники туристичного збору Львівської області (тис. грн): Пустомитівський – 300 ; Сколівський – 280; Жовківський – 250; Дрогобицький – 220; Яворівський – 130. Найбільше туристичного збору – 400 тис. грн – отримала Славська ОТГ. Ще 200 тис. грн заробила Зимноводнівська ОТГ, а Бібрська – 140 тис. грн. У жовтні 2019 року Львівська область сплата податкових платежів від здійснення господарської діяльності у сфері туризму у сумі 841 млн. грн [131].

У Львівській області є достатньо колективних засобів розміщення (санаторії, готелі, хостели, садиби, мотелі). За період 2011–2017 років спостерігалася тенденція до збільшення колективних засобів розміщення

(табл. 2.4). Так, у 2016 року їх кількість складала 343 одиниць, а це на 8% більше ніж у 2011 році. Аналізуючи розміщення колективних засобів у Львівській області встановлено, що найбільше їх розташовано у м. Львів (23,7%), м. Трускавець (9,5%), м. Борислав (6,8%), м. Моршин (5,0%), а також у Пустомитівському (8,0%) та Сколівському (7,3%) районах. На інші міста та райони припадає 33,7% колективних засобів розміщення [135].

Таблиця 2.4

Кількість колективних засобів розміщення у Львівській області, одиниць

Колективні засоби розміщення	Рік						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього	317	328	342	340	331	343	337
у тому числі <i>готелі та аналогічні засоби розміщення</i>	228	250	272	273	273	287	277
готелі	119	130	151	158	164	168	170
мотелі	22	40	49	42	40	41	39
хостели	-	3	3	9	9	14	11
туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори та інші засоби розміщення	87	77	69	64	60	64	57
<i>спеціалізовані засоби розміщення</i>	89	78	70	67	58	56	60
санаторії та пансіонати з лікуванням	48	45	43	43	40	35	37
дитячі санаторії	5	5	5	5	5	5	5
санаторії-профілакторії	6	5	5	4	-	-	-
пансіонати відпочинку	4	4	4	3	4	4	4
бази відпочинку, інші заклади відпочинку (крім турбаз)	26	19	13	12	9	12	14

Джерело: складене за даними головного управління статистики у Львівській області [135]

Аналіз таблиці 2.4 показує, що в 2011 році загальна кількість колективних засобів розміщування становила 317 одиниць, тоді як у 2017 році вона зросла до 337 одиниць, або 5,9%. З'ясовано, що за даний період кількість готелів також збільшилась на 51 одиницю, або 30%. Однак привертає увагу той факт, що загальна кількість спеціалізованих засобів розміщування зменшилась на 32,6%. Кількість колективних засобів розміщування у Львівській області.

Трудові ресурси Львівської області налічують 592 тис. осіб сільського працездатне населення з рівнем зайнятості 52,9%. Житлова площа у сільській місцевості Львівщини складає 15924 тис м², або 28,3% від всього житлового фонду та нараховує близько 205,4 тис приватних сільських житлових будинків, з яких 37,2 тис незаселених [127]. Зазначимо, що в адміністративному поділі Львівської області налічується 1850 сільських населених пунктів (найбільша кількість в Україні) [104]. Велика кількість працездатного населення, вільний житловий фонд та колективних засобів розміщення створюють добрі передумови для розвитку агротуризму в області.

Враховуючи таку кількість житлового фонду та чисельність сільського населення Львівщини залишається гострою проблемою зникання цілих сіл та хуторів. Сьогодні забуваються, а то і повністю зникають з карти України рідні села, селища та хутори. Процеси урбанізації та глобалізації тут відіграють не останню роль. Вражаючи цифри говорять самі за себе. Так, за період 1991 по 2013 роки з мапи України зник 641 сільський населений пункт, з яких 40 селищ і 601 село. Тільки у Львівській області за цей період зникло 21 населений пункт [204]. На думку автора причиною такої тенденції зникання сіл є комплекс економічних, політичних та соціальних проблем.

Так, наприклад у Золочівському районі Львівської області (тепер Золочівська ОТГ Львівської області) є село Козаки, хоча місцеві його називають хутір. Фактично сам хутір Козаки розташований біля самого лісу, в якому переважають хвойні породи дерев. Природа тут просто чудова. На території хутора проживають близько 60 літніх людей, яким за 70-90 років. У селі для стареньких зробили амбулаторію та магазинну бутку. Довозять продукти та

лікарства. Відповідно є медсестра та продавець. На території хутора проживає ще одна сім'я з дорослим населенням на яких фактично тримається допомога та опора у побутових справах. До хутора не підведений газ, проте село електрофіковане.

Зазначимо, що старенькі в основному живуть самі. Дорога до хутору Козаки ґрунтова, що ускладнює доїзд у негоду (дощ чи сніг). В селі збереглися десятки старовинних хат, які вже сьогодні потребують консервації, оскільки частина з них занепадають. Місцеві традиції та обряди ще збереглися у пам'яті стареньких. Це типова ситуація для значної кількості таких самих сіл та хуторів у Львівській області та Україні.

Проблему зникаючих сіл можна вирішити шляхом створення музеїв під відкритим небом (скансенів). Відновлення життя в таких селах стане новим напрямом розвитку туристично-рекреаційним потенціалу області.

Для ефективнішого використання туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області та розвитку агротуризму визначено ряд проблем та перешкод:

- нераціональне використання туристично-рекреаційного потенціалу сільської місцевості Львівської області;
- велика концентрація туристів у місті Львові та туристичних центрах, а також нерівномірний розподіл їх по районах області;
- неналежний стан туристичної та рекреаційної інфраструктури регіону (відсутність медичних закладів, незадовільний стан доріг до туристичних об'єктів, брак злагоджених туристичних маршрутів, нерівномірна концентрація туристичних об'єктів в області);
- брак кадрового забезпечення спеціалістів у галузі туризму, курортів та рекреації;
- нераціональне використання природних ресурсів та відсутність дієвого державного контролю;
- низький рівень готовності регіону для обслуговування туристів з інклюзивними потребами;
- зниження рівня привабливості ландшафтів через низку екологічних

проблем, зокрема забруднення водойм, засмічення земельних ділянок, вирубка лісів, зниження біорізноманіття, надмірне навантаження на окремі туристичні об'єкти тощо.

Програмою досліджень передбачалось провести SWOT-аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області (табл. 2.5). Проведений SWOT-аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області базується на основі власних досліджень, а також виходячи з матеріалів інформаційних джерел місцевих експертів у сфері туризму і рекреації, науковців, працівників органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.

Таблиця 2.5

SWOT-аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне економіко-географічне розташування. 3. Багатий природно-заповідний фонд. 2. Розвинена транспортна мережа. 3. Сприятливі природно-кліматичні умови. 4. Наявність цінних природних та рекреаційних ресурсів (водних, лісових, мінеральних тощо). 5. Розвиток агротуризму (покращення якості агротуристичних послуг, розвиток агротуристичних кластерів, збільшення кількості агросадиб). 6. Велика кількість санаторно-курортних закладів. 7. Визначні історичні та культурні пам'ятки. 8. Наявність організацій, які сприяють розвитку туризму. 9. Високий рівень диверсифікації економіки регіону, в тому числі аграрний сектор. 10. Розвинене підприємницьке середовище, високий рівень ділової активності. 11. Розвинений сектор інформаційно-комунікаційних технологій. 12. Розвинута інфраструктура готельно-ресторанного бізнесу до певного рівня. 13. Високий рівень освіченості населення. 14. Розвинене міжнародне наукове співробітництво. 15. Збільшення туристичних потоків у Львівську область, зокрема іноземних туристів. 16. Значна кількість історико-архітектурних пам'яток, у тому числі включених до світової спадщини ЮНЕСКО. 17. Нижчий середнього по Україні ступінь антропогенного навантаження на довкілля. 18. Високий потенціал природно-рекреаційних ресурсів області, з помірних інших областей України. 19. Національно-політична однорідність населення з високим рівнем духовності, гостинності та культури. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження привабливості міст-курортів через аварійний стан їхніх будинків. 2. Нечітка політика щодо розвитку туристичної галузі. 3. Низький рівень забезпеченості сіл закладами соціальної інфраструктури (медичних, освітніх тощо). 4. Невисокий рівень розвитку місцевих і національних туристичних агенцій. 5. Екологічні проблеми міст-курортів області (утилізація ТПВ, сміттєзвалища, очищення стоків). 6. Незадовільний стан багатьох туристичних об'єктів через мізерне фінансування. 7. Низькі доходи сільських домогосподарств. 8. Слабка промощія та реклама агротуристичних послуг. 9. Низька конкурентоспроможність міст-курортів в міжнародній туристичній мережі. 10. Малий обсяг інвестицій у культурні, освітні, мистецькі заклади й організації та туристичні об'єкти. 11. Високий рівень зношеності та низька ефективність використання інженерної комунальної інфраструктури. 12. Незадовільний транспортно-експлуатаційний стан частини автомобільних доріг та недостатній рівень забезпечення комунікаційною інфраструктурою, насамперед у сільській місцевості. 13. Відносно нижча забезпеченість населення земельними ресурсами, аніж по іншим регіонам України. 14. Неналежне утримання та недостатнє фінансування більшості об'єктів історико-архітектурної спадщини. 15. Несанкціонована вирубка лісу та зниження біорізноманіття; 16. Забруднення річок та поверхневих вод, підтоплення, зростання дефіциту чистої питної води.

Продовження табл. 2.5

Сприятливі можливості	Потенційні загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Посилення євроінтеграційних процесів, в т.ч. зовнішньоекономічних зв'язків між Львівською областю та країнами-членами ЄС. Використання потенціалу транскордонного співробітництва. 2. Велика кількість закладів сфери обслуговування. 3. Наявність Карпатського рекреаційного регіону. 4. Використання транзитно-транспортного потенціалу Львівщини за умови подальшого розвитку інфраструктури. 5. Поліпшення міжнародного іміджу України та Львівської області у сфері туризму та рекреації. 6. Збереженість природного біорізноманіття. 7. Поліпшення екологічної ситуації в регіоні. 8. Розвиток різних елементів туристичної та відпочинкової інфраструктури 9. Зростання світового попиту на продукцію сільського господарства (зокрема екологічно чистої), харчової промисловості. 10. Наближення стандартів якості продукції, виробленої в регіоні, до міжнародних стандартів. 11. Підвищення інвестиційної привабливості України та покращення бізнес-клімату в регіоні. 12. Популяризація Львова як туристичного, культурного та освітнього центру. 14. Збільшення кількості іноземних туристів по районах області. 15. Диверсифікація та нарощення потенціалу відновлювальної енергетики, зокрема вітрової та сонячної. 16. Розвиток ринкових відносин та кооперації на селі. 17. Фінансування великих державних інвестиційних проєктів в регіоні, а також міжнародних гранів для розвитку туризму в області. 18. Зростання популярності Львівщини, як туристичного осередку на зовнішньому та внутрішньому ринках. 19. Розвиток різних видів туризму, зокрема агротуризму та сільського зеленого туризму. 20. Реалізація заходів з розвитку гірських територій, зокрема диверсифікація їх економіки, розвиток інфраструктури, розширення спектру турпослуг послуг. 21. Посилення охорони природних і рекреаційних ресурсів, а також історико-культурної спадщини. 22. Розвиток сільського господарства адаптованого до змін клімату. 23. Забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Російська збройна агресія проти України. 2. Негативний міжнародний імідж регіону через складні соціально-політичні події в Україні. 3. Занепад архітектурних пам'яток і урбаністичної структури міст-курортів. 5. Неефективна промоція вітчизняного туризму на міжнародному рівні. 6. Незначна кількість інвестицій у туристичну сферу та їх раціональний розподіл і освоєння. 6. Недостатній рівень модернізації туристичної інфраструктури Львівщини. 7. Складна екологічна ситуація в окремих регіонах області. 8. Скорочення обсягу інвестицій у екологічну сферу й охорону довкілля. 9. Негативні демографічні тенденції (скорочення та «старіння» населення, висока трудова міграція за кордон, «відтік» кваліфікованих кадрів). 10. Зниження темпів розвитку малого і середнього підприємництва, зокрема у сфері туризму. 12. Нераціональне використання природних та рекреаційних ресурсів. 13. Паводкові та карстові загрози й підтоплення територій. 14. Вирубка лісів та зниження біорізноманіття флори і фауни, особливо у Карпатському регіоні. 15. Забруднення водних об'єктів (річок, озер, поверхневих підземних вод), брак чистої питної води. 16. Зміна клімату та природні катаклізми. 17. Ураження людей новими вірусами (COVID-19), зменшення соціальних контактів, заборона в'їзду іноземним туристам. 18. Повільні темпи розбудови та інвестування в туристичну сферу та розвиток сільських територій. 19. Посилення регуляторного та фіскального тиску на підприємництво, зокрема у сфері надання туристичних послуг. 20. Недосконале законодавство та система оподаткування для суб'єктів туристичної діяльності. 21. Погіршення стану комунальної інфраструктури та колективних засобів розміщення туристів. 22. Недосконалі механізми впровадження ринку землі, що можуть стати перешкодою, зокрема для розвитку агротуризму. 23. Зниження купівельної спроможності населення, фінансова і цінова нестабільність, інфляційні процеси.

Джерело: розроблено авторкою за даними [106, 110, 113, 121, 125, 129, 136]

Проведений SWOT-аналіз виконано з урахуванням тенденцій розвитку, виявлених проблемних аспектів функціонування економіки, екології, природних ресурсів, інфраструктури, соціальної сфери, динамічних змін у геополітичному

становищі регіону, можливих зовнішніх впливів та нових викликів. Здійснений SWOT-аналіз також базується на висновках до розділів описово-аналітичної частини «Стратегії розвитку Львівської області на період 2021- 2027 років» .

Отже, туристично-рекреаційний потенціал та багата історико-культурна спадщина разом із сприятливим географічним положенням виступають ключовими передумовами для розвитку агротуризму. За наявності туристично-рекреаційних ресурсів Львівська область займає одне з провідних місць в Україні. В цілому туристично-рекреаційний потенціал області є потужним, проте його використання слід зробити більш ефективним.

2.2. Соціально-економічна оцінка ринку агротуристичних послуг

Розвиток агротуризму на сільських територіях має важливе соціально-економічне значення. Працюючи у сфері агротуристичних послуг селяни мають реальну можливість поліпшити своє економічне становище.

Зазначимо, що агротуризм охоплює широкий спектр товарів та послуг і дозволяє залучати велике коло учасників. Як свідчить світовий досвід та вітчизняна практика, вузько направлена спеціалізація не може бути єдиним джерелом економічного добробуту сільської економіки, зокрема якщо це пов'язано тільки з виробництвом сільськогосподарської продукції. Саме тому розширення туристичної діяльності на селі розвинуло новий економічний вектор, який пов'язаний з ринком агротуристичних послуг.

Економічний ефект від розвитку агротуризму є результатом витрат туриста на надані в межах діючої агросадиби товари, продукти та додаткові послуги. Кошти, які витрачали туристи в агросадибах дають дохід, який спричинює ланцюгову реакцію: витрати → доходи → витрати → доходи. Економічний дохід від агротуристичної діяльності проявляється у створенні додаткових робочих місць та стимулює розвиток сільських територій [17].

Активізація розвитку агротуризму та покращення якості обслуговування в агросадибах Львівської області є додатковим джерелом бюджету. Економічні показники розвитку агротуризму включають: кількість вітчизняних та іноземних

туристів; розмір туристичних витрат; обсяг туристичного потоку; величину економічних розходів на охорону довкілля; показники фінансово-економічної діяльності; стан і розвиток сільського господарства.

Дослідженнями встановлено, що кількість туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області за період 2012–2019 рр. змінювалась. З'ясовано, що в 2012 році в агросадибах Львівської області відпочивало близько 211,1 тис туристів. В 2013 році кількість відпочиваючих збільшилася на 16,4 тисяч, або 7,2% порівняно з попереднім роком. Зазначимо, що в 2014 році у зв'язку з початком війни з Російською Федерацією на сході України, знеціненням гривні та напруженості в суспільстві спостерігали різке зниження потоку туристів в агросадиби. У цей критичний період для економіки України кількість туристів, що відвідали агросадиби становила 168,7 тис, що менше по відношенню до 2013 року на 58,8 тис, або 25,8% (рис. 2.6).

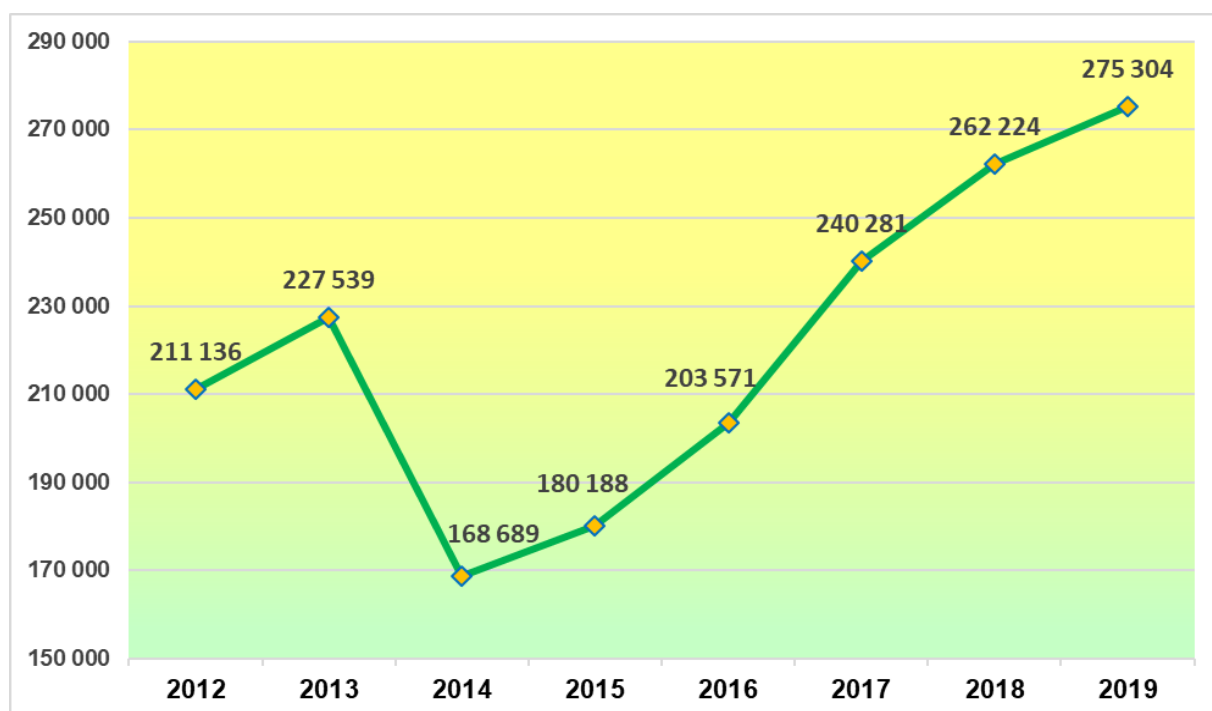

Рис. 2.6. Кількість туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області за період 2012 – 2019 рр.

Джерело: сформоване авторкою на основі власних досліджень та [89, 91, 121, 129, 212]

Як свідчать результати досліджень, розпочинаючи з 2015 року спостерігали тенденцію до зростання кількості туристів. З'ясовано, що в 2015 році кількість

туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області становила близько 180,2 тис, що більше порівняно з 2014 роком на 11,5 тис, або 6,4%. Тоді як в 2016 році кількість туристів збільшилась порівняно з 2015 роком на 23,4 тис, або 11,5%. Однак потрібно зазначити, що найбільше зростання кількості туристів (25%), які відпочивали в агросадибах Львівщини спостерігали в 2017 році. Такий вплив агротуристів свідчив про часткове відновлення економічної ситуації в державі та адаптації суспільства до нових політичних викликів.

Привертає увагу той факт, що розпочинаючи з 2018 року спостерігали певне сповільнення тенденції кількості туристів, які скористалися послугами агротуризму. Так, в 2018 році кількість туристів становила 262,2 тис, тоді як в 2019 році їх кількість збільшилась на 13,1 тис до 275,3 тис, або 4,7%. Таким чином, кількість туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області з 2014 по 2019 рік збільшилась в 1,6 рази, або 38,7%.

На основі отриманих результатів досліджень, було проведено кореляційний аналіз між кількістю агросадиб та кількістю туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області за період 2012–2019 рр. (рис. 2.7).

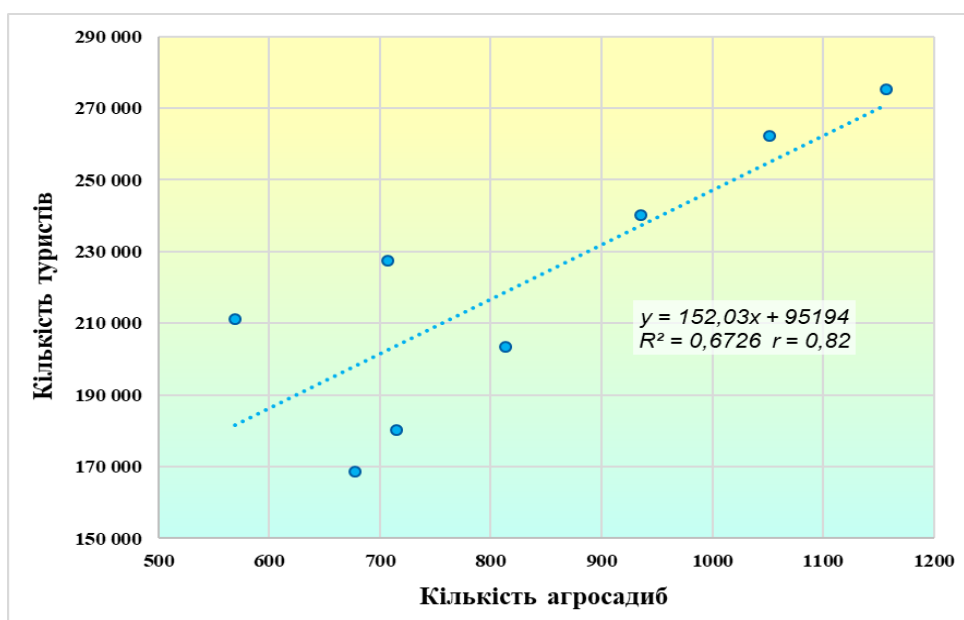

Рис. 2.7. Графіки кореляційної залежності між кількістю агросадиб та кількістю туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області за період 2012–2019 рр.

Джерело: власна розробка авторки

З результатів кореляційного аналізу виявлено позитивний тісний лінійний зв'язок ($r = 0,82$) між кількістю агросадиб та кількістю туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області за коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,67$.

Отримані результати досліджень свідчать про те, що розподіл туристів, які відвідали агросадиби за адміністративними районами Львівської області в 2019 році значно відрізнявся, що пов'язано в першу чергу з розвитком агротуризму в досліджуваному регіоні (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Розподіл туристів, які відвідали агросадиби за адміністративними районами Львівської області в 2019 році

Район	Кількість, осіб	Частка від загальної кількості осіб по області, %
Бродівський	489	0,18
Буський	809	0,29
Городоцький	803	0,29
Дрогобицький	30039	10,91
Жидачівський	2564	0,93
Жовківський	5100	1,85
Золочівський	1285	0,47
Кам'янка-Бузький	3392	1,23
Миколаївський	1173	0,43
Мостиський	699	0,25
Перемишлянський	3244	1,18
Пустомитівський	3266	1,19
Радехівський	966	0,35
Самбірський	2387	0,87
Сколівський	153500	55,76
Сокальський	574	0,21
Старосамбірський	19591	7,12
Стрийський	13082	4,75
Турківський	27489	9,98
Яворівський	4855	1,76
Разом	275304	100

Джерело: сформоване авторкою на основі власних досліджень та [89, 91, 121, 129, 212]

Встановлено, що найбільша кількість туристів (83,8%) відвідала агросадиби у гірській частині Львівської області, а саме Сколівський (153,5 тис, або 55,76%), Дрогобицький (30,0 тис, або 10,91), Турківський (27,5 тис, або 9,98%) та Старосамбірський (19,6 тис, 7,12%). Найменша кількість туристів відвідали агросадиби Бродівський (489, або 0,18%), Сокальський (574, або 0,21%), Мостиський (699, або 0,25%) та Городоцький район (803, або 0,29%). Зазначимо, що агротуризм має всі передумови для успішного розвитку та збільшення кількості туристів в Стрийському, Жовківському, Перемишлянському, Пустомитівському та Яворівському районах.

Дослідженнями становлено, що в 2018 році у Львівській області одна агросадиба в середньому приймала 249 туристів. На запит в Жовківську районну державну адміністрацію, відділ культури, молоді та спорту було надано офіційну інформацію про кількість туристів, які відвідали Жовківський район та скористалися послугами агротуризму в агросадибі «У пані Іванни» м. Жовква за період 2013–2018 рр. (рис. 2.8).

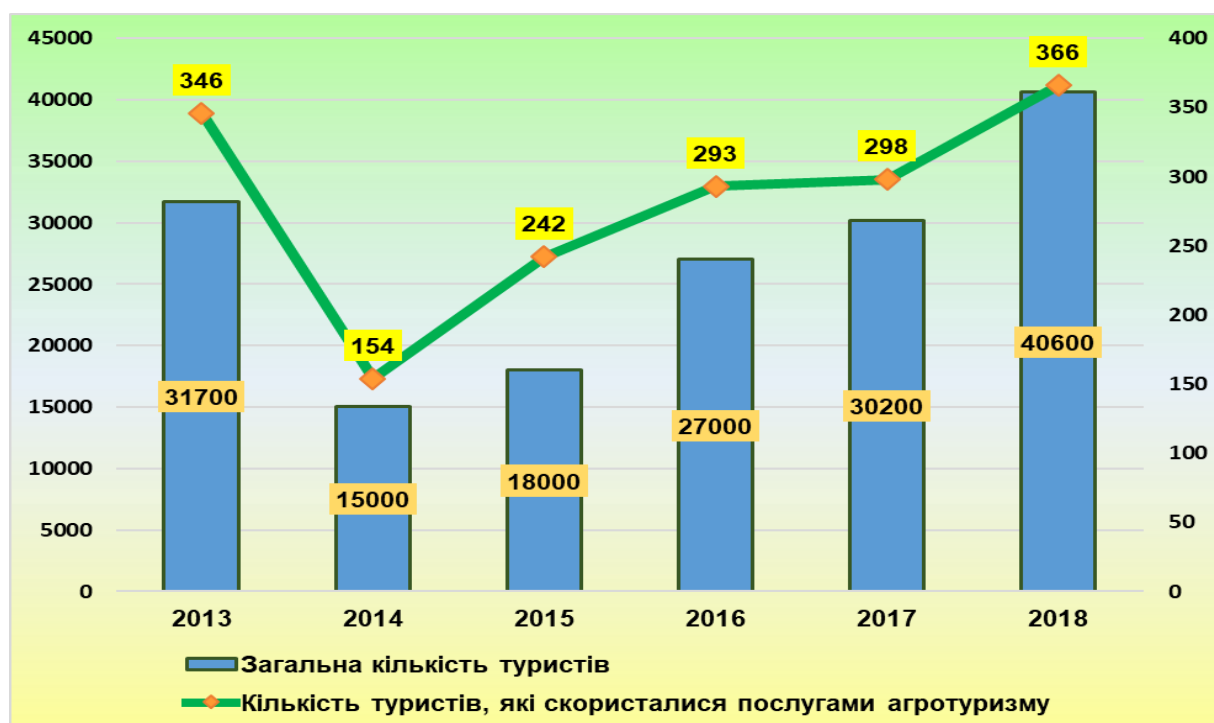

Рис. 2.8. Кількість туристів, які відвідали Жовківський район та скористалися послугами агротуризму у 2013–2018 рр.

Джерело: складене авторкою на основі довідки Жовківської РДА [дод. Е.]

Як видно з рисунку 2.8, в 2014 році спостерігали стрімкий спад відвідування туристами Жовківського району. Подібна тенденція відслідковується також в Львівській області за цей період. Кількість туристів, які відвідали район становила 15000 осіб, з них 154 скористалися послугами агротуризму. Розпочинаючи з 2015 року кількість туристів у Жовківському районі динамічно зростала. В 2018 році їх кількість збільшилась на 63% порівняно з 2014 роком та становила 40600 осіб, а частка туристів, які відпочивали в агросадибі «У пані Іванни» м. Жовква зроста до 366 осіб, або 57,9%.

Отримані інформаційні дані від Жовківської районної державної адміністрації (відділ культури, молоді та спорту) свідчать про те, що кількість вітчизняних та іноземних туристів, які відвідали Жовківський район змінювалась за період 2013–2018 рр. (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Кількість вітчизняних та іноземних туристів, які відвідали
Жовківський район за період 2013–2018 рр.**

Роки	Загальна кількість туристів, осіб	Громадяни України		Іноземці	
		Кількість, осіб	%	Кількість, осіб	%
2013	31700	16611	52,4	15089	47,6
2014	15000	12900	86,0	2100	14,0
2015	18000	13500	75,0	4500	25,0
2016	27000	16200	60,0	10800	40,0
2017	30200	17516	58,0	12684	42,0
2018	40600	22655	55,8	17945	44,2

Джерело: сформоване авторкою за даними Жовківської РДА (дод. Е.)

Аналізуючи таблицю 2.7 слід сказати, що розподіл туристів, які відвідали Жовківський район змінювалась за роками та залежала соціально-економічних та політичних чинників. Значний спад туристичних потоків пов'язаний в першу чергу з воєнними діями на сході України. Так, в 2013 році частка вітчизняних туристів

становила 16,1 тис, або 52,4%, тоді як іноземних туристів 15,1 тис, або 47,6%. В 2014 році розподіл між іноземними та українськими туристами значно відрізнявся від попереднього року. Адже в цьому році частка іноземних туристів зменшилась до 14% (2,1 тис), тоді як частка вітчизняних туристів зросла до 86% (12,9 тис). Відзначимо, що загальна кількість туристів у 2014 році зменшилась, порівняно з 2013 роком на 16,7 тис, або 52,7%.

Розпочинаючи з 2015 до 2018 року кількість туристів в Жовківському районі збільшувалась з 18000 до 40600. При цьому співвідношення між українськими та іноземними туристами змінювалось. Так, частка іноземних туристів зросла від 25,0% до 44,2%. Тоді як частка вітчизняних туристів зменшилась з 75,0 до 55,8%. Така тенденція до збільшення іноземних туристів свідчить про певну економічну стабільність в державі. Проте зазначимо, що в цей період продовжувалась війна на сході України, відбувалась передвиборча президентська кампанія, коливався курсу гривні, відбувались політичні баталії.

У 2018 році було здійснено анкетне опитування 155 власників агросадиб Львівської області. Генеральна сукупність – 1052 садиби, теоретична похибка вибірки – 8% за рівня імовірності 0,95 (дод. Ж). На основі результатів анкетного опитування з'ясовано, що у 2018 році частка іноземних туристів, які скористалися агротуристичними послугами в області становила 18,3%, тоді як вітчизняних – 81,7%. Зазначимо, що ця тенденція продовжувала зростати в 2019 році (рис. 2.9).

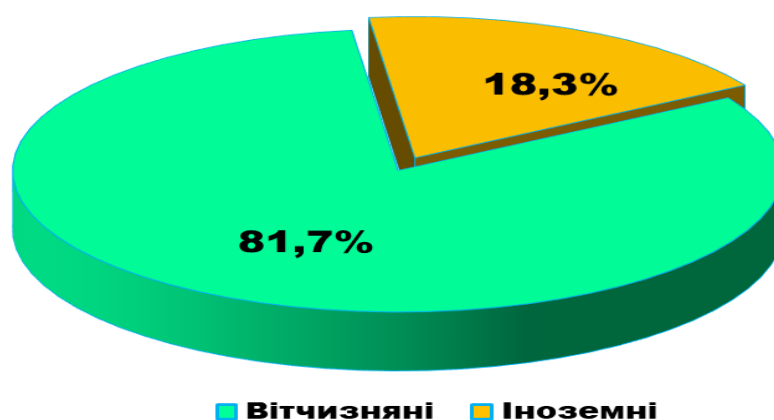

Рис. 2.9. Частка вітчизняних та іноземних туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області в 2018 році, %

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

Встановлено, що в 2018 році засоби розміщення туристів в агросадибах Львівщини мали різні варіанти. Найбільше туристам (45,3%) пропонують для відпочинку окремі будинки та котеджі. Хоча певна частина власників агросадиб готова приймати туристів в окремих котеджах тільки в літній період, що пов'язано в основному з відсутністю опалення будинку в зимовий період. Окремі кімнати власного помешкання з числа опитаних респондентів становлять 34,6%. Найменшу кількість (20,1%) для відпочинку в агросадибах Львівської області пропонують окремі блоки (кімнати з санвузлом) (рис. 2.10).

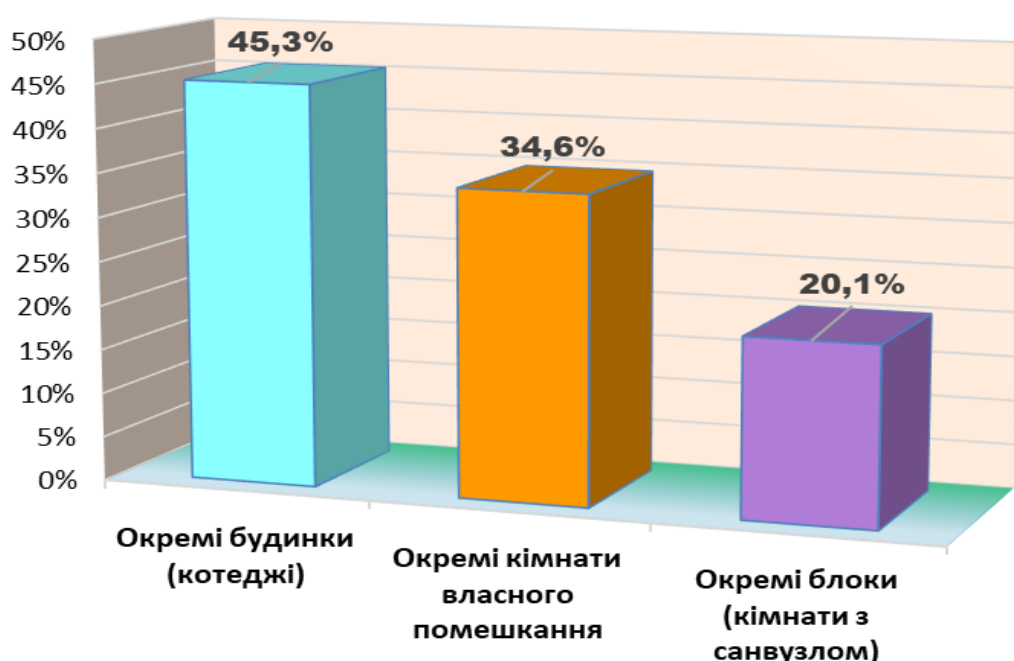

Рис. 2.10. Засоби розміщення туристів в агросадибах Львівської області у 2018 році

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

На основі анкетних опитувань було визначено структуру розподілу агросадиб Львівської області за кількістю ліжко-місць. З'ясовано, що з опитаних респондентів власників агросадиб 42,6% для обслуговування туристів мали 7–10 ліжко-місць. Більше 10 ліжко-місць у своєму розпорядженні мали 28,4% опитаних респондентів. З числа опитаних власників агросадиб 23,9% зазначили, що надають 4-6 ліжко-місць. Найменшу кількість ліжко-місць (2-3) в агросадибах Львівщини пропонують 5,1% респондентів (табл. 2.8).

**Структура розподілу агросадиб Львівської області
за кількістю ліжко-місць у 2018 році**

Кількість ліжко-місць	Кількість садиб	Від загальної кількості садиб (опитаних респондентів), %
2-3	8	5,1
4-6	37	23,9
7-10	66	42,6
Більше 10	44	28,4
Разом	155	100

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

В результаті проведеного дослідження були виявлені основні мотиви заснування агросадиби. Так, серед власників агросадиб, найбільш вагомим фактором було вказано джерело доходу (78%). З числа опитаних 13% відповіли, що основним мотивом для них є засіб розширення кола спілкувань. Менше 9% зазначили інші мотиви заснування агросадиби, зокрема збереження традицій гостинності, продаж власних продуктів та виробів, можливість ефективного використання вільного житла.

Щодо факторів, які стримують розвиток агротуризму у селі, то за результатами проведеного опитування виявилось, що на першому місці є економічні (49%), інфраструктурні (23,9%) та демографічні фактори (11,6%). На правові, культурні, соціальні та інші фактори припало менше 6% опитаних респондентів.

Економічні фактори мали найбільший вплив, який стримує розвиток агротуризму через низьку купівельну спроможність, низькі заробітні плати, менше вільних коштів на розваги та відпочинок. Інфраструктурні фактори, що стримують розвиток агротуризму враховували відсутність добрих доріг, погане транспортне сполучення, відсутність газифікації, тощо.

До демографічних факторів належать зменшення чисельності сільського

населення, збільшення частки літніх людей в селі, процеси урбанізації (переселення молодих людей 18-40 років в міста), зовнішня міграція за кордон. Привертає увагу той факт, що до правових факторів респонденти віднесли: недосконалу законодавчу базу діяльності агросадиб, слабку правову підтримку від органів місцевої влади, відсутність чітких правових відносин між власниками агросадиб та туристами (рис. 2.11).

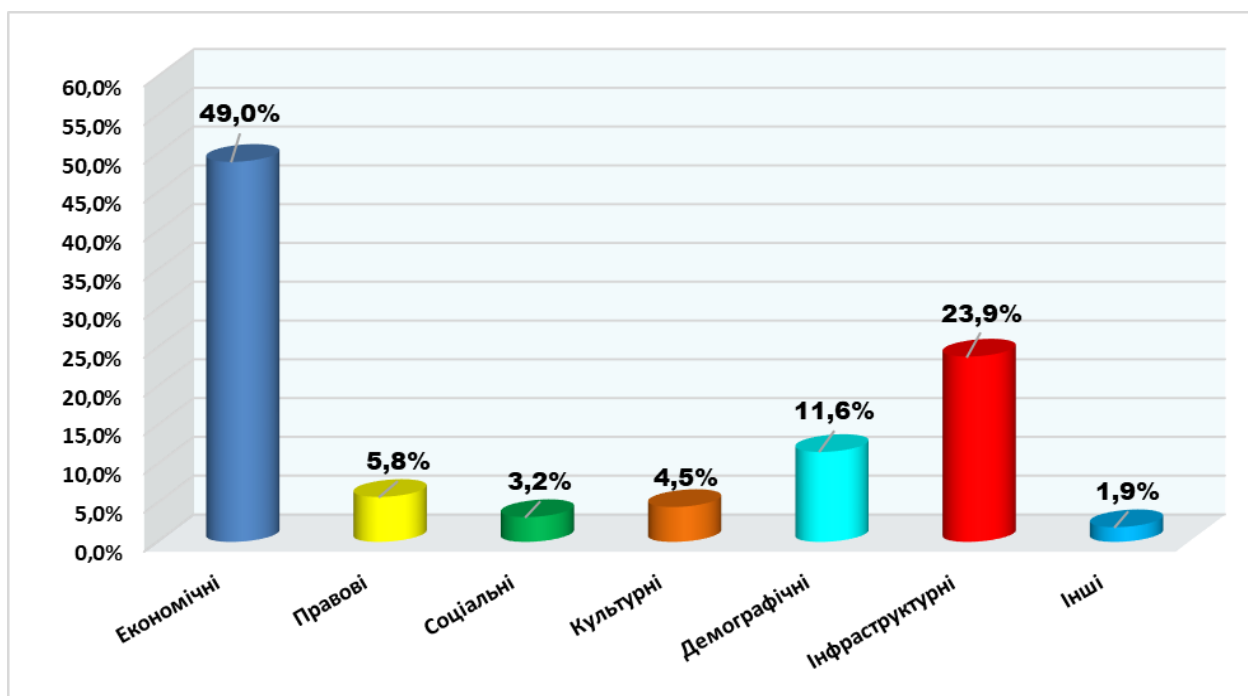

Рис. 2.11. Фактори, які стримують розвиток агротуризму

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

На основі проведеного анкетного опитування в 2018 році було визначено тривалість діяльності агросадиб у Львівській області. Визначено, що з числа опитаних респондентів власників агросадиб 41,9% діють менше 5 років. Газди, які ведуть свою агротуристичну діяльність 6-10 років становили 38,1%. Агросадиви, які приймають туристів 11-15 років нараховують 16,8%. Найменша кількість агросадиб (3,2%) виявилась тих, які продовжують свою діяльність більше 16 років. Це переважно агросадиви, власники яких передали в спадок дітям свій «сімейний бізнес». З анкетних опитувань простежується, що лівова частка припадає на нові садиви, які розпочали свою підприємницьку діяльність з 2013 року у сфері агротуризму (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Тривалість діяльності агросадиб Львівської області

Роки	Кількість садиб	Від загальної кількості садиб (опитаних респондентів), %
До 5	65	41,9
6-10	59	38,1
11-15	26	16,8
Більше 16	5	3,2
Разом	155	100

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування власників агросадиб у 2018 р.

Маркетингова діяльність на ринку агротуристичних послуг сьогодні в Україні здійснюється недостатньо ефективно власниками агросадиб та туроператорами. В результат чого потік туристів в агросадиби нестабільний. Тому в сучасних реаліях слід ширше використовувати рекламні інструменти в системі маркетингу на ринку агротуристичних послуг. Основними статтями витрат коштів, виділених на розвиток агротуризму повинні спрямовуватись на рекламно-інформаційну діяльність (Інтернет ресурси, видання буклетів, карт, участь у вітчизняних та міжнародних виставка, атракціях), позначення туристичних видовищ, маркування туристичних маршрутів, проведення навчальних семінарів, тренінгів, проведення маркетингових досліджень тощо [100].

Сьогодні просування агротуристичного продукту інтенсивно здійснюється завдяки сучасним інформаційним технологіям, зокрема рекламі в Інтернеті (через веб-сайти, портали, мікроблоги, месенджери, електронну пошту). Використовують також друковані засоби масової інформації (журнали, газети в т.ч. електронні видання), брошури, флаєри, сувеніри тощо. Ефективною, проте значно дорожчою є реклама на радіо та телебаченні.

На основі проведених анкетних опитувань власників агросадиб щодо

використання ними засобів реклами, то виявилось, що «левову частку» (63,2%) займає реклама в мережі Інтернет. Використання особистих контактів в агротуристичній діяльності назвало 14,8% опитаних респондентів. Виявлено, що такий вид друкованої реклами як каталоги та буклети використовують 9,7% власників агросадиб. Послугами тур-фірм скористалися 7,1% респондентів, тоді як 5,2% назвали використання інших рекламних засобів.

Отримані результати свідчать, що кількість відпочивальників в агросадибах змінюється залежно від пори року при цьому пропозиції на ринку агротуристичних послуг також змінюються [37]. На основі досліджень встановлено, що в літній сезон агросадиби відвідує найбільша кількість відпочивальників (близько 43%). В цей період туристам пропонується великий вибір товарів (свіжий мед, овочі та фрукти, ягоди, молочні продукти) та послуг (апітерапія, фітотерапія, верхова їзда, катання на човнах, рибалка, велотури, пішохідні екскурсії, інтерактивні польові ігри, ярмарки тощо).

Крім того в літній та зимовий період розпочинається сезон відпусток. Це додатковий та вагомий аргумент для проведення дозвілля. З іншого боку, відпочинок в агросадибах не триває надто довго. Як правило це від одного до декількох днів. Тоді як відпочинок на морських курорта може тривати 1-3 тижні, а то і довше. Варто зазначити, що у літню пору пропозицій на ринку агротуристичних послуг значно більше. Також у літній період агросадиби пропонують туристам набагато більший вибір товарів та послуг [25, 82].

Зазначимо, що в зимовий період частина туристів, які відпочивають в агросадибах становить 35%. В основному це та частина подорожуючих, котрі в значній мірі націлені на зимовий відпочинок в агросадибах наближених до місць, де можна займатись гірськолижними та іншими видами спорту, через обмеженість відповідних курортів та турбаз щодо прийому відпочивальників. Особливо багато туристів відвідує такі садиби біля гірськолижних курортів зимові свята. Відпочинок зимою в більшій мірі характерний для агросадиб, що знаходяться на сільських територіях передгірних і гірських районах Карпат Львівської області (рис. 2.12).

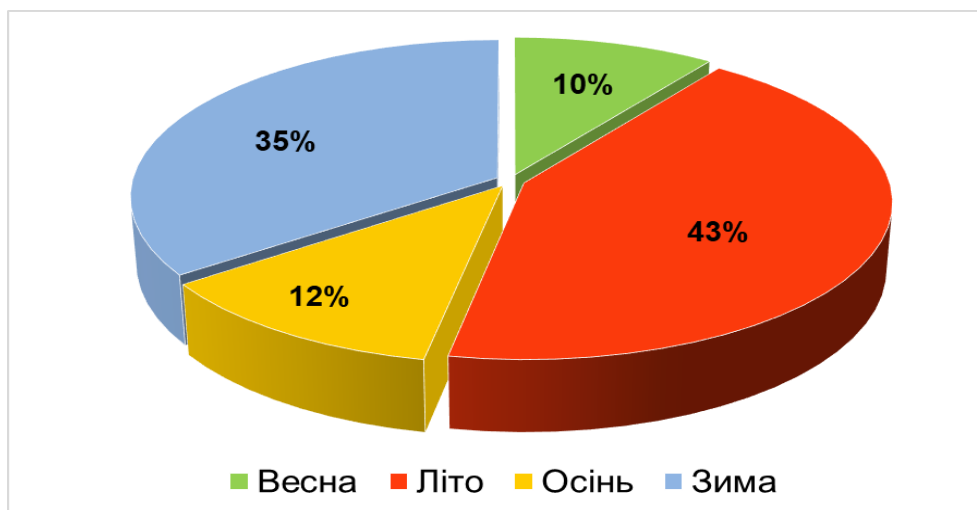

Рис. 2.12. Розподіл кількості відпочивальників в агросадибах Львівської області за сезонами у 2018 році

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

Населення гірських районів переважно складають жителі сіл і селищ. У Львівській області налічують 186 гірських сіл, зокрема в Турківському (65), Старосамбірському (65), Сколівському (52), Дрогобицькому (13) районах. Тому розвиток агротуризму є пріоритетним в Карпатському регіоні, а відпочинок в бойківських садибах приваблює звідусіль туристів цілий рік [121].

Зазначимо, що найменша кількість туристів (22%) припадає на весняно-осінній період, що в цілому сприяє згладжуванню сезонності праці селянської родини. Такий розподіл відвідувачів агросадиб у цей період має декілька причин. По-перше, більша частина агротуристів працездатного віку є зайнята. По-друге, у цей період проводяться інтенсивні весняно-польові (підготовка ґрунту до висіву насіння, сівба, висаджування розсади, догляд за садом і ягідниками) та осінні роботи (збір урожаю та закладання на зберігання, висів озимих культур, підзимні посіви овочевих культур, основний обробіток ґрунту та ін.). По-третє, така сезонність відвідувачів агросадиб є достатньо прийнятною, закономірною, а також взаємовигідною для обох сторін [53].

Як вказують результати анкетного опитування власників агросадиб, вартість надання основних агротуристичних послуг (проживання та харчування) змінювалась залежно від сезонності. Встановлено, що найвища вартість

проживання (350-400 грн) та харчування (220-345 грн) за добу на 1 особу припадає на зимову пору року (табл. 2.10.).

Таблиця 2.10

**Вартість основних послуг в агросадибах Львівської області
за сезонами у 2018 році, грн**

Основні послуги		Сезон			
		Зима	Весна	Літо	Осінь
Проживання		350-400	180-320	100-180	150-280
Харчування	Сніданок	50-95	40-85	30-70	35-80
	Обід	90-130	80-120	70-100	80-110
	Вечеря	80-120	70-100	60-80	65-95

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

Отримані результати анкетного опитування свідчать, що вартість проживання у весняний період була меншою, порівняно із зимовим на 20-48%, тоді як харчування лише на 12-14%. Найменша вартість послуг відзначали у літню пору року, коли кількість туристів є найбільша. Проживання в агросадибі в цей «гарячий сезон» вартувало 100-180 грн за добу, тоді як триразове харчування становило 160-250 грн з особи. Крім того зазначимо, що саме в літню пору спектр агротуристичних товарів та послуг є найбільшим. До того ж ціна на продукти харчування є нижчою, аніж в інші сезони. Що стосується осінньої пори року, то вартість основних послуг зросла на 11-35%, порівняно з літом. Так, проживання становило 150-280 грн, а триразове харчування 180-285 грн з особи.

Відзначимо такий важливий факт, що дітям до 6 років надається безкоштовне проживання, а віком до 14 років власники агросадиб в індивідуальному порядку пропонують суттєві знижки. Ціни на товари і послуги в агросадибах змінювались відповідно до ринкових цін на енергоносії, паливо, курси валют та сезонні коливання цін на продукти харчування.

Щодо тривалості відпочинку в агросадибі (рис. 2.13), то за результатами проведеного опитування виявилось, що мінімальний термін відпочинку у селі триває 1-3 дні (45,6%), а максимальний – більше 8 днів (16,1%).

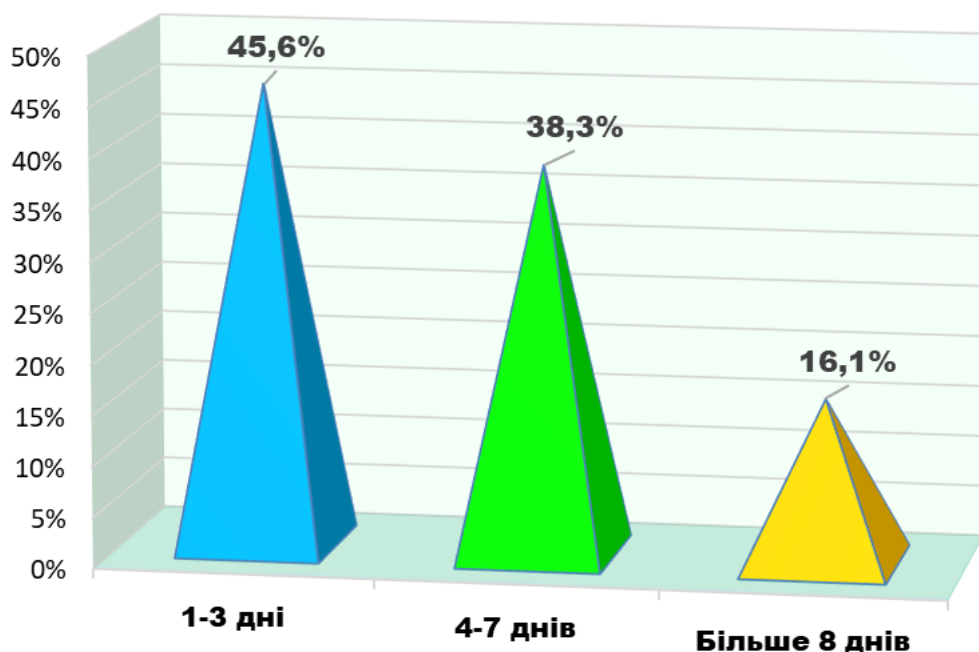

Рис. 2.13. Тривалість відпочинку туристів в агросадибі Львівської області у 2018 році

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

З'ясовано, що частина туристів відпочинок в агросадибі яких тривав 4-7 днів становила 38,3%. Зазначимо, що більшість туристів, які відпочивали до тижня часу, в основному це сім'ї з дітьми. Тоді, як туристи, що перебували більше 8 днів це мешканці промислових центрів та шанувальники народних традицій. Тривалість відпочинку у селі також залежить від привабливості місцевих ландшафтів та краєвидів, гірськолижних спусків, наявності лікувальних джерел, якості надання послуг та їх вартості, особистих рис власника агросадиви та багатьох інших факторів.

На основі анкетного опитування власників агросадіб було визначено перелік додаткових пропозицій, товарів та послуг, які пропонували агросадиви у 2018 році (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Перелік додаткових пропозицій, товарів та послуг в агросадибах
Львівської області у 2018 році, грн**

Пропозиції, товари та послуги	Наявність		Середня вартість, грн
	К-сть агросадиб	%	
Приготування домашніх страв під замовлення	110	71,0	150-300
Катання верхи на конях, за 1 годину	32	20,6	100-200
Катання на саях та бричці, за 1 годину	29	18,7	350-550
Прокат велосипеда, за 1 годину	95	61,3	25-40
Купання у річці та озері	98	63,2	-
Катання на човнах, за 1 годину	21	13,5	100-150
Прокат санчат та лиж, за день	122	78,7	50-160
Рибалка, за день	46	29,7	80-170
Піші прогулянки лісом	144	92,9	-
Наявність поблизу лікувальних джерел	37	23,9	-
Збирання ягід, грибів, лікарських трав	140	90,3	-
Транспортні послуги, за домовленістю	106	68,4	від 100
Мангал та дрова (одна в'язка)	150	96,8	40-80
Бесідка та альтанка	148	95,5	-
Догляд та годівля домашніх тварин	90	58,1	-
Баня (3-5 осіб), за 1 годину	43	27,7	150-320
Апітерапія, сон на вуликах, за 1 сеанс	5	3,2	100-300
Народні ремесла (майстер-клас)	12	7,7	100-200
Молочні продукти	75	48,4	-
М'ясні продукти	86	55,5	-
Хлібобулочні вироби	48	31,0	-
Овочі та фрукти	134	86,5	-
Вина, наливки та настоянки	27	17,4	-
Яйця	96	61,9	-
Риба	10	6,5	-
Продукти бджільництва	13	8,4	-
Гриби, ягоди, лікарські трави	140	90,3	-

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

Аналізуючи таблицю 2.11 встановлено, що найбільш поширеними з поміж додаткових пропозицій, товарів та послуг були: мангал та дрова (96,8%); бесідка та альтанка (95,5%); піші прогулянки лісом (92,9%); збирання ягід, грибів, лікарських трав (90,3%); прокат санчат та лиж (78,7%); приготування домашніх страв під замовлення (71,0%). Дещо менше агросадиби пропонували: транспортні послуги (68,4%); прокат велосипеда (61,3%); можливість купання у річці та озері (63,2%); догляд та годівля домашніх тварин (58,1%); рибалка (29,7%); приймання бані (27,2%); катання верхи на конях (20,6%). Найменше пропонували туристам майстер клас з народних ремесл (7,7%) та апітерапію (3,2%).

За результатами анкетного опитування встановлено, що з домашніх продуктів в агросадибах туристам найбільше пропонували: овочі та фрукти (86,5%); яйця (61,9%); м'ясні продукти (55,5%); молочні продукти (48,4%); хлібобулочні вироби (31,%). Найменше з переліку запропонованих домашніх продуктів були домашні слабоалкогольні напої (17,4%), продукти бджільництва (8,4%) та жива риба (6,5%).

Зазначимо, що вартість послуг та продуктів в агросадибах дещо варіювала. Так, наприклад, приготування домашніх страв української кухні становила 150-300 грн, рибалка за день обходилась 80-180 грн, катання на санях та бричці до 4 осіб коштувало 350-550 грн за одну годину, а приготування бані на 3-5 осіб вартувало 150-320 грн за годину.

Аналіз вікової категорії туристів, які відпочивали в агросадибах засвідчує, що найбільша кількість респондентів (37%) це працездатні активні особи віком 31-45 років (рис. 2.14). Особи у віці 46-60 років становили 29%, тоді як молоді люди у віці 18-30 років налічували 18%. Діти та підлітки віком до 16 років, які разом з дорослими відпочивали в агросадибах становили 19%. Відзначимо, що лише 3% старшого покоління, а це літні люди після 60 років відвідували агросадиби. В переважній більшості це іноземні туристи з Польщі, які перебувають на пенсії, проте активно подорожують. З поміж відпочиваючих гостей агросадиб було виділено такі категорії громадян: сімейні пари з дітьми; молодята; пенсіонери; групи іноземних та вітчизняних туристів; шумні компанії, які хочуть розваг; особи, які хочуть усамітнитися.

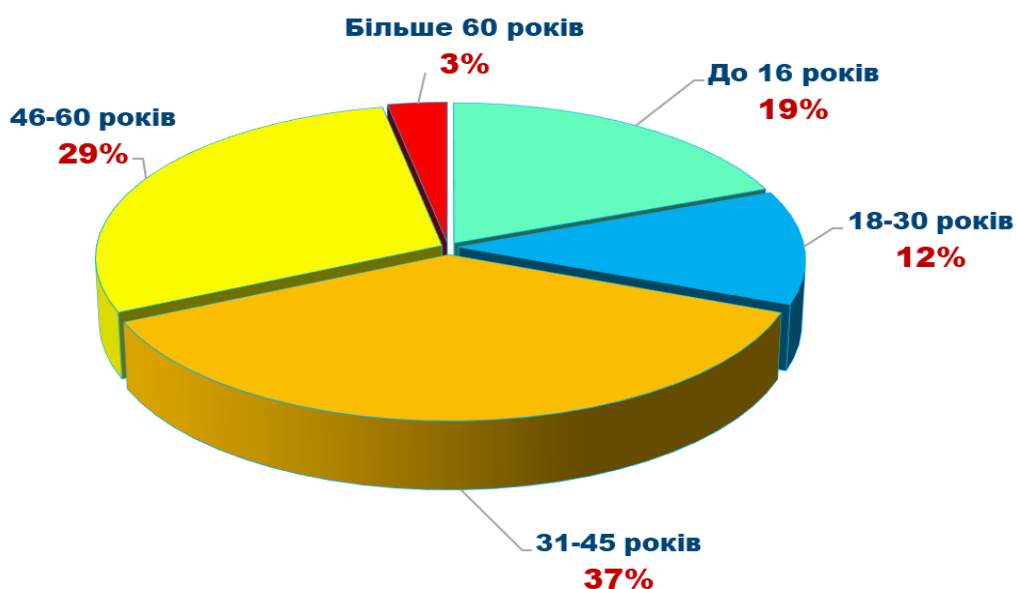

Рис. 2.14. Вікова категорія туристів, які відпочивали в агросадибах Львівської області у 2018 році

Джерело: складене авторкою на основі анкетного опитування

Економічну ефективність діяльності агросадиб розраховували за такими основними показниками як загальний дохід, чистий прибуток та рівень рентабельності. Величину чистого прибутку розраховували як різницю між загальним доходом і понесеними агросадибою упродовж року витратами. Розмір загального доходу розраховували як добуток між показниками: кількості туристів за рік, які відвідали агросадибу; середньою тривалістю перебування одного туриста в агросадибі; витраченими коштами одним туристом за день. Рівень рентабельності однієї агросадиби розраховували як відношення чистого прибутку до затрат у відсотковому вираженні.

На основі ґрунтовного економічного аналізу встановлено (табл. 2.12), загальний дохід агросадиб за 2018 рік залежав від кількості туристів за рік, а чистий прибуток від величини витрат за надання агротуристичних товарів та послуг. Крім того, прибутки агросадиби також залежали від кількості ліжко-місць, розташування агросадиби, спектру надання агротуристичних товарів і послуг, їх якості та вартості, терміну діяльності агросадиби, залучення садиби до кластеру, затрати на рекламу. Зазначимо, що коливання курсу гривні впродовж 2018 року також відобразилося на нестабільних доходах агросадиб.

Таблиця 2.12

**Економічна ефективність діяльності вибіркового агросадиб
Львівської області за 2018 рік, грн**

Назва агросадиби, район, населений пункт	Кількість туристів, осіб	Витрачені кошти одним туристом за день, грн	Загаль- ний дохід, тис. грн	Затрати, тис. грн	Чистий прибу- ток, тис. грн	Рівень рента- бельнос- ті, %
«Сосновий бір», Дрогобицький район, с. Монастир-Лішнянський	380	350	266,0	168,9	97,1	57,5
«Любовир», Дрогобицький район, с. Новий Кропивник	142	620	352,2	204,3	147,9	72,4
«У пані Іванни», Жовківський район, м. Жовква	366	420	461,2	315,0	146,2	46,4
«Біля кріселки», Сколівський район, сmt. Славське	210	520	327,6	161,2	166,4	103,3
«12 місяців», Сколівський район, с. Волосянка	278	670	558,8	307,3	251,5	81,8
«Соломія - Вікторія», Сколівський район, с. Тухля	147	720	635,1	393,7	241,3	61,3
«Глибокий потік», Сколівський район, с. Орявчик	136	750	510,0	306,0	204,0	66,7
«Ясна садиба», Старосамбірський район, с. Ясениця-Замкова	252	680	685,4	397,6	287,9	72,4
«Міжгорянка», Стрийський район, с. Верхня Стинава	370	620	688,2	429,4	258,8	60,3
«Бойківська хата», Турківський район, с. Верхнє Гусне	343	680	1166,2	793,0	373,2	47,1
«Яна», Турківський район, с. Верхнє Висоцьке	150	460	207,0	110,7	96,3	86,9
«Іванко», Яворівський район, сmt. Івано-франкове	215	800	516000	353,5	162,5	46,0

Джерело: сформоване авторкою на основі анкетного опитування

За результатами опитувань, проведених серед власників агросадиб встановлено, що за один день перебування в агросадибі турист витрачав від 350 до 800 грн. Так, в агросадибі «Сосновий бір», що розташована в Дрогобицькому районі, с. Монастир-Лішнянський в середньому за рік агросадиба приймала 380 туристів, час перебування одного туриста становив 2 дні, при тому турист витрачав близько 350 грн за добу.

Аналіз економічної ефективності показав (табл. 2.12), що в середньому за рік загальний дохід від надання агротуристичних послуг в цій садибі становив 266,0 тис грн, тоді як затрати склали 168,9 тис грн, або 63,5%. Враховуючи затрати на послуги в 2018 році агросадиба «Сосновий бір» одержала чистий прибуток у розмірі 97 тис грн.

З таким розрахунком в середньому за місяць чистий прибуток за надання агротуристичних послуг становив 8091 грн. Проте враховуючи сезонність, вищезгадана агросадиба в зимовий період приймала лише 12% всіх відвідувачів. Основна частина туристів припадала на літо (45%) та осінь (36%).

Дослідженнями встановлено, що кількість туристів в агросадибі «12 місяців» Сколівського району, с. Волосянка в 2018 році становила 278 осіб, час перебування одного туриста складав 3 дні, а витрачені кошти одним туристом за день становили 670 грн. Загальний річний дохід садиби становив 558,8 тис грн, затрати склали 307,3 тис грн, або 55%, тоді як сума чистого прибутку становила 251,4 тис грн. Зазначимо, що агросадиба знаходиться в Карпатах поблизу гірськолижного курорту «Захар Беркут», то відповідно 54% всіх туристів припадало на зимовий період, тоді як в літом їх частина становила 30%.

Економічну ефективність агротуристичної діяльності визначали за таким важливим показником як рівень рентабельності, який характеризує витрати і прибутки у відсотковому співвідношенні. Встановлено, що найбільший рівень рентабельності від своєї туристичної діяльності у 2018 році відзначали в агросадибах «Біля кріселки» Сколівського району (103,3%) та «Яна» Турківського району (86,9%). Найменший рівень рентабельності (близько 46%) виявлено у садиб «У пані Іванни» та «Іванко».

Важливим показником, що характеризує діяльність агросадиби впродовж року є її завантаженість. Розраховується цей показник як відношення добутоків кількість туристів за рік, які відвідали агросадибу і середньої тривалості перебування одного туриста в агросадибі до кількості ліжко-місць в агросадибі і кількості днів у році.

Встановлено, що рівень завантаженості ліжко-місцями вибіркового агросадиб з надання агротуристичних послуг в 2018 році був різним та залежав від багатьох факторів, а саме: від кількості туристів, яка відвідала агросадибу за рік, тривалості перебування одного туриста, кількості ліжко-місць в агросадибі, місця розташування, якості надання товарів та послуг. Однак зазначимо, що регіональні відмінності мали певний вплив на рівень завантаженості агросадиб Львівщини (табл. 2.13).

Результати досліджень вказують, що найменша завантаженість ліжко-місцями за рік (12,3%) була в агросадибі «Яна». Варто зазначити, що агросадиба має 11 ліжко-місць. З'ясовано, що в 2018 році агросадиба прийняла лише 150 туристів, а середня тривалість перебування одного туриста становила 3 дні.

Цікаво відзначити той факт, що агросадибу «Любовир» за поточний рік відвідало 142 осіб, середня тривалість перебування одного туриста становила 4 дні. Агросадиба здатна запропонувати 7 ліжко-місць. Загальна кількість потенційних ліжко-місць за рік в агросадибі «Любовир» складала 2555, а завантаженість в 2018 році становила 568 ліжко-місць, або 22,2%.

З'ясовано, що в агросадибі «Біля кріселки» завантаженість ліжко-місцями за рік становила 15,7%. Агросадиба має можливість запропонувати для туристів 11 ліжко-місць. Так, в 2018 році агросадиба прийняла 210 туристів, а середня тривалість перебування одного туриста становила 3 дні.

Отримані результати анкетного опитування свідчать, що в агросадибі «Глибокий потік» завантаженість ліжко-місцями в 2018 році була найбільша і становила 31,1%. Однак потрібно зазначити, що агросадиба має лише 6 ліжко-місць. За рік агросадиба прийняла 136 туристів, притому тривалість перебування одного туриста становила 5 днів.

Таблиця 2.13

**Рівень завантаженості ліжко-міццями вибіркового агрогосподарства
Львівської області у 2018 році, %**

Район	Кількість ліжко-місць в агрогосподарстві	Середня тривалість перебування одного туриста, діб	Кількість туристів, осіб	Загальна кількість ліжко-місць за рік,	Завантаженість ліжко-місць за рік	
					К-сть	%
«Сосновий бір», Дрогобицький район, с. Монастир-Лішнянський	10	2	380	3650	760	20,8
«Любовир», Дрогобицький район, с. Новий Кропивник	7	4	142	2555	568	22,2
«У пані Іванни», Жовківський район, м. Жовква	10	3	366	3650	1098	30,1
«Біля кріселки», Сколівський район, с.мт. Славське	11	3	210	4015	630	15,7
«12 місяців», Сколівський район, с. Волосянка	10	3	278	3650	834	22,8
«Соломія - Вікторія», Сколівський район, с. Тухля	8	6	147	2920	882	30,2
«Глибокий потік», Сколівський район, с. Орявчик	6	5	136	2190	680	31,1
«Ясна садиба», Старосамбірський район, с. Ясениця-Замкова	20	4	252	7300	1008	13,8
«Міжгорянка», Стрийський район, с. Верхня Стинава	15	3	370	5475	1110	20,3
«Бойківська хата», Турківський район, с. Верхнє Гусне	20	5	343	7300	1715	23,5
«Яна», Турківський район, с. Верхнє Висоцьке	10	3	150	3650	450	12,3
«Іванко», Яворівський район, с.мт. Івано-франкове	6	3	215	2190	645	29,5

Джерело: сформоване автором за даними власних досліджень

За результатами анкетного опитування виявлено, що агросадиба «У пані Іванни» прийняла 366 туристів, середня тривалість перебування одного туриста становила 3 дні. В агросадибі розміщено 10 ліжко-місць, таким чином завантаженість ліжко-місцями в агросадибі становила 30,1%.

На основі даних проведеного опитування встановлено, що середня завантаженість ліжко-місцями всіх вибіркового агросадиб в 2018 році становила 22,7% та залежала від пори року, тривалості діяльності агросадиби, спектру надання агротуристичних товарів і послуг, їх якості та вартості, затрат на рекламу. Туристи витрачали близько 607 грн. за день, а їх тривалість перебування в агросадибі становила в середньому 3,7 дні. Основним критерієм вибору відпочинку туристів в агросадибах Львівщини були відповідний рівень обслуговування, природа місцевості, спектр надання туристичних послуг та ціна. Відпочиваючі переважно віддавали перевагу агросадибам, які їм рекомендували друзі та знайомі.

2.3. Стан та передумови розвитку агротуризму

Розвиток агротуризму в Україні має величезний потенціал та перспективи, оскільки у сільській місцевості налічується близько 200 тис. приватних садиб, які потенційно можуть надавати високоякісні послуги сільського туризму. За оцінками експертів агротуризм може приносити близько 500 млн гривень щорічного доходу [88]. Проведені дослідження свідчать, що лєвова частка агросадиб в Україні сконцентрована в західному регіоні, зокрема у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській області [33, 87]. Проте, агротуризм динамічно розвивається і в інших регіонах нашої держави, зокрема на півночі та півдні.

Аналізуючи агротуристичну діяльність в Україні можна сказати, що кількість агросадиб у розрізі областей мають певні відмінності. Зазначимо, що в Україні за підрахунками автора у 2019 році діяло близько 6335 агросадиб (дод. К). Більша частина агросадиб в Україні (близько 97%) офіційно не зареєстровані. Найбільша кількість агросадиб діяла в Івано-Франківській області – 2179 або 34,40% від загальної кількості в Україні. У Львівській області агротуристичну

діяльність здійснювали 1157 агросадиб, або 18,26% від загальної кількості по Україні. На Закарпатську та Волинську область припадає 493 та 375 агросадиб, або 7,78 та 5,92% від їх загальної кількості. У Чернівецькій області функціонувало 274 агросадиб, тоді як в Хмельницькій області налічувалось 163 агросадиви. Найменше розвинутий агротуризм у західному регіоні, а саме в Рівненській та Тернопільській області, відповідно там надавало агротуристичні послуги 130 та 63 агросадиб, або 2,05 та 0,99% від загальної кількості в Україні. Отримані результати досліджень свідчать, що у західних областях України діяло 4834 агросадиб, або 76,31% від їх загальної кількості в Україні (рис. 2.15.)

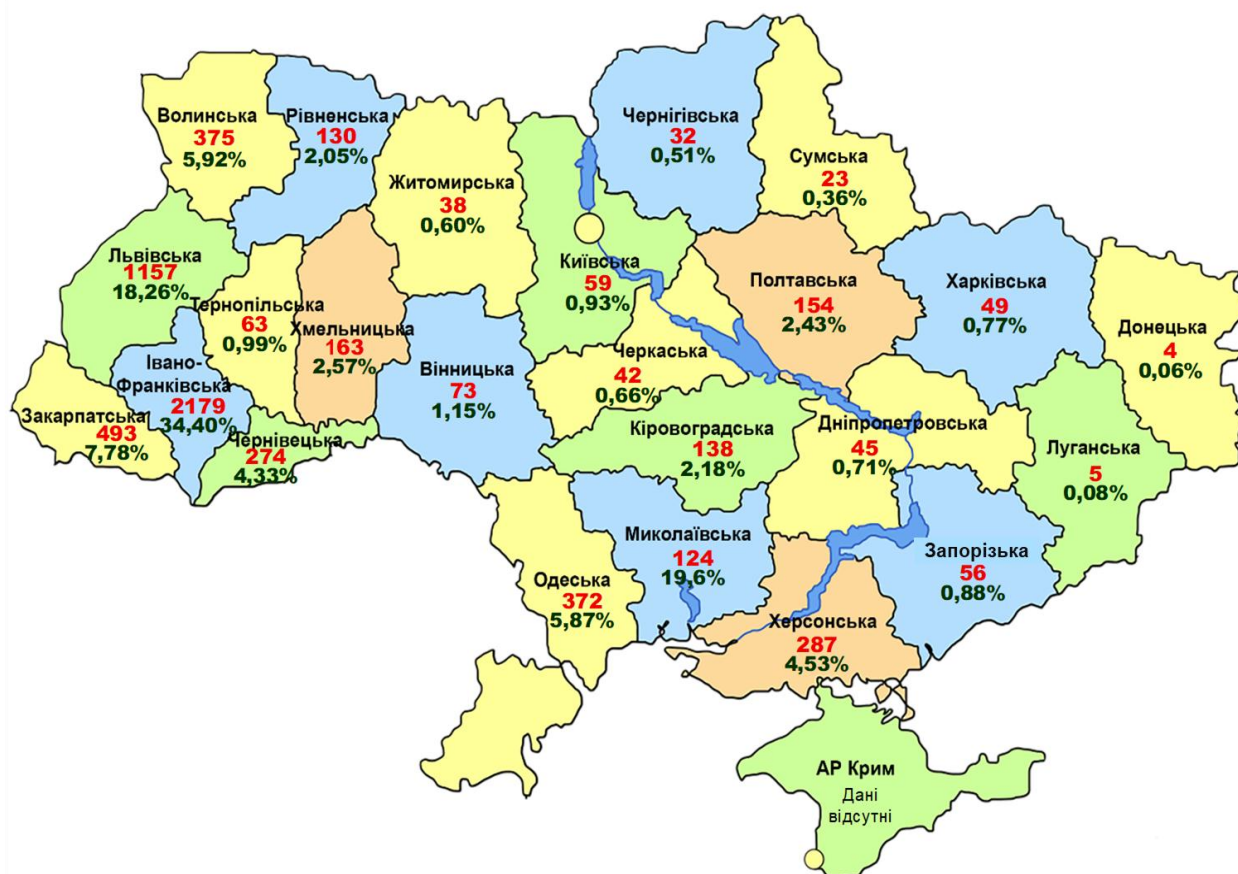

Рис. 2.15. Кількість агросадиб в Україні за областями та їх відсоток від загальної частки у 2019 році

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень та [89, 91, 129, 212–217]

Інтенсивно розвивається агротуризм у центральній частині України. Так у Полтавській та Кіровоградській області нараховувалось 154 та 138 агросадиб, або

2,18 та 2,43% від їх загальної кількості. Дещо менше розвинутий агротуризм у Вінницькій та Черкаській області, оскільки на їх сумарну частку припадало 115 агросадиб, або 1,82% від їх загальної кількості в Україні.

У північних регіонах України доволі повільно розвиває цей напрям туризму, хоча має усі передумови. Найбільше агросадиб в 2019 році діяло у Житомирській та Київській областях, відповідно 38 та 59 одиниць. Тоді як на Сумщині та Чернігівщині налічувалось 23 та 32 агросадиби. В загальній сумі у північних областях нараховувалось близько 152 агросадиби, або 2,40% від їх загальної кількості в Україні.

Набирає обертів розвиток агротуризму у південному регіоні України. Так, найбільша кількість агросадиб діяла в Одеській та Херсонській області, відповідно 372 та 287, або 5,87 та 4,53% від їх загальної кількості в Україні. На порядок менше садиб налічувалось в Миколаївській області – 124 (19,6%). У Запорізькій прифронтовій області надавали агротуристичні послуги 56 агросадиб, або 0,88% від їх загальної кількості по Україні. Що стосується Автономної Республіки Крим, то на півострові до окупації Росією діяло більше 50 садиб. Проте, через анексію Криму розвиток агротуризму у цьому регіоні фактично призупинився. Достовірних даних станом на 2019 рік не має.

Зазначимо, що через війну на сході України розвиток агротуризму у цьому регіоні значно відстав та втратив динаміку. Проте, останніми роками все ж таки є ентузіасти, які розвивають цей напрям туризму, зокрема в Донецькій та Луганській області. Так, у цих двох областях налічувалось 9 невеличких агросадиб на підконтрольній Україні території. У прифронтових Дніпропетровській та Харківській областях діяло 45 та 49 агросадиб. Зазначимо, що разом на східний регіон України припадало 103 агросадиби, або 1,63% від їх загальної кількості.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2017 році на території України було зареєстровано 1590 агроосель, які приймали відвідувачів та надавали послуги гостинності у сфері сільського туризму [24]. Очевидно, що офіційна статистика та власні дослідження автора значно різняться,

оскільки не всі сільські садиби себе офіційно позиціонують, реєструють та звітують про свою діяльність органам місцевої влади. Відтак вони не попадають у державний реєстр та статистичні звіти. Крім того, фактично більша їх частина (понад 98%) не проходить категоризацію. Відзначимо, що реальна кількість агросадіб в Україні у разі більша за офіційні статистичні звіти.

Розвиток агротуризму тісно пов'язаний з розвитком фермерства та особистого підсобного господарства. Фермерські господарства розводять худобу, поросята, вівці, кози, равликів, страусів та інших птахів, вирощують овочі, фрукти, зернові культури, а також додатково приймають туристів. Така діяльність може надавати більше як 25% прибутку фермерській родині. Причому велика частина цих коштів реінвестується в облаштування будинку, відновлення інтер'єру, створення умов для гостей. Власні екологічно безпечні продукти фермерського господарства заощаджують гроші на їхню закупівлю і служать додатковою перевагою для туристів [86, 87].

Сьогодні агротуризм в Україні динамічно та успішно розвивається в різних регіонах, зокрема у фермерських господарствах та агросадибах. Проте цей розвиток носить відносно хаотичний характер. Якщо у статистичних звітах ще доступна офіційна інформація про кількість сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, то статистичної інформації про кількість сільських зелених садіб не має. Точного підрахунку також ніхто не веде в масштабах України. Тому автор намагався звести таку інформацію у дисертаційній роботі на основі літературних джерел, інформації від держструктур з питань розвитку туризму, інтернет порталів з реклами туристичних послуг та власних досліджень. Кількість сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та агросадіб в Україні за 2012–2019 рр. зображено на рис. 2.16.

Як видно з рис. 2.16. кількість сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств в Україні за 2012–2019 рр. суттєво змінювалось, що пов'язано із соціально-політичною та економічною нестабільністю в державі. Їхня кількість фактично залишилися на одному рівні. Проте за останні 7 років кількість агросадіб в Україні збільшилась майже у 2,2 рази (з 2980 садіб у 2012 році до

6335 у 2019 році).

Сучасний стан розвитку фермерства представляє низьку участь держави у створенні умов для діяльності фермерських господарств. Аграрний сектор України сьогодні характеризується монопольним становищем великих агрохолдингів, котрі мають змогу вести бізнес в умовах невизначеної та складної економічної ситуації в державі. В Україні у 2019 році вели свою діяльність близько 35,2 тис. фермерів, з яких 80% це малі фермерські господарства.

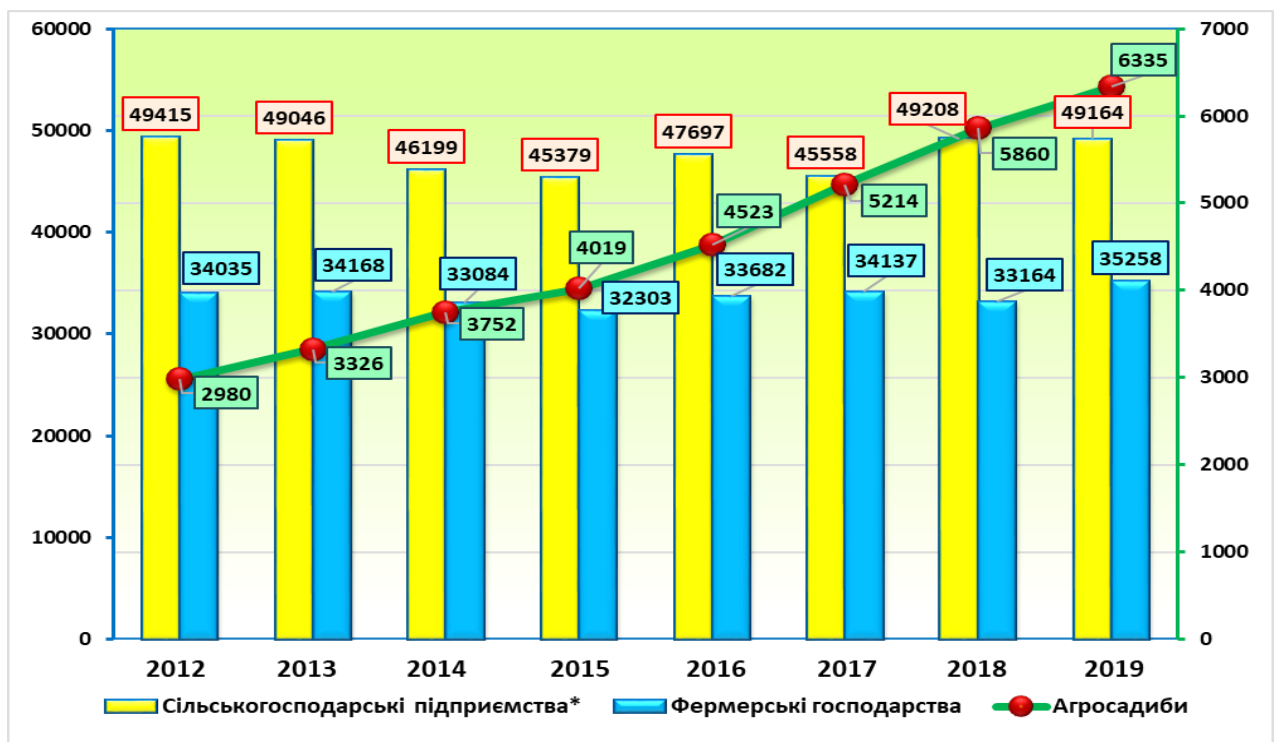

Рис. 2.16. Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та агросадиб в Україні за 2012–2019 рр.

Джерело: сформоване на основі власних досліджень та [2, 22, 24, 58, 63, 77, 84, 88–95]

Суттєвих позитивних зрушень у розвитку малого фермерства в Україні за останні 10 років фактично не відбулося. Скорочення держаних дотацій, високі ставки банків по кредитах на агротехніку та добрива, високі податки, несприятливе середовище для збуту продукції, а тепер ще земельна реформа сповільнює відродження, функціонування та розвиток малих і середніх фермерських господарств. Важливо пам'ятати, що основа всього – земля, яка не повинна концентруватися в одних руках агрохолдингів на правах власності,

зокрема з іноземним капіталом. Це піднімає питання національної безпеки України. Тому сьогодні важливо підтримати фермерів України, які є основою збереження соціальної стабільності в сільських районах, а також стержнем розвитку агротуризму.

Саме тому для власників ферм Львівщини агротуризм – це можливість створити додаткове джерело доходу для підтримки рентабельності свого господарства. Окрім цього це гарний рекламний хід для покращення продажів продукції. Наприклад у Європі, агротуристична діяльність дає фермерам до 70% загального доходу, адже фермерські господарства виступають потужними високотоварними спеціалізованими підприємствами [88].

Вітчизняні фермери мають усі передумови для перетворення цієї ніші на прибуткову справу. Молоді та креативні фермери, що лише починають свій шлях переважно роблять ставку на сільський туризм, оскільки розуміють, що цей напрямок дійсно є рентабельним та привабливим для споживачів. Для цього облаштовують на своїх господарствах житло для туристів та створюють для них комфортні умови, розширюють пропозицію товарів і послуг.

Агротуризм в досліджуваному регіоні являється не основним видом діяльності приватних господарств, однак поступово стає незамінною частиною життя та праці багатьох селян Львівщини. Зазначимо, що у Львівській області на достатньо високому рівні розвинуте сільське господарство в якому задіяно багато фермерів та сільських приватних садиб і господарств. Станом на 2018 рік у Львівській області економічну діяльність вели 1 млн. мешканців у віці 17-70 років. Рівень зайнятості працездатного населення становив 65,9%. У сільському господарстві було задіяно 191 тис. осіб, або 18,2% [138, 139].

Саме тому розвиток сільського господарства є ваговою складовою розвитку і становлення агротуризму в області. Виробництво сільськогосподарської продукції тваринництва та рослинництва є важливим фактором успішного розвитку агротуризму в регіоні. Оскільки поєднання сільського господарства та туризму в становить основну концепцію агротуризму. Для кращого розуміння перспектив розвитку агротуризму у Львівській області, передбачалось дослідити

стан та розвиток сільського господарства регіону.

Останніми роками Львівська область поступово нарощує потенціал сільськогосподарського виробництва на основі чого відстежується позитивна динаміка індексу виробництва валової агропродукції. Відзначимо, що реальну спеціалізацію на Львівщині формують три види економічної діяльності – торгівля (15,5%), промисловість (23%) та сільське господарство (10%). З приростом виробництва валової сільськогосподарської продукції область посідає 3 місце, за об'ємами виробництва 14 місце (3,8%) поміж регіонів України. У розрахунку на одну особу вироблено продукції сільського господарства на 4034 грн, що забезпечило області 20-е місце в Україні [136].

У селах Львівщини проживає близько 1 млн. осіб, що складає 39% населення області. Виробляють сільськогосподарську продукцію майже 280 тис. приватних господарств, яким у користування виділено землю для ведення особистого селянського господарства. До того ж у виробництво агропродукції залучено 1387 аграрних підприємств, з яких 792 фермерські господарства [138].

Протягом десяти останніх років спостерігається позитивна динаміка розвитку сільського господарства. Так, розпочинаючи з 2010 року об'єм агропродукції збільшився на 38,2% та сягнув у 2018 році 10,2 млрд. грн. Індекси сільськогосподарської продукції у Львівській області (рис. 2.17.).

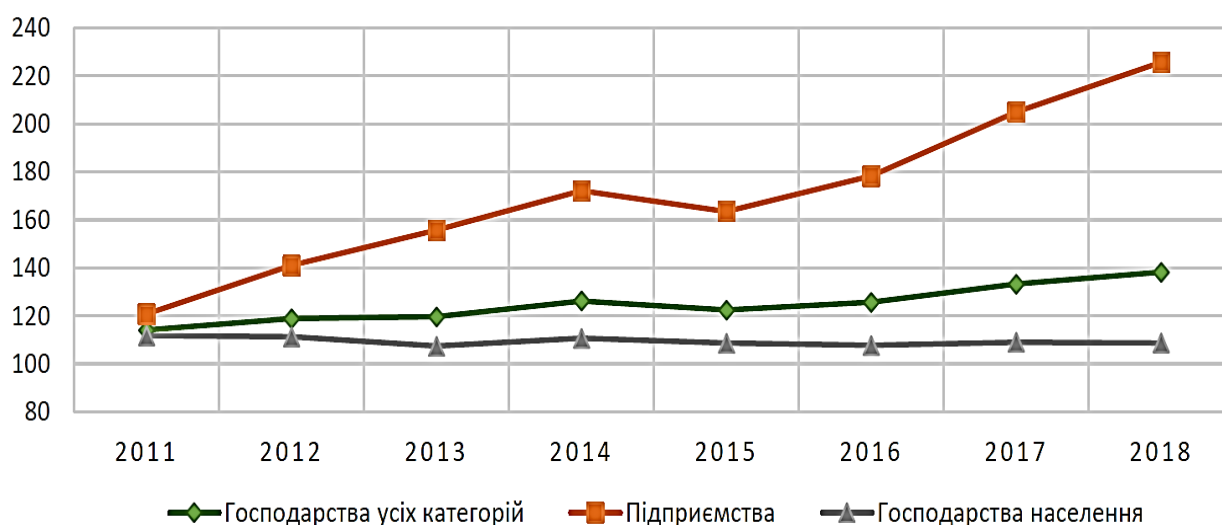

Рис. 2.17. Індекси сільськогосподарської продукції у Львівській області (у % до 2010 року) [139]

При збільшенні обсягу сільськогосподарської продукції зростала і частка аграрних підприємств, так у 2010 році – 25,3%, у 2017 році – 38,9%, тоді як у 2018 році – 41,2%. Однак у 2018 році частина особистих селянських господарств у загальному розмірі становила 58,8% (у 2017 році – 61,1%, у 2010 році – 74,7%). У 2018 році особистими селянськими господарствами було вироблено 55,4% продукції рослинництва та 64,5% продукції тваринництва.

У структурі сільськогосподарського виробництва в області основним виробником є населення, частка якого в загальних обсягах у 2018 році склала 59,7%. Така тенденція є позитивною для розвитку агротуризму в області (рис. 2.18). Особистими селянськими господарствами вироблено 55,4% продукції рослинництва (94% овочевих і 84% плодово-ягідних культур) та 65,4% – тваринництва (понад 90% молоко та яйця). Це суттєво вирізняє сільське господарство області від більшості областей України.

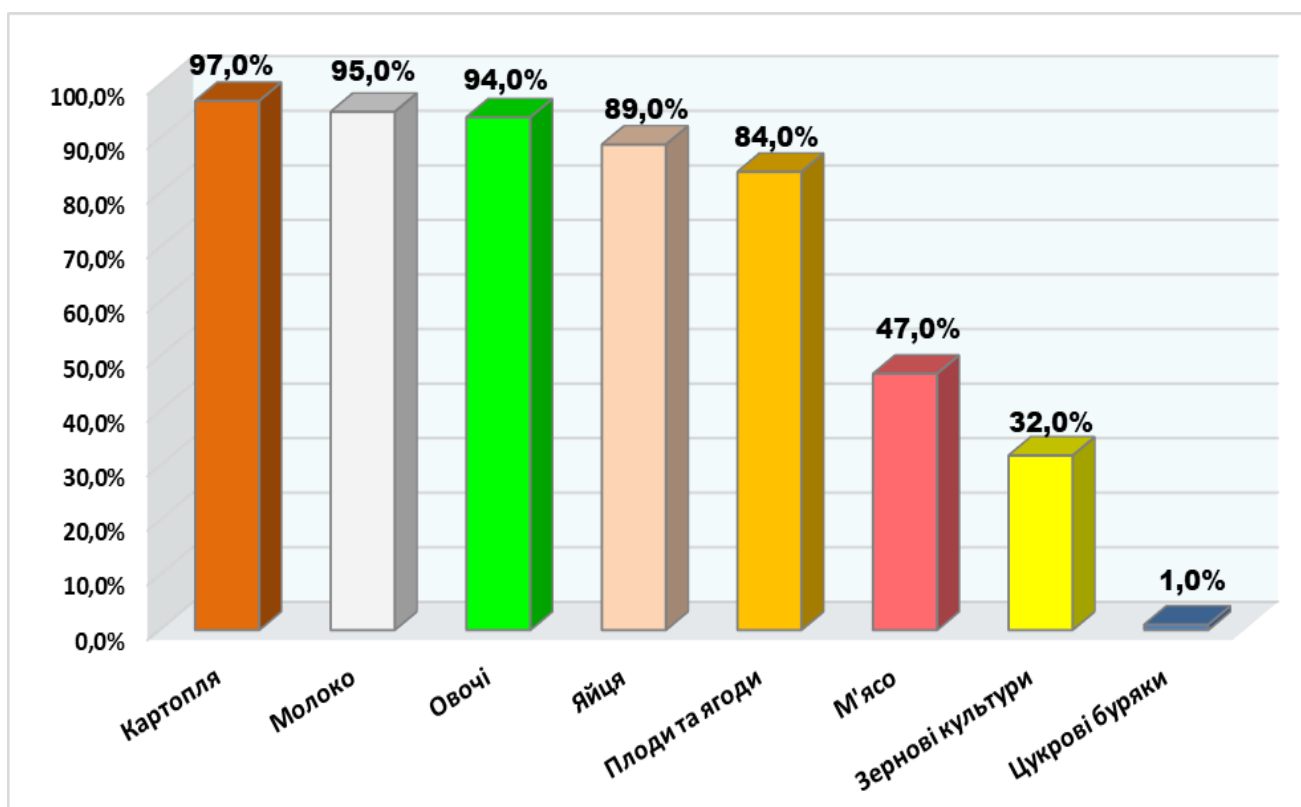

Рис. 2.18. Частка господарств населення Львівської області у виробництві сільськогосподарської продукції у 2018 році

Джерело: складене авторкою на основі [136]

На 100 га сільськогосподарських угідь у 2018 році Львівська область займала восьме місце поміж регіонів України за об'ємом виробництва сільськогосподарської продукції (996,5 тис. грн). Всього по Україні цей показник становив 756,4 тис. грн, в Івано-Франківській області – 1204,6 тис. грн (3 місце), у Харківській – 675,3 тис. грн (18 місце). Населення області за рахунок власного виробництва забезпечує потребу у картоплі, плодово-ягідній продукції та овочах. Для області є недостатнім виробництво м'яса та яєць для споживання на одного жителя [93].

Щороку у Львівській області зменшується площі необроблених орних земель та збільшуються площі орендованих земель. Зернові культури, картопля та овочі у структурі посівних площ займають левову частку. Спостерігається тенденція до збільшення посівних площ на технічні культури, тоді як площі під кормові – зменшуються. Значною проблемою в цьому аспекті є чергування сівозмін та використанням сидератів.

Порівнюючи 2018 рік з 2013 роком відзначимо, що аграрні підприємства збільшили масштаби виробництва рослинної продукції на 56%, тоді як господарства населення на 9,4%. Сільськогосподарські підприємства, а також фермерські господарства є головними виробниками зернових, ріпаку, цукрових буряків, сої та соняшнику (табл. 2.14).

На Львівщині органічні продукти щороку збільшують масштаби виробництва. Вирощена органічна продукція є запорукою здоров'я населення, а її виробництво передбачає охорону навколишнього середовища та раціональне використання ґрунтів. Зазначимо, що посівні площі для вирощування органічної продукції у 2018 році збільшилися на 200 га з попереднім роком та становили 2000 га. Виробниками органічної продукції в області є 25 спеціалізованих підприємств, які займаються рослинництвом та тваринництвом. Так, з'явилися низка супермаркетів, які створили відділи або виділили полиці під таку продукцію. Вирощування органічної продукції потребує певних знань та технологій, які забезпечують реалізацію цілого комплексу заходів для найефективнішого їх застосування [140].

Таблиця 2.14

Посівні площі основних сільськогосподарських культур

Культури	2013 р.		2018 р.		2018 р. ± до 2013 р.	2018 р. в % до 2013р.
	тис. га	частка, %	тис. га	частка, %		
Вся посівна площа	621	100,0	674,4	100,0	53,4	108,6
в.т.ч. зернові та зернобобові	302,9	48,8	295,2	43,8	-7,7	97,4
з них: пшениця	163,1	26,3	170,8	25,3	77	104,7
жито	5,8	0,9	5,9	0,9	0,1	101,7
ячмінь	40,4	6,5	50	7,4	9,6	123,8
овес	19,7	3,2	13,1	1,9	-6,6	66,5
кукурудза	62,4	10,0	40,4	6,0	-22,0	64,7
Технічні культури	98,5	15,9	169,1	25,1	70,6	171,7
з них: цукровий буряк	16,3	2,6	15,7	2,3	-0,6	96,3
ріпак	56,1	9,0	56,6	8,4	0,5	100,9
соняшник	8,1	1,3	35,2	5,2	27,1	в 4,3 рази
соя	16,4	2,6	59	8,7	42,6	в 3,6 рази
Картопля	94,6	15,2	94,6	14,0	-	100,0
Овочі відкритого ґрунту	24,4	3,9	25,4	3,8	1,0	104,1
Кормові культури	100,7	16,2	94	13,9	-6,7	93,3

Джерело: складене авторкою на основі [136]

Україна займає перше місце в Європі та четверте в світі по виробленню та експорту меду. Бджільництво у Львівській області є невід'ємним елементом етнокультури та споконвічних традицій. На Львівщині функціонують 5253 пасіки в яких проживає 63875 бджолиних сімей. Також бджільництвом в області займається 12 сільськогосподарських підприємств. Виробництво меду в області становить 1 тис. т. у рік. Середня продуктивність – 15 до 23 кг меду на бджолосім'ю [119]. Бджола є біоіндикатором довкілля та основним запилювачем, а наявність пасіки в агросадибах робить їх привабливішими для туристів.

Основну частку валового виробництва продукції тваринництва у Львівській області займає вирощування худоби і птиці (49,4%) та виробництво молока

(41,7%). Інтенсивно розвивається свинарство, птахівництво, вівчарство та козівництво. Так, на 40,0% зросла кількість овець, кіз та свиней, на 14,5% – свійської птиці. Значною проблемою є стрімке зменшення поголів'я ВРХ. Оскільки у 2019 році нараховувалось 170,9 тис. голів ВРХ, що менше на 81,0 тис. голів, або 67,84% порівнянні до 2011 року (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Кількість сільськогосподарських тварин у господарствах
всіх категорій (на початку року, тис. голів)**

Категорії сільськогосподарських тварин	Рік				
	2006	2011	2016	2018	2019
Велика рогата худоба	362,7	251,9	203,4	184,0	170,9
у тому числі корови	235,4	161,7	129,7	112,6	103,6
Свині	230,2	296,3	348,6	373,2	417,3
Вівці і кози	23,5	22,6	30,5	32,4	31,6
Птиця свійська	7186,9	7961,5	8241,2	8532,8	9114,4

Джерело: сформоване авторкою на основі [139]

До негативних чинників, які впливають на розвиток галузі скотарства є демографічна ситуація у сільській місцевості, неналежна державна підтримка, завищені ставки на кредити, застаріла матеріальна база, брак племінної породи, високе оподаткування, непрозора процедура ідентифікації та реєстрації тварин.

Основною причиною зменшення ВРХ є те, що 92% поголів'я утримується у господарствах населення. В середньому чисельність сільського населення зменшується на 1,9 тисяч осіб у рік. Ситуація ускладнюється й тим, що підвищується середній вік працюючих. Молоді люди все менше виявляють бажання займатися традиційним сільським господарством, а тому шукають роботу у містах, де більше пропозицій на ринку праці та вищі зарплати [138, 149].

Зазначимо, що останніми роками розведенням ВРХ, а також кіз і овець перейняли на себе на Львівщині малі сімейні фермерські господарства. В області працює 141 сімейна молочна ферма на базі особистого селянського господарства

(ОСГ), в тому числі 44 з них відкрили за підтримки Канадського проекту «Розвиток молочного бізнесу в Україні. Яскравим прикладом є господарство «Шеврет», яке виробляє козині сири за французькою технологією і лише з молока від кіз власного стада. Такий тренд є позитивним сигналом для розвитку тваринництва та агротуризму у регіоні. Сьогодні у Львівській області нараховується більше 700 ОСГ, які утримують чотири і більше голів ВРХ. До того ж велику увагу приділяють розвитку кооперації для формування товарних партій агропродукції та розвитку сільських територій [138].

Станом на 1 листопада 2019 року у Львівській області налічувалось 782 діючих фермерських господарств. У їхньому користуванні було 69,4 тис. га сільськогосподарських угідь, що на 5,3% більше порівняно з попереднім роком (рис. 2.19).

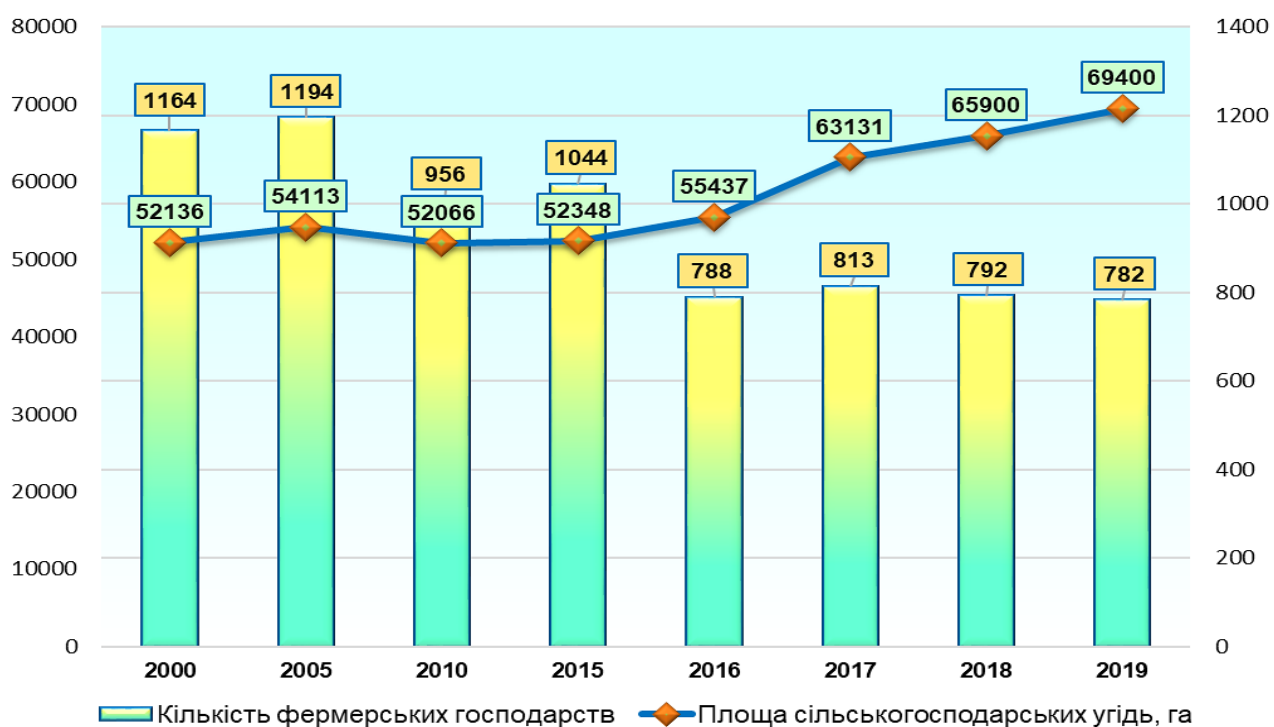

Рис. 2.19. Кількість фермерських господарств та площі закріплених за ними сільськогосподарських угідь у Львівській області за 2000–2019 рр.

Джерело: сформоване авторкою на основі [147]

Цікаво відзначити той факт, що кількість фермерських господарств за останні 4 роки фактично залишалась на одному рівні, однак збільшились площі

закріплених за ними сільськогосподарських угідь. У середньому на одне господарство у 2019 році припадало 89 га сільськогосподарських угідь. Частка фермерських господарств у загальній кількості сільськогосподарських підприємств у 2019 році становила 58,2%, а їхня площа сільськогосподарських угідь – 19,4%. Фермерські господарства забезпечили десяту частину від загального обсягу продукції сільського господарства [148].

Розвиток агротуризму пов'язаний із зміною клімату, зокрема з глобальним потеплінням. Із підвищенням температури спостерігається зниження рівня підземних вод, обміління річок та підвищення мінералізації води, часті весняні засухи, аномально тепла зима, зменшення загальної кількості опадів за рік та особливо за літні сезони впродовж вегетаційного періоду сільськогосподарських культур. За таких умов аграріям доводиться змінювати агротехніку вирощування та культуру землеробства.

Зміни клімату впливають на ґрунтово-кліматичні умови росту сільськогосподарських культур та дикорослих фітоценозів. Ще 20 років тому у Львівській області ніхто не замислювався про крапельний полив під овочі, вирощування баштанних культур, збільшення в 4,3 рази посівних площ під соняшник, а в цілому подовження періоду вегетації, що дозволяє збирати два врожаї за рік. Сьогодні це звична справа для більшості фермерів та приватних агросадиб, оскільки нерівномірна кількість опадів та значний дефіцит вологи за останні десятиліття змінив підхід до агротехнологій. До змін клімату пристосовуються аграрії, які переорієнтовуються на вирощування, посухостійких та теплолюбних культур з використанням краплинного зрошення, адаптованих до конкретних агрокліматичних умов [136].

Зі зміною середньорічної температури і кількості накопиченого тепла зона Степу поступово зміщуються на північ, що ставить під ризик зникнення зони Полісся. Підвищення температури на 1°C зсуває межу агрокліматичних зон в середньому на 100 км. В сьогоднішніх реаліях температура зросла приблизно на 2°C. Таким чином межа агрокліматичних зон в Україні змістилася на північ близько на 200 км [141].

Кліматичні зміни спричинили реформування у галузі тваринництва: введення нових видів тварин, виведення нових порід адаптивних до переносу спеки, застосування посухостійких сортів кормових культур, створення штучних пасовищ, застосування сорго та тритикале у птахівництві тощо. Зазначимо, що великі витрати прісної води у тваринництві та ліміти на її використання є передумовою для підвищення цін на дану категорію продукції [93, 146].

Кліматолог з Університету Редінга (Велика Британія) Ед Хокінс розробив сайт під хештегом #ShowYourStripes, який показує кліматичні зміни у світі за останні сто років, зокрема масштаби глобального потепління. В основу створення зображення є дані Berkeley Earth – незалежної організації вчених, які досліджують зміни клімату. Чергування смужок холодних і теплих кольорів відповідають різним кліматичним періодам, а саме середнім температурам за рік [142]. З графіку видно про явне потепління в Україні за останні десятиліття (рис. 2.20).

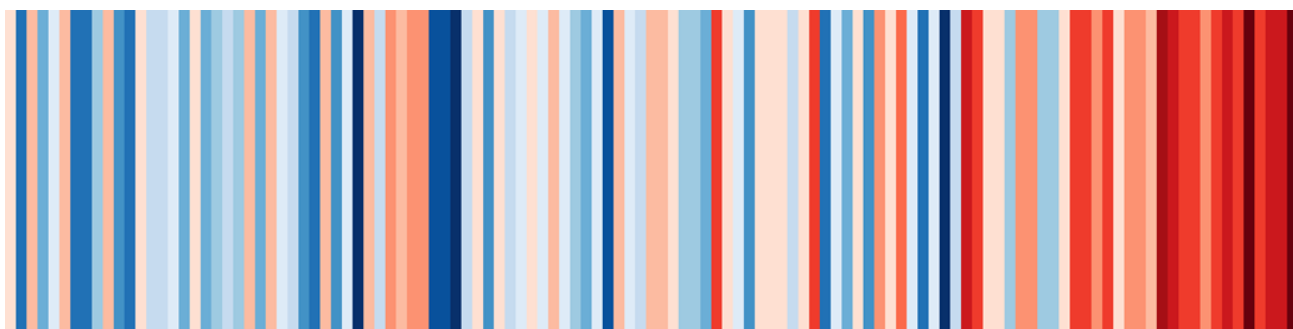

Рис. 2.20. Зміни середньорічних температур в Україні за період з 1901 до 2019 року [142]

Насторожує той факт, що клімат в Україні змінюється в 1,5 рази швидше, ніж у світі, а зокрема в Північній його півкулі. Як відзначають метеорологи, ще тридцять років тому на Херсонщині кількість посушливих днів становила 30-40 на рік, сьогодні – 60-70. На Львівщині температура повітря більше +32°C, що тривала декілька днів взагалі було дивним явищем. Сьогодні таких гарячих днів налічується 10-20 за літній період. Це досить значні підвищення температури через які починаються незворотні зміни клімату, які впливають на розвиток туристичної індустрії та агропромислового комплексу. Клімат безпосередньо впливає на потужність і сезонність туристичних потоків, є природним чинником формування

цінової політики в межах головних туристичних районів України [141, 143].

Зазначимо, що територія Львівської області є сприятливою для відпочинку та рекреації, оскільки тут спостерігаються нижчі температури в літку та достатня вологість порівняно з центральними, східними та південними регіонами України. Такі кліматичні умови приваблюють туристів та сприяють комфортному відпочинку в агросадибах Львівщини.

Розвиток агротуризму пов'язаний із зростанням чисельності агросадиб, що приймають туристів, які вкладають кошти у розбудову сільської інфраструктури, покращуючи добробут селян, а відтак сприяють розвитку села, яке є колискою і скарбницею українських традицій. Як сказав у свій час В'ячеслав Липинський: «Без традиції нема культури, без культури нема нації» [35].

Становлення і розвиток агротуризму в Україні, зокрема в конкретному регіоні визначається передусім особливостями цього регіону. Так, мальовничі ландшафти Галичини, привабливі рекреаційні ресурси, унікальна та найбагатша в Україні історико-етнографічна спадщина, екологічна чистота сільської місцевості, цілюща вода та природа лісу, чисте повітря, здоровий клімат, вільний сільський житловий фонд, наявні трудові ресурси для обслуговування туристів передкарпатського та карпатського регіонів Опілля, Бойківщини, Гуцульщини, Покуття та Буковини сприяють успішному розвитку та популяризації агротуризму [2, с. 196, 13].

Об'єктивних та достовірних офіційних даних в Україні, зокрема в західному регіоні, щодо кількості агросадиб, які офіційно так і неофіційно ведуть свою підприємницьку діяльність немає. Наявна офіційна інформація по окремим районам Львівської області є неповною. Тому у дослідженні використано матеріали Львівської обласних організацій Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, Управління туризму та курортів ЛОДА, сільських рад, результати анкетних опитувань та власних досліджень.

Слід зазначити, що з числа респондентів (понад 96%), які займаються агротуристичною діяльністю, офіційно не зареєстровані як підприємці, в основному через високе оподаткування, а від так вони не проходять процедуру

добровільної категоризації, що фактично обмежує їх сферу та обсяг діяльності. Привертає увагу той факт, що динаміка збільшення кількості агросадиб у досліджуваному регіоні є набагато стрімкішою, ніж динаміка формування ринку агротуристичних послуг в умовах незначної конкуренції.

Розвиток агротуризму у Львівській області тісно пов'язаний із кількістю діючих та новостворених агросадиб. Дослідженнями встановлено, що на розвиток агротуризму впливали ряд чинників політичного, фінансового та соціального характеру. Про стан розвитку агротуризму свідчать дані про динаміку кількості агросадиб за період 2012–2019 рр. (рис. 2.21).

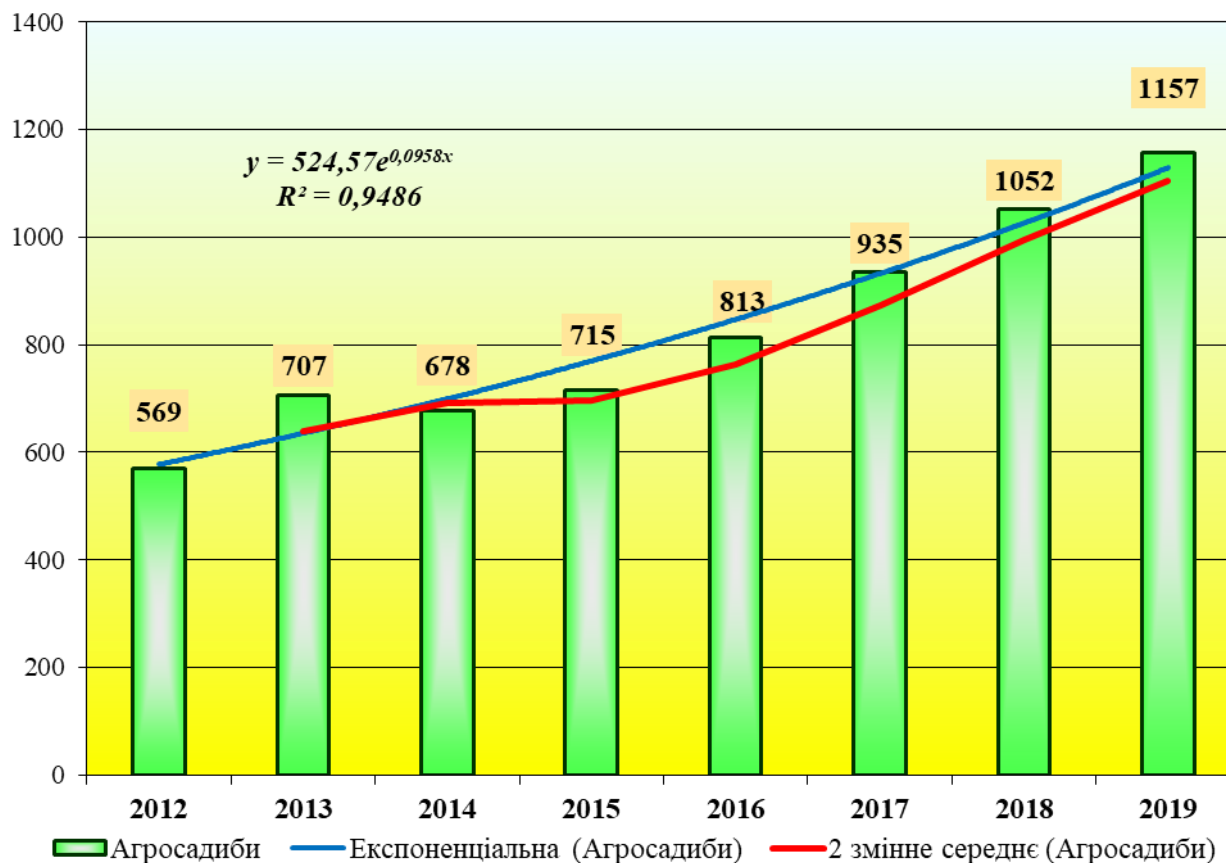

Рис. 2.21. Кількість агросадиб у Львівській області за період 2012 – 2019 рр.

Джерело: сформоване авторкою на основі власних досліджень та [89, 91, 121, 129, 212]

Отримані результати свідчать, що з 2012 по 2013 рік спостерігали стрімке збільшення кількості агросадиб (з 569 до 707 агроосель). У 2014 році кількість агросадиб зменшилась на 29, порівняно з попереднім роком, що пов'язано з

початком війни Росії проти України, політичною та фінансовою нестабільністю, а також соціальним напруженням. З 2015 року спостерігали поступове зростання кількості нових агросадиб. Відзначимо, що за період з 2012 по 2014 рр. курс американського долара коливався в межах 8 грн. З початку 2014 до 2015 року курс зріс до 28 грн. за 1 американський долар, тобто майже в 3,5 рази (дод. Л). Початок війни з Росією та стрімке знецінення гривні спричинило втрату динаміки розвитку всіх галузей економіки, зростання цін на всі товари та послуги, збільшення соціальної напруги в суспільстві, що зумовило зменшення темпів розвитку агротуристичної діяльності [150].

За період 2015–2016 рр. кількість нових агросадиб у Львівській області збільшилася на 98 одиниць, що свідчить про початок позитивної динаміки та адаптації суспільства до фінансових та політичних викликів. В 2017 році кількість агросадиб у Львівській області зросла на 122 одиниці і становила 935 агроосель. Відзначимо, що саме в цей період спостерігали найбільшу кількість створення нових агросадиб після стресу 2014 року. З 2017 по 2019 рр. динаміка кількості агросадиб дещо послабилася, оскільки у 2018 році їх нараховувалось в області 1052 (+117), тоді, як в 2019 році їх кількість становила 1157 (+105).

Розвиток агротуристичної діяльності у Львівській області має свої певні регіональні особливості. Кількість агросадиб за адміністративними районами Львівської області у 2019 році зображено на рисунку 2.22.

В результаті проведених досліджень встановлено, що найбільша частка дієвих агросадиб сконцентрована в Карпатському рекреаційному регіоні, а саме у Сколівському (596), Дрогобицькому (124), Турківському (110), Старосамбірському (86) та Стрийському (57) районах. Таким чином, у цих п'яти районах фактично діє 973 агросадиби, або 84% від усієї їх кількості у Львівській області. Це зумовлено сприятливими кліматичні умови, природними багатствами, специфікою рельєфу, мальовничими ландшафтами, сприятливою екологічною ситуацією, наявністю трудових ресурсів, а також найбагатшою в Україні історико-культурною спадщиною з великою кількістю об'єктів, збереженням національних автентичних традицій і навичок, високою культурою

господарювання та ментальністю корінного населення. Саме на території вищезгаданих районах сконцентровано майже дев'ять з десяти агротуристичних господарств. Сформувався певні агрорекреаційні вузли, тобто «сокупність агрорекреаційних пунктів, згрупованих навколо курортно-туристичного центру в межах певної компактної території». Рейтингові позиції кількості агросадиб за адміністративними районами Львівської області у 2019 році (дод. М).

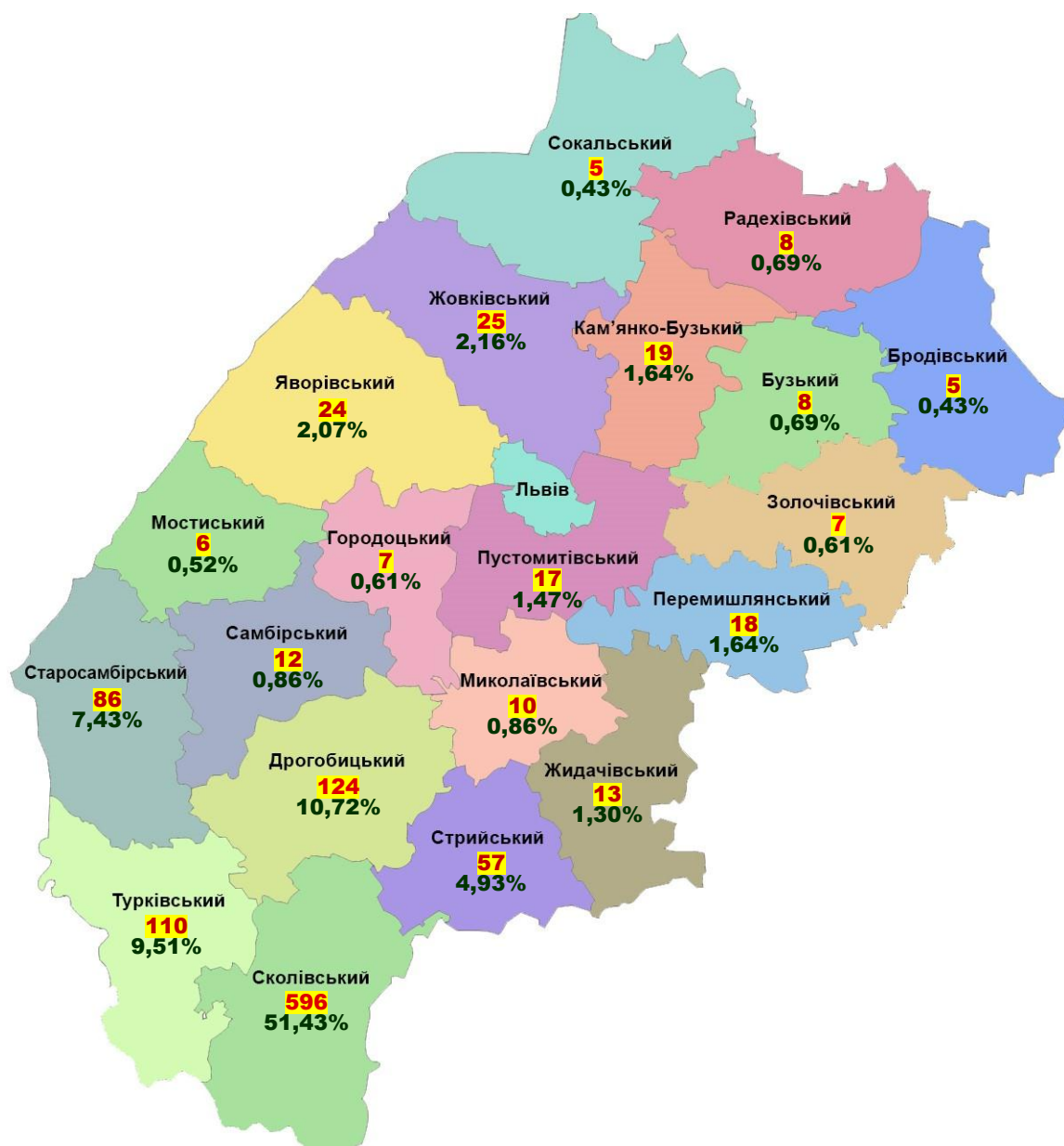

Рис. 2.22. Чисельність агросадиб та їх частка (%) від загальної кількості за адміністративними районами Львівської області у 2019 році

Джерело: сформоване авторкою на основі власних досліджень та [89, 91, 121, 129, 212]

У значно меншій кількості функціонують агросадиби у Жовківському (25), Яворівському (24), Кам'яно-Бузькому (19), Перемишлянському (18), Миколаївському (10), Бузькому (8), Радехівському (8), Золочівському (7) районах. Найменша чисельність агросадиб (< 7) в Городоцькому, Мостиському та Бродівському районах області. Чисельність агросадиб та їх частка (%) від загальної кількості за адміністративними районами Львівської області у 2019 році.

Карпатський регіон багатий на духовну, культуру, фольклор, звичаї, обряди, народні промисли, які є цікаві та привабливі для туристів з усього світу. Добре збереглося у Турківському районі лозоплетіння (с. Боберка), ручне ткацтво (с. Івашківці), виготовлення традиційних ліжників (с. Верхній Турів), плетіння із соломи (с. Ластівка). У селах Старосамбірсько та Сколівського районів збереглися такі традиційні ремесла: виготовлення з вовни килимів та одягу; лозоплетіння; різьбярство; ковальство [121].

Зазначимо, що упродовж 2018 року Українські Карпати відвідало 5,31 млн туристів, з яких 81 тис – іноземці. Інформація зібрана мобільними операторами зв'язку за допомогою автоматизованої системи обліку наданих послуг та даних про обслуговування у роумінгу користувачів з іноземними SIM-картками, які перебували тут понад дві доби [136].

Отже, найбільша кількість агросадиб діє в Сколівському, Дрогобицькому Турківському та Старосамбірському районах Львівської області. Мережа агроосель добре розвивається у селах поблизу гірськолижних курортів. Привабливість Карпат, багата природа, екологічно безпечне середовище, цікаві звичаї та традиції, гастрономія, гірськолижні спуски, ліси та ріки найбільше ваблять туристів.

Сьогодні широко використовують метод SWOT-аналізу, який надає можливість охарактеризувати внутрішні і зовнішні чинники, які можуть мати опосередкований та безпосередній вплив на ефективність стратегічного бачення розвитку агротуризму в майбутньому [7]. За результатами SWOT-аналізу визначали головну мету розвитку агротуризму як підприємницької діяльності та з'ясували найважливіші завдання щодо її досягнення. Розробка загальної оцінки передумов і

умов розвитку агротуризму в Україні та досліджуваному регіоні здійснена на основі діагностики сильних і слабких сторін методом SWOT-аналізу (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

SWOT-аналіз розвитку агротуризму в досліджуваному регіоні

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
<ul style="list-style-type: none"> - доступність цін на агротуристичні послуги; - підвищення соціально-культурного статусу селян; - наявність природоохоронних територій; - різноманітність природних ресурсів; - багата історико-культурна спадщина; - високий сільськогосподарський потенціал; - наявність вільного житлового фонду; - реалізація продукції домашнього виробництва; - розвиток підприємництва; - багатогалузева спрямованість селянських і особистих підсобних господарств; - розвинена дорожньо-транспортна комунікація; 	<ul style="list-style-type: none"> - нормативно-правове забезпечення агротуристичної діяльності; - кваліфікація господарів; - рекламно-інформаційне забезпечення; - фактор сезонності; - неналежний стан інфраструктури; - незавершена категоризація садиб; - низький рівень стартового капіталу для започаткування підприємницької діяльності; - забрудненість навколишнього середовища; - відсутність чіткої стратегії розвитку сільського туризму на рівні держави, районів та сіл; - відсутність спеціальних програм кредитування селян, які бажають розпочати підприємницьку діяльність у сфері агротуризму;
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
<ul style="list-style-type: none"> - розвиток малого підприємництва на селі; - вирішення соціально-економічних проблем села; - сповільнення процесу міграції молоді до міст та за кордон у пошуках роботи; - відродження культурної спадщини; - додаткова зайнятість сільського населення та зростання його доходів; - використання інтернет-ресурсів для рекламування діяльності; - розробка нових туристичних продуктів і підвищення якості послуг; - отримання міжнародних грантів на розвиток агротуризму; - збільшення ефективності організаційного, освітнього, методичного та інформаційно-правового забезпечення розвитку агротуризму; - збільшення інвестицій та якісне поліпшення інфраструктурного забезпечення; - поліпшення стану довкілля; - можливість пільгового кредитування агросадиб; - будівництво нових об'єктів соціальної інфраструктури села; - сприятливий інвестиційний клімат. 	<ul style="list-style-type: none"> - війна України з Російською Федерацією у південно-східному регіоні; - пандемія COVID-19; - соціально-економічна та політична дестабілізація в Україні; - відкриття ринку землі; - несприятлива демографічна ситуація; - недостатній розвиток організаційного, освітнього, методичного, інформаційного та рекламного забезпечення агротуризму на державному рівні; - втрата туристичного ринку через низький рівень сервісу; - забруднення навколишнього середовища; - відсутність професійного досвіду з надання агротуристичних послуг; - погіршення стану інфраструктурного забезпечення та соціально-економічного рівня життя населення у зв'язку з економічною стагнацією та депресією у державі; - зростаюча конкуренція з боку суб'єктів агротуризму з боку сусідніх країн; - межування з кордонами Росії; - зміни клімату.

Джерело: сформоване авторкою на основі власних досліджень та [5, 12, 48, 63, 110, 136]

Головною метою розвитку агротуризму на основі SWOT-аналізу є створення необхідних умов на засадах підприємницької діяльності, що сприятимуть підвищенню соціально-економічного рівня розвитку сільських територій західного регіону. Важливими факторами, які впливають на розвиток агротуристичної діяльності є наявні трудові та земельні ресурси, гармонійний агрокультурний ландшафт, чисте середовище, низька щільність населення, вільний житловий фонд, багаті природні ресурси та історично-культурна спадщина.

2.4. Формування та функціонування агротуристичних кластерів

Міжнародний досвід передбачає сучасне високотехнологічне аграрне виробництво, яке базується на процесах інтеграції наукових інновацій та виробничих формувань певних напрямків. Для сталого інноваційного розвитку в агропромисловому комплексі сьогодні успішно застосовують кластерний підхід в умовах трансформації сільського господарства та адаптації до змін навколишнього середовища. Формування кластерів у різних галузях економіки забезпечує зростання конкурентоспроможності регіону на основі інновацій, синергетичних ефектів територіальної самоорганізації та партнерства. Кластеризація сприяє територіальному й соціальному аспектам економічного розвитку [172, 187]. Світовий досвід показує, що підприємства, об'єднані в кластерні утворення, здатні до швидкого економічного розвитку, технологічного прогресу, життєздатності на внутрішніх та зовнішніх ринках [74, 170, 174].

За визначенням професора Гарвардської школи бізнесу Майкла Портера «кластер» – це об'єднання взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих підприємств різних форм власності, установ, організацій та спільні з ними за територіальними ознаками органів держуправління, закладів вищої освіти, різних інфраструктурних складових, які функціонують на окресленій території, з певною метою. Його теорія визначає існування «ромбу взаємних інтересів», в якій виокремлюють чотири пов'язані між собою блоки: 1) стан попиту; 2) умови для факторів виробництва; 3) споріднені галузі, що підтримують виробництво;

4) середовище для стратегії підприємств і конкуренції.

Головна задача новоствореного кластеру полягає в одержанні кредиту довіри від основних стейкхолдерів (зацікавлених сторін – фізичних та юридичних осіб, які мають легітимний інтерес у діяльності організації, що у деякій мірі впливає на її діяльність та залежать від неї).

У кластері партнерам потрібно перш за все налаштуватися на довгострокову роботу, тому учасники мають вміти домовлятися та довіряти один одному, розраховувати на підтримку та взаємодопомогу. Кожен учасник кластеру має більш виграшну позицію на ринку товарів та послуг, ніж інші суб'єкти. Кластери дають змогу посилити процеси спеціалізації та розділити працю між його учасниками, в більшому обсязі заохочувати потенційних клієнтів, що сприяє тісній взаємодії споживачів та виробників товарів і послуг. Крім того, вартість товарів та послуг, які пропонуються кластером будуть дешевші та матимуть більшу конкурентоспроможну здатність. Кожен кластер повинен опиратися на близькій співпраці владних структур, бізнесу та науки. Відсутність якоїсь із цих ланок буде ставити під сумніви існування кластеру. Визнаною точкою зору світових економістів є твердження, що регіони на території яких утворюються кластери стають лідерами економічного розвитку [167, С. 205-207].

Кластери можна розділити на багато типів, залежно від того, кого вони збирають і як вони працюють. Найчастіше в класифікації кластерів виділяють такі моделі (рис. 2.23):

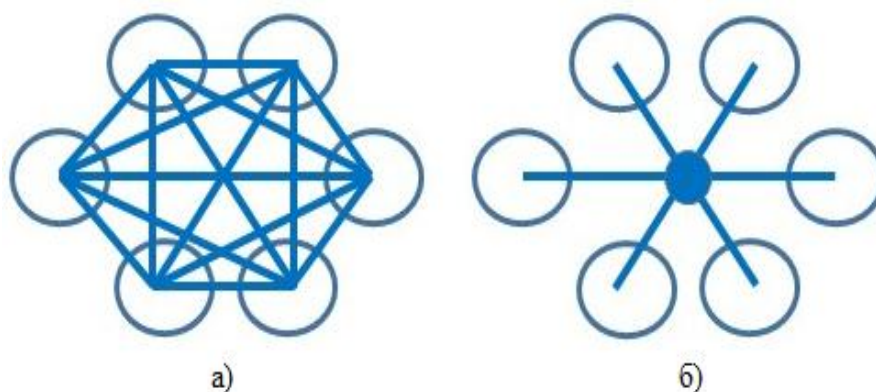

Рис. 2.23 Класифікація типових моделей кластерів

а) децентралізована; б) централізована [186]

Типові мережеві кластери складаються з мереж невеликих компаній, що працюють в тому ж або подібному виробничому секторі, що характеризується можливістю швидкої адаптації до мінливого ринку та різноманітними вимогами через співпрацю та використання нових технологій. Кластерні компанії використовують переваги, яких не можуть досягти компанії в інших місцях, наприклад: доступ до низьких транспортних витрат, ринок праці, довіра, співпраця та місцева інфраструктура. Приклад мережевого кластера є Кремнієва долина. Важливою особливістю, яка відрізняє кластер мережевого типу, є відсутність однієї центральної точки, навколо якої фокусуються підприємці [186].

До перспективних форм економічної інтеграції можна віднести формування інноваційних кластерів, які включають групи підприємств та організацій, фірми та установи, діяльність яких перебуває в одній або споріднених сферах підприємництва за регіональною ознакою та економічними інтересами. Перевагою кластерного підходу є надання високої значущості мікроекономічній складовій, та соціальному і територіальному аспектам економічного розвитку певного регіону [74].

Нині понад 75 країн мають стратегії з розвитку кластерів, при цьому у світовій практиці сформувалися три основні моделі кластеризації: північноамериканська, західноєвропейська, азійська. Про ефективність кластерної стратегії в розвитку сільського господарства та сільської території свідчить іноземний досвід, зокрема успішне функціонування аграрних кластерів у США, Канаді, Австралії, Бразилії, Аргентині, Туреччині, Фінляндії, Нідерландах, Данії, Польщі, Швеції, Італії, Японії, Франції, Португалії та ін. Об'єднання аграріїв у кластери дозволить кожному учасникові одержувати переваги від ефекту синергії, тобто від ефекту, що виникає в процесі об'єднання зусиль заради масштабності виробництва, це характерно і для формальних об'єднань [188].

Світовий досвід показує, що кластерні об'єднання стали поширеною формою кооперації і на даний час саме вони є досить ефективним напрямом регіонального розвитку та однією з форм організації інноваційних процесів. При цьому на ринку конкурують галузеві комплекси, які скорочують свої витрати

завдяки спільній науково-технологічній кооперації. Нині кластерам уже не притаманна жорстка прив'язка до територіальних параметрів, а «рухомість» її масштабів дозволяє забезпечити більшу гнучкість, адаптивність та мобільність діяльності об'єднання. При запровадженні кластерної стратегії в агропромислове виробництво України доцільно скористатися досвідом Польщі, Фінляндії, Німеччини й Італії, оскільки до переваг кластероутворення в цих країнах належить гнучка, рівноправна взаємодія різних за розміром суб'єктів та їх співпраця з органами влади [172].

В Європі існує близько 2950 кластерів, визнаних регіональними концентраціями учасників відповідних галузей. Економічно активні європейські кластери можуть надати до 39% робочих місць, а також до 55% фондів заробітних плат ЄС. Відмінно від взаємозв'язків виробничої кооперації традиційних індустрій, кластери є більш інноваційними – 87% всіх патентів ЄС виробляється компаніями, які є учасниками кластерів. Так, у Польщі існує 40 кластерів 30 сфер, з яких в 2019 році обрано 15 ключових Національних кластерів.

Протягом 2014–2020 рр. в Угорщині з 176 кластерів стартапів було створено 25 акредитованих крос-секторних кластерів, які у подальшому у процесі злиття ще зменшаться. У Словаччині функціонує 11 кластерів, які гуртуються в одну спільну структуру Союз Словацьких кластерів. В Чехії офіційно зареєстровано всього 74 кластери з яких 25 кластерів згуртувалися в національну асоціацію. Тоді як у Литві працює 25 кластерів, частина з них входить в Асоціацію литовських кластерів.

В Україні діють 50 кластерів, менша частина яких (22 кластера) є на платформі European Cluster Collaboration Platform. Крім того за останній час здійснюється визначна активізація утворення кластерів на регіональному рівні. Близько 30 кластерних об'єднань в Україні зареєстровані офіційно, які представляють певні види економічної діяльності: енергетика – 10%; ІТ – 31%; аерокосмічна галузь – 6%, АПК – 16%; деревообробна та меблева промисловість – 13% та ін. [173].

Агротуристичний кластер – це тенденція вдалого поєднання туризму та сільського господарства. Створення агротуристичних кластерів є потужним

каталізатором економічного та соціального розвитку регіону. Рациональне поєднання природного, трудового, виробничого, економічного, соціального, туристичного та екологічного потенціалу, реалізоване шляхом створення відповідних кластерів, дає регіону можливість розвиватися єдиним шляхом та створювати нові цікаві туристичні продукти [151, 175].

Прикладом кластерної співпраці у Польщі є кластер Бешади. Це перший кластер агротуризму, а крім того, він є транскордонним (у співпраці з Україною). У цьому кластері існує співпраця. Один фермер пропонує ночівлю високого стандарту, а його сусід має регіональну кухню або конюшню. Створено те, що називають «розподіленими готелями». Вони складаються з кооперативних ферм у сусідніх містах. Турист, який зупинився в одному, отримує пропозицію скористатися пропозицією інших. Господарства в Дувінячі співпрацюють за цими принципами. В одній із них пропонується випікання хліба, в іншій – кінна ферма. Гості з однієї ферми переїжджають на іншу, де також пропонуються привабливі пропозиції щодо продуктів та послуг (виникає щось на кшталт колядування, щоб якомога довше утримати туриста в певній місцевості). Додатковою визначною пам'яткою є можливість кількадечного відпочинку в Україні. Український Старий Самбір співпрацює з Ustrzyki Dolne. Ферми з цього регіону також працюють у кластері [183].

Розбудова синергії агротуризму має послідовний характер. В процесі створення комплексних туристичних продуктів залучається все більше коло учасників. Дієвим механізмом, спроможним покращити соціальну ситуацію та сприяти соціально-економічному піднесенню сільських територій, є розвиток малого підприємництва на селі. Однією з форм підприємницької діяльності нині все активніше виступає агротуризм, що динамічно розвивається новими підходами до принципів впровадження ефективних соціально-економічних відносин через кластеризацію [18, 168].

Важливим аспектом проблеми розвитку кластерних структур є рівень кластеризації: державний, регіональний, місцевий (мікрорівень). У структурі кластерних систем по економічних регіонах України слід віднести: Подільський

(Вінницька, Тернопільська, Хмельницька обл.), Кам'янець-Подільський туристичний кластер, Кластер сільського туризму «Оберіг» (Хмельницька обл.); Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька обл.), кластер виробництва сувенірів «Сузір'я», туристський кластер «Сім чудес України», кластеру гостьового бізнесу «Сільська Родина»; Причорноморський – АР Крим (Миколаївська, Одеська, Херсонська обл., м. Севастополь) туристсько-рекреаційний кластер, (м. Судак, м. Чорноморське) кластер сільського туризму та багато інших [74, 171].

В 2017 році за ініціативи Міністерства аграрної політики та продовольства України розпочалось створення п'яти аграрних туристичних кластерів: «Фрумушика-нова» на Одещині, «Коблево» на Миколаївщині, «Медвино» на Київщині, «Диканька» на Полтавщині та «ГорбоГори» на Львівщині [3].

Агротуристичні кластери мають ряд пріоритетів у порівнянні з іншими об'єднаннями і сприяють розвитку галузі сільського господарства через:

- 1) збільшення продуктивності виробництва;
- 2) стимулювання інновацій;
- 3) мінімізація ризиків через їх розподіл між учасниками кластеру;
- 4) погодження дій учасників кластеру для ефективного застосування зовнішніх інвестицій;
- 5) спроможність впроваджувати суттєві переми, гнучкість, пропонувати нижчу цінову політику, додати тиск конкурентів;
- 6) розвиток інфраструктури сільських територій [174].

В Україні розвиток кластерної форми організації аграрного виробництва перебуває на початковій стадії свого розвитку, що насамперед ускладнений слабкістю інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами і науковими установами, а також неготовністю більшості аграріїв стати підприємцями-інноваторами, що здатні бути ініціаторами формування агрокластерів [174, 175].

Зокрема, аналіз сучасних тенденцій розвитку аграрного сектора економіки у регіональному зрізі свідчить, що в умовах трансформації економіки України до

ринкових умов господарювання сформувалася така модель його функціонування, коли вироблена в господарствах населення продукція не проходить усі стадії обігу, а найвищий дохід отримує безпосередньо не виробник, а посередник з її реалізації.

Альтернативним варіантом підвищення ефективності господарювання малих суб'єктів аграрної сфери та «розірвання» схеми «виробник – посередник» є кластеризація, що зводиться до правила «чотирьох К» (рис. 2.24).

Рис. 2.24. Підвищення ефективності господарювання малих суб'єктів аграрної сфери у кластері за концепцією «чотирьох К» [171]

Кластерна модель організації розвитку агропромислового виробництва передбачає формування на певній території замкнутих циклів «виробництво – зберігання – переробка – реалізація сільськогосподарської продукції», що діють на засадах інтеграції та кооперації, для забезпечення ефективного функціонування кожного з учасників агрокластера, виробництва конкурентоспроможної продукції та максимізації прибутку [177].

Агрокластери – це більше ніж просто кооперативи, це більш широка ідея. Це поєднання аграрного виробництва, науки, освіти та інновацій, що дає чудові результати для всієї економіки. Це коли виробництво, переробка, наука, дослідження, освіта, ритейл та зелений туризм складаються в потужний економічний ланцюг.

На сьогоднішній день агрокластер не може бути створений без підтримки владних структур, тому що в основі концепції кластеру лежить сучасний спосіб бачення державної економіки регіону. Для створення кластерів в аграрній сфері необхідні об'єднання компаній, які пов'язані географічно, мають спеціалізованих постачальників послуг. Крім того, можуть бути організації, які мають відношення до їхньої діяльності та можуть досить часто з ними конкурувати. Важливу роль відіграє державне регулювання при створенні ефективної роботи кластерів. З однієї сторони, необхідно забезпечити базові умови, а з іншої – не дозволити монополізму [176].

Внутрішня логіка процесу життєдіяльності кластерів дає можливість виділити найбільш загальні і характерні стадії життєвого циклу їх розвитку. Кожна з цих стадій відповідає певному рівню консолідації підприємств-учасників кластера. Відображаючи динаміку відносних переваг, кластери проходять певний життєвий цикл для досягнення своєї найбільшої конкурентоспроможності після деякого періоду дозрівання, щоб потім або трансформуватися або занепасти. Головними організаційними заходами на цих стадіях виступають: побудова структури кластера та формування стратегії його подальшого розвитку, вибір якої повинен враховувати стан, у якому перебуває кластер.

Аналізуючи світовий досвід підприємництва та власні дослідження з даної тематики виділено чотири стадії розвитку агротуристичного кластера (рис. 2.25).

Рис. 2.25. Чотири стадії розвитку агротуристичного кластера

Джерело: сформоване автором на основі [171, 173, 175, 186]

Перша стадія (прецеденти) характеризується наявністю критичної маси підприємств та підприємців тощо. Однак кооперація майже не ведеться, оскільки не всі підприємці знають про існування один одного. Тому на цій стадії переважають розрізнені дії.

На стадії виникнення починають відбуватися регулярні зустрічі учасників, існує розуміння про важливість кооперації й кластерних ініціатив. На цій стадії може також вестися розробка спільних проектів і створюватися основа для подальшого розвитку.

На стадії зростання відбувається реалізація великих спільних проектів, у тому числі й по створенню кластера, в яких беруть участь публічний, приватний і освітній сектори. Зростає довіра між учасниками кластера, коло яких розширюється. Проводиться оцінка ефективності кластера.

На останній стадії кластер або продовжує розвиватися, або зникає. Причини зникнення можуть бути різними: завершення великого проекту, неможливість вийти на самоокупність, зниження довіри між учасниками тощо. У цьому випадку можуть мати місце й стагнаційні процеси.

Департаментом агропромислового розвитку Львівської ОДА в 2019 році розпочато здійснення проекту «Розвиток сільського підприємництва та інфраструктури агротуристичного кластера «ГорбоГори». Виконання Проекту планується на протязі двох років. Сукупна вартість проекту становить 27,7 млн. грн., в т.ч. 24,9 млн. грн. за кошти Європейського союзу, а також 2,6 млн. грн. в співфінансуванні.

В процесі реалізації даного проекту планують прокласти та промаркувати територіями сільських рад пішохідні маршрути, велосипедні, кінні та активного туризму, а також планується лижна траса. До того ж діятиме туристичний інформаційний центр агротуристичного кластера «ГорбоГори». На території агротуристичного кластера будуть функціонувати туристичні кемпінги, агросадиби, майстер-школа, які дозволять підтримати та заохочуватимуть розвиток альтернативних форм сільського підприємництва. На даний час діє сайт агротуристичного кластеру «ГорбоГори». Для будівництва інфраструктурних

об'єктів було обрано 3 земельні ділянки. Карта локацій агротуристичного кластера «ГорбоГори» (рис. 2.25).

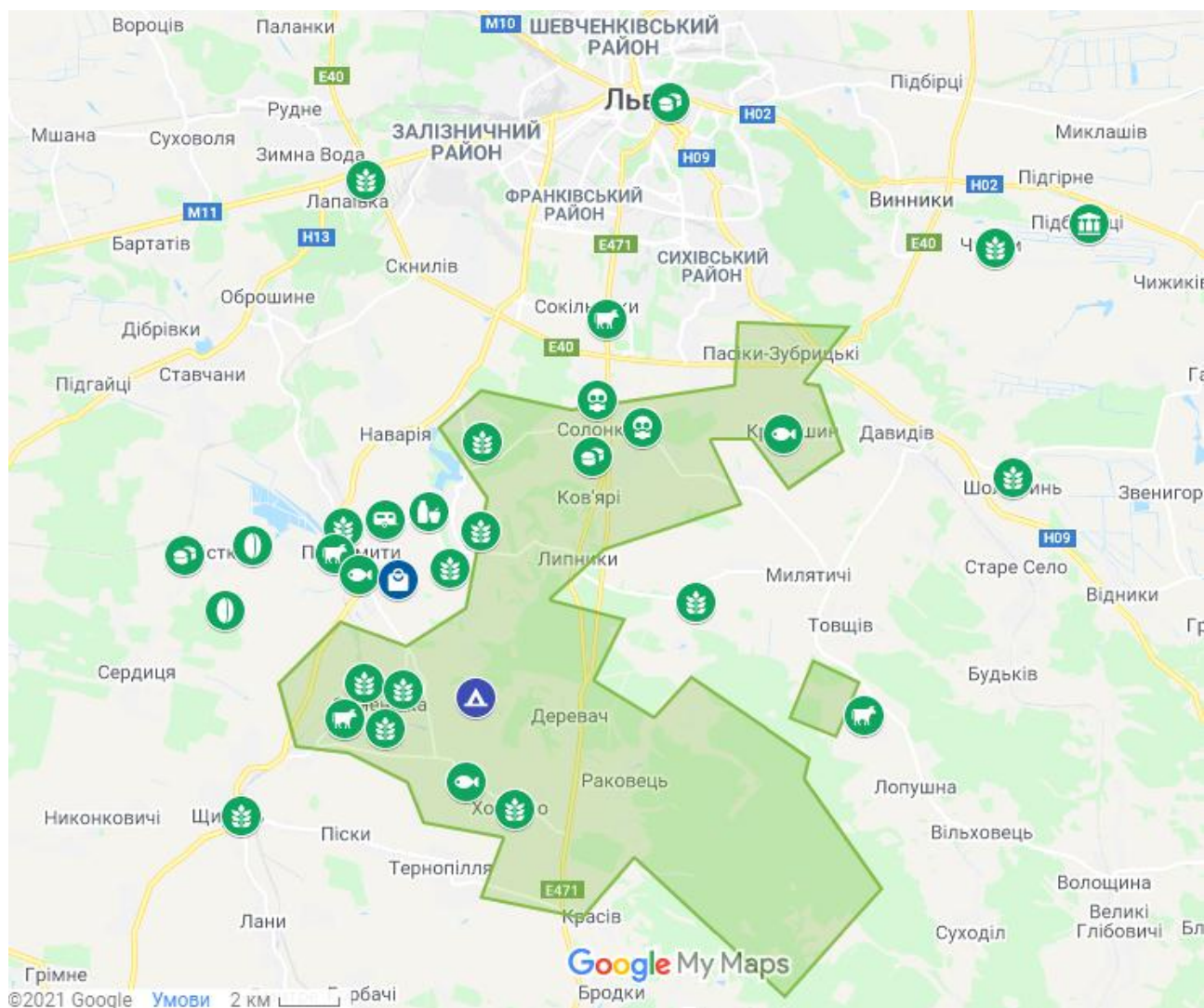

Рис. 2.25. Карта локацій агротуристичного кластера «ГорбоГори» [178]

Інший цікавий проект, який планується реалізувати в області називається «Нові точки зростання для сталого розвитку гірських територій Львівської області». Направлений проект на розвиток співпраці між сільськими виробниками гірської частини карпатського регіону для створення молочних та ягідних кооперацій, забійного цеху та розробку промоцій продукції [149, 178].

У процесі досліджень діяльність агротуристичного кластера «ГорбоГори», який був створений в 2017 році з ініціативи місцевих фермерів, в тому числі учасників АТО, органів місцевої і обласної влади, наукових і навчальних установ

на території 3 сільських рад Пустомитівського району (зараз, після виборів, Семенівської сільської ради та Солонківської ОТГ). Анотація проекту «ГорбоГори» [180] (дод. Н.).

Агротуристичний кластер «ГорбоГори» має статус юридичної особи – Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, СОК «ГорбоГори» (дата реєстрації 13.11.2017 р.). Форма власності – недержавна. Голова кластеру: Мільчевич Антон Антонович [179]. Агротуристичний кластер «ГорбоГори» включає 33 приватні господарства та фізичні особи, котрі займаються підприємницькою діяльністю на території Пустомитівського району Львівської області (дод. П.). Учасники агротуристичного кластеру об'єднані в аграрний кооператив СОК «ГорбоГори». Для нових учасників кооперативу сплата внесків: 500 грн – вступний та 5 тис грн – річний.

Концептуальні засади розвитку агротуристичного кластеру «ГорбоГори» здійснюються ще до 2022 року через пандемію. Значна частина поставлених цілей буде реалізована ще до кінця 2021 року. Проект спрямований на виконання цілей Державної стратегії регіонального розвитку та відповідає Стратегії розвитку Львівської області до 2027 р., в частині наступних стратегічних цілей: «Заможне село», «Туристична привабливість».

Реалізація проекту сприятиме:

- збільшенню обсягів виробництва с/г продукції та його доданої вартості за рахунок додаткового попиту з боку відвідувачів кластера, а також популяризації цієї продукції через її продаж під брендом кластера «ГорбоГори»;

- збільшенню споживання населенням Львівської області продуктів харчування, вироблених місцевими фермерами; підвищенню доходів сільськогосподарських товаровиробників; створенню нових робочих місць в аграрному секторі; підвищенню рівня знань та практичних навичок сільського населення;

- розвитку інформаційної та маркетингової інфраструктури аграрного ринку регіону розвитку сільської кооперації;

- покращенню туристично-рекреаційної інфраструктури та розвитку

туристичних об'єктів;

- створенню та просуванню нових туристичних продуктів, розвитку зеленого, активного, спортивного та вело-туризму, маркетингу туристично-рекреаційних продуктів.

Наближеність території агротуристичного кластеру «ГорбоГори» до обласного центру, наявність природно-кліматичних, аграрного і людських ресурсів дозволяє розвивати виробництво органічної сільськогосподарської продукції, надавати рекреаційні, агротуристичні послуги, відновлювати автентичні види ремісництва. Утім, для розвитку кластеру необхідні певні інфраструктурні об'єкти та інституційна підтримка, що зумовлює актуальність цього проекту [178].

Стратегічні цілі агротуристичного кластера «ГорбоГори»:

Ціль 1. Зростання обсягів збуту сільськогосподарської продукції, виробленої учасниками агротуристичного кластеру «ГорбоГори».

Досягається створенням єдиної для учасників кластера системи розповсюдження виробленої продукції на місці виготовлення та в торгових мережах Львівської області.

Ціль 2. Зростання площ земель сільськогосподарського та рекреаційного призначення, залучених до екологічного й органічного сільськогосподарського виробництва.

Досягається шляхом розчищення заліснених земельних ділянок.

Ціль 3. Збільшення попиту на продукти та послуги, вироблені на території агротуристичного кластера.

Досягається шляхом розробки і втілення маркетингової стратегії агротуристичного кластеру «ГорбоГори» для формування попиту на його продукти та послуги.

Ціль 4. Підвищення потенціалу людських ресурсів кластеру.

Досягається шляхом підвищення освітнього рівня як учасників кластеру, так і виконавців, які будуть задіяні до обслуговування споживачів товарів і послуг агротуристичного кластеру «ГорбоГори». Навчання передбачає здійснення

навчальних програм та програм-тренінгів, що фінансуються кластером. Планується проводити семінари або конференції з метою обміну інформацією стосовно отримання ресурсів та послуг, навчання з управління якістю тощо.

Ціль 5. Розвиток кластерних інституцій.

Дозволить інституціалізувати результати проекту, забезпечити сталість його результатів шляхом передачі результатів роботи і матеріальних цінностей сільськогосподарському кооперативу і створеному комунальному підприємству, які входять у структуру агротуристичного кластеру «ГорбоГори».

Ціль 6. Збудувати агротуристичний кластер, який забезпечить кожному учаснику агротуристичного кластеру «ГорбоГори» динамічний розвиток його бізнесу і мати відчуття справжньої власної гордості за свій вклад у АТК «ГорбоГори».

Модель організації агротуристичного кластера «ГорбоГори» побудована на співпраці (синергії) між широким колом зацікавлених партнерів, які поділяються на чотири основні категорії: бізнес, державні структури, громадськість та наукові установи. Всі вони відіграють важливу роль у діяльності та допомагають йому розвиватися. В основі агротуристичного кластера є ядро у складі якого голова та 33 учасники (приватні господарства та фізичні особи), які приймають управлінські рішення та відповідають за стратегію його розвитку. Об'єднує членів агротуристичного кластера «ГорбоГори» спільна мета, завдання цілі та принципи, які направлені на розвиток агротуризму та створення інноваційного туристичного продукту (рис. 2.26).

Важливо те, що між всіма учасниками кластеру простежується «жива конкуренція», яка є рушійною силою діяльності кластера. Взаємоповага, рівноправність та взаємодопомога між учасниками кластеру є невід'ємними складовими його успіху. Проте, щоб не виникало умовної монополії між групами учасників, непорозумінь між самими учасниками, важливу роль відводиться голові кластера, завдання якого слідкувати за діяльністю кластеру, вектором його розвитку, а також балансувати впливи між учасниками системою стримувань і противаг.

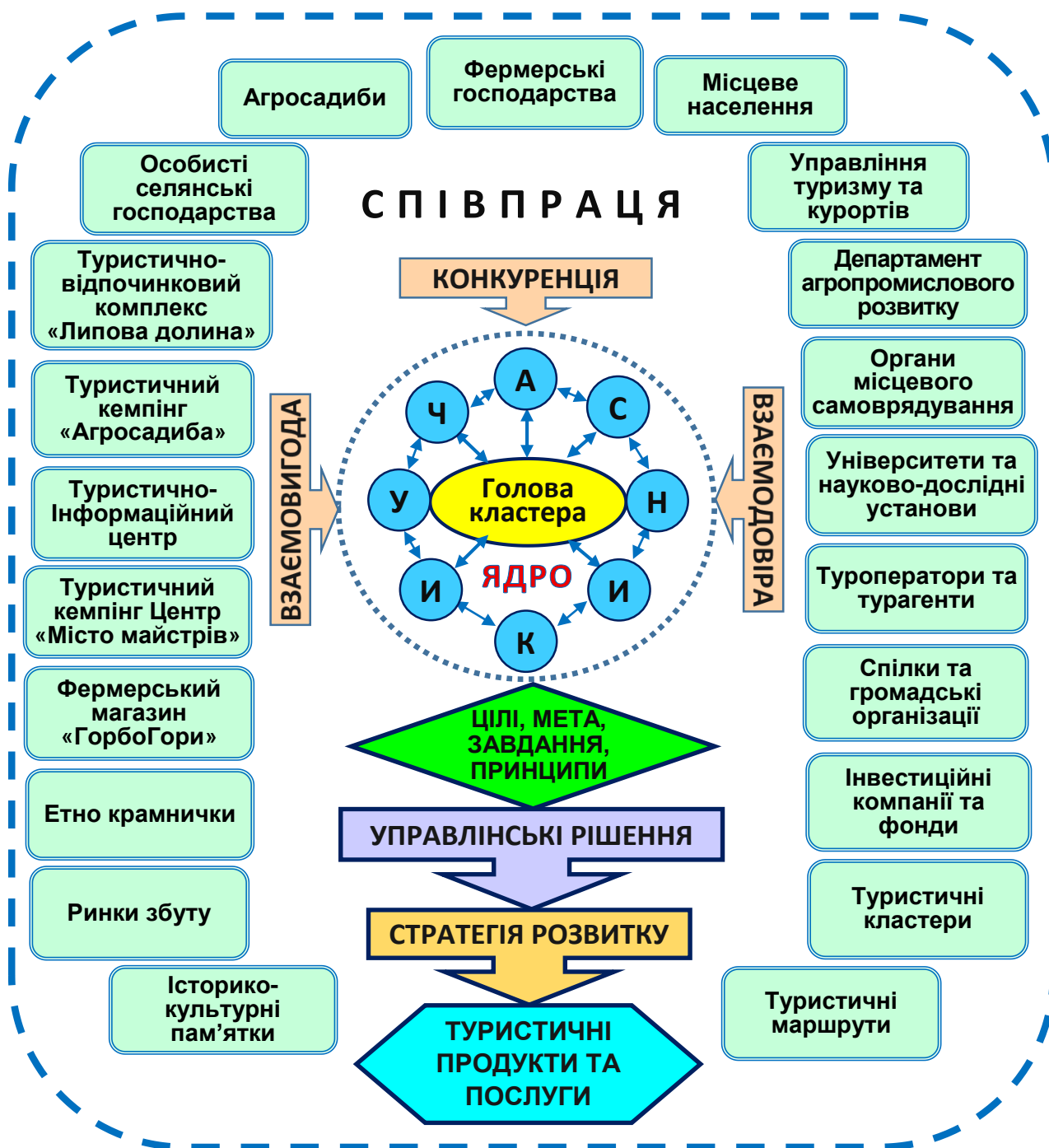

Рис. 2.26. Модель співпраці в агротуристичному кластері «ГорбоГори»

Джерело: розроблено автором на основі власних досліджень

З поміж головних чинників, які дозволяють агротуристичному кластеру «ГорбоГори» розвиватися є нові принципи ведення бізнесу, що дозволяють активно залучати нових учасників кластера. Це дозволить досягти серйозних результатів за рахунок швидкого втілення стратегічного плану та правильного застосування всіх заходів викладених в основних положеннях розвитку СОК

«ГорбоГори» до 2022 р. і проєкті «Розвиток сільського підприємництва та інфраструктури СОК «ГорбоГори».

Безумовно, для реалізації широкомасштабних планів агротуристичного кластеру «ГорбоГори» потрібні серйозні інвестиції, якими є вклади учасників агротуристичного кластера і кошти державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу. Тобто агротуристичного кластеру «ГорбоГори» активно використовує різні форми фінансування для втілення своїх стратегічних планів.

Що стосується економічної сфери агротуристичного кластеру «ГорбоГори», то тут варто зазначити, що перш за все головні ініціативи поступають від учасників. Вкладені під час реалізації Проєкту кошти дозволили вже частково започаткувати такі приватні ініціативи на селі:

- логістична система та збутова мережа – у галузі вирощування овочів і фруктів, виробництві м'ясомолочної, м'ясної та плодоконсервної продукції;
- туристично-інформаційний центр (ТІЦ) та інформаційна інфраструктура – бізнес у сфері надання екскурсійних, автотранспортних та інформаційних послуг, послуг проживання відвідувачам кластера;
- підведені інженерні комунікації – засоби розміщення для автотуристів (кемпінги);
- розчищення заліснених сільськогосподарських земель – вирощування екологічної та органічної продукції;
- розчищення інших ділянок – лижну трасу та прокат лиж;
- прокладання туристичних маршрутів – прокат велосипедів, туристичного спорядження та коней;
- створення школи майстрів «Липова долина» – виготовлення сувенірів і товарів народних промислів.

Проаналізувавши логістичну систему агротуристичного кластера «ГорбоГори», яка частково вже розроблена, бачимо, що основним напрямом діяльності учасників кластера є рослинництво, тваринництво та овочівництво, яке складає 65% виробничої діяльності. В той же час переробкою сільськогосподарської продукції займаються тільки 5,4% підприємців. Тому в

кластері слід більше приділяти виробництву продукції з доданою вартістю. Розуміємо, який великий резерв закладений у цьому напрямі діяльності агротуристичного кластера «ГорбоГори».

Успішне функціонування агротуристичного кластера «ГорбоГори» стосується не тільки у вирощуванні і реалізації сільськогосподарської продукції, але й у наданні послуг у туристичному, рекреаційному і комерційному напрямках, створення та популяризації бренду кластера, що може по валовим надходженням навіть досягнути рівня доходу з реалізації сільськогосподарської продукції.

Проект створить ефект мультиплікатора в регіоні через збільшення обсягів споживчих витрат на його території з боку відвідувачів – на продукти харчування, інші види товарів і послуг. В процесі реалізації проекту сформувались інфраструктурні умови для його фінансової сталості через створений сільськогосподарський обслуговуючого кооператив СОК «ГорбоГори», який покриває експлуатаційні витрати на існування туристично-інформаційного центру (ТІЦ) с. Липники та школу майстрів «Липова долина» с. Милошевичі (хутір Радвани), технічні та експлуатаційні витрати на техніку.

Діяльність агротуристичного кластера «ГорбоГори» передбачає подальше функціонування всіх створених структур у рамках саме сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, якому передано права власності на об'єкти, техніку й обладнання. Таким чином всі члени кооперативу, які одночасно є і учасниками кластера, отримали доступ до результатів проекту на постійній основі.

Успішна реалізація проекту і як наслідок – розвиток агротуристичного кооперативу «ГорбоГори», підвищить рівень інвестиційної привабливості території. І завдання СОК «ГорбоГори» полягає не в тому, щоб згенерувати нові ідеї по розвитку кластера, а в тому, щоб реалізувати й масштабувати вже існуючі ідеї, виражені в цільових показниках проектів.

Даний проект має не тільки соціальну значущість, а й дозволяє збільшити надходження в бюджет, як за рахунок сплати загальнодержавних податків підприємцями-учасниками кластера (податок на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб, ПДВ, акциз, екологічний податок, плата за користування надрами,

рентна плата), так і виплат місцевого значення (єдиний податок, транспортний, податок на землю, туристичний збір тощо).

Виконання даного інвестиційного проекту дозволяє вивести загальну чисельність працюючих в агротуристичному кластері «ГорбоГори» до 70 чоловік із середньою зарплатою 8 000 грн./місяць. (станом на 2019 р.). За розрахунковий період проекту (24 місяці) виплати АТК в бюджет і в позабюджетні фонди складуть близько 2,8 млн. грн. Таким чином, даний інвестиційний проект має не тільки комерційну привабливість, а також видиму соціальну і бюджетну ефективність.

У стратегічному плануванні розвитку території агрокластера належної уваги приділяється екологічному підходу. Дотримання екологічних стандартів під час будівництва інфраструктурних об'єктів та агротуристичних локацій у рамках проекту – є обов'язковою умовою його реалізації. Одним з векторів проекту є розвиток агротуризму та короткотермінової рекреації на території кластеру, що саме по собі є засобом підтримки екологічної сталості території. Вжиття наукового підходу до прокладання туристичних маршрутів, у свою чергу, зменшить екологічне навантаження, обмежить неконтрольоване забруднення території.

Завданням проекту є також вирішення такої екологічної проблеми, як неорганізоване заліснення земель, яке нищить притаманні цьому регіону лісостепові природні комплекси. Збереження біорізноманіття на території агрокластера «ГорбоГори» відноситься до пріоритетних завдань в екологічній сфері. У цьому аспекті важливим є застосування полезахисних лісосмуг, які будуть виконувати функцію екодуків між лісовими угіддями на території агрокластера та стануть захистом фауни. Особливу увагу приділяється збереженні лісових насаджень від неконтрольованих рубок та захист водних об'єктів.

Одним з важливих питань, яке постало в агрокластері є захист бджіл від отруєння інсектицидами. З огляду на те, що в агрокластері є багато фермерських господарств, які обробляють свої посіви ця проблема є достатньо гострою. Тому з метою збереження бджіл в агрокластері «ГорбоГори» розробляється система

сповіщення бджолярів про обприскування полів інсектицидами та відповідні оперативні заходи реагування на пасіках.

Провівши аналіз регіонального ринку туристичних послуг виділено певні сегменти бізнесу, в яких є скриті резерви для успішного функціонування агротуристичного кластеру «ГорбоГори». Отримані результати досліджень підтверджують, що основні види послуг агротуристичного кластеру «ГорбоГори», розраховані на групи населення, що володіють середньою купівельною здатністю і вимагають від послуг оптимальної якості за адекватну ціну. На основі проведених досліджень встановлено, що потенційними споживачами послуг в агротуристичному кластері є вітчизняні та іноземні туристи (рис. 2.27).

Рис. 2.27. Потенційні споживачі послуг в агротуристичному кластері «ГорбоГори»

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень та [178, 180]

Стратегія просування агротуристичного кластера «ГорбоГори» має свої особливості. Принципи просування базуються на постійному залученні уваги цільової аудиторії до закладів розміщення агротуристичного кластера «ГорбоГори», шляхом поширення матеріалів в ЗМІ і мережі Інтернет, створення різних інформаційних приводів, як в самих закладах розміщення агротуристичного кластера «ГорбоГори», так і у Львові й області. Зокрема тут важливо виділити проведення фестивалів, екскурсій, спортивних заходів, а також

майстер-класів. Таким чином, основою стратегії просування повинні стати заходи і програми пропаганди. Закріплення лояльності споживачів і їх перехід в якість постійних споживачів досягається за рахунок розробки стратегії стимулювання споживачів. За даними проведених досліджень до 30% продажів доводиться на постійних клієнтів (залежно від наявності і якості програм лояльності).

При цьому слід враховувати, що просування закладів розміщення агротуристичного кластера «ГорбоГори», не є одноразовою рекламною кампанією, а проводиться на постійній основі. На майбутнє основною ідеєю досягнення цілей повинна стати теза, що агротуристичний кластер «ГорбоГори», не продає номери, а продає комплексні послуги з відпочинку туристів.

В агротуристичному кластері «ГорбоГори» є різні канали просування своїх товарів та послуг. За даними проведених дослідження ринку, на посередників доводиться 30-80% потоків клієнтів закладів розміщення (залежно від активності роботи їх з посередниками). Позитивним моментом роботи з посередниками є те, що вони дозволяють понизити рівень сезонних коливань.

Основними посередниками з надання агротуристичних послуг виступають:

- Туристичні агентства і туроператори;
- Інтернет-системи бронювання.

Крім того, для просування послуг безпосередньо до кінцевих споживачів використовують наступні канали:

- Державна служба туризму і курортів Міністерства культури і туризму;
- Асоціація малих готелів та апартаментів України;
- Асоціація готельєрів України;
- Управління культури і туризму Львівської ОДА;
- Управління культури і туризму Львівської міської ради;
- Департамент агропромислового розвитку Львівської ОДА;
- Львівська асоціація розвитку туризму;
- туристичні та галузеві виставки;
- засоби масової інформації;
- безпосередня робота з юридичними та фізичними особами;

- IT-сектор Львівської області.

Дослідження проведені на основі аналізу сильних і слабких сторін внутрішнього середовища агротуристичного кластера «ГорбоГори» дозволили здійснити SWOT-аналіз. Зазначимо, що матриця SWOT-аналізу є коротким викладом сильних і слабких сторін агротуристичного кластера «ГорбоГори». Вона пропонує опис тієї позиції, яку кластер може займати в теперішній час, а також містить те підґрунтя, що стало основою для подальшого планування за даним проектом (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

***SWOT-аналіз агротуристичного кластера «ГорбоГори»**

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Унікальність агрокластера на теренах західної частини України, який представлений різними категоріями учасників. 2. Близькість до обласного центру м. Львів, яке є привабливим для туристів та відмінна транспортна доступність і якісне дорожнє покриття. 3. Місцезнаходження біля траси Київ-Чоп з високим транзитним пасажиропотоком. 4. Мальовничі ландшафти. 5. Наявність ініціативної групи, до складу якої входять місцеві фермери та представники громад. 6. Підтримка з боку Мінагрополітики, органів місцевої влади та самоврядування. 7. Збільшення кількості туристів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виробники с/г продукції не мають достатньо фінансових ресурсів для створення інфраструктури кластера. 2. Близько 14% земельних паїв не залучені до господарського обігу внаслідок заліснення. 3. Недостатнє інфраструктурне забезпечення стримує підприємницькі ініціативи. 4. Вагома частка населення через роботу у м. Львові не бере участі у наповненні місцевих бюджетів. 5. Відсутність у місцевого населення навичок обслуговування туристів.
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток малого підприємництва навколо виробництва с/г продукції під брендом кластера. 2. Використання заліснених земельних ділянок для подальшого вирощування органічної продукції. 3. Створення об'єктів відпочинку. 4. Концентрація на території кластеру об'єктів с/г виробництва та переробки, об'єктів архітектурно культурної спадщини, цілющого джерела для включення до туристичних маршрутів. 5. Розширення діяльності агрокластеру на обласному та загальнодержавному рівні. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження купівельної спроможності населення. 2. Проведення безвізового режиму з країнами ЄС може знизити інтерес до внутрішнього туризму. 3. Висока конкуренція з боку великих виробників с/г продукції та інших, може створити конкуренцію місцевим виробникам. 4. Конкуренція гірських районів Львівської області в сегменті агротуризму за споживача агротуристичних послуг. 5. Відкриття ринку землі з 1 липня 2021 року.

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень та [129, 136, 178, 180]

Агротуристичний кластер «ГорбоГори» для свого розвитку вибрав стратегію зростання. Стратегії зростання – це корпоративні стратегії, які передбачають маркетингову активність по організації інтенсивного росту за рахунок різних напрямів диверсифікації підприємств у рамках інтегрованого розвитку. За такої стратегії рівень короткочасних і довгострокових цілей кожного року значно збільшується відносно показників попереднього року.

Проект спрямований на створення нових робочих місць вже з другого року впровадження. Суттєвими перевагами діяльності агротуристичного кластера «ГорбоГори» є залучення учасників АТО до діяльності з реалізації проекту, а також непрацюючих жінок до роботи в сфері обслуговування туристів.

Управління і планування, реалізація і контроль реалізації стратегічного плану агротуристичного кластеру «ГорбоГори» здійснюється його учасниками, представниками ОТГ, а також наглядовими органами державної влади [181]. Основним координатором і реалізатором проекту виступає Державне підприємство «Обласний фонд підтримки індивідуального житлового будівництва на селі», який укладає і оплачує угоди з виконавцями проекту, несе відповідальність за проект перед суспільством і законом, керує процесом взаємодії між учасниками проекту.

Координація та реалізація заходів проекту здійснюється через робочу групу, до складу якої входять:

- представники Спостережної ради кластера «ГорбоГори»;
- представники сільських рад, що входять до складу;
- представник Пустомитівської районної адміністрації;
- представник відділу розвитку кооперації та підприємництва департаменту агропромислового розвитку ОДА Львівської області;
- спеціаліст департаменту науково-освітнього забезпечення та розвитку підприємництва на селі Міністерства аграрної політики та продовольства України;
- незалежні експерти з питань розвитку туризму та сільського господарства.

Ключові рішення по проекту проходять процедуру обговорення на

засіданнях Спостережної ради кластера і громадського обговорення, приймаються на стратегічних сесіях за участю представників місцевих громад та учасників кластера, а також затверджуються на засіданнях сільських рад (ОТГ) або Пустомитівської районної ради Львівської області. Моніторинг проекту здійснюється на регулярній основі представниками Координатора проекту-Державного підприємства «Обласний фонд підтримки індивідуального житлового будівництва на селі».

Наприкінці кожного року проекту уповноважений представник Координатора проекту складає річний звіт, в якому визначає рівень досягнення конкретних цілей проекту за визначеними в структурно-логічній матриці індикаторами. Звіт проходить процедуру оприлюднення та затвердження на засіданні Спостережної ради АТК «ГорбоГори» та доводиться до відома сільських рад (ОТГ). У випадку виникнення зауважень в процесі реалізації проекту, вони оформляються і передаються у визначеному чинним законодавством порядку Координатора проекту для внесення змін і пропозицій.

У фінальному звіті, що подається після завершення проекту, дається розгорнута оцінка досягненню основної мети проекту за визначеними індикаторами. Звіт також проходить процедуру оприлюднення та затвердження на засіданні Спостережної ради кластера та засіданні сільських рад об'єднаних територіальних громад [190]. Звіт про хід виконання проекту секторальної підтримки «ГорбоГори» за 2019 рік (дод. Р).

З метою інноваційного розвитку агротуристичного кластера «ГорбоГори» було розроблено анкети для учасників кластера (дод. С). Результати опитування планується використати для обґрунтування рекомендацій направлених на розвиток агротуристичних кластерів у Львівській області та Україні.

В даний час агротуристичний кластер «ГорбоГори» активно формує імідж першого в Україні агротуристичного кластеру, де найближчим часом буде прийнятий Кодекс корпоративного управління. Даний документ закріпить сукупність принципів корпоративного управління, що забезпечують ефективність менеджменту, прозорість фінансово-господарської діяльності агротуристичного

кластера, рівновагу впливів на діяльність кластера, баланс інтересів учасників, зниження ризиків, пов'язаних з діяльністю агротуристичного кластер «ГорбоГори». Для розвитку і досягнення реальних конкурентних переваг кластерам потрібен час, подеколи п'ять і більше років.

Для відвідувачів агротуристичного кластеру «ГорбоГори» розроблено 5 туристичних маршрутів, 2 пішохідні (дод. Т), 2 велосипедні (дод. У) та один кінний (дод. Ф). На майбутнє реалізація проекту передбачає прокладання та маркування нових маршрутів в межах території, яку охоплює кластер, для активного туризму.

Пішохідний маршрут №1. Розпочинається з с. Липники, де розташований туристично інформаційний центр «ГорбоГори». Далі маршрут пролягає через села Підсаки, Береги, Вінява, Хоросно та Раковець.

Пішохідний маршрут №2. Розпочинається з с. Раковець (зупинка). Шлях маршруту пролягає через село Новосілки та Урочище Бобрівки.

Велосипедний маршрут №1. Зупинка Раковець – джерело «Зелена криниця» на Деревацькому потоці – Хоросно – Монастирище - Тернопілля (колонія Дорнфельд) – Добряни – Піски – Щирець – Семенівка – Береги – Кривуля (Деревач).

Початок маршруту від зупинки с. Раковець. Пролягає в долину Деревацького потоку. Огляд літописного джерела «Зелена криниця». Далі повз церкву та цвинтар у селі Хоросно. На цвинтарі огляд знаменитих фігур дем'янських майстрів. Переїзд на горбочок монастирище. Огляд – розповідь про василіанський монастир Деревач званий. Далі огляд садиб німецьких колоністів у с. Тернопілля (Дорнфельд) Огляд механічного млина. У Добрянах стара школа та пам'ятник Тарасу Шевченку (1914р). Переїзд через с. Піски – кар'єр до оборонної церкви на Золотій горі у Щирці. Щирець площа ринок. Костел . Переїзд у Семенівку. Костел. Михайлівська церква. Милошовичі – символічна могила загиблим жителям села Милошовичі та Вінява у роки Другої світової війни. Церква. Береги – діючий монастир сестер василіянок. Деревач – Кривуля. Протяжність маршруту до 30 км. Перепад висот 370 – 265м.

Велосипедний маршрут №2 має назву «В долину річки Зубра» та бере свій початок в с. Липники. Далі – переїзд у долину річки Зубра повз ліс – дубину Раслів. Джерело у с. Загір'я. Костел у с. Вовків. Музей садиба родини Устияновичів. Введенська церква у с. Вовків.

Переїзд через греблю до присілка Грабник де розташовувався фільварок. Свого часу його орендував чеський дослідник – етнограф Францішек Ржегош. Сюди на відпочинок, часто навідувався з друзями Іван Франко. Бойківська Богоявленська церква у Кугаєві. Римо-католицька каплиця. Монастирище з церквою і замкові вали у Підтемному. Переїзд лісовою дорогою повз поселення черняхівської культури та кургани в підніжжі Іванової гори – Раковець. Новосілка – джерело. Переїзд до с. Красів. Огляд дерев'яної – гуцульської церкви. Німецька колонія Райхенбах. Вапнярка – комин «Кортус». Виїзд до траси Миколаїв – Львів.

Кінний маршрут. с. Селисько – Підтемне – Кугаїв – Грабник – Штандарівка (лісничівка) – Селисько. Маршрут починається від фермерського господарства «Агротем». Пролягає через поля та пасовища, які розташовані на плато з висотою 356 м, до лісового масиву «Молодилів». Далі шлях пролягає повз урочище «стара криниця». Дорога веде в живописну долину через яку плине потік - ліва притока р.Зубра. У лісовому масиві в більшій мірі переважає дубовий праліс. Зберігся й більш ніж столітній «королівський дуб». Нажаль через посушливий клімат він частково пересихає, але в літню пору тут зберігається вологість і прохолода. З лівого боку над рікою Зубра виступає мисовидне плато на якому розташована церква. Повертаючись до Селиська, дорогою минаємо залишки невеличкого поселення Штандарівка, яке є досить давнє, адже зазначене ще на рукописних картах XVII ст.

Проект «ГорбоГори» планується реалізувати до кінця 2021 року. Значимо, що свій вплив на темпи реалізації нових туристичних локацій внесла пандемія COVID-19. Зокрема, в селі Липники добудовують туристично-інформаційний центр з крамницею та фермерською кав'ярнею, у селі Раковець – кемпінг з агросадибою, в селі Виняви – туристичний кемпінг «Центр «Місто майстрів». У Пустомитах вже працює магазин з фермерською продукцією «ГорбоГори». Вже

придбано автомобіль для розвозки овочів, автомобіль для розвозки риби, автомобіль-рефрижератор, мікроавтобус та трактор. У планах закупити мультчер.

В 2021 році відкрито школу майстрів «Липова долина» на хуторів Радвани с. Милошевичі. На території туристично-відпочинкового комплексу проводяться майстер-класи з сироваріння, ковальства, та гончарства. Приємно відзначити те, що з 2 по 6 червня тут був проведений всеукраїнський Арт-Фестиваль «Магія Гончарства» на якому вдалося побувати автору.

Учасники агротуристичного кластера «ГорбоГори» пропонують туристам цікаві локації та постійно працюють над розвитком, зокрема власну продукцію, екскурсії, велосипедні, піші та кінні прогулянки. Після відвідування агротуристичних господарств у туристів залишаються приємні враження та позитивні емоції.

Фермерське господарство «Карпатський водограй» має 32 ставки із замкнутим циклом вирощування, розводячи шість видів риби: коропа, амурського сазана, сома, судака, щуку та осетра. З одного ставка 1 га можна зібрати близько двадцять тон риби. Також на території господарства є готельний комплекс для відвідувачів, який пропонує доброякісну продукцію та чудовий відпочинок.

Фермерське господарство «Західний равлик» веде свою діяльність пов'язану вирощуванням виноградних равликів. Відвідувачам пропонують приготовлені смачні делікатеси. На весні (квітень місяць) равлики відкладають ікру, в цей гарячий час господарям доводиться її збирати по двадцять гоин на добу. Вартість равликової ікри на ринку рівноцінна чорній ікрі осетрових.

Фермерське господарство «Агротем». Ферма спеціалізується на розведенні овець німецької породи. До того ж на фермі утримують коней та молочних корів. Одна овечка в день може давати до трьох літрів молока, яке здають на переробку в сироварню. Виготовлену продукцію, яка налічує близько сорок видів збувають через мережу супермаркетів «Сільпо». Планується також на перспективу ще й виготовляти морозиво. Потужності підприємства дозволяють виготовляти за один рік близько сорок тон сиру.

У планах учасників кластеру «ГорбоГори» збудувати торговий центр,

організувати дегустаційні тури, спуск на плотах, катання на санчатах і лижах, верхову їзду на конях, розробити нові піші та велосипедні маршрути, відкрити школи пасічників, молочне кафе та кемпінг. Крім того обговорюється міжкластерне співробітництво з агротуристичним кластером «Сіверський Донець», який знаходиться у Харківській області.

У ході дослідження було з'ясовано головні концептуальні задачі, які необхідно виконати в агротуристичному кластері «ГорбоГори»:

- Вчасно виконати всі роботи по «запуску» проекту, дотримуючись затвердженого кошторису витрат.
- На першому етапі організувати роботу агротуристичного кластеру «ГорбоГори».
- На другому етапі вирішити задачу максимального залучення клієнтів-фізичних та юридичних осіб у агротуристичний кластер «ГорбоГори».
- На наступних етапах основну увагу приділити економічним проблемам агротуристичного кластера «ГорбоГори», забезпечивши заплановану ефективність проекту.
- Оптимізувати витрати і забезпечити одержання запланованих результатів.
- Створити ефективний механізм керування агротуристичним кластером «ГорбоГори».

Учасники кластера «ГорбоГори» розвиваючи власний аграрний бізнес у районі, створюють умови для розвитку агротуризму на сільських територіях. Найважливіше те, що проекту вдалося об'єднати людей, які повірили в себе.

У Львівській області також функціонують інші кластери туристичного спрямування, такі як «Бойківські газди» та «Львівське опілля». Так, успішно веде свою діяльність етнографічно-екологічний кластер «Бойківські газди» у Сколівському районі Львівської області, який започаткований у 2017 р. за підтримки Співпраці сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні «Сільський зелений туризм – від роз'єднаних садиб до територіальних кластерів» (у межах проекту ПРООН в Україні «Зміцнення бізнес-об'єднань малих і середніх підприємств» та проекту USAID «Програма підтримки аграрного і сільського

розвитку») до якого увійшли 43 учасники (дод. X).

Кластер сільського зеленого туризму «Бойківські газди» направлений на популяризацію екологічного, відпочинкового та краєзнавчо-етнографічного туризму на основі співробітництва агроосель, котеджів, закладів харчування, виробників екологічно безпечної продукції, фольклорних гуртів, заповідних об'єктів, музеїв, історико-культурних та природних пам'яток.

Метою кластеру є створення унікального туристичного продукту з добровільної ініціативи об'єднання всіх учасників сільського зеленого туризму Сколівщини. Кластер пропонує:

- відпочинок у місцевих сільських садибах;
- дегустація традиційних бойківських страв;
- проведення вільного часу на сільських забавах, фестивалях та святах;
- відвідання фортеці «Тустань» та ознайомлення з історією бойківського етносу;
- місцеві сувенірні вироби, майстер-класи з народних ремесл;
- екскурсії Національним природним парком «Сколівські Бескиди»;
- оздоровлення і омолодження за традиційними народними методами;
- різні види активного туризму: кінний, водний, гірськолижний, велосипедний [182].

14 лютого 2020 року на Львівщині створили новий туристичний кластер «Львівське Опілля». Рішення про створення туристичного кластеру підписали четверо голів: Бібрської, Давидівської, Розвадівської, Тростянецької ОТГ. Керівниця громадської організації «Львівське Опілля» є Світлана Блінова. Мета проекту – створити територію «Львівського Опілля» популярним місцем активного й екологічного дозвілля. На території кластеру знаходяться ліси, озера, річки, пагорби, мінеральні джерела, пам'ятки історії та культури, що приваблює туристів. На майбутнє планується додатково залучати ресурси для створення відповідної інфраструктури кластеру «Львівське Опілля» та розробити туристичні маршрути, промоційні матеріали, а також створити умови, які сприятимуть розвитку туристичного підприємництва (дод. Ц).

Зазначимо, що туристична інфраструктура цього регіону тільки-но починає розвиватись. Найближчим часом органи місцевого самоврядування колективними зусиллями розпочнуть розробку «Стратегії розвитку туристичного кластеру Львівське Опілля» з метою реалізації спільних туристичних продуктів та знаходження коштів на розвиток проекту [183].

Основними завданнями проекту є: 1) Маркування та облаштування основних лісових туристичних маршрутів протяжністю інфраструктури 80 км з врахуванням громадського простору; 2) Організація роботи Мандрівного фермерського ринку на возах для промоції місцевих брендів мікрорегіону «Львівського Опілля»; 3) Облаштування центру з простором для конференцій та культурних подій у с. Красів [184].

В 2021 році для Львівського Опілля розробили дорожню карту розвитку туризму. Учасниками заходу стали експерти у галузі туризму, місцеві мешканці та підприємці, науковці, краєзнавці, лісничі й представники регіонального ландшафтного парку «Стільське городище» [185].

Розвиток внутрішнього туризму в Україні та зокрема у Львівській області має великі перспективи. Міністерством культури та інформаційної політики України та Державним агентством розвитку 31 травня 2021 презентовано результати ролінгового дослідження попиту на туристичні продукти різних соціальних та вікових груп населення України, а також настрої туристичної динаміки по Україні [191]. За даними дослідження, більше половини респондентів (53,1%) планують провести відпустку в Україні і лише кожен десятий – виїхати за кордон. Серед тих, хто планує відпустку в Україні – 44,5% прагнуть відпочивати за межами своєї області. Решта планує відпочивати вдома або в межах своїх областей. Водночас, 42,2% дуже рідко або ніколи не подорожують країною, і це різко залежить від віку. Серед категорії «60+» 40% взагалі не подорожує. Зазначається, що 36,5% українців – віддають перевагу відпочинку на природі, а 12,3% – у горах. Чоловіки віддають більше перевагу відпочинку на природі, а жінки – пляжному відпочинку. Львівська область входить в п'ятірку найбільш популярніший серед регіонів туристичний напрям в Україні. З поміж опитаних респондентів 6,7% бажають

відпочити на Львівщині в 2021 році.

У Львівській області потенціал розвитку кластерів туризму, зокрема агротуристичних кластерів з кожним роком зростає. Багата природа та рекреаційні ресурси у поєднанні з бажанням громади, фермерів, бізнесменів, органів місцевої влади, науковими установами та всіх небайдужих створити національний туристичний продукт сьогодні дали новий поштовх до розвитку агротуризму на Львівщині.

Висновки до розділу 2

1. У результаті дослідження встановлено, що за наявності туристично-рекреаційних та природних ресурсів Львівська область займає одне з провідних місць в Україні, що приваблює велику кількість іноземних та внутрішніх туристів. З'ясовано, що територія Львівської області з її унікальними історико-культурною спадщиною, мистецтвом, лікувально-оздоровчими, водними і ландшафтними ресурсами, самобутніми традиціями та звичаями в поєднанні з вигідним географічним положенням є чудовою базою для розвитку різних видів туризму, зокрема агротуризму. Визначено, що ресурсний потенціал агротуризму у Львівській області утворюють: природні, рекреаційні, виробничі, демографічні, матеріально-технічні, соціально-економічні, інформаційні, політико-правові, історико-етнокультурні ресурси. Функціональна й територіальна структури природно-ресурсного потенціалу Львівської області сприяють раціональному використанню природних ресурсів за умов збалансованого розвитку території та охорони довкілля.

2. На основі інтегрованого показника агротуристичної привабливості встановлено, що найвищий коефіцієнт сприятливості території для розвитку агротуризму ($I_c > 0,75$) в області визначено для Жовківського, Кам'янка-Бузького, Буського, Золочівського, Перемишлянського, Жидачівського, Дрогобицького, Мостиського, Турківського та Сколівського районів. В основному сприятливі ($0,75 < I_c > 0,5$) є Сокальський, Радехівський, Бродівський, Яворівський, Старосамбірський,

Самбірський, Миколаївський, Стрийський райони. Мало сприятливий ($50 < I_c$) розвиток агротуризму в Городоцькому та Пустомитівському районі, в яких інтегрований показник оцінювання є значно меншими порівняно з іншими районами Львівської області.

3. Аналіз агротуристичної діяльності в Україні показав, що кількість агросадиб у розрізі областей мають певні відмінності. Дослідженнями встановлено, що в 2019 році в Україні діяло близько 6335 агросадиб. Виявлено, що найбільша їх кількість 4786, або 75,5% діяло в західних областях України. Левова частка припадала на Івано-Франківську (34,0%), Львівську (18,3), Закарпатську (7,6%), Волинську (5,8%), Чернівецьку (4,33%) області. Встановлено, що у південних областях (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, АР Крим) приймали туристів близько 887 агросадиб, а це майже 14% від загальної кількості по Україні. З'ясовано, що досить інтенсивно розвивається агротуризм у центральній частині нашої держави, зокрема у Полтавській, Кіровоградській, Вінницькій та Черкаській областях в яких нараховувалось близько 407 агросадиб, або 6,42% від їх загальної кількості по Україні. У північному регіоні України агротуризм доволі повільно розвивається, хоча має усі передумови. Через війну на сході України розвиток агротуризму значно сповільнився та втратив динаміку.

4. Розвиток агротуристичної діяльності у Львівській області має свої певні регіональні відмінності. Виявлено, що найбільша частка дієвих агросадиб в 2019 році була сконцентрована в Карпатському рекреаційному регіоні, а саме у Сколівському (596), Дрогобицькому (124), Турківському (110), Старосамбірському (86) та Стрийському (57) районах. Таким чином, у цих п'яти районах фактично діяло 973 агросадиби, або 84% від усієї їх кількості у Львівській області. Значно менше функціонувало агросадиб у Жовківському (25), Яворівському (24), Кам'янко-Бузькому (19), Перемишлянському (18), Миколаївському (10), Бузькому (8), Радехівському (8), Золочівському (7) районах. Найменша агросадиб зафіксована в Городоцькому, Мостиському та Бродівському районах області. Таким чином основна частка агросадиб розташована в гірській та передгірській зоні Карпат.

5. Дослідженнями встановлено, що кількість туристів, які скористалися

послугами агротуризму у Львівській області за період 2012–2019 рр. змінювалась. З'ясовано, що в 2012 році в агросадибах Львівської області відпочивало близько 211,1 тис туристів. В 2014 році кількість відпочиваючих в агросадибах зменшилась до 168,7 тис, у зв'язку з початком війни з Російською Федерацією на сході України, знеціненням гривні та напруженості в суспільстві спостерігали різке зниження потоку туристів в агросадиби. Розпочинаючи з 2015 року спостерігали поступову тенденцію до зростання кількості туристів. Таким чином, кількість туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області з 2014 по 2019 рік збільшилась до 275,3 тис., або 38,7%. З результатів кореляційного аналізу виявлено позитивний тісний лінійний зв'язок ($r = 0,82$) між кількістю туристів, які скористалися послугами агротуризму та кількістю нових агросадиб у Львівській області при коефіцієнті детермінації $R^2 = 0,67$.

6. На основі проведених досліджень здійснено детальний аналіз основних показників соціально-економічної оцінка ринку агротуристичних послуг: чисельність вітчизняних та іноземних туристів; величину туристичних витрат; засоби розміщення туристів в агросадибах; кількість ліжко-місць; мотиви заснування агросадиби; фактори, які стримують розвиток агротуризму; час діяльності агросадиби; види реклами в агротуризмі; сезонність відпочинку; вартість основних послуг за сезонами; тривалість відпочинку; перелік додаткових пропозицій, товарів та послуг в агросадибах Львівщини; вікова категорія агротуристів. Встановлено, що економічна ефективність діяльності вибіркового агросадиб у 2018 році була різною, відповідно змінювалися такі показники: рівень рентабельності 46,6 – 103,3%, завантаженість агросадиб 12,3 – 31,1%, а чистий прибуток 96,3 – 287,9 тис. грн. за рік. Якість та спектр надання агротуристичних послуг в агросадибах Львівщини постійно зростає, а ціна залежить від сезонності.

7. Отримані результати свідчать, що розвиток агротуризму тісно пов'язаний з розвитком фермерства та особистого підсобного господарства. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки Львівської області, яке формує 10% валової доданої вартості регіону, а в сукупності з переробною промисловістю – більше 21%. Виробництвом продукції займаються 280 тис.

підсобних домогосподарств та 1387 сільськогосподарських підприємств, з яких 792 – фермерські господарства.

8. З'ясовано, що розвиток агротуризму пов'язаний із змінами клімату, зокрема з глобальним потеплінням, що спричинило реформування у галузі тваринництва та рослинництва. Із підвищенням 2°C середньорічної температури за останні двадцять років в Україні спостерігається зниження рівня підземних вод, обміління річок, часті весняні засухи, аномально тепла зима та літо, зменшення кількості опадів впродовж вегетаційного періоду та зміщення природних зон.

9. Агротуристичний кластер «ГорбоГори» це вдала кооперація з однієї сторони аграрного потенціалу, а з іншої сторони туристичного потенціалу. Керівником кластеру є голова, який здійснює управління разом з учасниками, що забезпечують базовий рівень його функціонування та формують ядро агротуристичного кластера. Між учасниками кластера є одночасно здорова конкуренція, взаємовигідна співпраця та довіра на основі партнерства. Такі принципи співпраці дають змогу приймати правильні управлінські рішення, розробляти стратегію розвитку, генерувати нові ідеї та впроваджувати інновації з метою створення конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту.

Основні положення другого розділу дисертаційного дослідження опубліковані авторкою у працях [17, 21, 33, 37, 61, 87, 100, 117].

РОЗДІЛ 3

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ

3.1. Прогнозні моделі розвитку агротуризму

В умовах постійних змін у сучасному світі набуває особливого значення здійснення статистичного аналізу досліджуваних явищ та процесів, які відбуваються в агротуризмі. Особливої актуальності набуло розроблення економічних прогнозів розвитку агротуризму на найближче майбутнє в умовах постійної невизначеності та певного дефіциту статистичної інформації.

Вирішальне значення має інформація спрямована на майбутнє. Прогнозування – це моделювання реальної ситуації, її здійснення у абстрактній сфері з перевіркою кінцевих результатів й аналізуванням перебігу визначеної прогнозованої ситуації. Прогнозування є невід'ємною частиною процесу управління. Особливо це відноситься до сфери економічних явищ, в яких результат рішень, прийнятих сьогодні багато в чому залежить від того, що буде завтра. Прогнозування зменшує невизначеність і допомагає підвищити точність рішення, і таким чином усунути втрати суб'єктів підприємницької діяльності [152, 153]. Тому, одним із завдань досліджень було спрогнозувати тенденції розвитку агротуризму в Україні та Львівській області в умовах воєнної агресії Росії проти України та пандемії COVID-19. Таким чином, у передбачених сценаріях бралися до уваги прогнози: Всесвітньої організації охорони здоров'я; захворюваність на COVID-19 в Україні та темпи вакцинації; соціально-політичної ситуації в Україні; Всесвітньої туристичної організації; Світового банку; Міжнародного валютного фонду; провідних аналітиків, експертів та науковців [155, 156, 159–162, 164].

З метою прогнозування показників розвитку агротуристичної діяльності проведено трендовий аналіз, який базується на розрахунку відносних відхилень зазначених показників за період 2012–2021 рр. від рівня базового періоду. У проведених дослідженнях було використано, спрогнозовано й проаналізовано

динаміку таких показників: кількість агросадиб в Україні; кількість агросадиб у Львівській області; кількість туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області.

На основі трендового аналізу спрогнозовано кількість агросадиб в Україні на період 2021 – 2025 рр. з використанням лінійної, логарифмічної, експонентної, поліноміальної та степеневі функцій (рис. 3.1.)

Згідно із лінійним рівнянням тренду $y = 388,5x + 2636,1$ щорічно кількість агросадиб в Україні збільшується в середньому на 388 одиниць. Так, відповідно до прогнозу в 2021 році кількість агросадиб ймовірно становитиме 6521, а в 2025 збільшиться до 8075. Значення коефіцієнту детермінації $R^2 = 0,8513$ свідчить про високу довіру до лінійного рівняння тренду і підтверджує достовірність цього висновку. Перевірка на відповідність моделі до вихідних даних за критерієм Фішера вказує на дуже високу адекватність, оскільки розрахункове значення критерію $F_{розн.} = 40,07$ є більшим від табличного $F_{табл.} = 12,25$ з ймовірністю $p = 0,99$ та ступенів вільності $k_1 = 1, k_2 = 7$ (табл. 3.1).

Аналізуючи прогноз кількості агросадиб в Україні за логарифмічною лінією тренду відзначимо, що коефіцієнт детермінації був найменшим з поміж всіх вибраних моделей ($R^2 = 0,8188$). Також слід зауважити, що розрахункове значення критерію Фішера було також найменшим ($F_{розн.} = 31,36$), проте більшим від табличного $F_{табл.} = 12,25$ з ймовірністю $p = 0,99$.

Привертає увагу той факт, що лише поліноміальна функція з рівнянням регресії $y = -29,985x^2 + 688,35x + 2086,3$ виявилася з від'ємним значенням. Визначено, що при коефіцієнті детермінації $R^2 = 0,8773$ розрахунковий критерій Фішера становив $F_{розн.} = 50,05$. Перевірка на відповідність моделі до вихідних даних за критерієм Фішера вказує на високу відповідність досліджуваної моделі до вихідних даних з ймовірністю $p = 0,99$ (за рівня значущості $\alpha = 0,01$). Однак зазначимо, що даний прогноз має відносно песимістичний характер, оскільки з 2021 по 2022 рік прогнозується незначне зростання кількості агросадиб в Україні (+59), тоді як з 2022 по 2025 рік кількість агросадиб поступово зменшуватиметься.

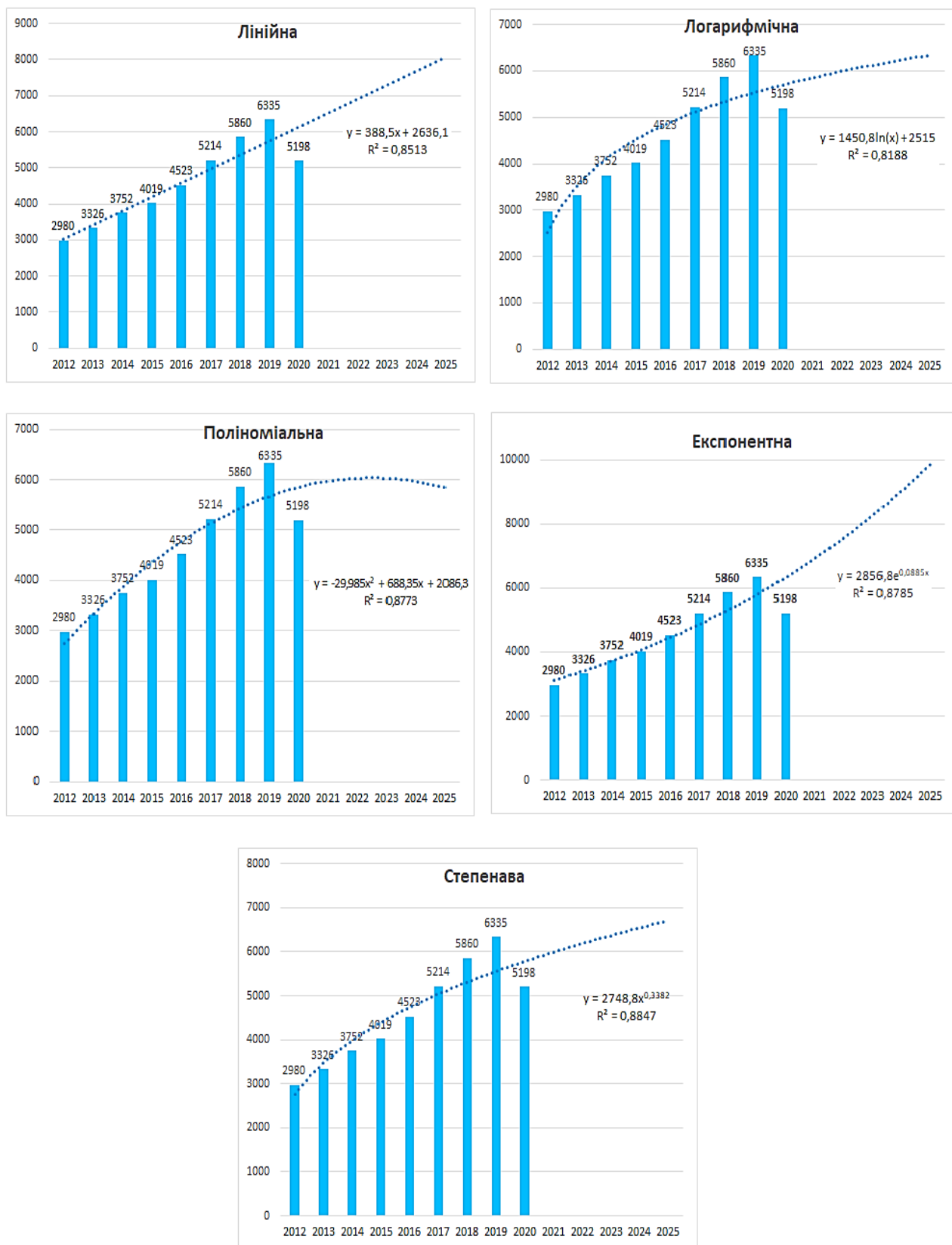

Рис. 3.1. Графік прогнозування кількості агросадиб в Україні з використанням трендового аналізу на період 2021 – 2025 рр.

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень

Отримані результати розрахунків підтверджують, що за використання експонентної моделі тренду з рівнянням регресії $y = 2856,8e^{0,0885x}$ отримано найкращу тенденцію до збільшення кількості агросадіб в Україні на період 2021 – 2025 років. Аналіз такої моделі показав, що в 2021 році кількість агросадіб ймовірно збільшиться до 6922, а в 2025 році до 9862. Встановлено, що за коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,8785$ значення $F_{розр.} = 50,61$ за рівня значущості $\alpha = 0,01$.

Аналіз степеневі моделі тренду показав найвищий коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,8847$ у рівнянні регресії $y = 2748,8x^{0,3382}$, що підтверджує достовірність цього прогнозу. Крім того, перевірка на відповідність такої моделі до вихідних даних за критерієм Фішера вказує на найвищу ймовірність, через те що розрахункове значення критерію $F_{розр.} = 53,71$ є набагато більшим від табличного $F_{табл.} = 12,25$ з вірогідністю $p = 0,99$ при ступенях вільності $k_1 = 1$, $k_2 = 7$.

Таблиця 3.1

Прогнозні значення кількості агросадіб в Україні на основі трендового аналізу

Тип моделі	Рівняння тренду	Коефіцієнт детермінації R^2	$F_{розр.}$	Роки				
				2021	2022	2023	2024	2025
Лінійна	$y = 388,5x + 2636,1$	0,8513	40,07**	6521	6910	7298	7687	8075
Логарифмічна	$y = 1450,8\ln(x) + 2515$	0,8188	31,63**	5856	5994	6120	6236	6344
Поліноміальна	$y = -29,985x^2 + 688,35x + 2086,3$	0,8773	50,05**	5971	6030	6029	5967	5846
Експонентна	$y = 2856,8e^{0,0885x}$	0,8785	50,61**	6922	7563	8262	9027	9862
Степенева	$y = 2748,8x^{0,3382}$	0,8847	53,71**	5989	6185	6370	6545	6711

Примітки: 1. * – достовірність моделі до вихідних даних з ймовірністю $p = 0,95$ (рівень значущості $\alpha = 0,05$); 2. ** – достовірність моделі до вихідних даних з ймовірністю $p = 0,99$ (рівень значущості $\alpha = 0,01$).

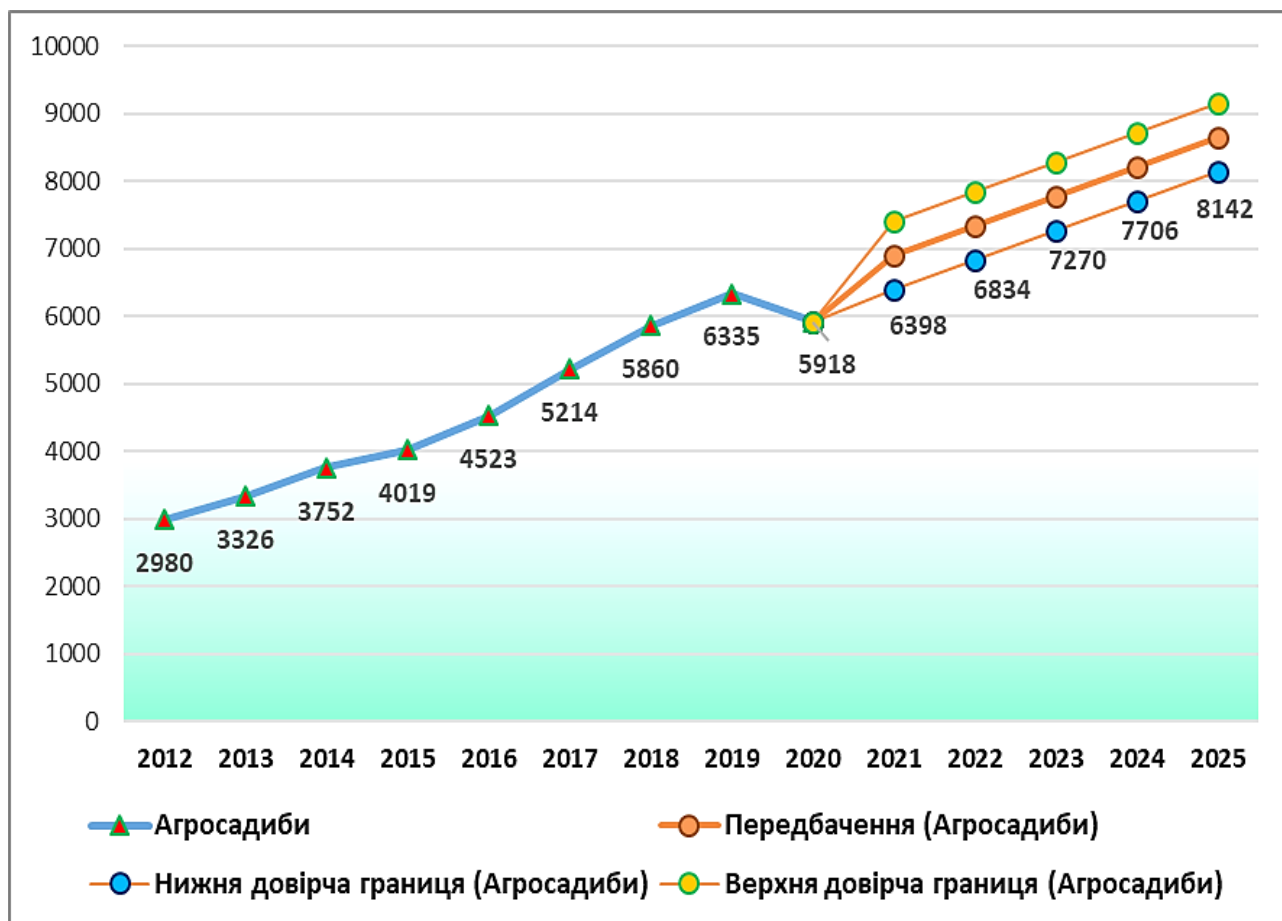
З метою перевірки точності прогнозування динаміки агросадиб в Україні було використано функцію FORECAST.ETS.STAT, яка містить такі міри, як коефіцієнти згладжування (альфа, бета, гама) і показники статистичних похибок (MASE, SMAPE, MAE, RMSE). Зазначимо, що дана функція повертає статистичне значення як результат прогнозування вибраних проміжків часу. Синтаксис FORECAST.ETS.STAT (значення; часова шкала; тип статистики; [сезонний фактор]; [доповнення даних]; [агрегація]). На основі графіку прогнозування з використанням функції FORECAST.ETS.STAT встановлено позитивну тенденцію до збільшення кількості агросадиб в Україні на період 2021 – 2025 рр. (Рис. 3.2).

Статистичні розрахунки кількості агросадиб в Україні за трендом «Передбачення» прогнозує їх збільшення з 6904 садиб в 2021 році до 8648 садиб в 2025 році. Розпочинаючи з 2022 року їх кількість щорічно ймовірно збільшуватиметься на 6,37%, або 436 агросадиб. За найбільш оптимістичним прогнозом «Верхня довірча границя» кількість агросадиб зростатиме з 7410 в 2021 році до 9154 в 2025 році. Також позитивною тенденцією тренду відзначається «Нижня довірча границя» за якої кількість агросадиб за прогнозований період вірогідно збільшиться з 6398 до 8142 одиниць за довірчого інтервалу 95%.

Аналіз спрогнозованої трендової моделі за середньою абсолютною масштабною помилкою (MASE) свідчить про певну міру точності ймовірного прогнозу з показником 0,43. Статистична похибка MASE повертає середнє значення абсолютної часової похибки – міри точності прогнозів кількості агросадиб та дає кожну помилку як відношення порівняно із середньою помилкою базової лінії тренду.

Середньосиметрична абсолютна відсоткова помилка (SMAPE), що заснована на процентних (або відносних) помилках, з показником 0,04 вказує про точність ймовірного прогнозу кількості агросадиб в Україні на період 2021-2025 рр.

Важливим статистичним показником є середня абсолютна помилка (MAE), яка повертає симетричне середнє значення абсолютної похибки – міри точності на основі процентних помилок. У проведених розрахунках цей показник становив 203,88.

Рік	Агросадиви	Передбачення (Агросадиви)	Нижня довірна границя (Агросадиви)	Верхня довірна границя (Агросадиви)	Статистичні показники	Значення
2012	2980				Alpha	0,00
2013	3326				Beta	0,00
2014	3752				Gamma	0,00
2015	4019				MASE	0,43
2016	4523				SMAPE	0,04
2017	5214				MAE	203,88
2018	5860				RMSE	258,23
2019	6335					
2020	5918	5918	5918	5918	Довірчий інтервал	95%
2021		6904	6398	7410		
2022		7340	6834	7846		
2023		7776	7270	8282		
2024		8212	7706	8718		
2025		8648	8142	9154		

Рис. 3.2. Графік прогнозування кількості агросадив в Україні з використанням функції FORECAST.ETS.STAT на період 2021 – 2025 рр.

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень

Середньоквадратичне відхилення (RMSE) характеризує точність для порівняння помилок при прогнозуванні кількості агросадиб. Фактично цей параметр повертає кореневий показник помилки в квадраті, що є мірою відмінностей між прогнозованим та зафіксованим значенням їх кількості. Тому RMSE представляє квадратний корінь з другого зразкового моменту різниці між передбачуваними значеннями та спостережуваними значеннями, або середнє квадратичне цих відмінностей. В здійснених статистичних обчисленнях помилка передбачення становить 258,23.

Потрібно зазначити, що ми не робили ніяких припущень про природу моделі, тільки про розподіл помилок. Звичайно, що у розрахованому статистичному прогнозі не враховувалось багато інших складних (економічних, соціальних, політичних) факторів (змінних), які могли б підсилити точність прогнозування. В основі цієї класичної моделі прогнозу беруться існуючі дані для математичних розрахунків з історії значень часового діапазону та інтерпретуються в заданому довірчому діапазоні. Тому, така модель прогнозу є відносно спрощеною, проте практичною для демонстрації основної тенденції тренду в короткотерміновій перспективі.

З метою виявлення найбільш достовірних прогнозів кількості агросадиб у Львівській області нами було проведено трендовий аналіз з використанням лінійної, логарифмічної, експонентної, поліноміальної та степеневі функцій, які показали вірогідні прогнози на період 2021 – 2025 рр. (рис. 3.3.)

Отримані моделі перевірені на достовірність вихідним даним за F -критерієм Фішера з рівнем значимості $\alpha = 0,99$ і $\alpha = 0,95$ та за допомогою коефіцієнта детермінації R^2 . Встановлено, що прогноз кількості агросадиб у Львівській області змінювався відповідно до рівняння регресії (табл. 3.2).

Відповідно до лінійного рівняння тренду $y = 72,167x + 494,5$ щороку кількість агросадиб у Львівській області ймовірно збільшуватиметься на 72 оселі за коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,9194$. З'ясовано, що в 2021 році кількість агросадиб вірогідно збільшиться до 1216, тоді як в 2025 році – 1505. Перевірка на відповідність лінійної моделі тренду до вихідних даних за критерієм Фішера

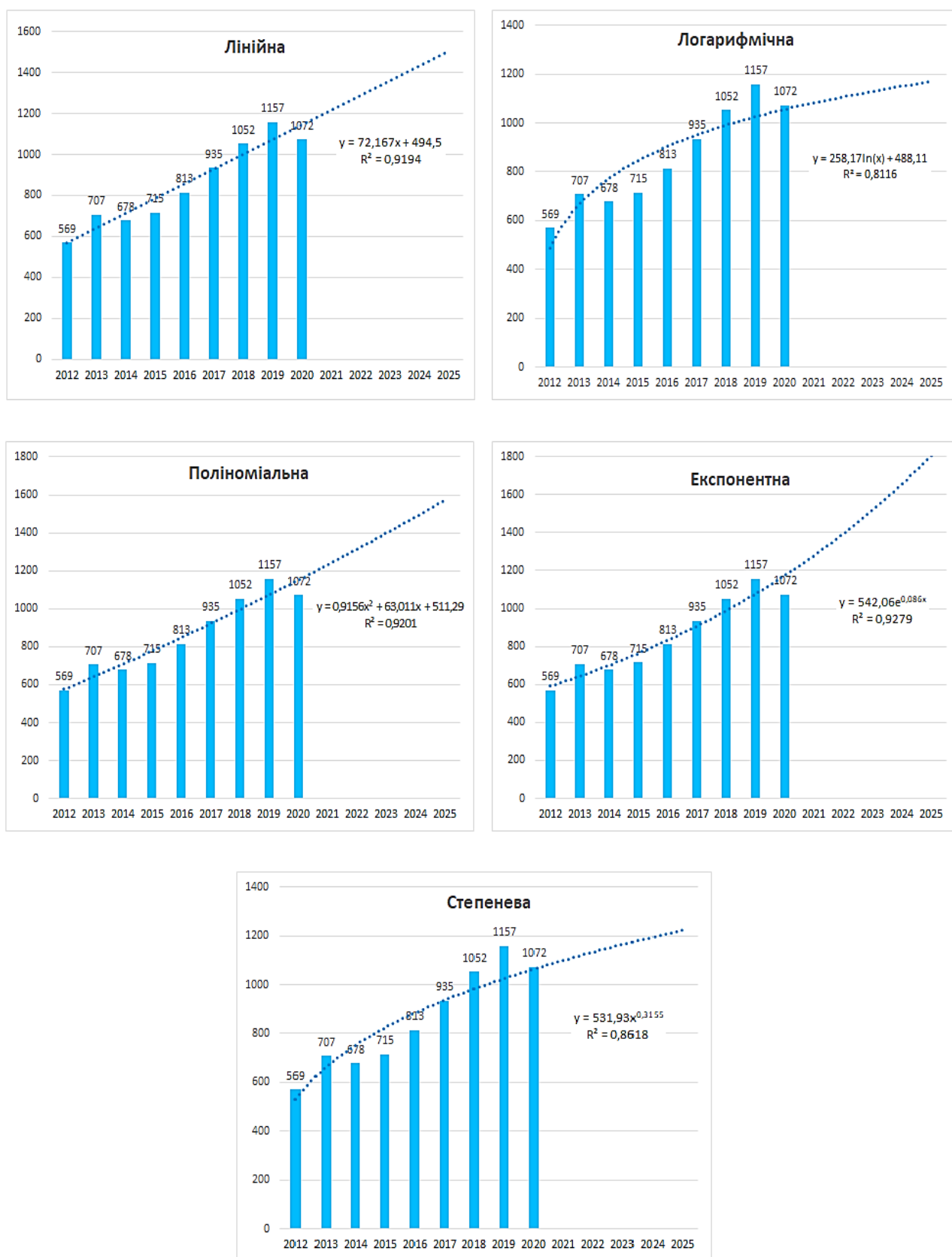

Рис. 3.3. Графік прогнозування кількості агросадиб у Львівській області з використанням трендового аналізу на період 2021 – 2025 рр.

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень

свідчить про достатньо високу достовірність прогнозу, тому що розрахункове значення критерію $F_{розр.} = 79,84$ є значно більшим від табличного $F_{табл.} = 12,25$ з ймовірністю $p = 0,99$ та ступенів вільності $k_1 = 1$, $k_2 = 7$. Таким чином, лінійне рівняння регресії свідчить про позитивну динаміку збільшення кількості агросадіб у Львівській області на найближчі п'ять років.

Прогноз за логарифмічним рівнянням регресії $y = 258,17\ln(x) + 488,11$ демонструє сповільнене зростання кількості агросадіб у Львівській області, що за своїм характером є подібним до степеневі моделі. Відзначимо, що коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,8116$) та F -критерій у даній моделі був найменшим ($F_{розр.} = 30,15$). Таким чином, з поміж всіх інших трендових моделей, які було використано, саме логарифмічна демонструє найменшу тенденцію збільшення кількості агросадіб. Розраховано, що в 2021 році кількість агросадіб ймовірно збільшиться до 1083, в 2022 році – 1107, а в 2025 році – 1169.

Таблиця 3.2

**Прогнозні значення кількості агросадіб у Львівській області
на основі трендового аналізу**

Тип моделі	Рівняння тренду	Коефіцієнт детермінації R^2	$F_{розр.}$	Роки				
				2021	2022	2023	2024	2025
Лінійна	$y = 72,167x + 494,5$	0,9194	79,84**	1216	1288	1361	1433	1505
Логарифмічна	$y = 258,17\ln(x) + 488,11$	0,8116	30,15**	1083	1107	1130	1150	1169
Поліноміальна	$y = 0,9156x^2 + 63,011x + 511,29$	0,9201	80,61**	1233	1315	1399	1485	1573
Експонентна	$y = 542,06e^{0,086x}$	0,9279	90,09**	1281	1396	1521	1658	1807
Степенева	$y = 531,93x^{0,3155}$	0,8618	43,65**	1100	1133	1165	1195	1223

Примітки: 1. * – достовірність моделі до вихідних даних з ймовірністю $p = 0,95$ (рівень значущості $\alpha = 0,05$); 2. ** – достовірність моделі до вихідних даних з ймовірністю $p = 0,99$ (рівень значущості $\alpha = 0,01$).

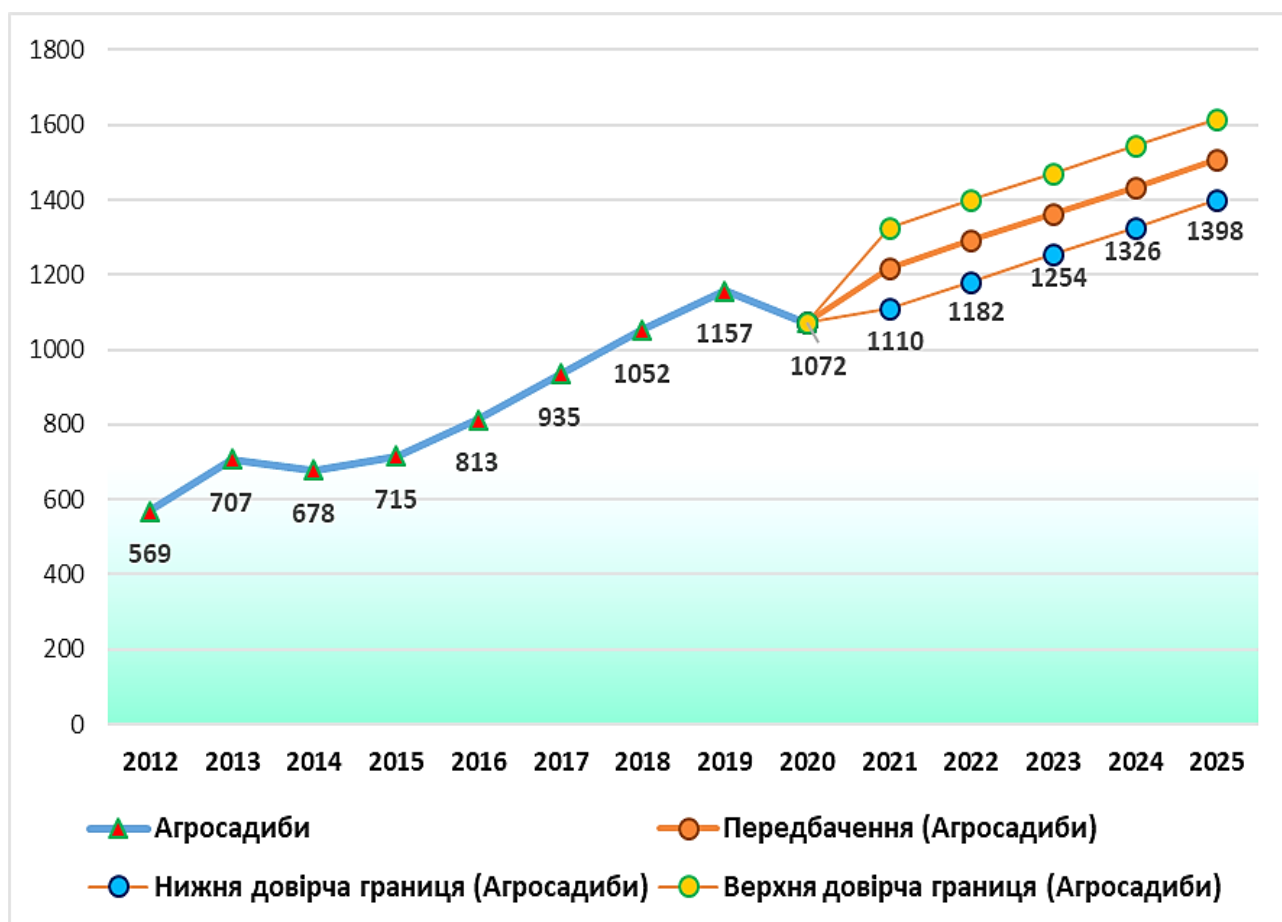
Аналізуючи таблицю 3.2 відзначимо, що за поліноміальною функцією з рівнянням регресії $y = 0,9156x^2 + 63,011x + 511,29$ відслідковується чітка динаміка збільшення кількості агросадіб на Львівщині ($R^2 = 0,9201$). Так, в 2021 році прогнозується 1233 садиби, тоді як в 2025 році їх кількість збільшиться до 1573.

Встановлено, що з усіх використаних моделей тренду найбільш позитивний прогноз збільшення кількості агросадіб у Львівській області описувала експонентна модель з рівнянням регресії $y = 542,06e^{0,086x}$. Визначено, що при найбільшому значенні коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,9279$ розрахунковий критерій Фішера становив $F_{розр.} = 90,09$. Перевірка на відповідність обраної моделі за критерієм Фішера до табличних показників вказує на найвищу відповідність досліджуваної моделі до вихідних даних з ймовірністю $p = 0,99$. Спрогнозовано, що в 2021 році кількість агросадіб становитиме 1281, в 2022 році – 1396, тоді як у 2025 році їх – 1807 (за рівня значущості $\alpha = 0,01$).

Беручи до уваги отримані результати прогнозування кількості агросадіб у Львівській області на період 2021 – 2025 рр. з використанням функції FORECAST.ETS.STAT варто зазначити, що графік тренду у значній мірі відображує тенденцію кількості агросадіб в Україні (рис. 3.4).

Спрогнозовано, що за трендом «Передбачення» кількість агросадіб на Львівщині в 2021 році ймовірно збільшиться на 146 садіб, або 25% до 1218 осель, тоді як у 2025 році кількість агросадіб становитиме 1507. Відповідно до графіку прогнозування з 2021 року кількість агросадіб у Львівській області за трьома наявними довірчими границями тренду ймовірно збільшуватиметься на 72 оселі, або 5,58%.

За прогнозом «Верхньої довірчої границі» кількість агросадіб в 2021 році збільшиться на 255 осель, або 23,78% до 1327, тоді як у 2023 році кількість ймовірно зросте до 1471, тоді як у 2025 році – 1615. За трендом «Нижньої довірчої границі» в 2021 році кількість агросадіб ймовірно збільшення на 38, або 3,54% до 1110, а в 2025 році їх кількість становитиме 1398 за довірчого інтервалу 95%. У спрогнозованому тренді кількості агросадіб у Львівській області на п'ять років визначено ряд статистичних помилок (MASE, SMAPE, MAE, RMSE).

Рік	Агросадиви	Передбачення (Агросадиви)	Нижня довірна границя (Агросадиви)	Верхня довірна границя (Агросадиви)	Статистичні показники	Значення
2012	569				Alpha	0,00
2013	707				Beta	0,00
2014	678				Gamma	0,00
2015	715				MASE	0,52
2016	813				SMAPE	0,05
2017	935				MAE	47,74
2018	1052				RMSE	55,34
2019	1157					
2020	1072	1072	1072	1072	Довірчий інтервал	95%
2021		1218	1110	1327		
2022		1290	1182	1399		
2023		1363	1254	1471		
2024		1435	1326	1543		
2025		1507	1398	1615		

Рис. 3.4. Графік прогнозування кількості агросадив у Львівській області з використанням функції FORECAST.ETS.STAT на період 2021 – 2025 рр.

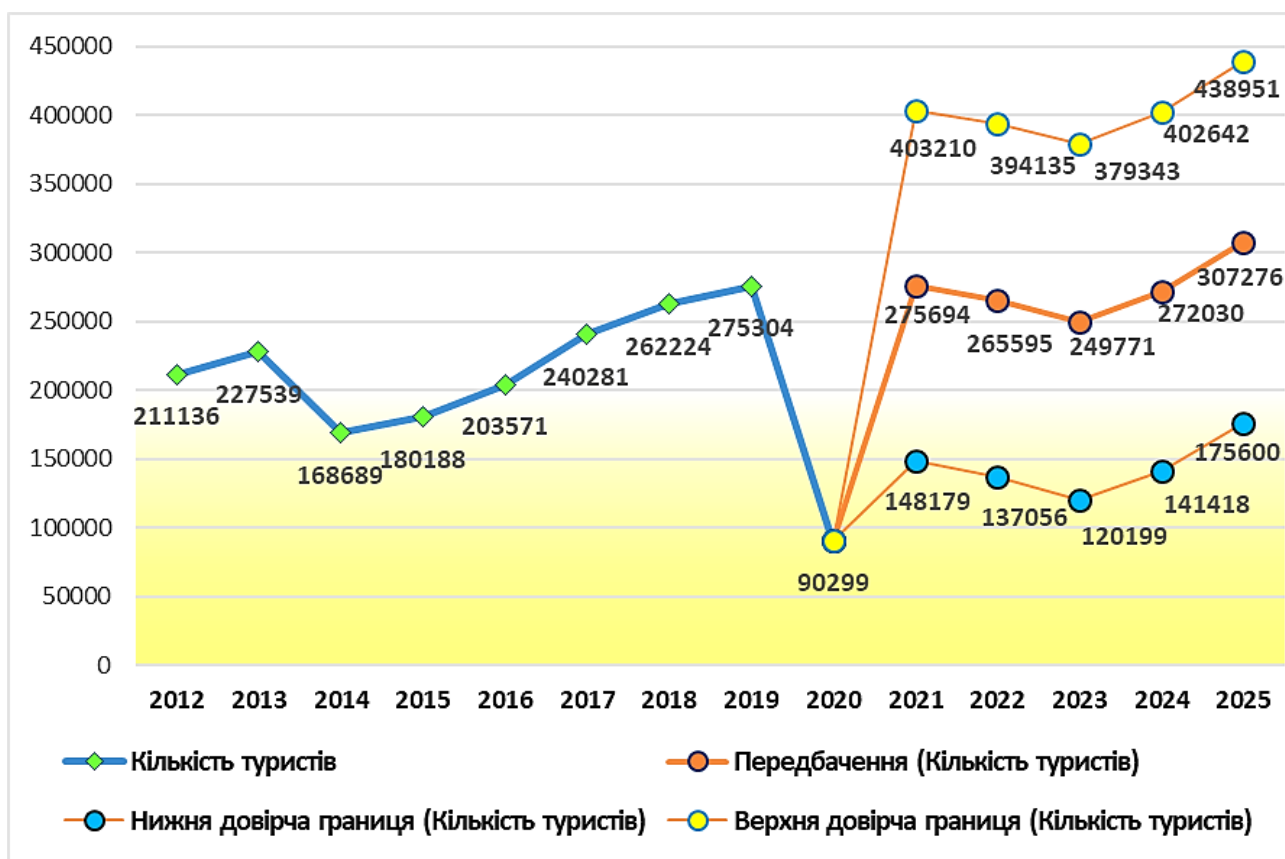
Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень

Як свідчать показники стастичного аналізу, середньосиметрична абсолютна відсоткова помилка (SMAPE) у даному прогнозі становила 0,05. Ще однією з важливих статистичних похибок, яка повертає симетричне середнє значення абсолютної похибки до міри точності прогнозів кількості агросадиб на основі процентних помилок є середня абсолютна масштабна помилкою (MASE), яка була в діапазоні 0,52. Середня абсолютна похибка (MAE) була 47,74. Середньоквадратичне відхилення (RMSE) становило 55,34.

Програмою досліджень передбачалось спрогнозувати кількість туристів у Львівській області на період 2021 – 2025 рр. з використанням функції FORECAST.ETS.STAT. Знаючи тренд кількості туристів у Львівській області, можна визначити значення показників, що передбачаються за межами емпіричного ряду (рис. 3.5).

Результати прогнозування кількості туристів у Львівській області, які скористаються послугами агротуризму свідчать, що у 2021 році за трендом «Передбачення» їх чисельність ймовірно збільшиться порівняно з 2020 роком на 185395 осіб, або 205,31% до 275694 чоловік. Однак потрібно зазначити, що з 2022 по 2023 рік спостерігається тенденція зменшення кількості туристів до 249771 осіб, тоді як з 2024 по 2025 рік прогнозується ймовірне збільшення їх чисельності з 272030 до 307276.

Як видно з рисунку 3.5 «Нижня довірча границя та «Верхня довірча границя» знаходяться в досить широкому діапазоні прогнозу за довірчого інтервалу 95% та четвертого параметра сезонності. Проте, враховуючи останні події у світі та Україні автор схиляється до прогнозу кількості туристів, які ймовірно скористаються послугами агротуризму на Львівщині в діапазоні трендів «Нижньої довірчої границі» та «Передбачення». Варто врахувати той факт, що будь-яка статистична функція не в змозі врахувати величезну суму факторів, які щодня змінюються та впливають на тренд майбутнього прогнозу. Крім того, наявні моделі прогнозування на основі трену по суті є проекцією минулого та в значній мірі опираються вже на історичні дані, які можуть і не мати подібної циклічності в майбутніх прогнозах та подібності тенденцій.

Рік	Кількість туристів	Передбачення (Кількість туристів)	Нижня довірна границя (Кількість туристів)	Верхня довірна границя (Кількість туристів)	Статистика	Значення
2012	211136				Alpha	0,13
2013	227539				Beta	0,00
2014	168689				Gamma	0,00
2015	180188				MASE	0,94
2016	203571				SMAPE	0,22
2017	240281				MAE	43 074,05
2018	262224				RMSE	65 060,15
2019	275304					
2020	90299	90299	90299	90299	Довірчий інтервал	95%
2021		275694	148179	403210	Сезонність	4
2022		265595	137056	394135		
2023		249771	120199	379343		
2024		272030	141418	402642		
2025		307276	175600	438951		

Рис. 3.5. Графік прогнозування кількості туристів у Львівській області, які скористаються послугами агротуризму з використанням функції FORECAST.ETS.STAT на період 2021 – 2025 рр.

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень

Враховуючи те, що використані моделі статистичних функцій прогнозування не враховують багато об'єктивних чинників, через те було розроблено власний прогноз кількості агросадиб та туристів, які скористаються послугами агротуризму у Львівській області на період 2021 – 2025 рр. з урахуванням багатьох факторів, трендів та глибокого економічного аналізу.

Для побудови тренду прогнозу кількості агросадиб та туристів у Львівській області було взято до уваги соціальні, політичні, економічні чинники, а також поточна інформація та прогнози від провідних світових організацій: воєнна агресія РФ проти України; рівень захворюваності населення на COVID-19 та проведені темпи вакцинації; стан соціально-політичної ситуації в Україні; прогнози від Всесвітньої організації охорони здоров'я та Міністерства охорони здоров'я України; прогноз Всесвітньої туристичної організації; прогноз Світового банку; прогноз Міжнародного валютного фонду; індекс реальної заробітної плати в Україні; динаміка ВВП України; прогнози провідних аналітиків, експертів та науковців.

Зазначимо, що найбільшими факторами, які сьогодні впливають на розвиток агротуризму в Україні та Львівській області є пандемія COVID-19 та «гібридна» війна України з Росією. Крім того важливим є також купівельна спроможність населення, рівень боротьби з корупцією, впровадження реформ, політична та соціальна напруга у суспільстві. Економічні фактори, які бралися до уваги у складанні прогнозу сценаріїв розвитку агротуризму, мають сильний причинно-наслідковий зв'язок з політичними, соціальними та глобальними процесами. На основі глибокого економічного аналізу з урахуванням всіх перелічених вище чинників розроблено прогноз розвитку агротуризму у Львівській області (рис. 3.6).

Аналізуючи прогноз кількості агросадиб у Львівській області на період 2021–2025 рр. зазначимо, що їх кількість ймовірно не має такої стрімкої тенденції до зменшення, чи навпаки – збільшення. Інша справа, коли йдеться про тимчасове припинення їхньої діяльності з надання агротуристичних послуг під час пандемії COVID-19, введення локдауну чи «червоної зони» в регіоні, які фізично обмежують рух туристів. Прогнозується, що кількість агросадиб в 2021 та 2022

роках збільшиться порівняно з 2020 роком лише на 34 та 90 агроосель, або 3,17 та 8,39%. На основі проведеного економічного аналізу очікується, що з 2023 по 2025 рік їх кількість значно збільшиться, для чого є всі передумови та наведені нижче аргументи.

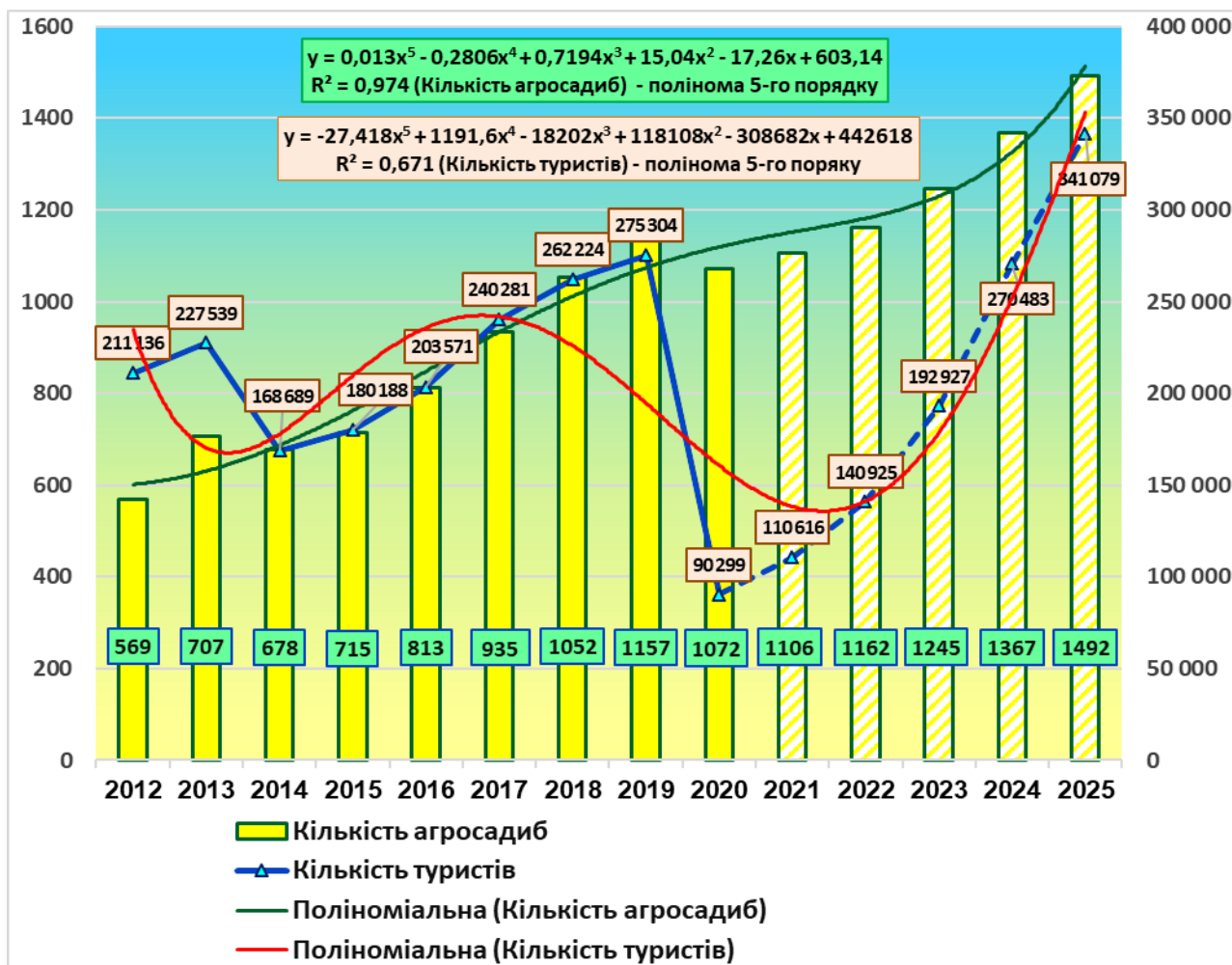

Рис. 3.6. Графік прогнозування кількості агроосель та туристів, які скористаються послугами агротуризму у Львівській області на період 2021 – 2025 рр.

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень та [155, 156, 159–162, 164]

За складеним прогнозом очікується, що кількість туристів, які скористаються послугами агротуризму на Львівщині в період 2021–2022 рр. буде незначною. Так, в 2021 році кількість туристів ймовірно збільшиться, порівняно з 2020 роком на 20317 осіб, або 22,5%, тоді як у 2022 році їх кількість зросте, порівняно з попереднім роком на 30309 осіб, або 27,4% за коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,671$ (рівняння регресії поліноми 5-го порядку). Ситуація з

потокотом туристів повинна покращитися в 2023 – 2025 роках. Прогнозується, що кількість агротуристів ймовірно збільшиться в 2023 році до 192927 осіб, що більше, порівняно з 2022 роком на 52002 осіб, або 36,9%. У 2024 році їх туристична активність зросте до 270483 осіб, тоді як в 2025 році прогнозується збільшення їх кількості до 341079 осіб. Зазначимо, що тільки в 2025 році кількість туристів, які скористаються послугами агротуризму на Львівщині збільшиться порівняно з 2019 роком на 65775 осіб, або 23,89% і фактично вийде у позитивну тенденцію тренду в «доковідний» період.

Тим не менше, варто врахувати те, що більшість експертів прогнозує тривалість пандемії COVID-19 не менше, ніж три роки. Проте деякі скептики прогнозують стабілізацію ситуації у світі аж в 2024 році.

Людство протягом своєї історії зазнавало багато пандемій та епідемій забираючи життя мільйонів людей. Близько ста років тому (1918–1920 рр.) у світі вирувала найбільша за смертністю пандемія грипу «Іспанка», яка тривала три роки. В той час було інфіковано близько 500 млн осіб (25% населення світу) загинуло від 20 до 50 млн чоловік [154].

Сьогодні світ другий рік потерпає від пандемії, яка стала найбільшою загрозою в XXI столітті. 11 лютого 2020 року захворювання отримало назву нової коронавірусної пневмонії – COVID-2019 (офіційна назва SARS-CoV-2). За офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я станом на 22.05.2021 рік у світі зафіксовано 166881814 підтверджених випадків захворювання на COVID-19, в тому числі 3464902 смертельних випадків (2,1%), видужало 147841897 (88,6%), наразі хворіють 15575015 (9,3%), введено 1629072918 доз вакцин [155]. Вірус SARS-CoV-2 поширився на всіх континентах у зв'язку з нарощенням процесів глобалізації та урбанізації. Крім того, виявлено періодичність збільшення підтверджених випадків інфікування. Сьогодні фахівці називають це «третьою хвилею» пандемії COVID-19, яка триває у світі, та яку спричинили, зокрема, нові, більш заразні мутації вірусу, а саме бразильського, африканського, британського та найбільш небезпечного індійського штаму Delta (дод. III).

В Україні станом на 22.05.2021 р. за весь час пандемії офіційно підтверджено

захворювання в 2179,9 тис. осіб, одужало – 1941,6 тис. осіб, летальних випадків – 49,3 (2,26%). Кількість вакцинованих від COVID-19 (від початку кампанії) – 977 тис. осіб, або 2,69% від загальної кількості 37041,8 тис. осіб старше 18 років. Завершили вакцинацію (отримали 2 дозу), усього 72,3 тис. осіб, або 0,19%. За даними МОЗ, станом на 22 травня майже всі регіони України в «жовтій» зоні. Лише Донецька область в «помаранчевій». За офіційною статистикою у Львівській області зафіксовано 134,6 тис. підтверджених випадків захворювання на COVID-19.

Зауважимо, що вся Україна може перейти в «зелену» зону, якщо не менше 13 регіонів будуть показувати менше 50% від епідпорогу захворюваності на грип та ГРВІ, а коефіцієнт виявлення інфікування по всій країні буде менше 5% [156]. Таким чином запропонований сценарій розвитку агротуризму більш за все справдиться, якщо в Україні епідеміологічної ситуації з коронавірусом буде мати «зелений» рівень.

За неофіційним даними в Україні серед дорослого населення (18 років і старші) перехворіло 4,4 мільйона людей, а це щонайменше вдвічі більше, ніж за офіційною статистикою. Лікарі-імунологи вважають, що «колективний імунітет» виробляється за умови, коли перехворіє, або ж зробить вакцинацію більше 70% населення. Вся надія на імунну систему людини, яка застосує свою пам'ять проти нових штамів коронавірусу.

Станом на травень 2021 року колективний імунітет в Україні сформувався на рівні 15–24%. Таким чином Україна ризикує не подолати пандемію COVID-19 у 2022 році і набути колективний імунітет лише у 2023 році, через дефіцит вакцин і вкрай низькі темпи вакцинації. Причому така тенденція з вакцинацією ймовірно буде продовжуватися в 2022 та 2023 роках. Крім того останнім часом більшість населення все менше дотримуються елементарних карантинних заходів. Все це є вагомими факторами впливу на зменшення динаміки розвитку агротуризму в найближчі 2022–2023 роки.

Зазначимо, що з усіх видів туризму, саме агротуризм обмежує масові скупчення відпочиваючих та певною мірою зменшує кількість контактів. Також відпочинок в агросадибах передбачає перебування туристів на свіжому повітрі та

споживання здорових продуктів харчування. В умовах пандемії такий вид туризму є більш доступний, оскільки існують карантинні обмеження для діяльності готелів, хостелів, пансіонатів, санаторіїв, турбаз та інших туристичних об'єктів, які попали в червону зону. Проте приймання туристів в агросадибах за таких умов є особистою справою власників садиб на їх ризик та відповідальність.

Через пандемію COVID-19 збільшилась в рази частка внутрішніх туристів внаслідок закриття кордонів до багатьох країн. Крім того ускладнилися правила перетину кордону в'їзду-виїзду (негативний ПЛР-тест, довідка або сертифікат вакцинації, самоізоляція). За таких обставин інтенсивного розвитку набуває внутрішній туризм, зокрема агротуризм. Втім сьогодні ще залишаються нові виклики та загрози для розвитку агротуризму у зв'язку з циклічністю захворювання та розповсюдженням нових агресивних штамів вірусу, які можуть суттєво обмежити пересування всіх туристів, особливо в регіонах з червоною зоною.

За прогнозами Міжнародного валютного фонду економічне одужання світової економіки відбуватиметься не такими швидкими темпами, як передбачалося. Розбіжність ще більше посилиться між заможними країнами, які мають широкий доступ до вакцин, діагностики та терапевтичних засобів, і біднішими країнами, які досі намагаються прищепити працівників медичної галузі на передовій. На кінець квітня 2021 року вакциновано менше двох відсотків населення Африки [163]. Навпаки, понад 40 відсотків населення в США та понад 20 відсотків у Європі отримали принаймні одну дозу вакцини. Таким чином у світі спостерігається великий розрив у темпах вакцинації (дод. III).

Потрібні термінові кроки, щоб затримати зростаючу кількість жертв та економічне напруження, спричинене пандемією COVID-19, які посилюють і без того різке відновлення. Пандемічна політика – це також економічна політика, оскільки не існує тривалого завершення економічної кризи без припинення кризи охорони здоров'я. У глобальному світі жодна країна не зможе повернутися до нормального стану, поки всі країни не зможуть перемогти пандемію.

Рекордна кількість глобальних випадків захворювання на COVID-19 за останні дні загострює ситуацію. Країни, які знову відкрилися, повернулися до

блокування, щоб боротися з новими штамми. Міжнародні поїздки залишаються дуже обмеженими, а міжнародні перевезення перешкоджають створення дефіциту товарів і збільшення собівартості продукції. Соціальні та економічні витрати у боротьбі з пандемією продовжують зростати. До кінця 2021 року МВФ прогнозує, що частка вакцинованого населення в Україні становитиме лише 20-30%, а це темпи вакцинації на рівні країн Африки [164].

Величезну соціальну напругу у суспільстві продовж семи років створює війна за незалежність України з Росією. Збройна агресія є лише одним з елементів гібридної війни Росії проти України. Іншими частинами війни стали: пропаганда, що базується на брехні та підміні понять; торговельно-економічний тиск; енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібер-атаки; категоричне заперечення самого факту війни попри наявність безлічі неспростовних доказів; використання у своїх інтересах проросійських сил та держав-сателітів; звинувачення іншої сторони у власних злочинах [157]. У результаті збройної агресії Росії проти України загинули понад 14 тисяч осіб, майже 40 тисяч отримали поранення. Понад 1,4 мільйони мешканців Криму та Донбасу були змушені покинути свої домівки як внутрішньо переміщені особи і переїхати на контрольовану Урядом України територію, натомість 170 тисяч росіян були переселені в окупований Крим. Знищено інфраструктуру окупованих регіонів, 27 % промислового потенціалу Донбасу незаконно переміщено до Росії. Станом на сьогодні окупованими залишаються 7,2% території України. Кожного дня продовжуються обстріли з боку псевдо-республік «ДНР» та «ЛНР», а також нарощуванням російських військ вздовж українських кордонів [158].

Проведене спільне соціологічне дослідження на основі опитаних 4000 респондентів старше віком 18 років в період 21–28 липня 2020 року Центром «Социс» та Центром Разумкова» свідчить, що 60,1% респондентів вважають війну на сході України найбільш важливою для них проблемою в країні. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95 [159]. Сьогодні між Україною та Росією може спалахнути широкомасштабна війна за Північно-Кримський канал та у разі добудови газогону «Північний потік-2».

Світ стикнувся з безпрецедентною надзвичайною глобальною ситуацією в галузі охорони здоров'я – пандемією COVID-19, через те туризм найбільш постраждав з усіх секторів економіки (припинені авіасполучення, закриті готелі та введені обмеження на поїздки практично у всіх країнах світу). За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) прибуття міжнародних туристів знизилось майже 1,5 мільярда у 2019 році до приблизно 380 мільйонів у 2020 році, що менше на 74%. Це становило втрату приблизно 1,3 трлн. доларів США. UNWTO прогнозує два сценарії розвитку міжнародних туристичних потоків у 2021 року (дод. Щ). У 2020 році прибуття іноземних туристів в Україну зменшилися на 75%. Прогнозується, що відновлення туристичних потоків відбудеться не швидше 2023 – 2024 рр. [160].

Розвиток агротуризму в Україні також залежить від індексу реальної зарплати, яка у березні 2021 року по відношенню до інфляції становив 106,7 %. Зазначимо, що після 2014 року індекс інфляції та заробітної плати розійшлися в різні напрями, хоча в нормі індекс реальної зарплати повинен бути в межах 100%, бажано з деяким перевищенням (рис. 3.7).

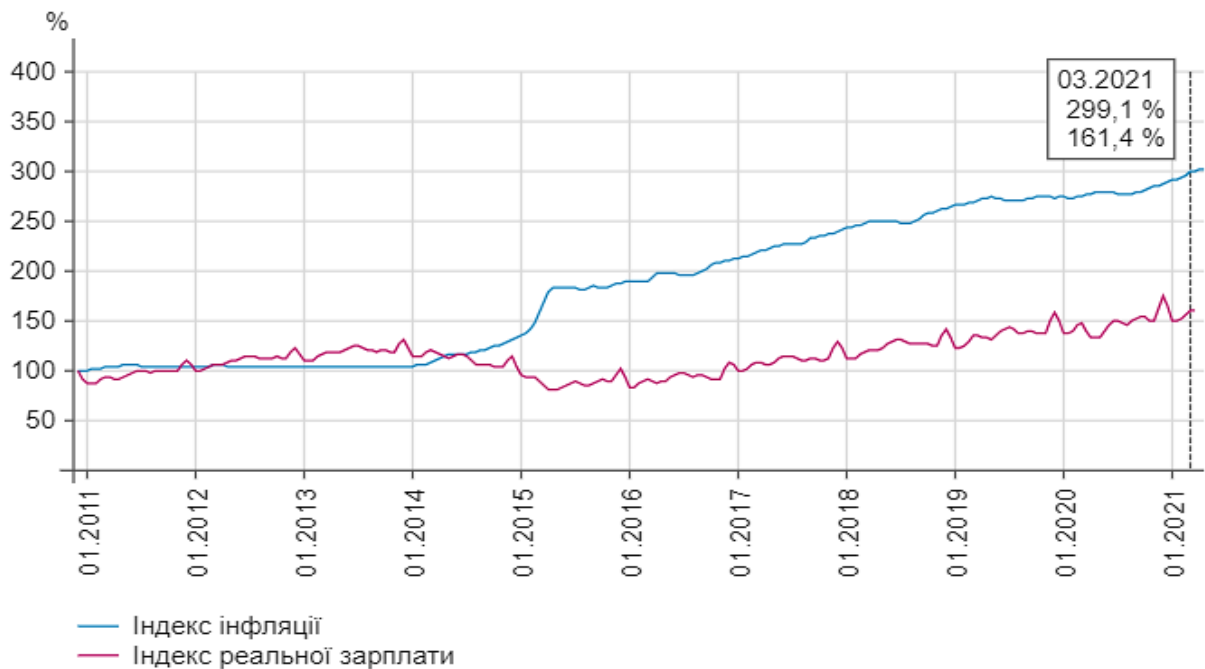

Рис. 3.7. Графік динаміки індексів інфляції та реальної зарплати в Україні за останні роки (зростаючим підсумком) на період 2021 – 2021 рр. [162]

Для України Світовий банк прогнозує зростання ВВП на 3% у 2021 році і на 3,1% – у 2021-му, що є добрим сигналом для розвитку агротуризму. При цьому орієнтовне скорочення економіки в 2020 році в банку оцінюють у 5,5%. Очікується, що відновлення економіки України в 2021 році буде помірним, враховуючи високу невизначеність, пов'язану з впровадженням вакцини, та напрямками економічної політики щодо подолання вузьких місць в інвестиціях та захисту макроекономічної стійкості [161].

За даними Державної служби статистики України доходи населення у 2020 році становили 3972,4 млрд. грн, витрати – 3989,4 млрд. грн, зменшення заощаджень – 17,0 млрд. грн. Поточний дохід у розрахунку на одну особу становив 73355 грн. Наявна тенденція свідчить про зменшення доходів населення у 2021 році, а отже і обмеження на відпочинок (рис. 3.8).

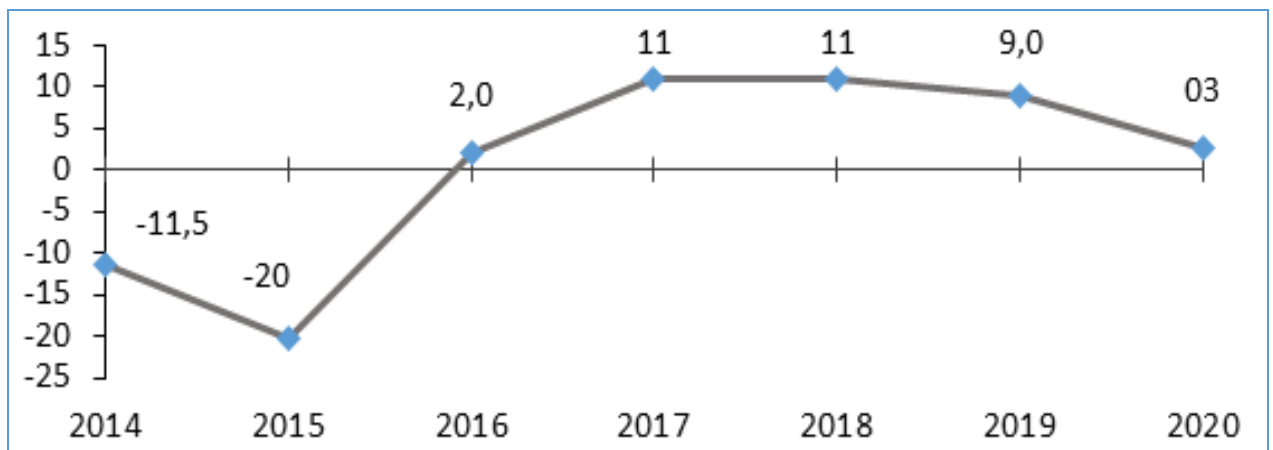

Рис. 3.8. Зміна реального наявного доходу населення України (у % до попереднього року) [162]

Сьогодні індустрія туризму в Україні втратила більше 1,5 млрд. доларів та може ще втратити 3-5 млрд. доларів за умови продовження суворих карантинних обмежень. Якщо й надалі буде продовжуватись карантин, лєвова частка компаній та закладів туристичної сфери не зможуть його пережити, оскільки приблизно 80% закладів сфери гостинності – це підприємства малого бізнесу (ФОП) [166].

Таким чином, позитивний сценарій розвитку агротуризму на найближчі п'ять років можливий лише з дотримання нарощення темпів вакцинації населення

та дотримання елементарних карантинних заходів. Агротуризм – це такий вид туризму, який має всі шанси найшвидше відродитися після пандемії, порівняно з іншими видами туризму. Важливою умовою розвитку агротуризму є також припинення війни та продовження дієвих реформ у всіх сферах життя країни.

Проведений статистичний трендовий аналіз сприятиме кращому розумінні прогнозу розвитку агротуризму в Україні та Львівській області, а в цілому діяльності туристичної галузі. Виконані наукові дослідження дозволять ефективніше приймати сьогодні управлінські рішення у сфері туризму, від яких буде багато в чому залежати завтрашній результат. Зазначимо, що саме прогнозування зменшує невизначеність і допомагає підвищити точність рішення.

3.2. Інновації в агротуристичній діяльності

Інноваційність, яку ще називають «биттям серця економіки 21 століття», є основним елементом впливу на конкурентоспроможність відповідних підприємств, регіонів та держав. Інновація – це функція креативного мислення та дії, процес перетворення нових концепцій та знань у нові продукти та послуги [197, 198].

Як свідчить закордонний досвід в агротуризмі інновації, як правило, вводяться з великою затримкою. У туризмі виділяють п'ять основних видів інновацій: інновації в управлінні, продукти інновацій, маркетингові інновації, інноваційні процеси, інституції [199, 203].

Суть інноваційності в агротуризмі базується на припущенні, що сьогодні туристи, які вирішили відпочити у сільській місцевості, шукають ту пропозицію, яка б задовольнила їхні очікування та водночас здивувати їх оригінальністю. Інноваційність в агротуризмі може включати як розробку з нуля, оригінального туристичного продукту (наприклад, тематичного села, що використовує цікаву унікальну ідею), так і доповнення інновацій, наприклад розвиток професійного маркетингового середовища для природи та культурних якостей, що знаходяться в певній місцевості (організація послуги та туристична інфраструктура навколо

структур матеріальної культури та їх просування) [200, 201].

Основою розвитку інновацій маркетингу є вивчення смаків та бажань споживачів, психології їх мислення, а також визначення напрямів, які в майбутньому можуть позначитися на їх свідомості. Для цього застосовують такі технології: Трендсеттінг (виявлення, створення й введення новітніх тенденцій у смаки споживачів для впровадження у кінцевому продукті), Кулхатинг (вивчення молодіжного сегмента, введення чогось нового); word-of-mouth (реклама яка передається з вуст-у вуста), buzz marketing (розповсюдження чуток, реакції громадської думки), event-marketing (підлаштування виробника під вподобання клієнтів) [14, 44, 100].

Інноваційність має ключове значення для конкурентоспроможності фермерських господарств, оскільки об'єкти повинні продовжувати працювати, змінюватися і мають на меті здивувати туристів новими агротуристичними продуктами та пропозиціями. Агротуризм повинен постійно змінюватися, оскільки стабільність часто означає застій і призводить до втрати конкурентоспроможності [202]. Впровадження інновацій в агротуризмі є одним із ключових факторів розвитку сільських територій, а також соціально-економічного розвитку держави [46, 169].

Впровадження інновацій в агротуризмі є рушійною силою його розвитку. Без змін та нововведень, які зазвичай є супутниками вимог часу, неможливо далі рухатися у цій сфері та успішно розвивати свій агротуристичний бізнес. Новаторство в агротуристичній діяльності необхідно розглядати з позиції рівня новизни – новостворені інновації та вдосконалені.

На основі проведених досліджень автором запропоновано концептуальну модель інноваційного розвитку агротуризму. Узагальнена модель включає основні напрями інновацій в агротуризмі, характеристики інновацій за рівнем новизни та основні етапи впровадження інновацій в агротуризмі (Рис. 3.9).

Зазначена модель складається з трьох основних етапів: 1) генерування та пошук нових ідей в агротуризмі; 2) розробка нових ідей; 3) управління інноваційною діяльністю в агротуризмі.

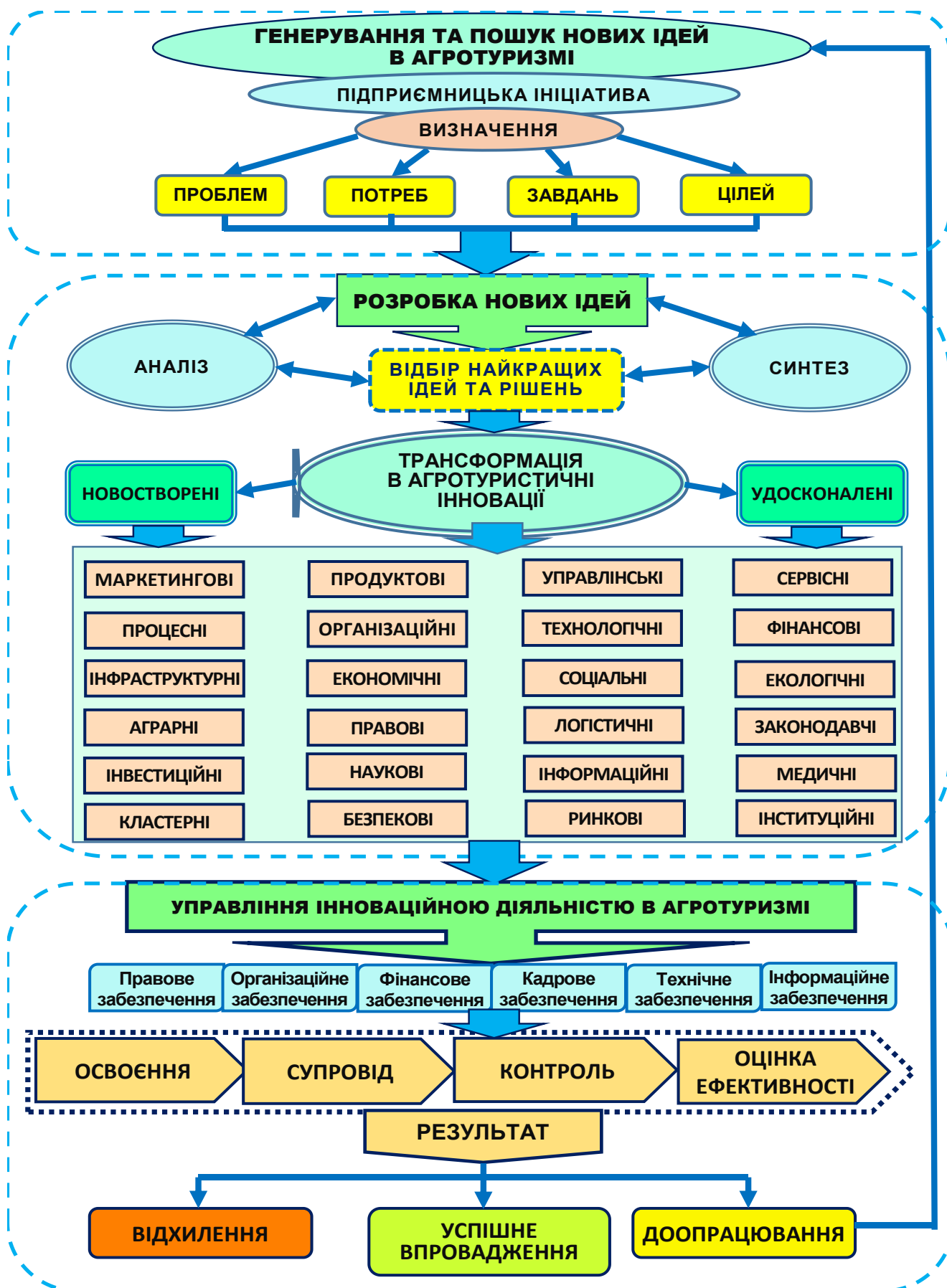

Рис. 3.9. Концептуальна модель інноваційного розвитку агротуризму

Джерело: власна розробка авторки

Генерування та пошук нових ідей в агротуризмі – перший важливий етап на шляху впровадження інновацій. Створення інноваційного агротуристичного продукту є творчим процесом та власною ініціативою підприємців, які визначають основні проблеми, потреби та завдання. Для досягнення поставлених цілей підприємці взаємодіють з місцевим населенням, органами державної влади, громадськими організаціями та університетами. Також співпрацюють з маркетологами, інвесторами, ІТ-шниками, екологами та іншими фахівцями. Наприклад, для розробки нових агротуристичних маршрутів та бізнес-проектів залучають науковців і місцевих краєзнавців. Для просування на ринок органічної нішевої продукції користуються послугами маркетолога. Для виробництва нових видів сирів – залучають технолога. Для впровадження екологічних ініціатив консультуються з екологом.

Наступний важливий етап – розробка нових ідей. На основі зібраної інформаційної бази за допомогою аналізу та синтезу у співпраці з відповідними фахівцями розробляються, обговорюються та відбирають найкращі та найбільш перспективні ідеї, які згодом трансформуються в агротуристичні інновації за видами та рівнем новизни.

Управління інноваційною діяльністю в агротуризмі – завершальний етап впровадження інновацій в агротуристичному господарстві, який супроводжується правовим, організаційним, фінансовим, кадровим, технічним та інформаційним забезпеченням. На цьому етапі інновація на перших порах освоюється та супроводжується під постійним контролем господаря. За цей експериментальний період оцінюється її ефективність. У результаті цього випробувального етапу інновація успішно впроваджується в агротуристичному господарстві або повністю відхиляється чи повертається на доопрацювання.

Одним із напрямів інноваційного розвитку в агротуризмі є залучення інших видів туризму на основі партнерства: культурний туризм, екотуризм, пізнавальний туризм, етнографічний туризм, релігійний туризм, зелений туризм, оздоровчий туризм, спортивний туризм, екстремальний туризм, фототуризм. Така співпраця та синергія між видами туризму дає можливість збільшити спектр

туристичних продуктів та послуг в агротуризмі, що в свою чергу привабить більшу кількість туристів в агросадиби.

Для визначення оцінки впровадження інновацій в агротуристичній діяльності у 2018 році було здійснено опитування 155 власників агросадиб. Генеральна сукупність становила 1052 садиби. Теоретична похибка вибірки за такої кількості респондентів становила 8% за рівня імовірності 0,95. Респондентам було задано питання щодо видів інновацій, які вони використовують у своїй підприємницькій агротуристичній діяльності за десятибальною шкалою (рис. 3.10).

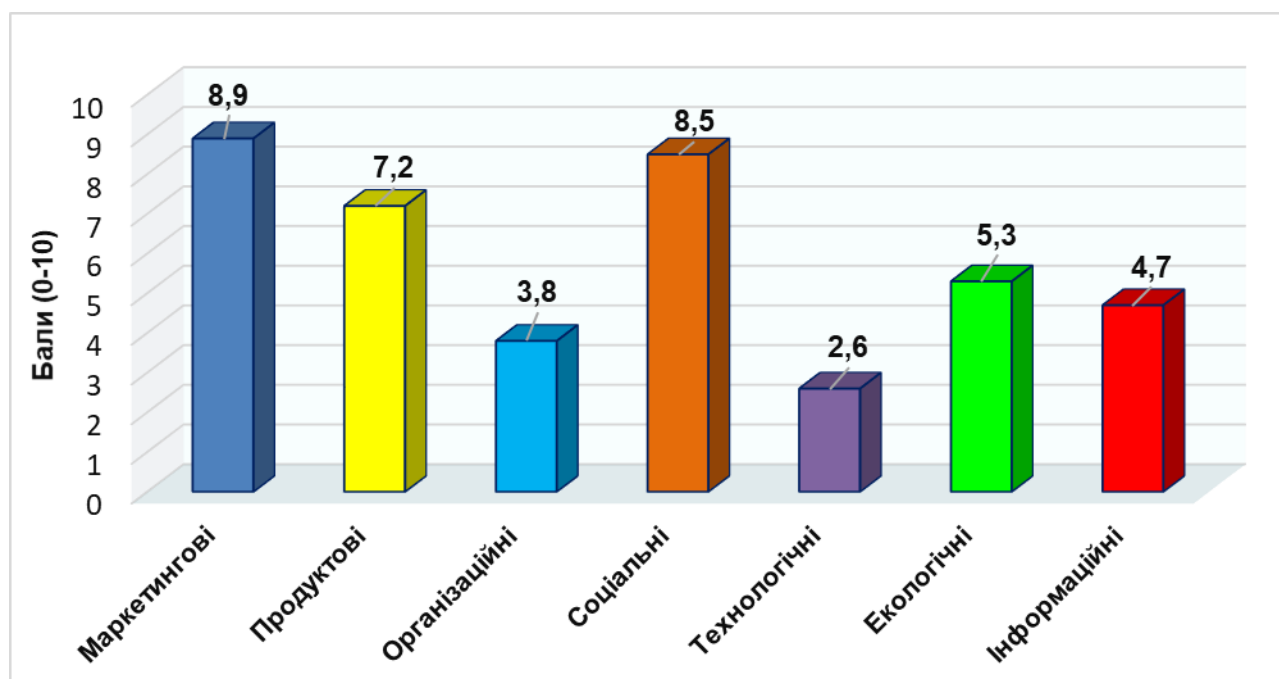

Рис. 3.10. Результати опитування щодо видів інновацій, які реалізують в агросадибах Львівської області у 2018 році, бали

Джерело: складене авторкою за результатами анкетного опитування власників агросадиб

На основі проведеного опитування з поміж власників агросадиб Львівщини було визначено, що найбільше використовують господарі маркетингові (8,9 бали), соціальні (8,5 бали) та продуктові (7,2 бали). Дещо менше застосовують екологічні (5,3 бали) та інформаційні (4,7 бали) види інновацій. Найменше впроваджуються в агротуристичну діяльність організаційні та технологічні

інновації, відповідно 3,8 та 2,6 балів.

Авторкою сформульовано пропозиції щодо впровадження низки інновацій в агротуризмі. Окремі з них не мають аналогів в Україні, інші – передбачають удосконалення існуючих способів ведення агротуристичної діяльності (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3

Види інновацій в агротуризмі за рівнем новизни

Види інновацій	За рівнем новизни	
	Новостворені	Удосконалені (доповнені)
Маркетингові	Бізнес-консультації	Школа агротуризму, Фермерський інтернет-магазин
Продуктові	All inclusive (все включено)	Агротуристичний ресторан, Школа верхової їзди, Міні-зоопарк, Дитяча ферма
Організаційні	Агротуризм вихідного дня, Агротурне	Відпочинок на карантинні, Кемпінг «Палатне містечко», «Фестивальне поле», «Збери сам»
Соціальні	Програма «Єдина родина», Агротуристичні скансени	Інноваційне мислення, Агротуризм без кордонів
Екологічні	Екологічна програма «Чистий край»	Агротуризм за екостандартами
Технологічні	Краєвид на 360°	Радіоміст
Інформаційні	Farm webcams	Website «Агросадиби України», YouTube канал «АгротуризмUA», Live stream

Джерело: власна розробка авторки

«Інноваційне мислення». Сучасний та креативний підхід до ведення підприємницької діяльності у сфері агротуризму вимагає певного філософського бачення. На думку автора, саме інноваційне мислення має стати фундаментальним принципом ефективного розвитку агротуризму. Власник бізнесу має мати розуміння того, що агротуристична діяльність перш за все не повинна бути «заточена» тільки на економічній моделі «споживання товарів та послуг». Перш за все тут продаються враження та емоції, створюється особлива атмосфера. Туристи, це не просто клієнти, а в першу чергу почесні гості. Така переорієнтація на економіку трансформації, нового мислення та сприйняття людей викликає довіру, приязнь та дружні відносини між власниками агросадиби та відвідувачами, а також і між самими гостями. Агротуризм у фермерському господарстві направлений в першу чергу на залучення більшої кількості туристів, а не збільшення об'ємів виробництва агропродукції.

Програм «Єдина родина». Агротуристичний відпочинок – це в першу чергу хороший, якісний сімейний відпочинок з дітьми. В часи пандемії, це якраз те, що потрібно, коли більшість туристичних об'єктів закрито. Звичайно, що тут відпочивають різні групи туристів і вони мають на це право. Однак, саме сімейний відпочинок в агросадибі дозволяє краще встановити між членами сім'ї емоційний зв'язок, а підростаюче покоління навчити багато цікавого. Дорослі у повсякденному житті з шаленими міським темпом та роботою мало часу приділяють власним дітям. Саме тут відбувається краще спілкування та взаємодія між дітьми і батьками в рамках майстер-класу, катання на конях, риболовлі, приготування місцевих смаколиків, допомоги у саді чи на фермі, де вони у такій чудовій атмосфері отримують позитивні емоції та розширяють свої знання. Такий відпочинок зміцнює родини.

Активний відпочинок у сільській місцевості – це така «терапія», яка лікує та міських жителів від стресу, апатії, депресії, нервового зриву, професійного вигорання, позбавляє батьків та дітей «залипати» у своїх гаджетах, вчить їх відпочивати разом у гарному настрої, а не один від одного. Гості проводять відпочинок у спокійному та виваженому режимі з розумінням того, що все вони

встигнуть. В агросадибі завжди є чим зайнятися, аби було бажання.

«Бізнес-консультації». Часто люди, які розпочинають свій бізнес в агротуризмі роблять багато помилок. Вони готові вкладати у розвиток агротуристичної інфраструктури величезні гроші, проте нюмають ніяких знань про цю сферу туризму. Досвід є найдорожчим вчителем, який забирає багато коштів, сил та часу. Багатьом важко досягнути відразу цей бізнес, зокрема правильно вибрати напрям, розібратися з потребами ринку послуг, врахувати можливості регіону, підрахувати фінансові затрати, розрахувати свої сили та можливості, термін окупності. Іншим підприємцям потрібна допомога в оптимізації агротуристичного господарства, консультації з розбудови нових об'єктів та впровадження інновацій. Сьогодні великою проблемою є те, що не всі власники агротуристичних ФГ, кластерів та агросадиб мають бажання ділитися цим безцінним досвідом введення бізнесу, навіть за гроші. Тому сьогодні важливо розвивати в агротуризмі таку інноваційну послугу як бізнес-консультація агротуристичної діяльності.

Проводиться така консультація власником агротуристичного ФГ чи агросадиби для одного клієнта і займає майже цілий день. Обговорюються юридичні, технічні, організаційні, маркетингові та економічні питання. Відповідно ціна за таку бізнес-консультацію є відповідна. На вимогу клієнтів формується новий бізнес-план, або оптимізується вже існуючий бізнес. Також враховується і бажання клієнта реалізувати той чи інший проект чи збудувати щось нове. Тоді проводиться економічний розрахунок понесених затрат, їх окупність та доцільність реалізації таких проектів. Важливо клієнту при реалізації будь-якого проекту не повторити тих помилок, які були вже зроблені власником агросадиби, котрий надає бізнес-консультацію. Таке відверте спілкування часом дозволяє новачкам у цьому бізнесі заощадити значні кошти. Глибокий підхід до бізнесу – добрий підхід.

«Школа агротуризму». Послуга передбачає навчання за графіком у певні дні для всіх бажаючих, які хочуть зайнятися агротуризмом. Спікерами є власники агросадиб, науковці та фахівці у сфері туризму. Таке навчання в основному

проводитися онлайн за допомогою різних платформ відео зв'язку. Передбачає також фізичний виїзд у господарство. В основному беруть участь у навчанні фермери, діючі власники агросадіб, науковців, студенти, держслужбовці, фахівці у сфері туризму та новачки, які мають можливість і бажання зайнятися цією справою.

«*Краєвид на 360°*». Послуга передбачає фото та відео зйомка з квадрокоптера. Для закарбування неповторних спогадів та найкращих моментів перебування в агросадібі (їзди верхи на конях, катання на велосипеді, зйомка місцевої краса та пейзажів з висоти пташиного польоту).

«*Дитяча ферма*». Послуга спрямована на розширення кругозору дітей шкільного віку та ознайомлення їх з агротуризмом. Організовується шкільний автобус у супроводі дорослих та узгоджується маршрут по агротуристичних локаціях (тваринних фермах, пасіках, садах, ставках). Впродовж екскурсії на дітей чекає подарунки, майстер-класи, змагання, смачний обід та багато позитивних вражень. Після відвідування такої школи діти починають цінувати фізичну працю, у них появляється розуміння звідки беруться продукти. Такі екскурсії дадуть можливість дітям пізнавати світ, пізнавати себе та пізнавати людей.

«*Агротуризм вихідного дня*». Пізнавальний та активний відпочинок на 2-3 дня і більше в агросадібі, фермерському господарстві чи кластері агротуризму. Розрахований в основному на сімейний відпочинок з дітьми. Гостям пропонують майстер-класи та спільну допомогу по господарству, зокрема на фермі (доїння кіз, овець, корів, годування тварин та птиці, збирання яєць, випасання худоби, прибирання стійла, догляд за тваринами (розчісування коней, стрижка овець), спорудження дерев'яної огорожі), на городі, полі та в саду (сівба та посадка агрокультур, збір в ручну урожаю овочів, плодів, фруктів, ягід та винограду, сапання та прополювання, догляд за квітником, підв'язування рослин, полив, підживлення, косіння трави ручною косою, розроблення нових грядок, обрізка плодового саду, декоративних дерев та кущів, чищення ставку тощо), на кухні (випічка в печі домашнього хліба, печива, приготування місцевих страв, домашнього сиру та сметани, соління, копчення, виготовлення вина та квасу), на

пасіці (догляд за бджолами, викачування меду, заміна рамок). Крім цього гостям пропонується багато майстер-класів народних ремесл (ткацтва, плетіння, гончарства, ковальства, вишивки, писанкарства, різьблення тощо), екскурсії, катання верхи, велопрогулянки, збір лікарських трав, грибів та ягід, рибальство, фотополювання. Також можливі проходження фестивалів. Для заохочення приїхати ще раз гостям надають безкоштовно деякі майстер-класи, турпослуги та продукти.

«*All inclusive*». Всі агротуристичні послуги включені в один пакет. Особливо це цікаво для сімейного відпочинку без обмежень. Гості приїжджають в агросадибу та не переймаються, що потрібно за це заплатити, чи за це. Їм приємно приїхати на 1-3 дні та заплатити за всі види послуг разом, аніж потім думати, скільки ще доплачувати. Тим більше, що всі послуги в пакеті «*All inclusive*» разом виходять дешевше на 25%. Так, наприклад, якщо обрати окремо послугу вона коштуватиме 200 грн, тоді як у пакеті все включено – 150 грн. Така економічна вигода є дуже приваблива для туристів та значно розширює її кругозір.. Гості, які скористалися такою послугою просто хочуть все спробувати, це заставляє їх бути більш активними. Покидають вони агросадибу у захваті та з масою вражень.

«*Live stream*». Пряма відеотрансляція в реальному часі (наживо) в агротуристичному господарстві (проходження польових робіт, майстер-класів, робота на фермі та пасіці, екскурсії тощо) за допомогою таких сервісів як YouTube, Facebook, Tik-Tok, Instagram. Дозволить привернути увагу до агротуризму та залучити до активного відпочинку в садибі більшу кількість туристів. Проводити таку відеотрансляцію в реальному часі може власник агросадиби, а також і гості. За проведення такої живої трансляції гостями безпосередньо з агросадиби чи фермерського господарства буде винагорода у вигляді деяких безкоштовних послуг та знижок продукти. Особливо великі преференції отримують блогери з великою кількістю підписників.

«*Farm webcams*». Розміщення веб-камер у фермерському агротуристичному господарстві (в найбільш туристично-привабливих об'єктах та оглядових місцях) з вільним доступом підключення on-line в мережі інтернет, щоб в реальному часі

можна було спостерігати за життям фермерського господарства.

«Фермерський інтернет-магазин». Відкриття інтернет-магазину сьогодні є важливим необхідним доповненням агротуристичної діяльності фермерського господарства чи агротуристичного кластера. Великим попитом у містах користується вироблена екологічно безпечна фермерська молочна та м'яса продукція, овочі та фрукти, крупи, консервація, мед, риба, горіхи та багато іншого. Популяризація агротуристичного бренду буде заохочувати до покупок та бажання гостей відвідати агросадибу чи фермерське господарство, на власні очі побачити та відчувати на практиці, як це виробляється і які зусилля для цього необхідні.

Доставка продуктів харчування з села у місто є важливим напрямом агротуристичної діяльності, зокрема в умовах карантину та пандемії. Такі доставки готуються у фермерському магазині чи агротуристичному кластері, пакуються, сортуються та охолоджуються. Для розширення пропозиції товарів тут слід впровадити маркетинг на основі партнерства. Замовлення приймаються через інтернет-магазин. У певні дні проводиться адресна доставка за домовленістю без посередників. У вартість доставки також враховуються витрати на транспортування. Для постійних клієнтів продовж року діють знижки на продукти, їм надається «Картка гостя агросадиби». Перевагою такої карти є одноразова безкоштовна ночівля в агросадибі, програма знижок на майстер-класи, продукти та послуги.

«Агротуристичний ресторан». Створення такого закладу на базі агротуристичного фермерського господарства або кластеру агротуризму. Діяльність такого закладу може мати багато функціональне використання (весілля, ювілеї, приймання закордонних делегацій та гостей, тренінги та майстер-класи). Перш за все тут приймають гостей, яким пропонується унікальні страви місцевої кухні та регіону. Проте, неповторністю такого агротуристичного ресторану є приготування страв з різних етнографічних регіонів України. Зокрема, гостям пропонується: «Галицьке меню», «Волинське меню», «Закарпатське меню», «Буковинське меню», «Поліське меню», «Причорноморське меню», «Слобожанське меню», «Таврійське меню»,

«Подніпровське меню». Ресторан співпрацює з туристичними кластерами України, з яких доставляють частину продуктів. Після куштування страв із запропонованого меню гостям в подарунок сувенір з цього регіону.

«Агротурне». Передбачає автобусний одноденний або дводенний маршрут через агротуристичні об'єкти (ферми, пасіки, ставки, сади, поля, сироварні, винарні), історико-культурні об'єкти (церкви, музеї, замки) та природні об'єкти (водоспади, озера, ріки, ліси, гори, моря). Агротуристичний маршрут поєднує між собою об'єкти розташованих у декількох кластерах туризму, які ведуть між собою співпрацю. Кожен регіон зможе запропонувати свої оригінальні агротуристичні локації на яких буде в основному побудований такий маршрут. Туристам пропонується ночівля в агросадибах, сніданок, обід та вечеря, майстер-класи, незабутній, різноманітний та пізнавальний відпочинок, а також багато позитивних вражень та емоцій.

YouTube канал «АгротуризмUA». В Україні необхідний такий канал в youtube для популяризації та розвитку агротуризму. На каналі розмістити відео сюжети про діяльність кластерів агротуризму, агротуристичних фермерських господарств та агросадиб.

Website «Агросадиби України». В Україні є багато електронних ресурсів на яких представлено частково агросадиби з кожної області. Вони мають локальний характер та неповну інформацію. Але не має однієї універсальної такої електронної бази в мережі інтернет на якій була б зібрана вся інформація. Тому робота такого web-сайту є дуже актуальна. Для цієї інтернет-платформи також буде розроблено додаток для смартфона в якому буде дві основні категорії (для власників агросадиб та для агротуристів). Завдання платформи об'єднати пропозиції від об'єктів, що надають агротуристичні послуги та забезпечити широке коло пропозицій для туристів. Структура платформи матиме ієрархічну будову: локація по областям України, а далі по ОТГ. Платформа матиме статистичний підрахунок агросадиб та фільтри пошуку. Для власників агротуристичного бізнесу така платформа дозволить себе безкоштовно прорекламувати, а туристам знайти новий цікавий пізнавальний відпочинок.

«Агротуризм без кордонів». Міжнародна співпраця між агросадибами, агротуристичними кластерами та фермерськими господарствами, які знаходяться в прикордонних регіонах України та надають агротуристичні послуги. Для прикладу, група туристів частину відпочинку проводить на території України, а потім направляється в агросадиби Польщі, і навпаки. Для туристів в програмі заплановане агротурне двома країнами.

«Збери сам». Така послуга надається всім бажаючим, які хочуть зібрати власноруч овочі чи фрукти у фермерському господарстві. Так, наприклад, перед заїздом на овочеве поле зважується автомобіль. Туристам надається інструмент та пакувальна тара. Вони можуть самі вибрати все, що душа бажає (нарвати кукурудзи, квасолі, накопати коренеплодів та картоплю, нарізати капусти, набрати кавунів, нарвати яблук тощо). Кожний день на таких плантаціях відкриваються для туристів нові сектори з ділянками, на яких ще не збирали урожай. Після виїзду за межі поля на майданчику автомобіль ще раз зважується, а зібраний урожай оцінюється за однією універсальною ціною. Фермери можуть також і диференціювати ціни на власний розсуд. Відвідувачам дозволяється також пройти цей шлях плантаціями пішки з корзиною. Проте встановлюється певний мінімум по вазі для продуктів, які за один раз потрібно набрати.

«Радіоміст». Такий технічний засіб необхідно встановлювати для підвищення швидкості інтернету від 150 Мбіт/с в тих агросадибах чи фермерських господарствах, де швидкість мережі дуже повільна, або зовсім відсутній інтернет через технічні складності проведення оптоволокна. Враховуючи те, що в 2020-2021 рр. через пандемію появилася така категорія осіб, які бажають працювати віддалено на довший час (2-4 тижні). Більшість з них це працівники ІТ-сфери для яких швидкість та якість інтернету має вирішальне значення. Для такої категорії гостей спеціально облаштовують житло до довготривалої віддаленої роботи. За таких обставин власнику агротуристичного ФГ потрібно врахувати планування та розміщення агросадиб на території, які мають мати певну відстань одна від одної.

«Агротуризм за екостандартами». Впровадження «зелених інновацій» та

дотримання екологічної стратегії розвитку в агротуристичній діяльності сьогодні на порядок підвищує шанс на успіх агротуристичних господарств та підтримує концепцію сталого розвитку. Зелена стратегія збільшить доходи або шляхом зменшення витрат, або шляхом збільшення продажу, або поєднання цих двох складових. Варто врахувати й те, що попит на «зелені» продукти та послуги постійно зростає.

До екологічних інновацій належать: виробництво органічної продукції; введення у фермерському господарстві замкненого циклу виробництва; встановлення альтернативних джерел енергії (вітрова, гелію, гідро, біо, геотермальна, воднева); будівництво енергоефективних та екологічних агросадіб (екожитло); вторинна переробка та безпечне управління відходами (відмова від пластику та використання природного посуду з дерева та глини, сортування сміття, компостування органіки, перешиття одягу, очищення стічних вод); контроль за якістю води, повітря, ґрунту та продуктів харчування; ландшафтний зелений дизайн; використання зеленого транспорту; впровадження пармакультури.

Екологічна програма «Чистий край». Екологічна ініціатива «Чистий край» передбачає прибирання відвідувачами території місцевості поблизу агротуристичних об'єктів (полів, садів, лісів, парків та водних об'єктів). Захід здійснюється на добровільних засадах та підвищеної екологічної свідомості гостей. Туристам надається одноразові рукавички, пакети, інвентар, в які вони збирають сміття біля на. Винагородою для туристів за таку екологічну ініціативу є безкоштовне надання деяких товарів та послуг (обід, домашні продукти, прогулянка на конях, екскурсії).

«Відпочинок на карантині». Під час пандемії та карантинних обмежень в агросадібках також дотримуються деяких сервісних нововведень: перевірка температури тіла гостей під час заселення; ніяких обідів гостей за спільним столом; подача їжі прямо в садиби; робота кінотеатру під відкритим небом за графіком; відміна спільних танців; заборона спільного скупчення гостей навколо вечірнього багаття; узгодження деяких послуг за індивідуальним графіком, щоб гості не перетиналися; дезінфекція приміщень можливого спільного перебування

гостей та ручок дверей; наявність паспорта вакцинації. Хоча останній пункт викликає багато суперечностей, проте цивілізований світ до цього йде.

Кемпінг «Палатне містечко». Власник агросадиби чи фермер виділяє відповідне місце неподалік підведеної інфраструктури для розміщення палатного містечка. Такі заходи зазвичай проводяться, коли у ФГ чи агротуристичному кластері передбачається проведення якогось фестивалів та ярмарок, наприклад з гончарства, ковальства, ліплення чи різьблення впродовж тижня. На місці такого палатного містечка підводиться освітлення, встановлюється вітражі, біотуалет, смітники, літній душ та польова кухня.

«Фестивальне поле». Виділяється фермером рівний масив поля подалі від населеного пункту на лоні природи для проведення ярмарків, фестивалів повітряних куль, пісенних фестивалів, зїзди ремісників, собачі змагання, козацькі ігри та змагання з агротуризму, урочистих місцевих подій з дозволом розміщення палаток та імпровізованої сцени. Забезпечується гостям біотуалети, смітники, польові кухні, замість лавочок в'язані тюки соломи з дотриманням протипожежних заходів.

Міні-зоопарк. Привабливим туристичним магнітом в агротуристичному господарстві може стати міні-зоопарк, який дасть можливість спілкування та догляд за тваринами. Наприклад для того, щоб погодувати кроликів туристи зможуть окремо придбати для них спеціальний корм.

Школа верхової їзди. Створюється така школа на базі агротуристичного фермерського господарства у якому є конюшня та навчальний персонал. Заняття проводяться за узгодженим графіком. Спілкування з тваринами, зокрема з кіньми дозволить зняти стрес та пройти цілий лікувальний психоемоційний сеанс.

Агротуристичні скансени. Створення агротуристичних скансенів (музеїв під відкритим небом) передбачають консервацію, збереження та ревіталізацію старовинних будівель і споруд з господарською частиною, які мають етнографічну, культурну та історичну цінність на місці занепадаючих та зникаючих сіл у синергії влади, громадськості, бізнесу та наукових установ. Важливою складовою у діяльності таких скансенів є ведення поруч

агротуристичного підприємництва (створення невеличкої ферми, розміщення пасіки, вирощування овочів, ягід та фруктів тощо), що дасть змогу сформувати унікальний агротуристичний продукт. Такі проекти потребують індивідуальної розробки, бізнес-стратегії, планування, фінансів та кадрове забезпечення.

Впровадження інновацій в агротуристичну практику дозволить агросадибам вижити в складних умовах пандемії та конкуренції, збільшити свої доходи, а також залучити більшу кількість туристів. Інновації стимулюють модернізацію ферм, агросадиб та наявних туристичних продуктів і послуг, що робить привабливішими їх для гостей. Ведення підприємництва у сфері агротуризму із залученням інновацій є запорукою його успішної діяльності.

3.3. Розвиток агротуризму на основі міжкластерної співпраці

Сьогодні в Україні динамічно розвиваються агротуристичні кластери, які об'єднують агросадиби, фермерські господарства, атракції, еко-крамниці, пасіки, рибницькі ставки, сироварні, екологічні стежки, органи влади та місцеві громади, які взаємодіють між собою. Завдяки цьому урізноманітнює відпочинок туристів у селі не тільки одна садиба, а й інші учасники кластеру: одні забезпечують житлом, другі – навчають ремеслам, треті – проводять кінні прогулянки, а четверті пропонують домашні продукти тощо. Такий підхід забезпечує ширший спектр послуг та покращує їх якість, що неабияк приваблює туристів [18, 31, 47].

Україна вже має позитивний досвід створення регіональних та місцевих кластерів туризму, проте досвід ефективності функціонування їх практично відсутній, що обумовлено, насамперед, прогалинами у нормативно-правовому регулюванні [14]. Колективна робота над розробкою стратегії кластерного розвитку сільського господарства, а також відповідне організаційне-правове забезпечення, яке включає принципи державно-приватного партнерства та децентралізації сприятиме позитивному ефекту та активізації запровадження кластерної інноваційної моделі розвитку сільського господарства [3, 174].

На фоні тисячі сільських населених пунктів, у яких повальне безробіття,

моральне і матеріальне зuboжіння саме там, де розвивається і безпосередньо здійснює свою діяльність кластер сільського туризму повертає надію на кращий добробут і життя сільської громади [25]. Для того, щоб відпочити на селі, треба зовсім не багато – чисту хату, приємних господарів і людину, яка все це знайде, організує і підготує. Кластер в селі це як одна сім'я, одночасно дружні але й змагаються один з одним. Кластер є громадською структурою, неприбутковою по формі. Щоб стати членом кластера треба бути перш за все зацікавленим у розвитку території села [43, 187].

Ефективна співпраця між учасниками агротуристичного кластера дозволить залучити нові інвестиції, наповнити бюджет, збільшити доходи місцевого населення та забезпечити нові робочі місця. Функціонування кластера сприятиме більш ефективному та раціональному використанню наявних природно-рекреаційних ресурсів, допоможе зберегти культурно-історичну спадщину, поліпшити стан навколишнього природного середовища, покращити інфраструктуру сільських територій та розвинути нові сфери агротуристичних послуг [18, 34].

Відповідно до «Стратегії розвитку Львівської області на період 2021 – 2027 років» та завдання «5.1.3. Розвиток інформаційної та організаційно-інноваційної інфраструктури» розглядаються потенційно можливі проекти для реалізації, з поміж них: впровадження нових моделей організації і управління об'єктами зеленого сільського туризму та агротуризму, (мережі сільського туризму, агротуристичні та гастрономічні шляхи); створення та підтримка туристичних кластерів; створення нових об'єктів зеленого сільського туризму та агротуризму; забезпечення розвитку різноманітних форм екотуризму на базі природоохоронних територій, тематичних парків та екоосвітніх установ [136].

За результатами власних досліджень авторкою було розроблено концептуальну модель функціонування агротуристичного кластера. В основі такої моделі – співпраця (синергія) чотирьох основних секторів кластера – бізнесу, влади, громади та науки. Кожен із секторів забезпечує певні функції, необхідні для злагодженої його роботи та розвитку (рис. 3.11).

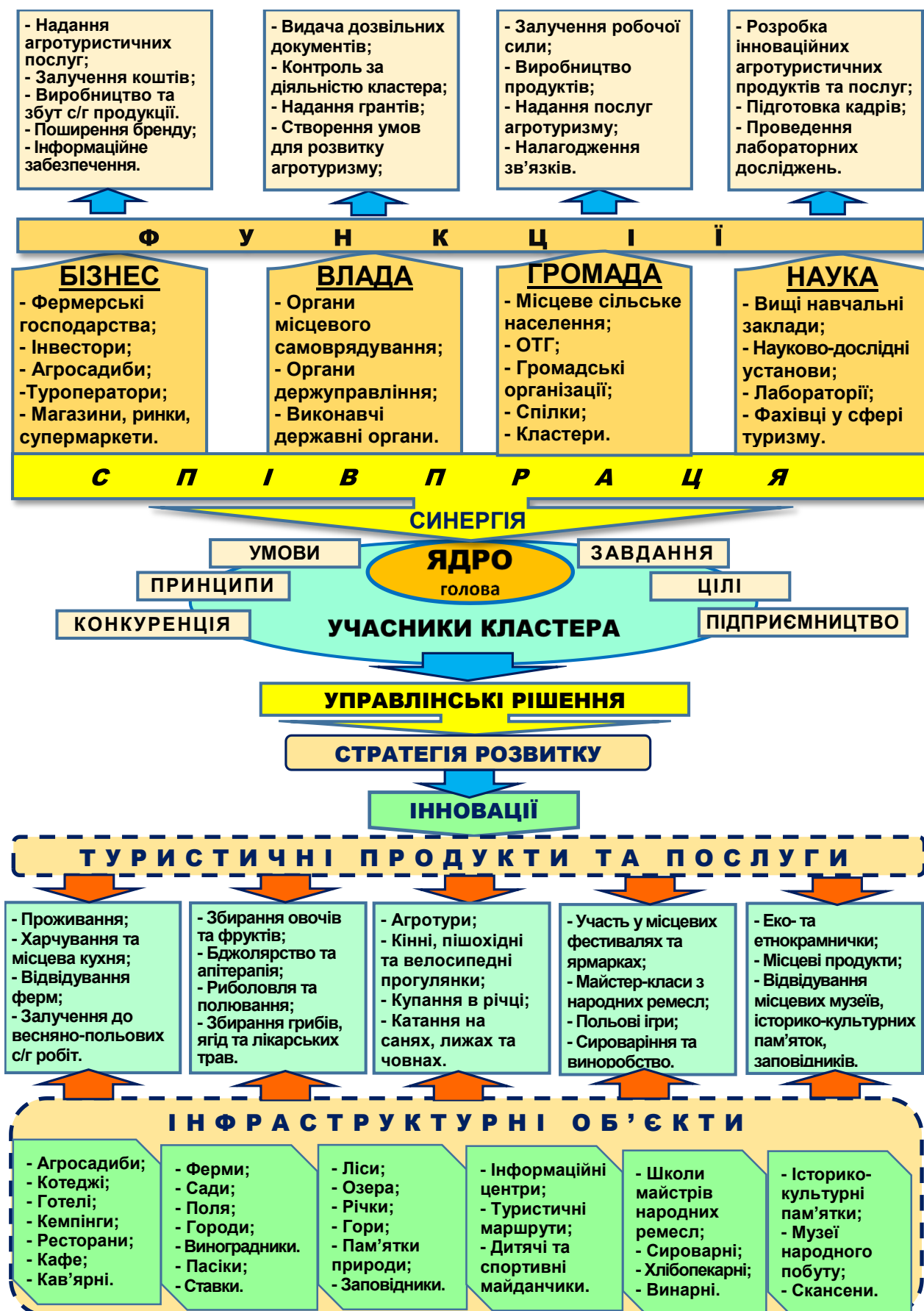

Рис. 3.11. Концептуальна модель функціонування агротуристичного кластера

Джерело: власна розробка авторки

Керівником кластеру є голова, який здійснює управління разом з учасниками, що забезпечують базовий рівень його функціонування та формують ядро агротуристичного кластера. Між учасниками кластера є одночасно здорова конкуренція, взаємовигідна співпраця та довіра на основі партнерства. Такі принципи співпраці дають змогу приймати правильні управлінські рішення, розробляти стратегію розвитку, генерувати нові ідеї та впроваджувати інновації з метою створення конкурентоспроможного туристичного продукту. Голова та учасники агротуристичного кластера визначають цілі, основні завдання та напрями підприємницької діяльності кластера.

У розвиток кластера агротуризму власниками садиб вкладаються не тільки фінансові, а матеріальні, людські та ідейні внески, а це впливає на збільшення кількості відпочиваючих, відповідно, і на покращення якості послуг та їх розширення. Агротуристичний кластер є ефективною формою співробітництва між селянами, фермерами, органами місцевого самоврядування, підприємцями, органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями, спілками, туроператорами та іншими кластерами. Одним із принципів кластеру є одночасна присутність партнерства та конкуренції, що приносить в справу солідаризм та постійне підвищення якості послуг [18].

Для успішного розвитку агротуристичного кластера в процесі діяльності необхідні:

- взаємозв'язки між підприємствами;
- кооперація та співпраця між партнерами;
- впровадження інновацій;
- залучення інвестицій;
- орієнтація на потреби ринку;
- підтримка державних інституцій;
- розробка стратегії.

Зазначимо, що діяльність агротуристичного кластера має свої позитивні економічні ефекти впливу на регіон, а саме підвищення продуктивності й конкурентоспроможності підприємств, впровадження нових технологій та

інновацій, стимулювання появи нових підприємств, зокрема туристичної сфери, підвищення туристичного потенціалу регіону. Ефективний туристичний бізнес на регіональному рівні сприяє розвитку малих і середніх підприємств, активізації і стимулюванню роботи цілої мережі галузей народного господарства: будівництва, торгівлі, сільського господарства, виробництва товарів народного споживання, транспорту і зв'язку, підготовки спеціалізованих кадрів у сфері туризму.

На основі розробленої концепції автором було запропоновано конструктивну модель взаємовигідної співпраці між кластерами «ГорбоГори», «Львівське Опілля» та «Бойківські газди» з метою розвитку агротуризму. Така модель співпраці між туристичними кластерами Львівської області побудована на здоровій конкуренції, впровадженні інновацій, взаємовигоді, взаємодовірі та підприємстві. Запропонована модель дозволить організаторам отримати більший дохід від надання туристичних послуг, а також гарантувати клієнтам відпочинок, знання, емоції та більший творчий потенціал. За розробленою моделлю туристичний продукт повинен постійно збагачуватися та модифікуватися відповідно до його життєвого циклу та зростаючих потреб туристів (рис. 3.12).

Ідея створення моделі взаємовигідної співпраці між кластерами має на меті перш за все розвивати сільські території Львівської області, популяризувати туризм, зберегти природні ресурси, покращити соціально-економічну ситуацію в регіоні, а також дати можливість збільшити свої доходи всім задіяним партнерам. Здорова конкуренція та інновації у такому кластері дозволять вийти на новий якісний рівень з надання агротуристичних послуг, як для внутрішніх туристів, так і для іноземців.

Результатом такої співпраці між кластерами є спільний інноваційний, конкурентоспроможний туристичний продукт. Широке коло учасників задіяних у запропонованій міжкластерній співпраці дозволить залучити велику кількість туристів та одержати більшу економічну ефективність. Так, міжкластерна співпраця передбачає розробку нових туристичних маршрутів, які будуть розділені на дві категорії: одноденні поїздки та дводенні поїздки (вихідного дня).

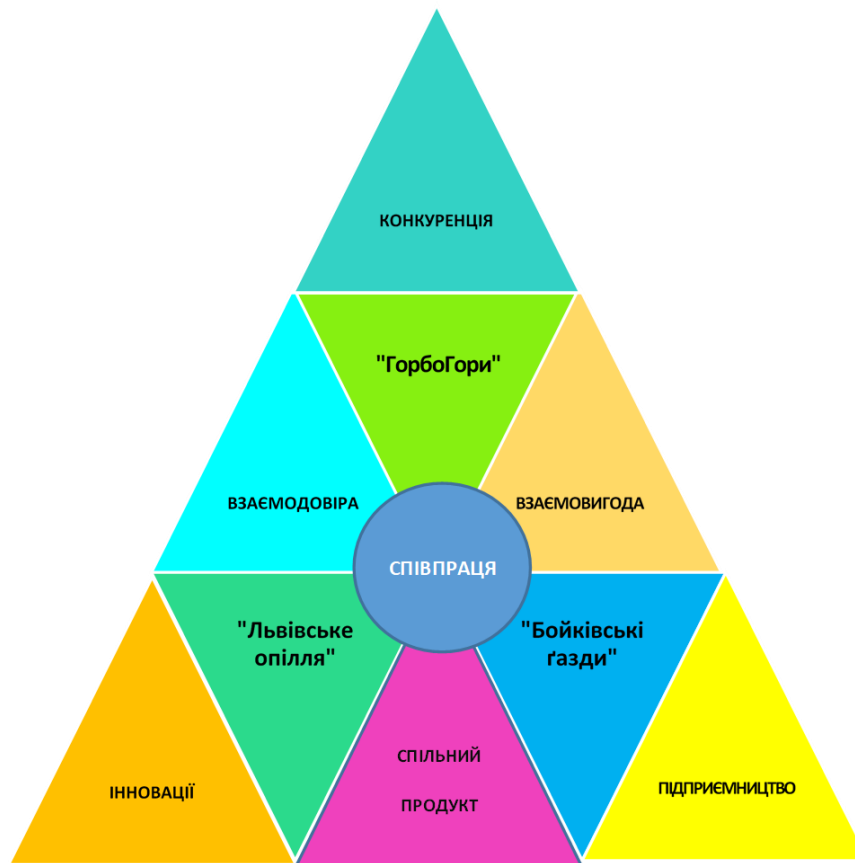

Рис. 3.12. Конструктивна модель взаємовигідної співпраці між кластерами «ГорбоГори», «Львівське Опілля» та «Бойківські газди»

Джерело: розроблено авторкою

Одноденні маршрути будуть курсувати впродовж тижня. Тоді як дводенні маршрути переважно розраховані на вихідні дні. У розроблених одноденних маршрутах визначено від 2 до 3 туристичних локацій у кластері. Так, щоб за одну поїздки туристи змогли у сумі відвідати від 7 до 9 туристичних об'єктів. Дводенні маршрути розраховані на ночівлю в агросадібі, а відповідно більшу кількість відвіданих туристичних об'єктів та наданих послуг.

Інновація цього задуму полягає у тому, що кожний з кластерів може запропонувати туристу щось нове, неповторне та оригінальне. Таким чином для туриста буде гарантований багатовекторний відпочинок впродовж всієї поїздки. Транспортне сполучення між кластерами забезпечить пасажирський комфортабельний автобус. Точкою відправлення є м. Львів. Одноденний маршрут стартує з 8 години ранку до 22 години вечора. Дводенний маршрут з 9

години ранку суботи до 20 години вечора неділі. Туристу буде запропоновано декілька маршрутів, які будуть курсувати у певні визначені дні, але не будуть повторюватись локаціями. Впродовж року на маршруті можливі зміни з іншими локаціями зважаючи на вподобання туристів, сезонність та їх голосування на вебсторінці кластерів. У запропонованих маршрутах подається короткий опис туристичних локацій та портфолію.

Таким чином кожний бажаючий зможе самостійно обрати для себе відпочинок на свій смак. У маршрутах передбачається відвідування фермерських господарств, гастрономія різними смаколиками, короткі екскурсії, майстер-класи, еко-крамнички, брендові продукти, цікаві агротуристичні послуги, відвідування пам'ятоків природи та архітектури, відпочинок в агросадибах, а також відведений час на сніданок та обід. Впродовж маршруту важливо дотримуватись чіткого графіку, оскільки на кожну локацію приблизно виділяється до однієї години. Тут важлива координація логістичного управління. Вартість туристичного маршруту узгоджується між учасниками кластерів, які будуть надавати свої послуги та продукти. Продовж туру туристи будуть у супроводі екскурсовода (гіда).

З метою налагодження міжкластерної співпраці та розвитку агротуризму на сільських територіях Львівської області авторкою було розроблено новий одноденний туристичний маршрут «Контрасти Львівщини» між агротуристичними кластером «ГорбоГори», етнографічно-екологічним кластером «Бойківські газди» та туристичним кластером «Львівське Опілля» (рис. 3.13).

Розпочинається одноденний туристичний маршрут «Контрасти Львівщини» зі славетного міста Львів до агротуристичного кластера «ГорбоГори» [115]. Першою локацією на маршруті буде фермерське господарство «Радвань-нова», с. Семенівка. Наступна – школа майстрів «Липова долина», хутір Радвани, с. Милошевичі. Там туристам запропонують смачний сніданок. Потім туристи зможуть відвідати фермерське господарство «Хоросно» в с. Хоросно. Далі маршрут поведе на пасіку «Медовий блюз», с. Луб'яна, яка належить до об'єктів туристичного кластера «Львівське Опілля». Після цього туристичний маршрут буде направлений до локацій етнографічно-екологічного

кластера «Бойківські газди». Першим об'єктом на території цього кластера – розважально-оздоровчий комплекс «Золота форель», с. Коростів, де туристи зможуть пообідати. Далі маршрут пролягатиме до «Козячої ферми двох Катерин», с. Тухля. Останнім туристичним об'єктом буде водоспад Кам'янка. По завершенні маршруту туристи повернуться у місто Львів.

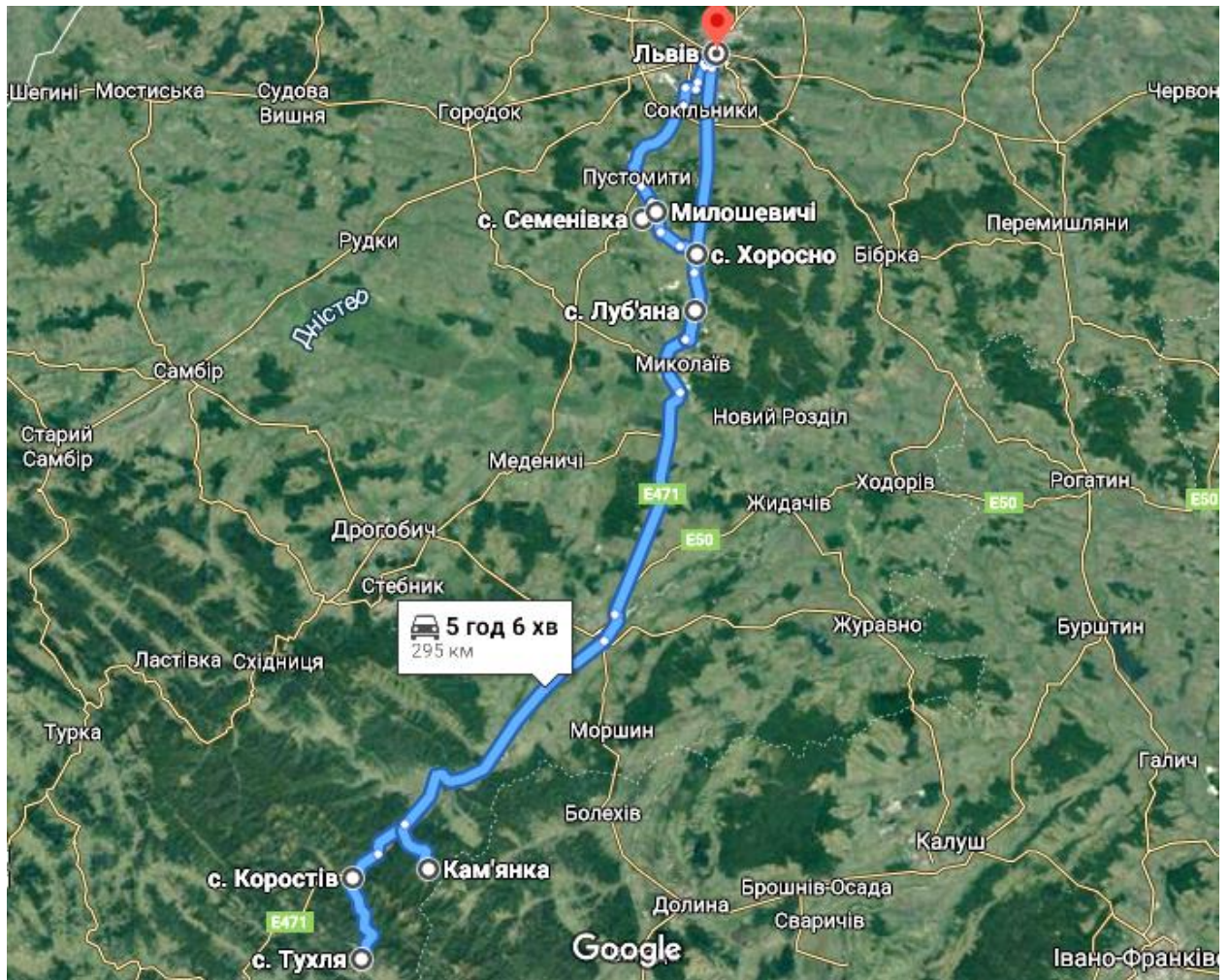

Рис. 3.13. Схема туристичного маршруту «Контрасти Львівщини» через об'єкти агротуристичного кластера «ГорбоГори», етнографічно-екологічного кластера «Бойківські газди» та туристичного кластера «Львівське Опілля»

Джерело: розроблено авторкою

Звичайно, що подолати такий шлях за один день є нелегким завданням. Проте, якщо дотримуватися графіку та узгодженої програми маршруту туристи отримують масу задоволення та вражень, а розвиток агротуризму на сільських

територіях – новий потенціал.

Отже, для успішної діяльності агротуристичного кластера перш за все необхідна синергія бізнесу, влади, науки та громади. Налагоджена співпраця між кластерами є перспективним напрямом розвитку агротуризму у Львівській області та Україні. Впровадження інновацій в агротуризмі дадуть можливість створити потужний конкурентоспроможний туристичний продукт в регіоні.

Висновки до розділу 3

1. На основі трендового аналізу спрогнозовано кількість агросадиб в Україні, а також кількість агросадиб і туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області на період 2021–2025 рр. з використанням трендового аналізу. Визначено, що за логарифмічної функції прогнозується поступове збільшення кількості агросадиб у Львівській області від 1083 у 2021 році до 1169 у 2025 році. З використанням функції FORECAST.ETS.STAT спрогнозовано, що за трендом «Передбачення» кількість агросадиб на Львівщині в 2021 році ймовірно збільшиться на 146 садиб, або 25% порівняно до 2020 року і становитиме 1218 агросадиб, тоді як у 2025 році кількість агросадиб ймовірно збільшиться до 1507 за довірчого інтервалу 95%.

2. Спрогнозовано, що кількість туристів, які скористаються послугами агротуризму у Львівській області в 2021 році становитиме 110,6 тис. осіб, тоді як у 2025 році їх кількість збільшиться до 342,1 тис. осіб. У власному прогнозі передбачено інтенсивне відновлення агротуристичної діяльності лише з 2023 року у зв'язку з огляду на пандемію COVID-19 (карантинними обмеженнями та темпами вакцинації), економічне зростання та продовження Росією воєнної агресії проти України. Агротуризм має всі шанси найшвидше відродитися після пандемії, порівняно з іншими видами туризму.

3. Запропоновано концептуальну модель інноваційного розвитку агротуризму. Узагальнена модель передбачає ключові напрями, види інновацій за рівнем новизни та основні етапи впровадження інновацій в агротуризмі. Перший

етап є творчим процесом та власною ініціативою підприємців, які визначають основні проблеми, потреби та завдання, як наслідок відбувається генерування та пошуку нових ідей в агротуризмі. Другий етап передбачає розробку нових ідей на основі зібраної інформаційної бази за допомогою аналізу та синтезу у співпраці з відповідними фахівцями різних галузей, а також відбір найбільш перспективних ідей та рішень, які згодом трансформуються в агротуристичні інновації. Третій етап – управління інноваційною діяльністю в агротуризмі. За цей період оцінюється її ефективність у результаті чого інновація успішно впроваджується, повертається на доопрацювання чи повністю відхиляється.

4. Сформульовано пропозиції щодо впровадження низки інновацій в агротуризмі. Окремі з них не мають аналогів в Україні, інші – передбачають удосконалення існуючих способів ведення агротуристичної діяльності. Запропоновано такі види інновації: Агротуризм вихідного дня, Агротурне, All inclusive, Програма «Єдина родина», Farm webcams, Бізнес-консультації, Фермерський інтернет-магазин, Агротуристичний ресторан, «Збери сам», YouTube канал, Відпочинок на карантині, «АгротуризмUA», Агротуристичні скансени, Міні-зоопарк, Школа агротуризму, Live stream, Кемпінг «Палатне містечко», Інноваційне мислення, Дитяча ферма, Агротуризм без кордонів, Школа верхової їзди, Екологічна програма «Чистий край», Агротуризм за екостандартами, Краєвид на 360°, Website «Агросадиби України», Радіоміст, «Фестивальне поле».

5. За результатами власних досліджень розроблено концептуальну модель функціонування агротуристичного кластера. В основі такої моделі – співпраця (синергія) чотирьох основних секторів, кожен з яких забезпечує певні функції, необхідні для злагодженої його роботи та розвитку. Агротуристичний кластер є ефективною формою співробітництва між селянами, фермерами, органами місцевого самоврядування, підприємцями, органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями, спілками, туроператорами та іншими туристичними кластерами.

6. Запропоновано конструктивну модель міжкластерної співпраці з метою розвитку агротуризму, яка побудована на здоровій конкуренції, впровадженні

інновацій, взаємовигоді, взаємодовірі та підприємництві. Широке коло учасників задіяних у запропонованій міжкластерній співпраці дозволить залучити велику кількість туристів та одержати більшу економічну ефективність, а також гарантувати клієнтам цікавий відпочинок, знання, та позитивні емоції. Результатом такої співпраці між кластерами є спільний інноваційний, конкурентоспроможний регіональний туристичний продукт.

7. Розроблено новий одноденний агротуристичний маршруту «Контрасти Львівщини» між агротуристичним кластером «ГорбоГори», етнографічно-екологічним кластером «Бойківські газди» й туристичним кластером «Львівське Опілля». Запропонована співпраця на взаємовигідних умовах дозволить реалізувати туристичні продукти, розширити поле діяльності та отримати економічну вигоду. Інновація цього задуму полягає у тому, що кожний з кластерів може запропонувати туристу щось неповторне та оригінальне. Таким чином для туриста буде гарантований багатовекторний відпочинок протягом всього туристичного маршруту.

Основні положення третього розділу дисертаційного дослідження опубліковані авторкою у роботах: [18, 25, 34, 100, 115].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретико-методологічні узагальнення, досліджено динаміку, передумови розвитку та функціонування агротуризму як виду підприємницької діяльності на селі, розроблено концептуальні моделі, прогнози та запропоновано інноваційні рішення розвитку агротуризму. Результати наукових дослідження дають підстави для таких висновків:

1. Агротуризм є перспективним видом підприємницької діяльності в селі, який розширює сферу зайнятості сільського населення, сприяє соціально-економічному розвитку сіл, зокрема їхньої інфраструктури, підвищує інвестиційну привабливість сільських територій, забезпечує раціональне використання природних ресурсів та культурно-історичної спадщини, а найважливіше – збереження людського потенціалу, відродження та поширення українських народних традицій, звичаїв і культури. Здійснення агротуристичної діяльності дає змогу селянам отримати додаткові доходи, що сприяють підвищенню їхнього життєвого рівня. Зосереджено увагу на тому, що агротуристична підприємницька діяльність здатна проявити свій потенціал саморозвитку, зробити вагомий внесок у гармонізацію соціальних відносин та економічне процвітання країни.

2. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області має всі передумови для розвитку різних видів туризму, зокрема агротуризму. Основу ресурсного потенціалу агротуризму в регіоні формують рекреаційні, природні, демографічні, економічні, соціальні, історико-культурні та інформаційні ресурси. Їхнє багатство визначає привабливість відпочинку в агросадибах області. З'ясовано, що досить потужний туристично-рекреаційний потенціал Львівської області використовується недостатньо ефективно й раціонально. Для повнішого його використання слід покращити стан і охорону навколишнього природного середовища, культурних та історичних пам'яток. Використовуючи методику розрахунку коефіцієнта сприятливості для розвитку агротуризму на сільських територіях, встановлено, що в десяти адміністративних районах Львівської області

існують найбільш сприятливі умови для відповідної діяльності ($I_c > 0,75$), у восьми – в основному сприятливі ($0,5 < I_c < 0,75$), у двох – малосприятливі ($I_c < 0,50$).

3. Розвиток агротуристичного підприємництва тісно пов'язаний із рівнем розвитку сільського господарства. Певний вплив на нього справляє і зміна клімату, яка спричинила значні трансформації в рослинництві і тваринництві. З'ясовано, що для успішної агротуристичної діяльності необхідно: розвивати сімейне фермерство й органічне виробництво; впроваджувати альтернативне землеробство, розширювати спеціалізацію сільгоспвиробництва; покращувати структуру посівних площ; налагоджувати систему маркетингу на основі партнерства; розвивати кооперацію фермерських господарств та розширювати переробку і зберігання агропродукції.

4. Важливими індикаторами розвитку агротуризму є динаміка кількості агросадиб і туристів, які скористалися їхніми послугами. З'ясовано, що у 2019 році в Україні діяло 6335 агросадиб, найбільша кількість із них (76,3%) – у західному регіоні. Близько 84% активних агросадиб Львівської області функціонували на території, яка відноситься до Карпатського рекреаційного регіону, що вказує на перспективність розвитку в ньому агротуристичної діяльності. Загальна кількість туристів, які скористалися послугами агротуризму у Львівській області, в останні роки змінювалася, що пов'язано з політичними, економічними та соціальними чинниками. Кількість туристів, які відвідали агросадиби в розрізі адміністративних районів Львівської області у 2019 році, тісно пов'язана з туристично-рекреаційним потенціалом окремих територій. Найбільша кількість туристів відвідала агросадиби Сколівського (153,5 тис.), Дрогобицького (30,0 тис.), Турківського (27,5 тис.) та Старосамбірського (19,6 тис.) районів, які повністю чи частково знаходяться в гірській зоні. Встановлено, що якість та спектр надання агротуристичних послуг в агросадибах Львівщини постійно зростають.

5. На основі проведеного у 2018 році анкетного опитування встановлено низку характеристик ринку агротуристичних послуг у Львівській області, які відображають: частку вітчизняних та іноземних туристів, що скористалися послугами агротуризму; засоби розміщення туристів у агросадибах; структуру

розподілу агросадиб за кількістю ліжко-місць; мотиви заснування агросадиби; фактори, які стримують розвиток агротуризму; тривалість діяльності агросадиб; рекламні засоби, які використовують в агротуризмі; розподіл кількості відпочивальників в агросадибах за сезонами; вартість основних послуг в агросадибах за сезонами; тривалість відпочинку в агросадибах; перелік додаткових пропозицій, товарів та послуг в агросадибах; вікові категорії туристів, які відпочивали в агросадибах. Встановлено, що середня завантаженість ліжко-місцями у досліджених агросадибах у 2018 році становила 22,7% та залежала від сезонності. Визначено, що загалом найбільша завантаженість агросадиб була у літній (43%) та зимовий (35%) сезони. Основні послуги (проживання та харчування) у зимовий період на 50-62% дорожчі, ніж у літній. В усіх досліджуваних агросадибах мав місце доволі високий рівень рентабельності агротуристичної діяльності, середнє значення якого у 2018 році становило 66,8%. За один день перебування в агросадибах турист витрачав у середньому 607 грн, а тривалість його перебування становила близько 3,7 дня.

6. Прикладом раціональної організації агротуристичного бізнесу є діяльність неподалік від Львова кластера «ГорбоГори», яка базується на синергії бізнесу, влади, громадськості та наукових установ. Управління діяльністю та стратегічне планування процесів у агротуристичному кластері здійснюється головою, його учасниками, представниками об'єднаної територіальної громади, а також наглядовими органами державної влади. Голова кластера виконує функції управління, контролює діяльність кластера, балансує вплив між учасниками, приймає та узгоджує організаційні рішення з іншими учасниками. Об'єднують членів агротуристичного кластера «ГорбоГори» спільні мета, завдання, цілі й принципи діяльності, які спрямовані на розвиток агротуризму в регіоні та створення інноваційного туристичного продукту.

З урахуванням досвіду діяльності кластера «ГорбоГори» розроблено концептуальну модель функціонування агротуристичного кластера. В основі цієї моделі – злагоджена співпраця між усіма учасниками агротуристичного кластера: селянами, фермерами, органами місцевого самоврядування, підприємцями,

органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями та спілками, туроператорами й іншими кластерами.

7. На основі трендового аналізу спрогнозовано кількість агросадиб в Україні, а також кількість агросадиб і туристів, які скористаються послугами агротуризму у Львівській області в період з 2021 до 2025 р. Розраховано, що у 2025 році кількість агросадиб в області ймовірно зросте до 1492, що на 420 садиб, або на 39,2% більше, ніж у 2020 році. Кількість туристів, які скористаються послугами агротуризму у Львівській області у 2025 році налічуватиме 341,1 тис. осіб, що в 3,8 раза перевищуватиме показник 2020 року. Враховуючи пандемію COVID-19 та карантинні обмеження, спрогнозовано інтенсивне відновлення агротуристичної діяльності, починаючи з 2023 року.

8. Упровадження інновацій в агротуристичному підприємстві – важлива складова для успішного його розвитку. Досліджено, що власники агросадиб Львівщини найбільше використовують маркетингові, соціальні та продуктові інновації. Запропоновано концептуальну модель інноваційного розвитку агротуризму, структура якої передбачає три основні етапи: генерування та пошук нових ідей; розробка нових ідей; управління інноваційною діяльністю. На основі проведених досліджень та власних ідей авторкою запропоновано різні види інновацій, окремі з яких не мають аналогів, а інші – передбачають удосконалення існуючих способів ведення агротуристичної діяльності. Визначено, що для розширення спектру туристичних продуктів в агротуризмі доцільно залучати інші види туризму на основі партнерства, що дасть змогу привабити більшу кількість туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Липчук В. В., Дидів І. Б. Сучасний стан і перспективи розвитку агротуристичного підприємництва в Україні. Матеріали Міжнар. наук.-практ. Форуму: «Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва розвитку сільських територій» (м. Львів, 18-20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський національний аграрний університет, 2013. – С. 281-285.
2. Кудла Н. С. Сільський туризм: основи підприємництва та гостинності: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 152 с.
3. Давиденко І. В., Михайлюк О. Л. Концептуальні підходи до організації та діяльності туристичних кластерів: монографія. Київ: ФОП Гуляєва В. М., 2020. 497 с.
4. Лужанська Т. Ю., Михалинець С. С., Тебляшкіна Л. І. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи: навч. посіб. / за ред. проф. Волошина М. І. Київ: Кондор, 2008. 382 с.
5. Липчук В. В., Дидів І. Б. Значення агротуристичного підприємництва у розвитку сільських територій в Україні. *Вісник Львівської комерційної академії: серія економічна*. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. Вип. 43. С. 96-100.
6. Липчук Н. В. Особливості та стратегії агротуристичного продукту. *Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК*. Львів, 2006. №13. С. 528-531.
7. Губені Ю. Е., Коверко Ю. А. Розвиток особистих селянських господарств в умовах адміністративної децентралізації. *Економіка АПК*. Львів, 2017. №1. С. 68-73.
8. Кудла Н. С. Місце агротуризму в активізації розвитку сільських територій. *Вісник Львівського державного аграрного університету. Економіка АПК*. Львів, 2006. № 13. С. 564-569.
9. Зінько Ю. В., Рутинський М. Й. Зелений туризм: навч. посіб. Київ:

Знання, 2008. 271 с.

10. Тищук І. В. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія / за науковою редакцією д.е.н., професора Матвійчук Л. Ю. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. 260 с.

11. Забуранна Л. В. Туристична підприємницька діяльність в аграрній сфері: теорія, організація: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 482 с.

12. Липчук В., Липчук Н. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку. Львів: Сполом, 2008. 160 с.

13. Дидів І. Б. Становлення агротуризму та його роль у розвитку українського села. *Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій*: Матеріали тез XV Міжнародного науково-практичного форуму: Львівський національний аграрний університет, (м. Дубляни, 24-26 вересня 2014 р.) Львів. С. 115-121.

14. Домбровський З., Гордієнко О., Горішевський П. 10 років від започаткування власного агротуристичного бізнесу в Україні. Київ: Проект, 2011. 230 с.

15. Осадча Т. С. Сільський зелений туризм в Україні: окремі аспекти організації, обліку і контролю: монографія / за ред. Професора В. Є. Труша. Херсон: «Олді-плюс», 2009. 294 с.

16. Васильєв В. П. Десять років розвитку сільського зеленого туризму в Україні: проблеми та перспективи *Туризм: Теорія і практика*. Київ, 2005. №1. С. 3-16.

17. Дидів І. Б. Соціально-економічне значення сільського зеленого туризму. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności*: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Kraków, 17 czerwca 2019 r.). Kraków: OP «Europejska platforma naukowa», 2019. Tom 2. S.12-14.

18. Дидів І. Б. Кластерна форма організації агротуристичного підприємництва. *Вісник Львівського національного аграрного університету*:

економіка АПК. Львів: Львівський національний аграрний університет, 2014. №21 (2). С. 184-189.

19. Губені Ю. Е. Підприємництво: навч. посіб. Львів: Українські технології. 2012. 572 с.

20. Костирко І. Г., Корчинська О. О. Кластерний підхід у розвитку сільського зеленого туризму. *Інноваційна економіка*. 2015. №4 (59). С. 159-163.

21. Дидів І. Б., Дидів А. І. Оцінка екологічних впливів туристичної діяльності на навколишнє середовище. Географія та туризм: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди: (м. Харків, 26 лютого, 2021 р.) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 74–81.

22. Липчук В. В., Липчук Н. В., Солтис О. Г. Підприємництво в розвитку інтегрованого сільського господарства і сільських територій. Львів: Сполом, 2013. 309 с.

23. Липчук Н. В., Дидів І. Б. Мотивація відпочинку у сфері сільського зеленого туризму. Міжнародна науково-практична конференція: *Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку*, (м. Київ, 23-24 жовтня, 2014 р.) Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2014. С. 36-37.

24. Тищук І. В. Методика оцінки стану та перспективності розвитку сільського зеленого туризму в регіонах України. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія / за наук. ред. проф. Волошина І. М. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. 390 с. С. 105–117.

25. Дидів І. Б. Агротуризм як перспективний напрям відродження села. *Використання й охорона земельних ресурсів: актуальні питання науки та практики*: матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Львів, 16 травня 2018 р.). Львів: Львівський національний аграрний університет, 2018. С. 71-73.

26. Лазарева О. В. Ключові аспекти розвитку агротуризму в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2017. Вип. 4. С. 25-35.

27. Черевко Г.В., Іванов А.О. Вдосконалення організації матеріально-

технічної бази агротуристичних господарств як чинник підвищення рівня їх гостинності. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. №1 (5).

28. Шимечко Г. І. Агротуризм як напрямок диверсифікації економічної активності на селі. *Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн: стан, проблеми, перспективи*: матеріали III Міжнар. форуму молодих вчених. Харків, 2008. С. 321-323.

29. Губені Ю. Е. Економічна реформа - очима села: 20 років потому: результати та аналіз повторного соціологічного опитування: монографія. Львів: Українські технології, 2017. 93 с.

30. Roberts L., Hall D. *Rural Tourism and Recreation: Principles to Practice* Edinburg: Scottish Agricultural College, 2001. 272 p.

31. Дидів І. Б., Хомич Н. П. Привабливість відпочинку у сільському зеленому туризмі. *Регіональні особливості розвитку невиробничої сфери економіки України*: збірник тез міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Харків, 21-22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 58-59.

32. Лазарєва О. В. Детермінанти збалансованого екотуризму в країнах Європейського союзу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 5. С. 17-23.

33. Дидів І. Б. Діяльність та розвиток агротуризму у Львівській та Івано-Франківській області. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. Львів: Львівський національний аграрний університет, 2016. №23 (1). С. 119-123.

34. Дидів І. Б. Агротуристична діяльність, як засіб захисту та збереження навколишнього середовища. *Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи*: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16-17 лютого 2018 р.). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 77-79.

35. Гуткевич С. О., Габа М. І., Корінько М. Д. Привабливість Українських Карпат: сільський зелений туризм. Київ: НУХТ, 2016. 212 с.

36. Бабікова К.О. Сталий розвиток аграрного туризму в Україні: монографія. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. 170 с.

37. Lypczuk V., Kotliński W., Dydiv I. Wykorzystanie zasobów agroturystyki w regionie Karpackim Ukraine. *Gospodarka i finanse. Współczesne wyzwania rozwoju społeczno-ekonomicznego polski i europy*. Kielce, 2015. No 6, pp. 147-158.
38. Roman M., Niedziółka A. *Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW, 2017. 120 s.
39. Majewski J. *Agroturystyka to też biznes*. Warszawa: Fundacja Wspomagania Wsi., 2004. 81 s.
40. Костирко І. Г., Гнатишин Л. Б., Бойко В. В. Нова економічна парадигма і сталий розвиток аграрної сфери. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 46. С. 3-6.
41. Зінько Ю., Мальська М., Пизоха Б., Горішевський П. Система міжнародної сертифікації GoToCarpathia – шанс для промоції регіональних продуктів сільського туризму Українських Карпат. *«Сталий розвиток сільського туризму»*. Матеріали міжнародного круглого столу. Київ:ЛГТ, 2016. С. 16–18.
42. Кудла Н. *Основи сільського туризму: науково-теоретичний аспект*. Дрогобич, 2006. 62 с.
43. Зінько Ю. В., Рутинський М. Й., Горішевський П. А. Інноваційні форми занять в сільському туризмі та агротуризмі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: серія економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. Київ, 2011. Вип.163. Част. 1. С. 30-38.
44. Кальна-Дубінюк Т. П., Кулаць М. М., Рибак Л. Х., Кудінова І. П. *Основи управління та організації відпочинку в агрооселях. Інформаційні матеріали до Школи – семінару з дорадництва для власників агроосель. Серія 3. Сільський зелений туризм.* / за ред. В.П. Васильєва. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. 72 с.
45. Sznajder M., Przezbyrska L. *Agroturystyka*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2006. 257 s.
46. Власенко І. В. Агротуризм в Україні та його інноваційна складова. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького: серія економічні науки*. Львів, 2018. Т. 20, № 86. С. 73-77.

47. Мацюк Л. В селі туриста приймає не один власник агрооселі, а вся громада. *Туризм сільський зелений*. Київ, 2013. №1. С. 28-29
48. Ставська Ю. В. Сільський зелений туризм як напрям розвитку сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 1. С. 83-95.
49. Кравченко О. Б. Агро- і зелений туризм: навч. посіб. Київ: КиМУ, 2007. 84 с.
50. Маєвський Я. Агротуризм: poradnik для сільського господаря. Львів, 2005. 80 с.
51. Васильєв В. Формування політики розвитку та функціонування сільського зеленого туризму в Україні. *Туризм сільський зелений*. Київ, 2012. №2. С. 2–3.
52. Sikora J., Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2012. 309 s.
53. Дидів І. Б. Основні засади розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 жовтня 2019 р.)* Львів: ЛДУФК ім. І. Боберського, 2019. С. 48-50.
54. Ставська Ю. В. Напрями інноваційного розвитку туризму в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 2. С. 45-57.
55. Черевко Г. В. Янишин Я. С., Піняга Н. О. Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2017. 260 с.
56. Гримак О., Вовк М., Джура В. Перспективи розвитку аграрного туризму в Карпатському регіоні. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького*, 2017. Т. 19, № 81. С. 114-117.
57. Черевко Г.В., Стефанюк У.Ф. Фермерські господарства України та розвиток їх трудового потенціалу. Львів: Ліга-Прес, 2018. 248 с.
58. Ніколаєв К. Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в

Україні: морографія. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 153 с.

59. Костирко І.Г., Гуменюк І.Л., Бутов А.М., Макаруха С.Р., Ільїн О.А. Розвиток сільськогосподарських кооперативів як організаційно-економічної форми. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т 5. № 1. С. 152–159.

60. Степанов В. Ю. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми державного управління*. Харків, 2018. №1(53). С. 1-5.

61. Дидів І. Б. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області. *Сучасний рух науки: матеріали тез X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, що присвячена головній місії Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience» – прокласти шлях розвитку сучасної науки від ідеї до результату* (м. Дніпро, 2-3 квітня, 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 376-381.

62. Sieradzka K. Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na terenach wiejskich w Polsce. Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej. Warszawa: Wyd. SGGW, 2005. 640 s.

63. Дидів І. Б. Підприємницькі засади розвитку агротуризму. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. Львів: Львівський національний аграрний університет, 2019. №26. С. 146-150.

64. Головацька В. В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основи організації. *Економіка АПК*. Київ, 2006. №10. С.148-155.

65. Гловацька В. В. Підприємництво та його соціально-економічна сутність. *Економіка АПК*. 2007. № 12. С. 57-63.

66. Черевко Г. В. Глобальні проблеми сільського розвитку: гендерний аспект. *Наукові горизонти*. 2019. №2 (75). С. 73-79. с.

67. Волошин О., Мацелюх А. Сільський туризм – можливості для працевлаштування і реабілітації для людей з інвалідністю: практ. посіб. Львів: Товариство «Зелений хрест», 2019. 367 с.

68. Школа І. М., Ореховська Т. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія. Чернівці: Книга – XXI, 2007. 292 с.

69. Костриця М. М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика: монографія / за ред. проф. Є.І. Ходаківського, проф. Ю. С. Цал-Цалка. Житомир: ЖДТУ, 2006. 196 с.
70. Главацька В. В. Чинники становлення і утвердження сільського зеленого туризму. *Вісник Прикарпатського університету: серія економіка*. 2006. Вип. 3. С. 100-106.
71. Дидів І. Б., Липчук В. В. Розвиток агротуристичного підприємництва в Україні та перспективи інтеграції на міжнародний ринок. *Сучасні тенденції розвитку туризму та індустрії гостинності: Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Донецьк, 13-14 листопада 2013 р.)*. Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського, 2013. С. 116-119.
72. Іванюта В. Ф. Роль підприємництва у розвитку туризму регіону. *Агросвіт*. 2008. №5. С. 38-41.
73. Шимечко Г. І. Агротуристичні ресурси та проблеми їх використання в Україні. *Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК*, 2006. № 13. С. 573-578.
74. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. Львів, 2012. №727. С. 341-348.
75. Кудла Н. Роль органів місцевого самоврядування у розвитку агротуристичного руху. *Економіка АПК*. Київ, 2006. №2. С. 30-34
76. Липчук В. В., Коробка С. В. Розвиток малого підприємництва у сільському господарстві. Львів: Сполом, 2011. 227 с.
77. Михасюк І. Р., Петлін І. В. Управління розвитком малого підприємництва зеленого туризму: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2013. 284 с.
78. Rutynskiy M., Kushniruk H. The impact of quarantine due to COVID-19 pandemic on the tourism industry in Lviv (Ukraine). *Problems and Perspectives in Management*, Volume 18, Issue 2, 2020. pp. 194-205.
79. Лозинська М. Проблеми та перспективи розвитку малих підприємств

туристичної інфраструктури Львівщини. *Регіональна економіка*. Львів, 2005. №3. С. 224-229.

80. Шимечко Г. І., Черевко Г. В. Агротуризм як напрям підприємництва: теорія і практика: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2009. 206 с.

81. Гловацька В. В. Особливості розвитку сільського зеленого туризму як підприємницької діяльності. *Інноваційна економіка*. 2010. № 16. С. 45–48.

82. Сухорський В. А., Кравець М. М. Суть, роль та розвиток агротуризму в курортах: в рамках реалізації мікропроекту 4 «Агротуризм в курортах». Дрогобич: ПП «Посвіт», 2014. 97 с.

83. Герасименко В. Г., Нездоймінов С. Г. Аграрний туризм як вид підприємництва: монографія. Одеса: ПАЛЬМІРА, 2011. 178 с.

84. Лазарева О. В. Ключові аспекти розвитку агротуризму в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2017. Вип. 4 (96). С. 25-35.

85. Рибак Л. Х. Сільський туризм як вид підсобної діяльності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Київ, 2011. Вип. 163. Ч.1. С. 125-155.

86. Липчук В. В., Гнатишин Л. Б., Кордоба О. М. Фермерські господарства: стан, проблеми і стратегії розвитку. Львів: Магнолія-Плюс, 2010. 218 с.

87. Дидів І. Б. Агротуристичний вектор розвитку сільських територій Івано-Франківщини. Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 15 грудня 2017 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. Ч. 1. 128 с.

88. Вигідний бізнес: агротуризм в Україні може приносити до 500 млн грн доходу. Українська туристична компанія «Компас-тур». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://compass-tour.com.ua/?m0prm=2&entry=200&show=638>

89. Спілка сільського зеленого туризму України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.greentour.com.ua/>

90. Туристична асоціація України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.tau.org.ua/>

91. Відпочинок в Карпатах — КАРПАТИ.INFO. Електронний ресурс.

Режим доступу: <https://www.karpaty.info/ua/>

92. Сільське господарство України. Статистичний збірник 2012 року. Державна служба статистики України. Київ, 2013. 402 с.

93. Сільське господарство України. Статистичний збірник 2018 року. Державна служба статистики України. Київ, 2019. 235 с.

94. Туристична діяльність в Україні. Статистичний бюлетень 2012 року. Державна служба статистики України. Київ, 2013. 272 с.

95. Туристична діяльність в Україні. Статистичний бюлетень 2018 року. Державна служба статистики України. Київ, 2019. 94 с.

96. Лученок С.А. Агротуризм: мировой опыт и развитие в республике Беларусь. Минск : БГЭУ, 2008. 198 с.

97. Пітюліч М. М., Михайлюк І. І. Особливості функціонування сільського туризму в Україні та досвід європейських країн. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія економіка*. Ужгород, 2011. Спецвипуск 33. Част. 3. С. 154-158.

98. Горішевський П. Підвищення якості послуг через впровадження програми добровільної категоризації «Українська гостинна садиба». *Туризм сільський зелений*. Київ, 2012. №2. С. 35-36.

99. Мальська М. П., Зінько Ю. В. Кластери сільського туризму України як інноваційні структури. Функціонування та перспективи розвитку туристичної галузі України: монографія. Львів: ЛТЕУ, 2018. С. 188–202.

100. Дидів І. Б. Збільшення туристичних потоків в агротуристичні підприємства завдяки рекламі в системі маркетингу. *Реклама: інтеграція теорії та практики* : тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2014. С. 45-47.

101. Печенюк А.П. Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму. автореф. дис. канд. екон. наук. Кам'янець-Подільський, 2018. 21 с.

102. Балашов Р. І. Розвиток туристичного підприємництва: теорія та практика: монографія. Донецький інститут туристичного бізнесу. Донецьк:

«Верба», 2009. 343 с.

103. Гузенко Н. Аграрний 2019-й: рік нескінченної земельної реформи. Аграрне інформаційне агентство – Agravery. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://agravery.com/uk/posts/show/agrarnij-2019-j-rik-neskincennoi-zemelnoi-reformi>

104. Запотоцький С., Горин І. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області: географічні особливості використання та відтворення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2018. №70 (1). С. 72-79.

105. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3 ч. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. 552 с.

106. Перхач О., Сиротюк М. Геопросторовий аналіз природно-ресурсного потенціалу Львівської області. *Вісник Львівського університету: серія географічна*. Львів, 2015. Вип. 49. С. 266-274.

107. Рібун Л. В., Стричак Г. В. Суть та значення агротуризму. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2013. Вип.23.3. С. 117-120.

108. Рекреаційний потенціал Львівщини. Статистичний збірник 2011 року. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2011. 96 с.

109. Екологічний атлас Львівщини / за ред. Б.М. Матолича. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Львівській області. Львів: ПП «Гараздовський А. Є.», 2007. 69 с.

110. Програми розвитку туризму, курортів і рекреації у Львівській області на 2018 – 2020 роки. Електронний ресурс. Режим доступу: https://archive.lvivoblrada.gov.ua/document.php?doc_id/1394

111. Головне управління держкадастру у Львівській області. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://lvivska.land.gov.ua/>

112. Головне управління статистики у Львівській області. Паспорт регіону. Земельний фонд за видами угідь у 2018 р. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/help/map_site.php

113. Клапчук О. О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області: територіальна диференціація, оцінка, напрямки використання: автореф. ... дис.

канд. геогр. наук : 11.00.02. Львів. нац. ун-т. ім. І. Франка. Львів, 2011. 25 с.

114. Паньків Н. Туристичне ресурсознавство. Львів: Український бестселер, 2011. 238 с.

115. Дидів І. Туристична привабливість Львівщини. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій*: матеріали XXI Міжнар. науково-практ. форуму (м. Дубляни, 22 – 24 вересня 2020 року). Львів: ННБК «АТБ», 2020. С. 109-113.

116. Управління туризму Департаменту розвитку Львівської міської ради. Аналіз ринку в'їзних туристів. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/lmrdownloads/analizrynkuturystiv.pdf>

117. Dydiv I. Assessment of tourist and recreational potential of Lviv region. Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (March 12, 2021, Vilnius, Republic of Lithuania) European Scientific Platform. Vilnius, 2021. Vol. 3. P. 161-163. DOI 10.36074/scientia-12.03.2021.

118. Львівське обласне управління лісового та мисливського господарства. Ліси Львівщини. Електронний ресурс. Режим доступу: https://lvivlis.gov.ua/lviv_forests

119. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Львівській області у 2018 році. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://deplv.gov.ua/regionalna-dopovid-pro-stan-nps/>

120. Головне управління статистики у Львівській області. Довкілля Львівської області. Статистичний збірник 2015 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/2015/ZB2420150101.pdf>

121. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на період 2018-2020 рр. Електронний ресурс. Режим доступу: https://loda.gov.ua/programy_ta_strategii?id=34743

122. Всесвітній фонд природи WWF в Україні. В Львівській області 13

ділянок під ГЕС розташовані на особливо цінних річкових ділянках. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://wwf.panda.org/?249042/Smallhydro-in-Lviv-region>

123. Біляк М. В. Яворівський національний природний парк: складова біосферного резервату «Розточчя». Збірник методичних матеріалів з питань рекреаційно-туристичної діяльності на територіях природно-заповідного фонду. Київ, 2011. 272 с.

124. Головне управління статистики у Львівській області. Довкілля Львівської області. Статистичний збірник 2018 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/2019/ZB2420190101.pdf>

125. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Львівській області у 2017 році. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://deplv.gov.ua/regionalna-dopovid-pro-stan-nps/>

126. Головне управління статистики у Львівській області. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (2010-2020 рр.). Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=24&ozn_news=1&show=1&show2=1

127. Головне управління статистики у Львівській області. Колективні засоби розміщування (2009-2019 рр.). Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=24&ozn_news=4&show=1&show2=1

128. Звідки приїжджали та скільки витрачали туристи у Львові в 2019 році. Zaxid.net – аналітичне інтернет-видання Львова. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/news/tourism/253813-lviv-pershe-misto-v-ukraini-i-ake-u-viishlo-v-top-100-turystychnykh-mist-yevropy>

129. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. Електронний ресурс. Режим доступу: https://loda.gov.ua/programy_ta_strategii?id=34743

130. Офіційний сайт Львівської міської ради. Публічний звіт управління

туризму та ЛКП «Львівське конференц-бюро» про діяльність у 2019 році. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/news/tourism/274309-vidbuvsia-publichnyi-zvit-upravlinnia-turyzmu-ta-lkp-lvivske-konferents-biuro-pro-diialnist-u-2019-rotsi>

131. Які міста Львівщини найбільше заробляють на туризмі. Перелік. «Твоє місто» - мультимедійний хаб. Електронний ресурс. Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/yaki_mista_lvivshchyny_naybilshe_zaroblyayut_na_turyzmi_perelik_104954.html

132. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. Програма розвитку туризму, курортів і рекреації у Львівській області на 2018 – 2020 роки. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://loda.gov.ua/upload>

133. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л. Г. Київ: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.

134. Опитування громадської думки: посібник для журналістів. Київ: Фонд «Демократичні ініціативи», 2012. 49 с.

135. Туристична діяльність та колективні засоби розміщування у Львівській області. Статистичний збірник 2017 року. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2018. 88 с.

136. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 рр. Електронний ресурс. Режим доступу: https://loda.gov.ua/programy_ta_strategii

137. Головне управління статистики у Львівській області. Населення та міграція. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/19/theme_19.php?code=19

138. Сільське господарство Львівської області. Статистичний збірник 2018 року / За ред. С. Зимовіної. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2019. 179 с.

139. Сільське господарство Львівської області у 2018 році. Аналітична доповідь. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2019. 16 с.

140. Головне управління статистики у Львівській області. Сільське, лісове та рибне господарство. Структура продукції сільського господарства у 2018 році. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/04/theme_04.php?code=04

141. В Україні агрокліматичні зони змістилися на 200 км. Agravery – аграрне інформаційне агенство. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-agroklimaticni-zoni-zmistilisa-na-200-km>

142. Warming Stripes for Ukraine from 1901-2019. #ShowYourStripes – Graphics of Global temperature change of Earth from 1850-2019. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://showyourstripes.info>

143. Малицька Л. В., Балабух В. О. Ймовірні зміни кліматичних умов України до середини XXI ст. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. Київ, 2020. № 1. С. 94-100.

144. Морозова О. С., Морозов О. В., Волочнюк Є. Г. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності в умовах змін клімату в південному регіоні України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. *Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2019. Вип. 28(2). С. 42-48.

145. Kudła N., Pałka-Łebek E. Wykorzystanie lokalnych zasobów wsi w kształtowaniu markowych produktów turystycznych. Studium przypadku bałtowskiego kompleksu turystycznego. *Studia obszarów wiejskich*. Warszawa, 2017. Vol. 47. S.129-144.

146. Білоусов О. М., Лугінін О.Є., Морозова О.С., Соколова Л.В. Менеджмент туристичної галузі: підручник. Херсон: Гельветика, 2017. 580 с

147. Сільське господарство Львівської області. Статистичний збірник 2019 року / За редакцією Зимовіної С.І. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2020. 163 с.

148. Музика П. Фермерство на Львівщині динамічно розвивається. *Вісник агрофорум*. Львів, 2019. №. 2 (97). С. 3–4.

149. Гончаренко Л. Стан розвитку агропромислового комплексу Львівщини в I півріччя 2019 року. *Вісник агрофорум*. Львів, 2019. №. 12 (107). С. 19–22.

150. Курси валют. Графік флуктацій середнього курсу долара США до гривні за період 2012-2019 рр. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://finance.i.ua/>

151. Крайник О., Біль М. Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект. *Науковий вісник «Демократичне самоврядування»*. Львів, 2009. Вип. 4. С. 38-46.

152. Буртняк І.В., Благун І.С., Малицька Г.П. Прогнозування економічних і соціальних процесів: навч. посіб. Івано-Франківськ: ПНУ, 2011. 84 с.

153. Кічор В. П., Фещур Р. В., Якимів А. І., Скворцов Д. І., Висоцький А. Л. Методи і моделі економічного прогнозування: навч. посіб. /за ред. В.П. Кічора. Львів: Растр-7, 2019. 272 с.

154. Spreewenbergh P., Kroneman M. John Paget Reassessing the Global Mortality Burden of the 1918 Influenza Pandemic. *American Journal of Epidemiology*. Volume 187, Issue 12, December 2018. P. 2561–2567. <https://doi.org/10.1093/aje/kwy191>

155. WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://covid19.who.int/>

156. Міністерство охорони здоров'я України: Оперативна інформація про поширення та профілактику COVID-19. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennja-koronavirusnoi-infekcii-2019-cov19>

157. Міністерство закордонних справ України: 10 фактів про збройну агресію Росії проти України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/10-faktiv-pro-zbrojnu-agresiyu-rosiyi-proti-ukrayini>

158. Міністерство закордонних справ України: Заява МЗС України з нагоди 46-ї річниці резолюції Генеральної Асамблеї ООН "Визначення агресії". Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-z-nagodi-46-yi-richnici-rezolyuciyi-generalnoyi-asambleyi-oon-viznachennya-agresiyi>

159. Центр Разумкова: Соціально-політична ситуація в Україні (липень 2020р.). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/sotsialnopolitychna->

sytuatsiia-v-ukraini-lypen-2020r

160. The UNWTO Tourism Data Dashboard: International Tourism and COVID-19. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>

161. The World Bank: Subdued Global Economic Recovery. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

162. Державна служба статистики України: Індекс інфляції та реальної зарплати в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

163. IMF Blog: A Proposal to End the COVID-19 Pandemic. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://blogs.imf.org/2021/05/21/a-proposal-to-end-the-covid-19-pandemic/>

164. IMF. Staff Discussion Notes No. 2021/004: A Proposal to End the COVID-19 Pandemic (May 19, 2021). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2021/05/19/A-Proposal-to-End-the-COVID-19-Pandemic-460263>

165. Все про вакцинацію від COVID-19 в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://vaccination.covid19.gov.ua/>

166. Непочатенко В. О. Covid-19 і туризм: аналіз ситуації та економічні шляхи виходу з кризи. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8079> (дата звернення: 29.05.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.7.52

167. Портер М. Е. Конкуренция. пер. с англ. М.: Издательский дом «Вільямс», 2005. 608 с.

168. Чорненька П. В. Організація туристичної індустрії: навч. посіб. Київ: Атіка, 2009. 392 с.

169. Roman M., Roman, M., Prus P. Innovations in Agritourism: Evidence from a Region in Poland. *Sustainability*. 2020. №12. 4858.

170. Орлик О. А. Кластери як інноваційна форма розвитку

агропромислового комплексу. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Одеса, 2012. Вип. 1 (44). С. 258–265.

171. Кудак К. М. Інноваційні напрями розвитку аграрного сектора економіки регіону на засадах кластеризації. *Регіональна економіка*. Львів, 2014. №4 (74). С. 172-179.

172. Носенко Ю. М., Нечипоренко О. М., Сінельник Л. М. Інноваційні агрокластери як форма інтеграції науково-освітньої діяльності та бізнесу. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 77–86. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005077>

173. Дайджест Аналітичного Центру Industry4Ukraine: Проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-nacziionalnoyi-programy-klasternogo-rozvytku-do-2027/>

174. Сидоров Я. Державна політика розвитку кластерів як складова частина формування інноваційної моделі сільського господарства: аграрно-правовий погляд. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2017 (2). С. 115–120.

175. Malska M., Dubis L., Zinko Y. Cluster and Cluster Initiatives of Rural Tourism in Ukraine. *Biuletyn KPZK PAN. Zeszyt*, 2018. No 269. S. 59-74.

176. Інформаційно-аналітичний портал АПК України: Розвиток агрокластерів в Україні – ефективний інструмент для спільних проєктів з іноземними партнерами. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/rozvitok-agroklasteriv-v-ukraini-efektivniy-instrument-dlya-spilnikh-proektiv-z-inozemnimi-partnerami>

177. Мальська М., Зінько Ю. Типи і моделі кластерів сільського туризму в Україні. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Туризм. Київ, 2018. Вип. 2. С. 8–24.

178. Агротуристичний кластер ГорбоГори. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.horbohory.com.ua/?page_id=1439

179. YouControl – сервіс перевірки контрагентів. СОК "ГОРБОГОРИ". Електронний ресурс. Режим доступу: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/41732433/

180. Департамент агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації. Проєкт «Розвиток сільського підприємництва та інфраструктури агротуристичного кластера «ГорбоГори» набирає обертів. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://loda.gov.ua/news?id=54219>

181. Департамент агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації. Віталій Загайний перевіряв хід будівництва інфраструктурних об'єктів проєкту «ГорбоГори». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://loda.gov.ua/news?id=57850>

182. Громадська організація «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні». «Бойківські газди» запрошують на відпочинок. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.greentour.com.ua/news/boukivski_gazdy_zaprosuyut_na_vidpochynok

183. Децентралізація. Головний інформаційний портал реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади: На Львівщині з'явився новий туристичний кластер «Львівське Опілля». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12162>

184. Всеукраїнський громадський бюджет у Львівській області. Туризм без (за)кордонів: створення інфраструктури туристичного кластера «Львівське Опілля». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://vgblv.pb.org.ua/projects/17>

185. Управління туризму та курортів Львівської обласної державної адміністрації: Для Львівського Опілля розробили дорожню карту розвитку туризму. Електронний ресурс. Режим доступу: https://loda.gov.ua/news?news_departments=10&id=59276

186. Roman M., Zawadka J. Klaster okopski jako forma innowacyjnych działo w agroturystyce. *Gospodarka polska po 20 latach transformacji: osiągnięcia, problemy i wyzwania*. Pangsy-Kania S., Szczodrowski G.(red.). Warszawa, 2009. S. 379–394.

187. Marin, D. Study on the economic impact of tourism and of agrotourism on local communities. *Res. J. Agric.Sci.* 2015, 47, P.160–163.

188. Roman M., Roman M., Niedziółka A. Spatial Diversity of Tourism in the Countries of the European Union. *Sustainability*, 2020, № 12, 2713.

189. Боярська М. О. Аналіз стратегії розвитку підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаїв, 2015. Вип. 5. С. 306–310.
190. Агротуристичний кластер ГорбоГори: Звіт про хід виконання проєкту секторальної підтримки «ГорбоГори» за 2019 рік. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.horbohory.com.ua/?p=2092>
191. Міністерством культури та інформаційної політики. МКІП та ДАРТ презентували результати дослідження туристичних настроїв українців. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/news/5521.html>
192. Ніколаєв К. Д., Ісаєнко В. М. Стан та перспективи організації сільського туризму в контексті сталого розвитку територій. *Агроекологічний журнал, спецвипуск*. Київ, 2011. С. 171 – 174.
193. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.
194. Антошкіна Л. І., Стеченко Д. М. Методологія економічних досліджень: підручник. Київ: Знання, 2015. 312 с.
195. Печенюк А. П., Іванишин В. В. Особливості статистичних досліджень сільського зеленого туризму. *Економіка та суспільство*. Одеса, 2017. №12. С. 730–735.
196. Мальська М. П., Рутинський М. Й., Білоус С. В., Мандюк Н. Л. Економіка туризму: теорія та практика: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 554 с.
197. Rogers S. Innovation in food service technology and its strategic role. *International Journal of Hospitality Management*. 2007. №26. P. 899–912.
198. Sundbo J., Orfila-Sintes F., Sørensen F. The innovative behaviour of tourism firms: Comparative studies of Denmark and Spain. *Research Policy*. 2007. № 36 (1). P. 88–106.
199. Garau C. Perspectives on Cultural and Sustainable Rural Tourism in a Smart Region: The Case Study of Marmilla in Sardinia (Italy). *Sustainability*. 2015. №7. P. 6412–6434.
200. Łebek E., Brambert P. Innowacyjno´sć w gospodarstwach agroturystycznych.

Acta Univ. Lodz. Folia Geogr. Socio Oecon. 2018. № 32. S. 125–138.

201. Chiodo E., Fantini A., Dickes L., Arogundade, T. Lamie R., Assing L., Stewart C., Salvatore R. Agritourism in Mountainous Regions – Insights from an International Perspective. *Sustainability*. 2019. №11. 3715.

202. Sala S. Wpływ procesów globalizacji na innowacje w agroturystyce. *In Innowacyjno's'c w Turystyce Wiejskiej a Nowe Mo'zliwo'sci Zatrudnienia na Obszarach Wiejskich (Innovation in Rural Tourism and New Employment Opportunities in Rural Areas)*. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi/Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA:Warszawa, Poland, 2015. pp. 38–39.

203. Hjalager A.-M. A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*. 2010. № 31. P. 1–12.

204. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. Присяжнюк: Створення кооперативів зупинить зникнення сіл з карти України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/prisyazhnyuk-stvorennuya-kooperativiv-zupinit-zniknennuya-sil-z-karti-ukraini>

205. Портал Datatowel. Демографія, економіка, електоральна географія. Урбанізація: частка міського населення України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://datatowel.in.ua/pop-distribution/urban>

206. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 року №742-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №29. ст. 232. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>

207. Про сільський та сільський зелений туризм: Постанова Верховної Ради України про прийняття за основу проекту Закону України від 23 жовтня 2003 року №4299. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2179-IV#Text>

208. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року №324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №31. ст. 241. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>

209. Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму: Проект Закону України від 02 липня 2015 року № 2232а. Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55828

210. Про сільський та сільський зелений туризм: Проект Закону України України від 05 березня 2021 року №5206. Електронний ресурс. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71321

211. Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність: Проект Закону України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9>

212. Портал «Зелений туризм». Садиби в регіонах України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php?a=searchres&id=>

213. Не тільки море і гори. 6 садиб для зеленого туризму в Донецькій і Луганській областях: Svoi.City – онлайн-журнал. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://svoi.city/articles/91844/ne-tilki-more-i-gori-7-misc-na-donbasi-dlya-zelenogo-turizmu->

214. Агрооселі Тернопільщини. «Погляд»- Інтернет-видання. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://poglyad.te.ua/podii/novyny/ahrooseli-ternopilschynu-foto.html>

215. Херсонська обласна державна адміністрація: Сільський зелений туризм. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://khoda.gov.ua/silskij-zelenij-turizm>

216. На Полтавщині діє близько 100 агроосель, які займаються сільським зеленим туризмом. Новини Полтавщини - обласне комунальне інформаційне агенство. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://cutt.ly/6QkFFWF>

217. Запорізька обласна державна адміністрація: Запорізькі зелені садиби опановують міжнародні інструменти ведення бізнесу. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.zoda.gov.ua/news/47125/zaporizki-zeleni-sadibi--opanovujut-mizhnarodni-instrumenti-vedennya-biznesu.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

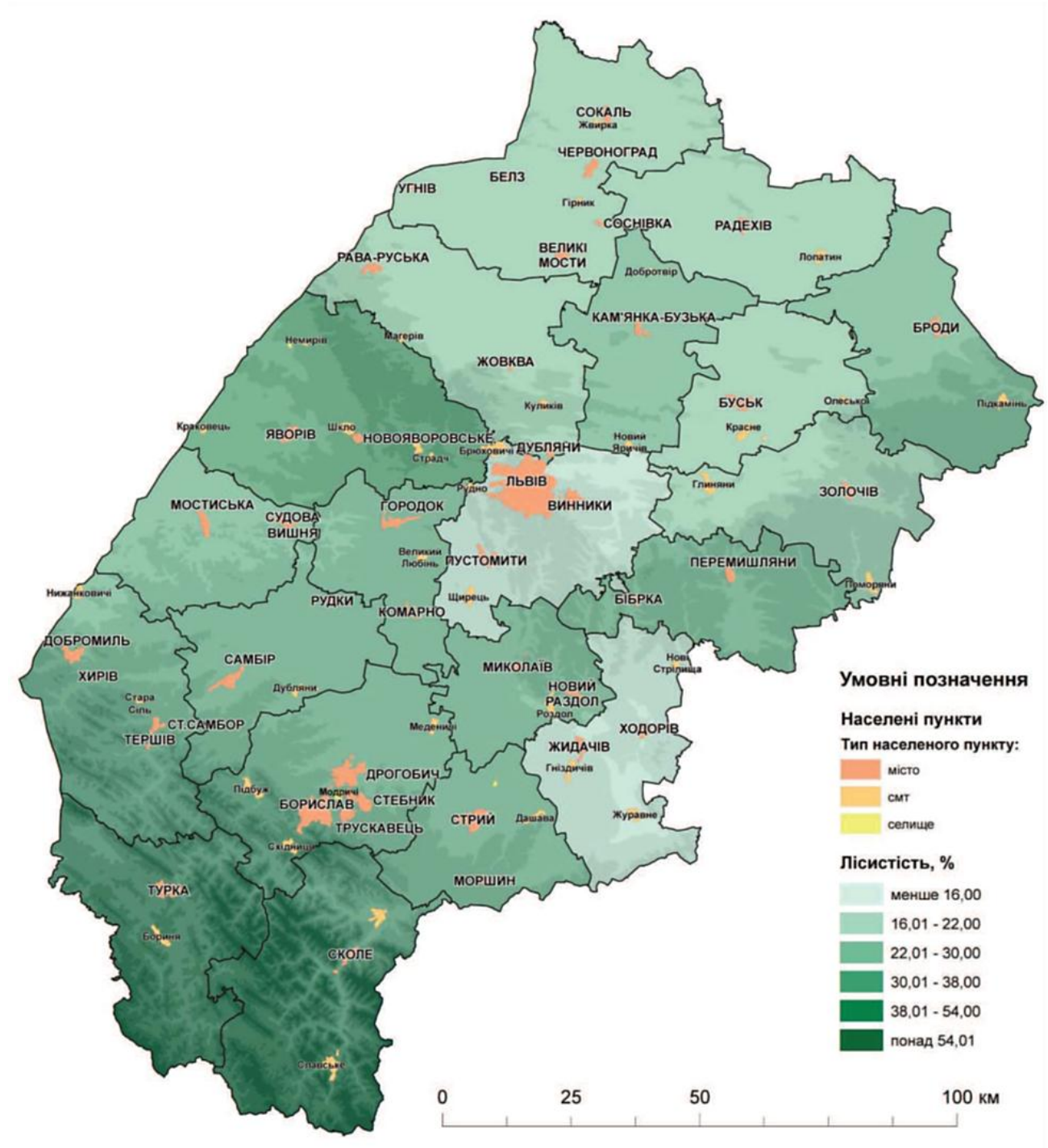
Таблиця А.1

**Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Львівської області
за адміністративними районами**

Райони	Потенціал ресурсів, %					
	мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природних рекреаційних
По області загалом	22,5	22,7	29,2	11,1	0,2	14,3
<i>На гірській частині, усього</i>	<i>19,7</i>	<i>28,5</i>	<i>21,6</i>	<i>13,2</i>	<i>0,1</i>	<i>16,9</i>
Дрогобицький	34,7	23,0	11,4	13,9	0,1	16,9
Жидачівський	18,5	33,5	29,5	7,6	0,1	10,8
Миколаївський	23,9	21,9	28,2	12,6	0,1	13,3
Мостиський	20,6	3,3	58,	6,1	0,2	12,0
Самбірський	16,1	24,1	41,4	9,8	0,1	8,5
Сколівський	15,5	45,7	5,4	25,3	-	8,1
Старосамбірський	2,3	41,2	28,3	11,9	0,1	16,2
Стрийський	19,8	27,2	16,7	16,	0,1	20,6
Турківський	1,6	53,3	13,2	19,2	0,1	12,6
<i>На рівнинній частині, усього</i>	<i>25,8</i>	<i>16,0</i>	<i>38,0</i>	<i>8,7</i>	<i>0,3</i>	<i>11,2</i>
Бродівський	0,2	28,3	58,1	6,9	0,2	6,3
Буський	0,2	19,6	56,6	4,4	-	19,2
Городоцький	12,5	25,4	38,5	1,5	0,5	21,6
Золочівський	1,0	21,7	53,5	13,4	0,1	10,3
Кам'янка-Бузький	3,0	19,	52,0	9,5	0,4	15,8
Жовківський	3,8	18,6	52,6	11,6	0,6	8,6
Перемишлянський	2,8	19,1	44,3	13,9	0,6	19,3
Пустомитівський	17,8	18,6	48,8	3,9	0,6	10,3
Радехівський	1,1	17,2	54,9	20,6	0,7	5,5
Сокальський	48,9	7,6	32,3	6,3	0,4	4,5
Яворівський	44,6	12,6	16,7	14,2	0,1	11,8

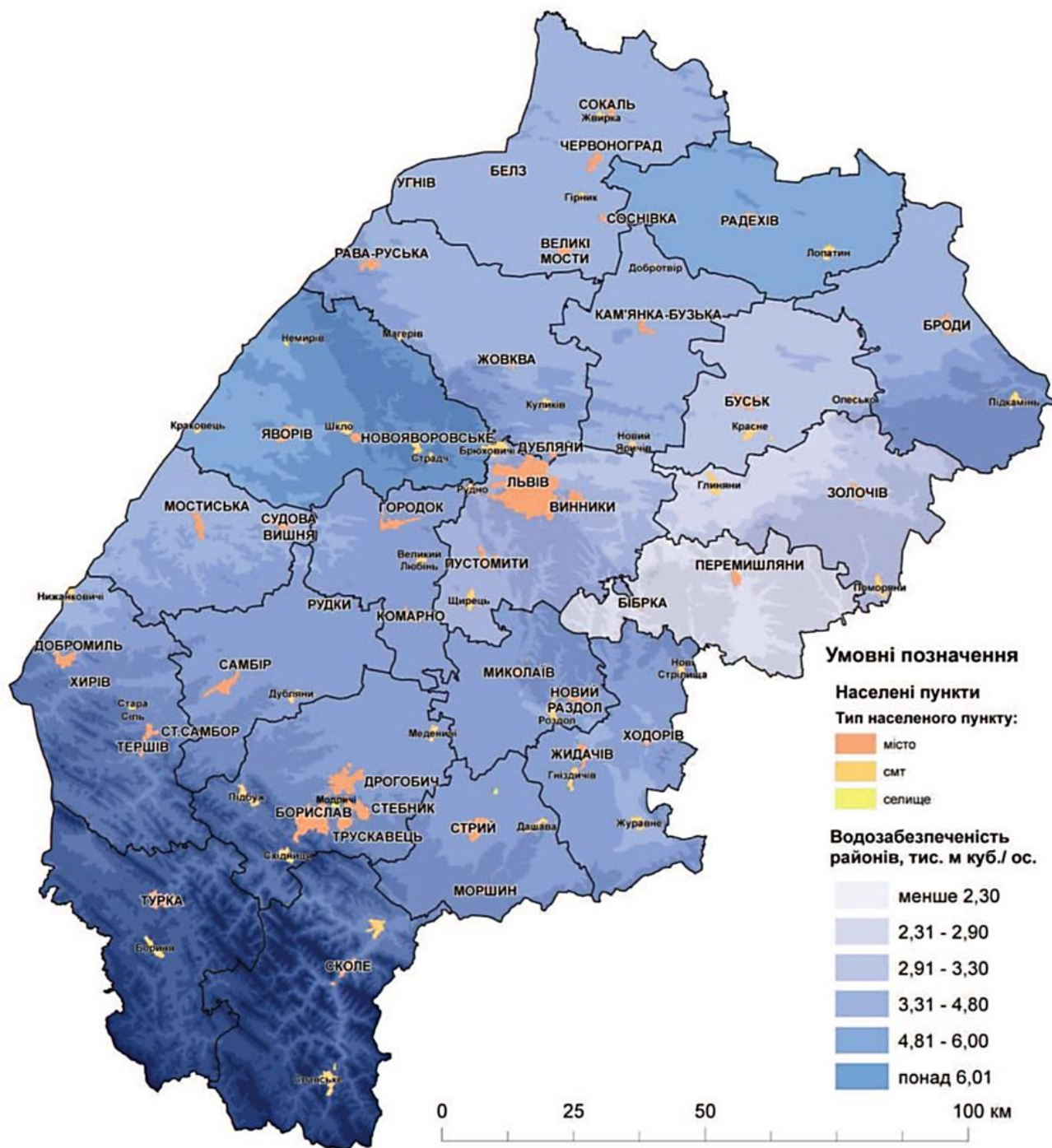
Джерело: складене авторкою на основі [108]

Додаток Б

Лісистість території Львівської області
за адміністративними районами [118]

Додаток В

Водозабезпеченість території Львівської області
за адміністративними районами [125]

Продовження дод. В

Таблиця В. 1

Водозабезпеченість території Львівської області

№ п/п	Назва територіальної одиниці	Ліміт забору, млн. м ³	Фактично використано, млн. м ³	Перевищення (+), економія (-), млн. м ³
1	Львівська облсть	303,4	122,6	-180,8
2	Бродівський район	2 448	1 606	-842
3	Буський район	3 468	1 445	-2 023
4	Городоцький район	12,77	6 029	-6 741
5	Дрогобицький район	400	1 596	+1,196
6	Жидачівський район	9,67	5 081	-4 589
7	Золочівський район	3 056	1 906	-1 150
8	Кам'янка-Бузький район	6 617	4 883	-1 734
9	Мостиський район	691	1 411	+0,72
10	Жовківський район	6 358	4 102	-2 256
11	Миколаївський район	1 352	4 029	+2,677
12	Перемишлянський район	1 347	1 001	-346
13	Пустомитівський район	3 822	3 602	-0,22
14	Радехівський район	4 179	2 938	-1 241
15	Самбірський район	1 420	1 689	+0,269
16	Сколівський район	803	1 480	+0,677
17	Сокальський район	5 510	3 463	-2 047
18	Старосамбірський район	1 669	2 070	+0,401
19	Стрийський район	2 651	2 202	-449
20	Турківський район	43	1 162	+1,119
21	Яворівський район	17,03	7 154	-9 876
22	м. Львів	162,5	47,91	-144,59
23	м. Борислав	46	1 227	+1,181
24	м Дрогобич	24,21	3 810	-20,4
25	м. Моршин	2 953	946	-2 007
26	м. Новий Розділ	4 890	1 506	-3 384
27	м. Самбір	1 249	910	+0,339
28	м. Стрий	8 116	1 861	-6 255
29	м. Трускавець	2 856	1 986	-870
30	м. Червоноград	11,28	3 605	-7 675

Примітка: водозабезпеченість в області складає в рік 50% забезпеченості - 5,35 млрд.м³, у рік 95% забезпеченості - 3,0 млрд.м³, і в середній по водності рік становить 1,82 тис.м³/чол.

Додаток Г

Таблиця Г. 1

Головні туристичні маршрути Львівської області

№ п/п	Назва маршруту	Географія маршрунту	Довжина маршруту	Особливості маршруту
1	Золоте кільце Бойківщини	Турка – Розлуч – Самбір-Кульчиці – Нагуєвичі – Східниця – Урич – Сколе – Тухля – Нижні Ворота (Закарпаття) – Воловець (Закарпаття) – Міжгір'я (Закарпаття) – оз. Синевір (Закарпаття) – Болехів (Івано-Франківщина) – Моршин – Стрий – Дрогобич – Трускавець – Східниця – Турка	534 км	Автомобільний туристичний маршрут
2	Руський путь – прадавній шлях через Карпати	Самбір – Стрілки – Лімна – Вовче – витік р. Дністер – Розлуч – Турка – Бориня – Комарники – Либохора – перевал "Руський путь" – долина р. Латориця (Закарпаття)	80 км	Туристичний маршрут проходить через один із найдавніших і найнебезпечніших торгових шляхів – "Руський путь", відомий ще з доби неоліту
3	Ужоцький перевал – "ворота" у Закарпатську область	Розлуч – Турка – Сянки (потягом) – Верховинський Вододільний хребет (до г. Пікуй) – Гусне	75 км	Туристичний маршрут через Ужоцький перевал – центр історичних подій Першої світової війни 1914–1918 рр.
4	Фортеця Тустань – цікава природна атракція IX–XVI ст.	Розлуч – Явора – Свидник – Ясінка – Кіндратів – Головське – Східниця – Урич	60 км	Піший, автомобільний, річковий туристичний маршрут до легендарних Урицьких скель, де в X–XIII ст. функціонувала середньовічна наскельна фортеця – град Тустань
5	Маківка – гора невмирущої слави Українських січових стрільців	Розлуч – Турка – Ільник – Багнувате – хребет Високий Верх – Козева – Половецьке – г. Маківка	50-55 км	Туристичний маршрут пролягає мальовничими місцями Турківщини та Сколівщини до гори невмирущої слави Українських січових стрільців – Маківки

Джерело: складене авторкою на основі [132]

Додаток Д
**Темпи приросту туристичних потоків у
 Львівську область, осіб**

Таблиця Д. 1

Рік	Ланцюговий темп зростання зальної кількості туристів	Базисний темп зростання зальної кількості туристів	Ланцюговий темп зростання кількості в'їзних туристів	Базисний темп зростання кількості в'їзних туристів	Ланцюговий темп зростання кількості виїзних туристів	Базисний темп зростання кількості виїзних туристів
2009	0,765594	0,925394	0,661784	0,391683	0,76824	2,068168
2010	1,40012	1,295663	1,063185	0,416432	1,733401	3,584965
2011	0,834805	1,081625	1,309379	0,545267	0,789525	2,83042
2012	0,965014	1,043784	1,469162	0,801086	0,788441	2,231618
2013	1,520163	1,586722	0,849157	0,680247	2,064641	4,607489
2014	0,488691	0,775416	0,124675	0,08481	0,467308	2,153116
2015	1,220823	0,946646	1,517122	0,128667	0,989669	2,130872
2016	1,616642	1,530389	2,737978	0,352288	1,230922	2,622938
2017	1,030854	0,357412	0,750265	0,334687	1,161097	1,488314
2018	1,258715	0,886717	1,124719	0,398922	1,430646	2,040425
2019	1,224885	1,219723	1,485446	0,591868	1,318337	2,692089

Джерело: розраховане авторкою за даними головного управління статистики у Львівській області [126].

Додаток Е

Лист від Жовківської РДА

УКРАЇНА

**ЖОВКІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

80300, м.Жовква, Львівської області, вул.Львівська,40, тел.(252)21-432 E-mail:zhovkva.rda@gmail.com

17.01.2020 № 02-36/66

Дидів Ірині Богданівні
асистенту кафедри туризму
Львівського національного
аграрного університету

На Ваш лист-звернення Жовківська райдержадміністрація надає інформацію щодо розвитку агротуризму у Жовківському районі згідно з інформацією відділу культури, молоді та спорту.

Голова райдержадміністрації

Роман Черніховський

О.Калиновська

Продовження дод. Е

У К Р А І Н А
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
 Львівська область
ЖОВКІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ВІДДІЛ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
 80300, м. Жовква, вул. Львівська, 37, ЄДРПОУ 02229250, тел.8 (03252) 21 044

Жовківська районна
державна адміністрація

На запит Дидів Ірини Богданівни відділ культури, молоді та спорту повідомляє наступне:

1. У Жовківському районі з 2013 року по теперішній час діє лише одна офіційно зареєстрована агросадиба «У пані Іванни» в м. Жовква.
2. Кількість туристів, які відвідали Жовківський район:
 - 2013 р. – 31700 (українці 52,4%, іноземці 47,6 %)
 - 2014 р. – 15000 (українці 86%, іноземці 14 %)
 - 2015 р. – 18000 (українці 75%, іноземці 25 %)
 - 2016 р. – 27000 (українці 60%, іноземці 40 %)
 - 2017 р. – 30200 (українці 58%, іноземці 42 %)
 - 2018 р. – 40600 (українці 55,8%, іноземці 44,2 %)
3. Послугами агротуризму скористалися:
 - 2013 р. – 346 чол.
 - 2014 р. – 154 чол.
 - 2015р. – 242 чол.
 - 2016 р. – 293 чол.
 - 2017 р. – 298 чол.
 - 2018 р. – 366 чол.
4. Відділом культури і туризму не розроблялася Програма розвитку рекреації і туризму у Жовківському районі.
5. У Жовківському районі не зареєстровано туристичних кластерів.

Начальник

відділу культури молоді та спорту

Жовківської райдержадміністрації

О. Л. Калиновська

Додаток Ж

Анкетне опитування власників агросадиб

Затверджено на засіданні кафедри туризму
Львівського національного аграрного університету
(протокол № 4 від 16 грудня 2018р.)

Анкета**Шановні власники агросадиб!**

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, яке проводиться з метою розвитку агротуризму та можливості об'єднання садиб в агротуристичні кластери. Результати опитування також будуть використані для обґрунтування рекомендацій власникам агросадиб для ефективнішого використання туристично-рекреаційних ресурсів району, залучення більшої кількості туристів, нових інвестицій та покращення інфраструктури сільських територій.

Просимо Вас дати відповіді на запитання! Щиро дякуємо!

1. Назва Вашої агросадиви

2. Адреса Вашої агросадиви
район _____
місто, село, смт. _____
моб.тел./e-mail _____ / _____
3. Що стало мотивом заснування Вашої агросадиви?
 джерело доходу;
 засіб розширення кола спілкування;
 ваш варіант _____
4. Скільки часу діє Ваша агросадива?
 до 5 років;
 6-10 років;
 11-15 років;
 більше 15 років.
5. Чи маєте Ви освіту в обраній галузі професійної діяльності?
 так;
 ні.
6. Ваш вік?
_____ років.
7. Чи ведете Ви особисте селянське господарство?
 так;
 ні.
8. Яка площа Вашої присадибної ділянки?
 до 0,2 га.
 до 0,5 га.
 до 1 га.
 більше 1 га.
9. Чи ведете Ви співпрацю з органами місцевої влади?
 так;
 ні.
10. Чи ведете Ви співпрацю з іншими агросадивами та туристичними об'єктами?
 так;
 ні.

Продовження дод. Ж

11. Чи є конкуренція зі сторони інших агросадіб у Вашій місцевості?
 так;
 ні.
12. Які найпривабливіші місця для відпочинку є поблизу Вашої агросадіби (природні, історико-культурні, курортні та ін.)?

13. Які види реклами агротуристичних послуг є найбільш ефективними?
 Інтернет;
 каталоги;
 буклети;
 тур фірми;
 особисті контакти;
 ваш варіант _____
14. Які промоції та інформаційні ресурси Ви застосовуєте для популяризації власної агросадіби?

15. Яка середня вартість послуг у Вашій агросадібі за добу на 1 особу, грн?
Послуги	Зима	Весна	Літо	Осінь
Проживання				
Харчування				
16. Які додаткові товари та послуги пропонує Ваша агросадіба? (додаток до анкети*)
17. Яку частину від загального доходу Ви отримуєте від сфери надання туристичних послуг (вказати у %)? _____ %
18. Скільки осіб працює у Вашій агросадібі?
 _____ члени сім'ї;
 _____ наймані працівники.
19. Чи залучаєте Ви інших мешканців села в агротуристичну діяльність?
 так;
 ні.
20. Чи є у Вашій місцевості подібні агросадіби? Якщо так, то скільки?
 так _____;
 ні.
21. Які приміщення Ви використовуєте для розміщення туристів?
 окремі будинки (котеджі);
 окремі кімнати власного помешкання;
 окремі блоки (кімната з санвузлом);
 ваш варіант _____.
22. Скільки ліжко-місць є у Вашій агросадібі для обслуговування туристів? _____
23. Яка середня тривалість відпочинку Ваших клієнтів?
 1-2 дні (вихідні щотижневі);
 3-5;
 6-8;
 більше 8 днів.

Продовження дод. Ж

24. Який вік Ваших відвідувачів переважає?
- діти до 16 років;
 - 17-30;
 - 31-45;
 - 46-60;
 - більше 60 років;
25. Який відсоток вітчизняних та іноземних туристів відвідують Вашу агросадибу?
- Вітчизняні - _____%;
 - Іноземні - _____%.
26. В яку пору року є найбільш популярним відпочинок у Вашій агросадибі?
- зима _____%;
 - весна _____%;
 - літо _____%;
 - осінь _____%.
27. В які періоди свят є найбільший наплив туристів?
-
28. Скільки туристів Ви приймаєте за рік?
_____ осіб
29. Чи збільшується їх кількість в порівнянні з минулими роками?
- так, на _____ осіб;
 - ні, на _____ осіб.
30. Чи плануєте Ви пройти добровільну категоризацію своєї агросадиби у громадській організації Спілки сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба»?
- так;
 - ні.
31. Яку організаційну форму діяльності має Ваша агросадиба?
- фізична особа-підприємець (ФОП);
 - особисте селянське господарство;
 - ваш варіант _____
32. Чи маєте Ви бажання об'єднатися в туристичний кластер для більш ефективної діяльності Вашої агросадиби?
- так;
 - ні.
33. Які фактори на Вашу думку найбільше стримують розвиток агротуризму на селі?
- економічні; правові; соціальні; культурні; демографічні;
 - інфраструктурні; ваш варіант _____.
34. Чи плануєте Ви розширювати агротуристичну діяльність?
- так;
 - ні.
35. Що на Вашу думку потрібно зробити для успішного розвитку агротуризму?
36. Які із запропонованих видів інновацій Ви використовуєте у своїй діяльності? Вкажіть за десятибальною оцінкою (0-10): маркетингові__ ; продуктові__ ; організаційні__ ; соціальні__ ; технологічні__ ; екологічні__ ; інформаційні__ .

Продовження дод. Ж

Таблиця Ж. 1

Додаток до анкети
Перелік додаткових товарів та послуг

Послуги	Наявність
Приготування домашніх страв під замовлення	
Кінні прогулянки	
Велопогулянки	
Купання у річці та озері	
Катання на човнах та гідрокутерах	
Катання на мото- та квадроциклах	
Катання на санках, лижах та снігоходах	
Рибалка	
Фотополювання	
Піші походи у гори та ліс	
Відвідування лікувальних джерел	
Екскурсії до місцевих історико-культурних пам'яток	
Збирання ягід, грибів, лікарських трав	
Транспортні послуги автомобілем	
Мангал та дрова	
Бесідка та альтанка	
Наявність домашніх тварин	
Прання одягу	
Прасування	
Послуги перукаря	
Баня та сауна	
Басейн	
Апітерапія (сон на вулику)	
Масаж	
Гончарство	
Ковальство	
Ткацтво	
Писанкарство	
Лозоплетіння	
Різьблення	
Бондарство	
Ярмарки та атракції	
Сувенірні та продуктові крамнички	
Домашні продукти	
Молочні продукти	
М'ясні продукти	
Хлібобулочні вироби	
Овочі та фрукти	
Вина, наливки та настоянки	
Яйця	
Риба	
Продукти бджільництва	
Гриби, ягоди, лікарські трави	

Додаток К

Таблиця К. 1

**Кількість агросадиб в Україні за областями та їх відсоток
від загальної частки у 2019 році**

№ п/п	Область	Кількість агросадиб, одиниць	Від загальної кількості в Україні, %
1	Автономна Республіка Крим	Дані відсутні	–
2	Вінницька область	73	1,15
3	Волинська область	375	5,92
4	Дніпропетровська область	45	0,71
5	Донецька область	4	0,06
6	Житомирська область	38	0,60
7	Закарпатська область	493	7,78
8	Запорізька область	56	0,88
9	Івано-Франківська область	2179	34,40
10	Київська область	59	0,93
11	Кіровоградська область	138	2,18
12	Луганська область	5	0,08
13	Львівська область	1157	18,26
14	Миколаївська область	124	1,96
15	Одеська область	372	5,87
16	Полтавська область	154	2,43
17	Рівненська область	130	2,05
18	Сумська область	23	0,36
19	Тернопільська область	63	0,99
20	Харківська область	49	0,77
21	Херсонська область	287	4,53
22	Хмельницька область	163	2,57
23	Черкаська область	42	0,66
24	Чернівецька область	274	4,33
25	Чернігівська область	32	0,51
Разом		6335	

Джерело: складене авторкою на основі власних досліджень та [89, 91, 129, 212–217]

Додаток Л

Графік флуктацій середнього курсу долара США до гривні за період 2012-2019 рр.

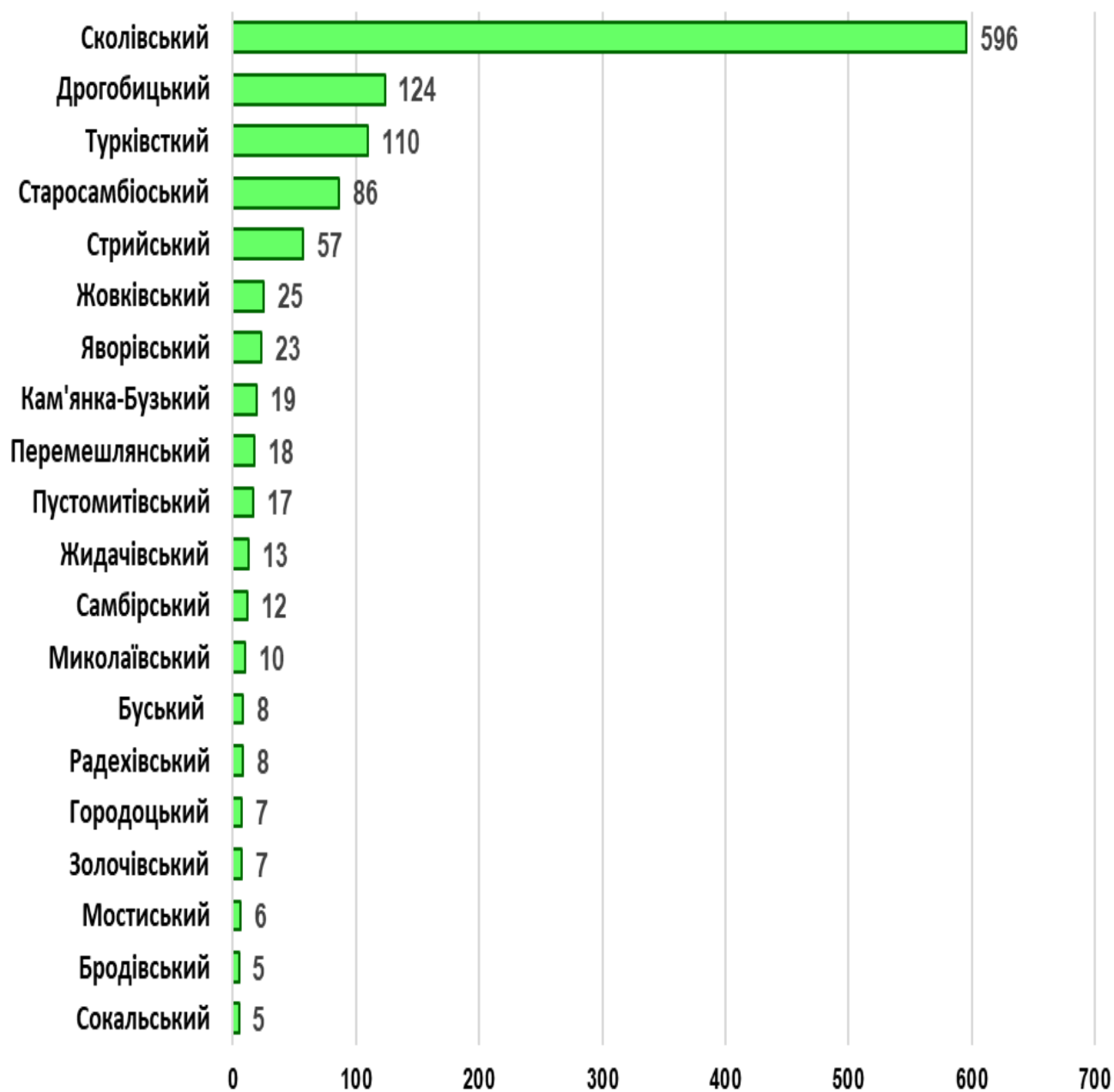
а) курс валют станом на 16 вересня 2013 р.

б) курс валют станом на 23 лютого 2015 р.

Джерело: сформоване авторкою на основі [150]

Додаток М

**Рейтингові позиції кількості агросадиб за адміністративними районами
Львівської області у 2019 році**

Джерело: сформоване авторкою на основі власних досліджень та [89, 91, 121, 129, 212]

Додаток Н

Таблиця Н. 1

Анотація проекту «ГорбоГори»

Назва проекту	Розвиток сільського підприємництва та інфраструктури агротуристичного кластера «ГорбоГори»		
Ініціатор	Львівська обласна державна адміністрація *		
Замовник	Обласний фонд підтримки індивідуального житлового будівництва на селі		
Тематичний напрямок проекту	2. Сільський розвиток 2.1. Диверсифікація підприємницької діяльності у сільській місцевості		
Номер і назва завдання ДСРР якому відповідає проект	Ціль 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів Ціль 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток Ціль 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку		
Географія проекту	Семенівська, Поршнянська та Раковецька сільські ради Пустомитівський район Львівської області		
Тривалість проекту	24 місяці		
Загальний бюджет проекту	27 595 484 грн.		
Очікуваний обсяг фінансування проекту	Разом	1 рік	2 рік
із державного бюджету	24 835 тис. грн	18 369 тис. грн.	6 466 тис. грн
з інших джерел	2 760 тис. грн.	1 700 тис. грн.	1 060 тис. грн.
Мета проекту	Забезпечення сталого розвитку території Семенівської, Поршнянської та Раківської сільських рад Пустомитівського району Львівської області через розбудову інфраструктури та маркетинг альтернативних видів сільського підприємництва та бізнесу в межах агротуристичного кластера.		
Цільові групи проекту та кінцеві бенефіціари проекту	<ol style="list-style-type: none"> Місцева громада 3-х селищних рад (3616 осіб), працездатна частина якої працює переважно у Львові, потребує створення нових робочих місць за місцем проживання, підвищення доходів і збереження екологічного середовища. Місцеві виробники сільськогосподарської продукції, зокрема, молочної, м'ясної, плодово-ягідної, овочевої, рибної потребують нових ринків збуту, популяризації своїх товарів. Зокрема: ФГ «Радвань-Нова», ФГ «Агротем», ФГ «Мандзюк і К», ФГ «Малинівка», ФГ «Кмітливисть», ТЗОВ «Водограй». Власники закладів розміщення, харчування та садиб сільського туризму. Релігійна громада, до якої відноситься майже все населення регіону. Жителі та гості м. Львів (не менш, ніж 100 000 осіб), які потребують недорогої короткотривалої рекреації неподалік від місця свого постійного проживання. Автомобільні туристи, що подорожують трасою Київ-Чоп. Органи обласної, районної та місцевої влади, відповідальні за розвиток сільських територій. Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького та Інститут сільського господарства Карпатського регіону. Учасники АТО Пустомитівського району. 		

Очікувані результати проекту	<p>Результат 1.1. Створена система логістики сільськогосподарської та ремісницької продукції, виробленої учасниками кластера</p> <p>Результат 1.2. Відкрита у спеціально побудованому приміщенні фермерська кав'ярня, крамниця продукції місцевих фермерів та туристично-інформаційний центр кластера.</p> <p>Результат 1.3. Створений та оптимізований інтернет-магазин фермерської продукції при інтернет-порталі кластера «ГорбоГори».</p> <p>Результат 2.1. Розчищені земельні ділянки, що не використовувалися внаслідок заліснення.</p> <p>Результат 2.2. Підготовлені ділянки під прокладання лижної траси</p> <p>Результат 2.3. Упорядковані ґрунтові дороги</p> <p>Результат 3.1: Прокладені та промарковані територією сільських рад 2 велосипедні, 1 кінний, 2 пішохідні маршрути активного туризму та лижна траса.</p> <p>Результат 3.2: Підведені інженерні комунікації до 2-х земельних ділянок, відведених під туристичні кемпінги.</p> <p>Результат 3.3: Функціонуючий туристичний інформаційний центр (ТІЦ) кластера «ГорбоГори»</p> <p>Результат 3.4: Встановлені рекламні щити, інформаційні стенди та дорожні знаки для туристів.</p> <p>Результат 3.5: Відкриття школи майстрів «Липова долина» у спеціально побудованому приміщенні, пристосованому для розміщення агротуристів.</p> <p>Результат 3.6: Організація та проведення 2-х подієвих заходів (по одному щорічно), спрямованих на залучення відвідувачів кластера.</p> <p>Результат 3.7: Розроблений і прийнятий у встановленому порядку бренд і брендбук агротуристичного кластера «ГорбоГори»</p> <p>Результат 3.8: Налагоджені зв'язки з громадськістю з метою популяризації агротуристичного кластера «ГорбоГори» на цільових ринках</p> <p>Результат 4.1: Активізація підприємницьких ініціатив у альтернативних сферах економічної діяльності (вирощування органічної продукції, виробництво продуктів харчування, надання послуг розміщення і харчування, виготовлення ремісницької продукції, надання послуг прокату велосипедів, лижного спорядження, коней; надання побутових послуг) жителів сіл, що відносяться до кластеру</p> <p>Результат 4.2: Підвищення освітнього рівня людських ресурсів, що можуть бути задіяні до обслуговування відвідувачів кластера.</p> <p>Результат 5.1: Розроблена та прийнята стратегія та програма розвитку кластеру до 2022 року</p>
Основні дії проекту	<p>Реалізація проекту дозволить підтримати та стимулювати розвиток альтернативних форм сільського підприємництва через створення умов, що потребують додаткового фінансування, недоступного окремим дрібним підприємцям:</p> <ol style="list-style-type: none"> створення інфраструктури збуту продукції місцевих виробників, що вироблятиметься під брендом «ГорбоГори», в тому числі – крамниці, фермерської кав'ярні та інтернет-магазину дасть підприємцям доступ до цільових ринків; корчування дерев та окультурення земельних ділянок під вирощування екологічної та органічної сільськогосподарської продукції та прокладання туристичних маршрутів стимулює нові виробництва та запровадження туристичних послуг;

	<p>3. підведення комунікацій до перспективних для створення кемпінгів ділянок дозволить започаткувати послуги розміщення та харчування автотуристів, побутові послуги;</p> <p>4. розбудова туристичної інформаційної інфраструктури сіл та прокладання туристичних маршрутів сприятиме створенню місцевого турпродукту;</p> <p>5. маркетинг території кластеру та його продукції створить додатковий попит;</p> <p>6. проведення навчання для підприємців і обслуговуючого персоналу вирішить проблему людських ресурсів,</p> <p>7. прийняття Стратегії розвитку кластера інституціалізує місцевий розвиток.</p> <p>Проект дозволить наростити місцевий валовий продукт, отримати додатковий дохід від обслуговування туристів і відпочиваючих і продажу їм місцевих продуктів, збільшити бюджетні надходження, залучити інвестиції. Для району це означає зменшення залежності від економіки Львова, створення умов для самодостатності.</p> <p>Реалізація проекту сприятиме розповсюдженню сучасних технологій збуту та просування продуктів і послуг, що виробляються під місцевим брендом (цифрового маркетингу), інноваційних методик стратегічного планування розвитку території та практик маркування та знакування туристичних маршрутів.</p> <p>Проект спрямований на створення як мінімум 70 робочих місць (у тому числі – 10 безпосередньо).</p> <p>Використання твердопаливних котлів і сонячної електростанції для виробництва електроенергії сприятиме оптимізації енергобалансу району. Перевагою проекту стане залучення учасників АТО до діяльності з реалізації його конкретних активностей, непрацюючих жінок до роботи в сфері обслуговування туристів.</p>
Актуальність проекту: обґрунтування	<p>Для розвитку кластеру необхідні збереження та покращення екологічного стану території завдяки її рекреаційному використанню (застосування альтернативних видів енергозабезпечення – сонячні електростанції, твердопаливні котли), впровадження моделей державно-приватного партнерства задля досягнення встановлених цілей.</p> <p>Проект безумовно сприятиме підтримці місцевих виробників продуктів і послуг, оскільки забезпечить їх необхідною інфраструктурою та оптимізує їх маркетингові зусилля.</p>

Джерело: інформація надана Департаментом агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації [180]

Додаток П

Таблиця П. 1

Учасники агротуристичного кластера «ГорбоГори»

№ п/п	Назва господарства	Вид діяльності	Дислокація	Прізвище, ім'я, по-батькові керівника
1	ФГ «Радвань-нова»	Вівчарство	с. Семенівка	Мільчевич Антон Антонович
2	ФГ «Мандзюк і К»	Рослинництво (150 га)	с. Поршна	Мандзюк Ігор Євгенович
3	ТзОВ «Карпатський водограй»	Рибництво	м. Пустомити	Габуда Олег Андрійович
4	ФГ «Кмітливість»	Рослинництво (28 га) Тваринництво (ВРХ)	м. Пустомити	Кметик Михайло Петрович
5	ФГ «Агротем»	Рослинництво (35 га) Тваринництво (ВРХ)	с. Селисько	Темчишин Олег Северинович
6	ФГ «Рекольт»	Рослинництво (190 га)	с. Нагоряни	Бабій Ігор Євстахович
7	ФГ «Західний Равлик»	Вирощування і переробка равликів	с. Солонка	Юськевич Іван та Ірина
8	ФГ «Соломея»	Органічне Рослинництво, тваринництво	с. Сокільники	Яремчук Татяна
9	ФГ «Флорина»	Рослинництво, Садівництво (8 га)	с. Шоломия	Майовець михайло Ярославович
10	ФГ «Надія»	Рослинництво (85 га)	с. Холодновідка	Ковальський Михайло Данилович
11	ФГ «Пургін»	Рослинництво (300 га)	сmt. Щирець	Пургін Валерій Олексійович
12	ФГ «Хоросно»	Рослинництво (290 га)	с. Хоросно	Соханчак Володимир Михайлович
13	ФГ «Фіалка»	Рослинництво (18 га)	м. Пустомити	Костур Василь Андрійович

Продовження табл. П. 1

14	ПАФ «Винниківська»	Рослинництво (800 га)	с. Чишки	Удуд Петро Іванович
15	ФОП «Мандзюк І.Є.»	Переробка с/г продукції	с. Поршна	Мандзюк Ігор Євгенович
16	ФОП «Вовк П.А.»	Овочівництво	с. Містки	Вовк Петро Андрійович
17	ФОП «Юськевич І.І.»	Вирощування равликів	с. Солонка	Юзькевич Іван та Ірина
18	ФОП «Нагірний Н.В.»	Рослинництво	с. Загіря	Нагірна Наталя Володимирівна
19	ФОП «Садова Н.В.»	Кондитерські вироби, виробництво напівфабрикатів	с. Містки	Садова Наталія Володимирівна
20	ФОП «Сененько І.Д.»	Роздрібна торгівля	с. Гірське, Миколаївський р-н	Сененько Ігор Дмитрович
21	ФОП «Мільчевич Г.В.»	Збут і переробка с/г продукції	с. Семенівка	Мільчевич Галина
22	ФОП «Ханас В.М.»	Рибна продукція	с. Хоросно	Ханас Віктор Михайлович
23	ФОП «Дмитришин І.І.»	Кондитерські вироби	м. Львів	Дмитришин Іннеса Іванівна
24	ТМ Медодай	бджільництво	с. Підберізці	Логвіненко Р.О.
25	ФОП «Тимчина О.М.»	Надання в оренду техніки, будівель	м. Пустомити	Тимчина Олег Миронович
26	Мандзюк Т.І.	Рослинництво	с. Поршна	Мандзюк Тарас Ігорович
27	Максисько-Кухар Т.Я.	Рослинництво	с. Семенівка	Максисько-Кухар Т.Я.
28	Кардашевський Р.С.	Рослинництво	с. Семенівка	Кардашевський Р.С.
29	Кардашевський С.Р.	Рослинництво	с. Семенівка	Кардашевський С.Р.
30	Темчишин О.О.	Рослинництво	с. Селисько	Темчишин Олег Олегович
31	Салій В.О.	Рибництво	с. Кротошино	Салій В.О.
32	Товт Ю.М.	Овочівництво	с. Солонка	Товт Ю.М.
33	ФГ «Малинівка» Вовк Ю.П.	Овочівництво	с. Містки	Вовк Юрій Петрович

Джерело: інформацію надав голова фонду, замовник проекту «ГорбоГори»
Древняк Зеновій Романович [178]

Додаток Р

Звіт про хід виконання проєкту секторальної підтримки «ГорбоГори» за 2019 рік [190]**Звіт****про хід виконання Проєкту секторальної підтримки «ГорбоГори» за 2019 рік.**

1. Кошти в обсязі **24749,37 тис.грн** надійшли на казначейський рахунок Фонду **22 жовтня 2019 р.**
2. Підготовано та затверджено план використання бюджетних коштів, зареєстровано в органах держказначейства. Активовано рахунок 35242140001413 за кодом програми 2751270 в УДКСУ Личаківського р-ну м.Львова .
3. Проведено засідання Робочої групи з координації Проєкту:
 - **10 жовтня 2019 р.** м.Пустомити, відділ АПР РДА.
 - **7, 11 листопада 2019 р.**, Солонківська ОТГ.
4. Проведена координаційна нарада з спостережною радою кластеру **23 жовтня 2019 р.**, Департамент АПР ОДА.
5. Проведено **3** стратегічні сесії:
 - **20 листопада** – с.Солонка
 - **22 листопада** – с.Липники
 - **26 листопада** – с.Семенівка
6. Оголошено відкриті торги в системі Прозорро на придбання **6** одиниць автотранспорту і спецтехніки на загальну суму **8401,6 тис.грн.** (Розділ 3 бюджету «Обладнання та витратні матеріали»). **Торги не відбулися** через відсутність заявок (5 одиниць) і ненадання повного пакету документів продавцем (мульчер).

Оголошено **повторні торги** на **2** одиниці транспорту (автомобіль для розвезення овочів, мікроавтобус туристичний) на суму **1540,0 тис.грн.** Торги відбулися. Придбано автомобіль Peugeot Partner **389,0 тис.грн** (економія проти бюджету склала **211.0 тис.грн**). Інший переможець конкурсу – фірма «Флагман-

Продовження дод. Р

Авто» зобов'язань що до підписання договору і поставки мікроавтобуса Fiat Talento **не виконала**.

7. Придбано 3 од. оргтехніки на загальну суму **23 ,285 тис.грн.** (Розділ 4 «Утримання офісу проекту»).

8. Виконано передбачені графіком роботи:

- розроблення і введення в експлуатацію інтернет-портал **horbohory.com.ua**, за що оплачено **39,44 тис.грн** (Розділ 5 «Послуги та інші витрати»).

- розробка бренду і бренд-буку - **25,0 тис.грн** і подача заявки на реєстрацію – **3,6 тис.грн** (розділ 5)

- розроблення проекту туристичних маршрутів **8,0 тис.грн.** (розділ 5)

- оплата наданих юридичних послуг **35,5 тис.грн.** (розділ 1).

- виготовлення пакету рекламної продукції **48,8 тис.грн** (розділ 5).

9. Проведена робота з **організації проектування об'єктів будівництва (ТІЦ, кемпінги «Агросадиба» і «Місто Майстрів».** Прийняті рішення ОМС щодо:

- розробки детального плану території нової ділянки під кемпінг «Агросадиба» в с.Раковець, за пропозицією Солонківської ОТГ.

- передачі ділянок під будівництво ТІЦ (с.Липники) і кемпінгу «Місто Майстрів» (с.Винява) у постійне користування Фонду (скасовані рішення про передачу зазначених ділянок спільному комунальному підприємству, яке ліквідоване).

10. Проведено **3** навчання-тренінги з агротуризму (**8 лютого** – «Озерний край», **3 грудня** – с.Раковець, **12 грудня** – СДЦ «Фермерська країна»).

11. **Підписано Договір про співробітництво** облдержадміністрації, департаменту АПР облдержадміністрації, Солонківської ОТГ, Семенівської сільради, Фонду підтримки будівництва і СОК «ГорбоГори» щодо реалізації Проєкту від **26 грудня 2019 р.**

12. Залишок невикористаних коштів в сумі **23497,15 тис.грн** відповідно до вимог чинного бюджетного законодавства переказано до державного бюджету. Відновлення фінансування Проєкту очікується в **березні-травні 2020 р.**

Голова Фонду

З.Древняк

Продовження дод. Р

**Річний звіт про використання коштів
Проекту «Розвиток сільського підприємництва та інфраструктури
туристичного кластера "ГорбоГори"»**

№№	Витрати	За рахунок державного бюджету				
		2018 рік загальна вартість		2019 рік загальна вартість		
		планова	фактична	планова	фактична	економія
1	2	3	4	5	6	7
1	заробітна плата співробітників		59478,00	760500,00	521027,99	239472,01
2	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування		16776,00	214500,00	110563,16	103936,84
3	винагорода за угодами цивільно-правового характеру (у тому числі податки та інші пов'язані збори) на юридичний супровід, землевпорядкування, технічний нагляд тощо.			150000,00	35500,00	116500
4	придбання автомобіля для розвозки овочів			600000,00	389000,00	211 000,00
5	витрати на придбання оргтехніки (комп'ютери тощо)			25500,00	23285,00	2 215,00
6	розроблення проекту туристичних маршрутів			8000,00	8000,00	0,00
7	розроблення бренду та брендбуку			50000,00	25000,00	25 000,00
8	затвердження та реєстрація бренду			12000,00	3600,00	8 400,00
9	розроблення та запуск інтернет-порталу		9860,00	39440,00	39440,00	0,00
10	розроблення та випуск пакету друкованої реклами			100000,00	48802,80	51 197,20
11	витрати на семінари/конференції/с/тренінги			60000,00	48000,00	12 000,00
	Разом		86 114,00	2 019 940,00	1252218,95	767721,05

Голова Фонду

Древняк З.Р.

Додаток С

**Анкетне опитування учасників агротуристичного
кластера «ГорбоГори»**

Анкета

Шановні керівники господарств!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, яке проводиться з метою інноваційного розвитку агротуристичного кластеру «ГорбоГори». Результати опитування також будуть використані для обґрунтування рекомендацій направлених на розвиток агротуризму у Львівській області!

Просимо Вас дати відповіді на запитання анкети!

1. Назва Вашого господарства

2. Адреса Вашого господарства
район _____
місто, село, смт. _____
моб.тел./e-mail _____/_____
3. В якому році засноване Ваше господарство?

4. Яку організаційну форму діяльності має Ваше господарство?

5. Чи маєте Ви освіту в обраній галузі професійної діяльності?
 так;
 ні.
6. На виробництві якої продукції спеціалізується Ваше господарство? _____
7. Яку площу займає Ваше господарство (га) _____? В тому числі:
рілля _____ га;
сінокіс _____ га;
пасовище _____ га;
ставки (водойми) _____ га.
8. Скільки всього осіб працює у Вашому господарстві?

9. Чи впроваджуєте Ви інновації у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції?
 так;
 ні.
10. Чи ведете Ви співпрацю з органами місцевої влади?
 так;
 ні.
11. Чи є подібні господарства у Вашому населеному пункті?
 так;
 ні.
12. Чи співпрацюєте Ви з іншими господарствами?
 так;
 ні.

Продовження дод. С

13. Чи є конкуренція зі сторони інших господарств щодо категорії виробництва аналогічної сільськогосподарської продукції?
- так;
 - ні.
14. З якого року Ви є учасником агротуристичного кластеру «ГорбоГори»?
- _____
15. Які найпривабливіші місця для відпочинку є поблизу Вашого господарства (природні, історико-культурні та інші)?
- _____
- _____
16. Чи входить ваше господарство в агротуристичний маршрут?
- так;
 - ні.
17. Яку продукцію пропонує туристам Ваше господарство?
- _____
18. Які агротуристичні послуги пропонує туристам Ваше господарство?
- _____
19. В яку пору року є найбільший наплив туристів у вашому агротуристичному кластері.
- зима;
 - весна;
 - літо;
 - осінь;
 - ваш варіант _____
20. Які фактори найбільше стримують розвиток агротуризму на селі?
- економічні;
 - правові;
 - соціальні;
 - культурні;
 - демографічні;
 - інфраструктурні;
21. Які промоції та інформаційні ресурси застосовуєте для популяризації Вашого господарства у сфері агротуризму? _____
- _____
22. Які види реклами є ефективними для просування агротуризму на селі?
- Інтернет;
 - ярмарки;
 - буклети;
 - тур фірми;
 - особисті контакти;
 - Ваш варіант _____.
23. Яку частину від загального доходу Ви отримуєте від участі в агротуристичному кластері (вказати у %)?
- _____
24. Яка вікова категорія туристів переважає в агротуристичному кластері «ГорбоГори»?
- діти до 16 років;
 - 17-25;
 - 26-35;
 - 36-50;
 - більше 50 років;

Продовження дод. С

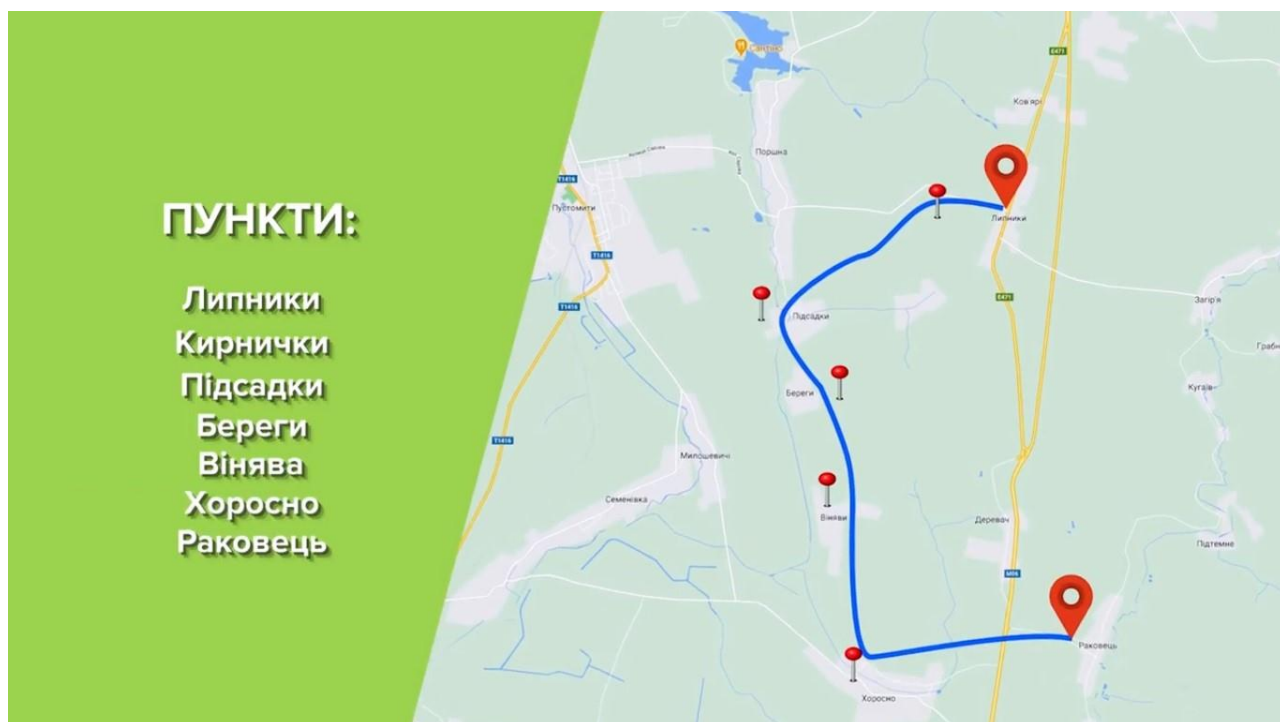
25. Який відсоток вітчизняних та іноземних туристів відвідують Ваше господарство?
- Вітчизняні - _____%;
- Іноземні - _____%.
26. Яку кількість туристів Ви приймаєте за рік _____ осіб?
27. Чи збільшується їх кількість в порівнянні з минулими роками, на скільки %?
- так, на _____%;
- ні, на _____%.
28. Чи залучаєте Ви місцевих мешканців та/або туристів до сільськогосподарських робіт на засадах агротуризму?
- так;
- ні.
29. Чи плануєте Ви розширювати свою діяльність в агротуристичному кластері «ГорбоГори»?
- так;
- ні.
30. Що на Вашу думку потрібно зробити для успішного розвитку агротуристичного кластеру «ГорбоГори»? Які інновації ви пропонуєте?

Дякуємо за відповіді!!!

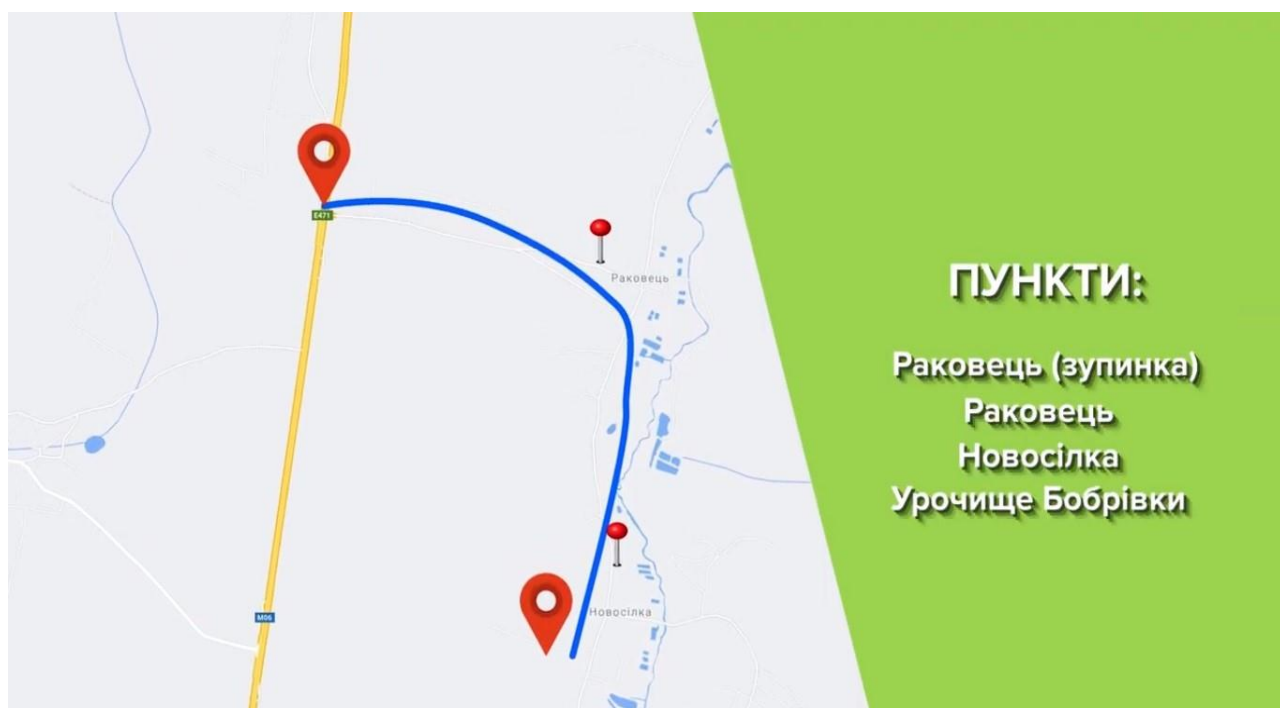
Додаток Т

Пішохідні маршрути в агротуристичному кластері «ГорбоГори» [178]

Пішохідний маршрут №1

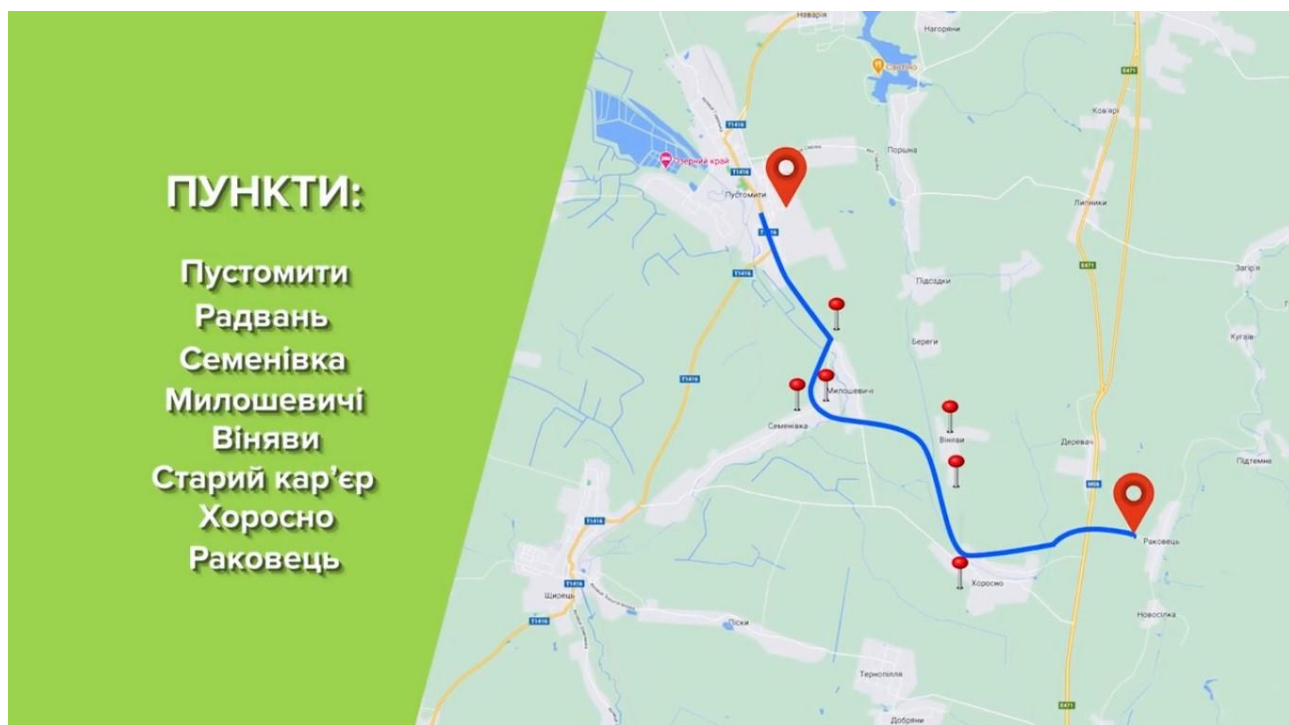
Пішохідний маршрут №2

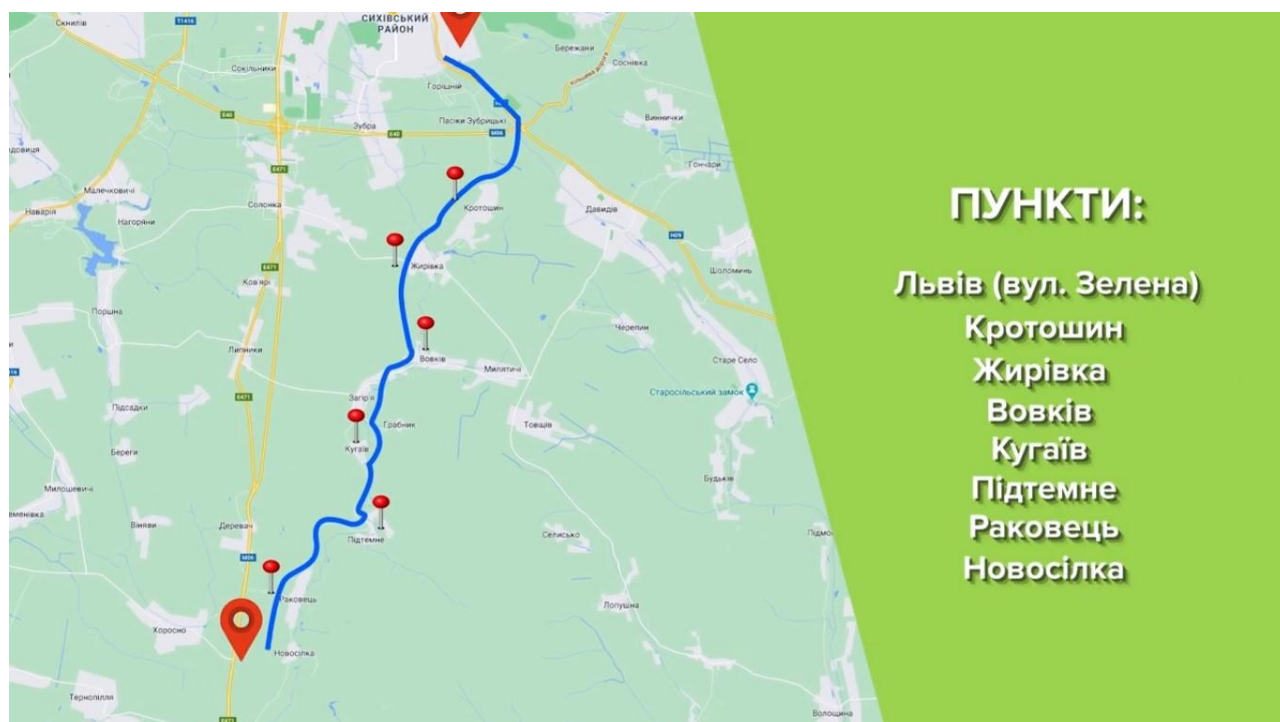
Додаток У

Велосипедні маршрути в агротуристичному кластері «ГорбоГори» [178]

Велосипедний маршрут №1

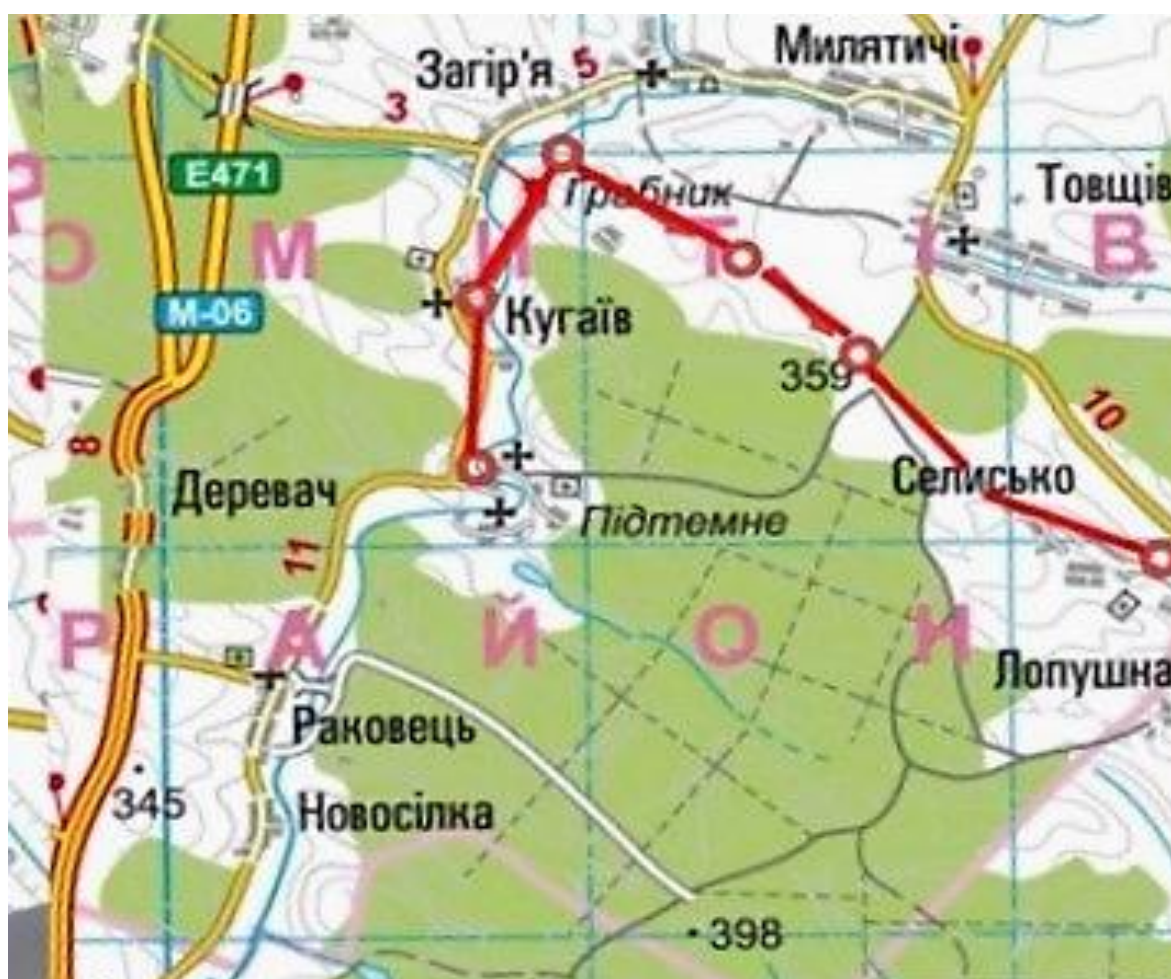
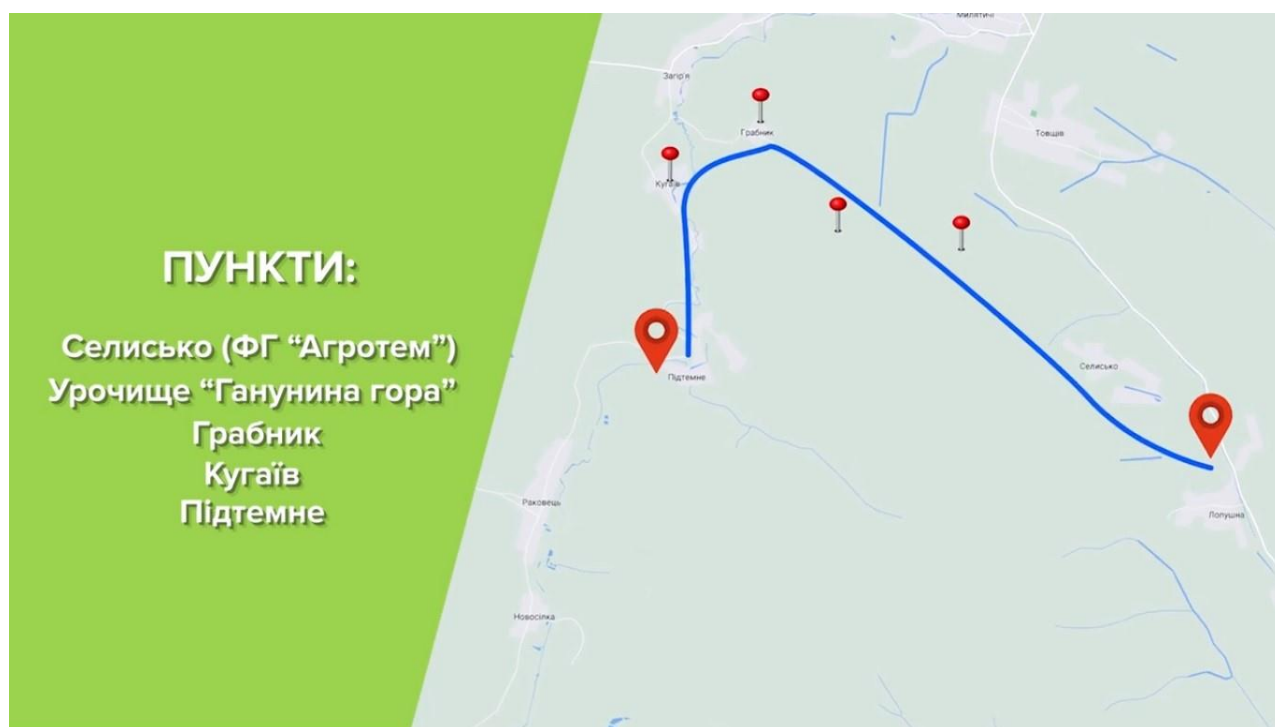

Велосипедний маршрут №2

Додаток Ф

Кінний маршрут в агротуристичному кластері «ГорбоГори» [178]

Додаток Х

Етнографічно-екологічний кластер
сільського туризму «Бойківські газди» [182]

Ідея кластеру. Об'єднання учасників сільського туризму для створення нового туристичного продукту на Сколівщині.

Мета кластеру. Кластер сільського туризму Сколівського гірського району направлений на розвиток краєзнавчо-етнографічного, екологічного та відпочинкового туризму на базі співпраці сільських садіб та міні-готелів, закладів харчування, виробників традиційної та екологічної продукції, самодіяльних фольклорних груп, природоохоронних та історико-охоронних установ.

Кластер пропонує:

- Відпочинку у традиційних бойківських садібах.
- Смакування традиційними бойківськими стравами.
- Дегустування і придбання екологічної продукції гірського краю.
- Цікаве дозвілля на традиційних забавах і святах, місцевих фестинах.
- Місцеві сувеніри, відвідування народних умільців та майстер-класи.
- Оздоровлення і омоложення за народними рецептами (чаї-купелі, апітерапія, фітотай).
- Мандрівки заповідними місцями Національного природного парку «Сколівські Бескиди» (полювання, пралесі, водоспади, скелі, печери, зубри).
- Ознайомлення з історією бойківського етносу та відвідання унікального дерев'яно наскельної фортеці «Тустань».
- Заняття різними видами активного туризму: гірськолижний, трекінг, кінний, водний, велосипедний.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

- - садіби, кватери, відпочинкові комплекси
- 1 - садіба «Надія», с. Нижнє Синьовиднє
- 2 - садіба «У Дем'янів», м. Сколе
- 3 - садіба «Тустанське Підгороддя», с. Підгороддя
- 4 - садіба «Орестіна», м. Сколе
- 5 - садіба «Зелемін», с. Тухла
- 6 - готельний комплекс «Швагри», с. Орявчик
- 7 - садіба «Під лісом», с. Корчин

■ - кафе, готельно-ресторанні комплекси

- 1 - відпочинковий дір «Калинка», с. Тухла
- 2 - готельно-ресторанний комплекс «Вівчарик»
- 3 - ліувально-розважальний комплекс «Золота форель»
- - місце виробництва екологічних продуктів
- 1 - ТМ СОК «Бескиди», м. Сколе
- 2 - Козача ферма, с. Тухла

● - природні рекреаційно-туристичні атракції

- 1 - гора Парашка (1268,5 м н.р.м.)
- 2 - водоспад Кам'янка
- 3 - водоспад Туркало на р. Велика Річка
- 4 - Кинь (Тишівницькі) Скелі, с. Тишівниця
- 5 - Ямльницькі скелі, с. Ямльниця
- 6 - місце зимівлі зубрів, с. Майдан
- 7 - адміністрація НПП «Сколівські Бескиди»

▲ - історико-культурні рекреаційно-туристичні атракції

- 1 - Державний історико-культурний заповідник «Тустань (Урицькі скелі)», с. Урич
- 2 - Меморіал Українських Січових Стрільців на горі Мавківа, с. Тухла
- 3 - пам'ятник Захару Беркуту, с. Тухла
- 4 - пам'ятний знак в урочищі Колодає при в'їзді в м. Сколе
- 5 - музей писанки у с. Орявчик
- 6 - майстерня народного майстра Юрія Гечі (різьба по дереву)

Пропонувані туристичні заняття та фестини:

- мандрівки екологічними стежками і туристичними маршрутами НПП «Сколівські Бескиди»
- велотуризм, водний туризм
- гірськолижні заняття (зимовий відпочинок)
- Фестиваль української середньовічної культури «Ту Стань!», с. Урич
- Фестиваль «Сколефест», м. Сколе

Готельний комплекс «Швагри», с. Орявчик

Садіба «Тустанське Підгороддя», с. Підгороддя

Садіба «У Дем'янів», м. Сколе

Садіба «Грська Річка», с. Корчин

Садіба «Надія», с. Нижнє Синьовиднє

Садіба «Зелемін», с. Тухла

Готельно-ресторанний комплекс «Вівчарик»

Відпочинковий дір «Калинка», с. Тухла

Садіба «Орестіна», м. Сколе

Ліувально-розважальний комплекс «Золота форель»

Етнографічно-екологічний кластер сільського туризму «Бойківські газди»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД:

Управління туризму та курортів ЛОДА
Наталія Табака – начальник управління
тел./факс: +38 032 261-39-19,
e-mail: tourism@loda.gov.ua

Відділ рекреації Сколівської РДА
Степан Павлюк – начальник відділу рекреації
тел. +38 096 6126337, e-mail: Pavliuk@ukr.net

Сколівський районний Центр зайнятості
Іванна Тимоцько – директор
тел. +38 096 4327133, e-mail: tymotiv@ukr.net

Львівський центр сільського зеленого туризму
Юрій Зінько – голова Центру, тел. +38 050 9598847
e-mail: zinkoyuriy@gmail.com

Наскельна фортеця «Тустань» (Урицькі скелі)

Зубри в НПП «Сколівські Бескиди»

Екологічна продукція ТМ СОК «Бескиди»

Традиційні бойківські страви

Водоспад Кам'янка

Гора Парашка

Відпочинок на природі

Козача ферма Двох Катерин

Прогулянки на конях

Вечорниці у відпочинковому дворі «Калинка»

Бойківські Газди

Девіз кластеру:
«До бойківської криниці і в гори по розуму»

Львівська область
СКОЛІВСЬКИЙ РАЙОН

ДЛЯ КОНТАКТІВ:

Віталій Дем'ян – Головний менеджер етнографічно-екологічного кластеру сільського туризму «Бойківські Газди»
тел. +38 067 7878188, e-mail: skoledem@lva

Інформаційна підтримка кластеру
Мирослава Багрінєць (ГО «Імпульс»)
тел. +38 03251 22560, +38 067 9035295,
e-mail: impuls_bagrnets@ukr.net

Додаткова інформація:
Сколе – активний відпочинок в Карпатах:
<http://www.skole.com.ua>

Додаток Ц

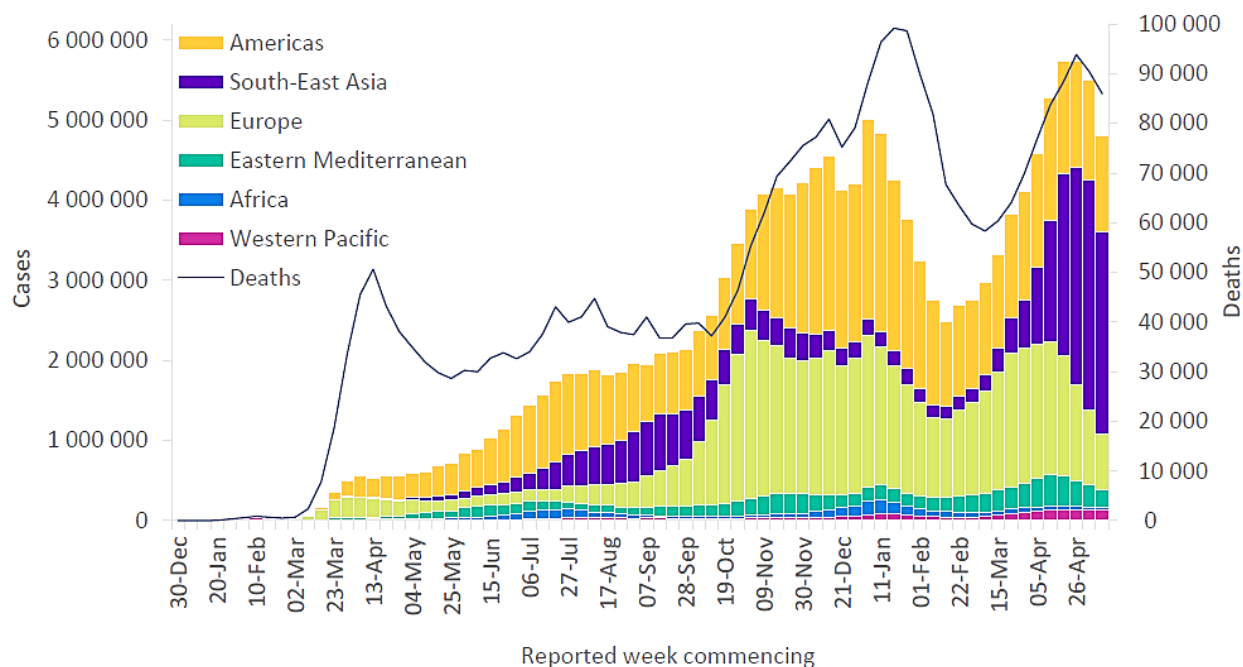
Туристичний кластер «Львівське опілля» [184]

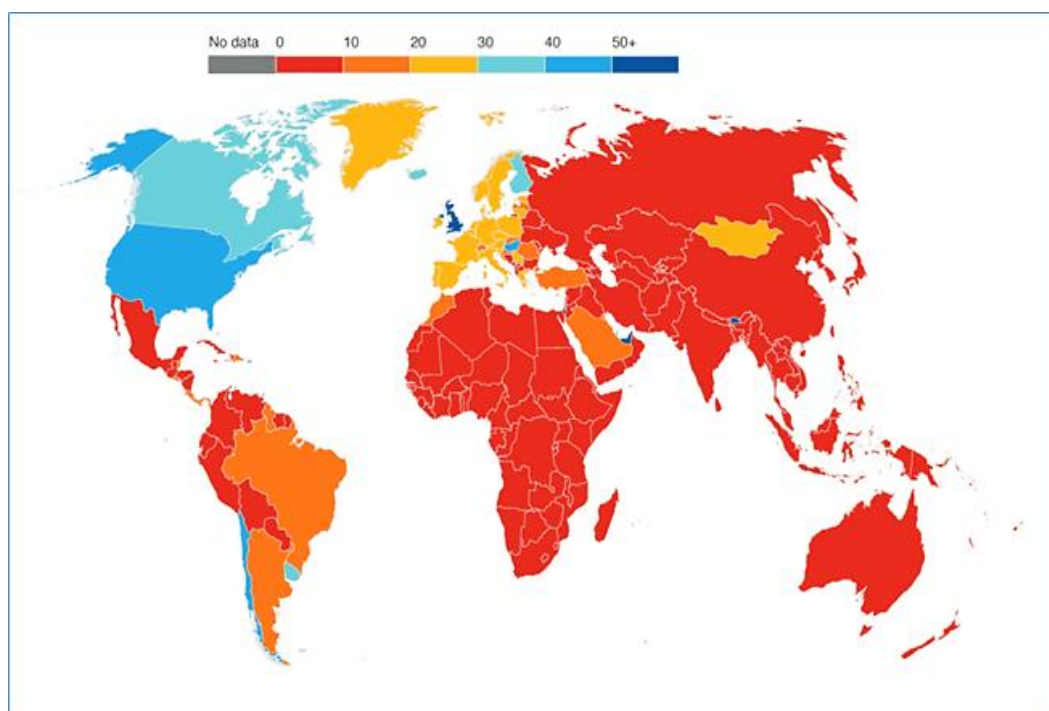
Додаток Ш

Динаміка розповсюдження COVID-19 у світі та частка вакцинованого населення

Figure 1. COVID-19 cases reported weekly by WHO Region, and global deaths, as of 16 May 2021**

а) Підтверджені випадки COVID-19, про які щотижня повідомляли представництва ВООЗ у регіонах та глобальні смертні випадки (станом на 16 травня 2021 року) [155]

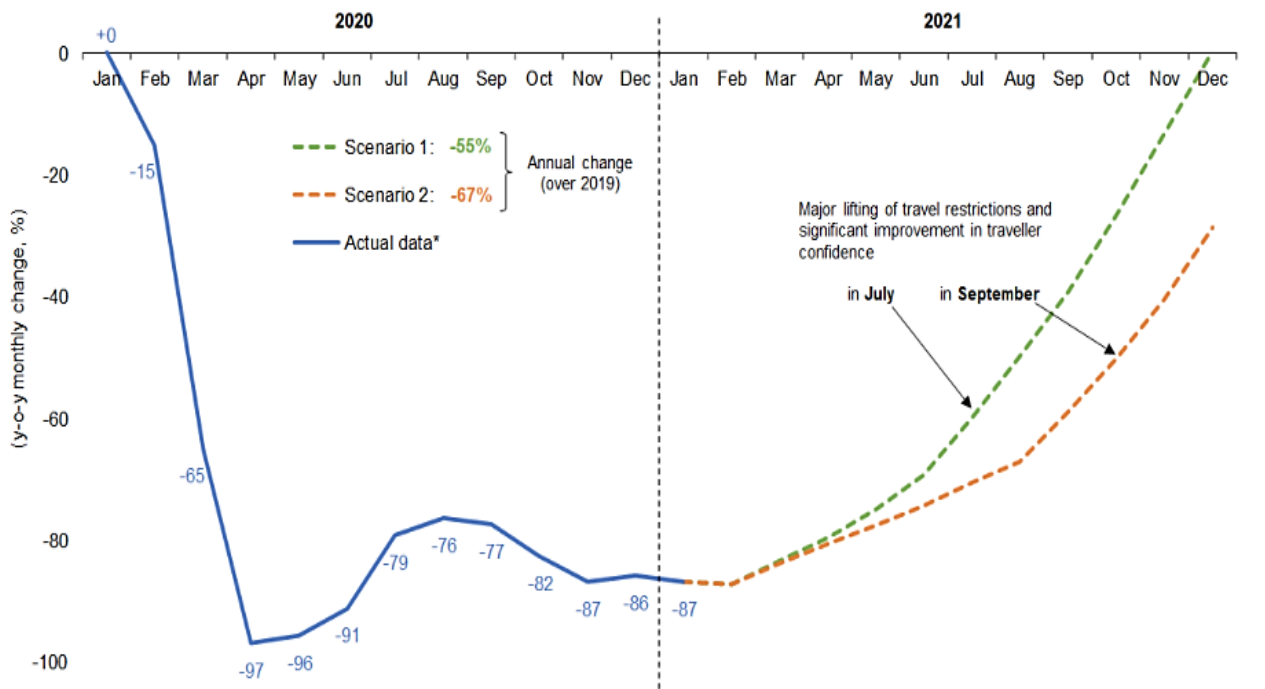

б) Частка вакцинованого населення у різних країнах світу станом на кінець квітня 2021 року, % [163]

Додаток Ш

Міжнародні туристичні прибуття в 2020 році та сценарії для 2021 року за даними Всесвітньої туристичної організації (зі змінами по місяцях, %) [160]

International Tourist Arrivals in 2020 and Scenarios for 2021 (y-o-y monthly change, %)

Source: UNWTO

* Actual data is preliminary and based on estimates for destinations which have not yet reported monthly results.

(Data as of March 2021)

Міжнародний туризм та COVID-19:

- На 1 млрд. менше прибулих міжнародних туристів;
- Втрата загального обсягу експортних доходів від міжнародного туризму на 1,3 трлн \$;
- Від 100 до 120 мільйонів прямих туристичних робочих місць під загрозою.

Додаток Ю

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Статті у наукових фахових виданнях України***

1. Липчук В. В., Дидів І. Б. Значення агротуристичного підприємництва у розвитку сільських територій в Україні. *Вісник Львівської комерційної академії: серія економічна*. 2013. Вип. 43. С. 96-100 (*особистий внесок: авторка дослідила роль і значення агротуризму в Україні як основи розвитку сільських територій та соціальної сфери села*).
2. Дидів І. Б. Кластерна форма організації агротуристичного підприємництва. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2014. № 21 (2). С. 184-189.
3. Дидів І. Б. Діяльність та розвиток агротуризму у Львівській та Івано-Франківській області. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2016. №23 (1). С. 119-123.
4. Дидів І. Б. Підприємницькі засади розвитку агротуризму. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2019. № 26. С. 146-150.

Статті у наукових закордонних фахових виданнях

5. Lypczuk V., Kotliński W., Dydiv I. Wykorzystanie zasobów agroturystyki w regionie Karpackim Ukrainy. *Gospodarka I finanse. Współczesne wyzwania rozwoju społeczno-ekonomicznego Polski i Europy*. Kielce, 2015. No 6. P. 147-158 (*особистий внесок: авторка навела приклади диференційованого оцінювання агротуристичної діяльності з урахуванням інтегрального показника розвитку агротуризму*).

Матеріали науково-практичних конференцій

6. Дидів І. Б., Липчук В. В. Розвиток агротуристичного підприємництва в Україні та перспективи інтеграції на міжнародний ринок. *Сучасні тенденції розвитку туризму та індустрії гостинності: Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Донецьк, 13-14 листопада 2013 р.)*. Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського, 2013. С. 116-119. (*особистий внесок: авторка охарактеризувала сприятливі умови розвитку агротуристичного підприємництва та перспективи виходу на міжнародний ринок*).
7. Липчук В. В., Дидів І. Б. Сучасний стан і перспективи розвитку агротуристичного підприємництва в Україні. *Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності*

агропромислового виробництва розвитку сільських територій: матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму: (м. Львів, 18-20 вересня 2013 р.). Львів: Львівський національний аграрний університет, 2013. С. 281-285 (особистий внесок: авторка дослідила сучасний стан та перспективи розвитку агротуризму в Україні).

8. Дидів І. Б. Збільшення туристичних потоків в агротуристичні підприємства завдяки рекламі в системі маркетингу. *Реклама: інтеграція теорії та практики: тези доповідей VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2014. С. 45-47.*

9. Липчук Н. В., Дидів І. Б. Мотивація відпочинку у сфері сільського зеленого туризму. *Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23-24 жовтня, 2014 р.). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2014. С. 36-37 (особистий внесок: авторка дослідила та охарактеризувала мотиви відпочинку у селі).*

10. Дидів І. Б. Становлення агротуризму та його роль у розвитку українського села. *Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій: матеріали тез XV Міжнар. наук.-практ. форуму Львівського національного аграрного університету (м. Дубляни, 24-26 вересня 2014 р.). Львів, 2014. С. 115-121.*

11. Дидів І. Б. Агротуристичний вектор розвитку сільських територій Івано-Франківщини. *Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 15 грудня 2017 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. Ч. 1. 128 с.*

12. Дидів І. Б. Агротуристична діяльність, як засіб захисту та збереження навколишнього середовища. *Забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, можливості, перспективи: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16-17 лютого 2018 р.). Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 77-79.*

13. Дидів І. Б. Агротуризм як перспективний напрям відродження села. *Використання й охорона земельних ресурсів: актуальні питання науки та практики: матеріали II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Львів, 16 травня 2018 р.). Львів: Львівський національний аграрний університет, 2018. С. 71-73.*

14. Дидів І. Б. Соціально-економічне значення сільського зеленого туризму. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Kraków, 17 czerwca 2019 r.). Kraków: OP «Europejska platforma naukowa», 2019. Tom 2. S.12-14.*

15. Дидів І. Б. Основні засади розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 18-19 жовтня 2019 р.). Львів: ЛДУФК ім. І. Боберського, 2019. С. 48-50.

16. Дидів І. Б., Хомич Н. П. Привабливість відпочинку у сільському зеленому туризмі. *Регіональні особливості розвитку невиробничої сфери економіки України: збірник тез Міжнар. наук. інтернет-конф.* (м. Харків, 21-22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 58-59 (*особистий внесок: авторка навела переваги вибору відпочинку міського населення у сільських зелених садибах*).

17. Дидів І. Б. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області. *Сучасний рух науки: матеріали тез X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, що присвячена головній місії Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience» – прокласти шлях розвитку сучасної науки від ідеї до результату (м. Дніпро, 2-3 квітня, 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 376-381.

18. Дидів І. Туристична привабливість Львівщини. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій: матеріали XXI Міжнар. науково-практ. форуму* (м. Дубляни, 22 – 24 вересня 2020 року). Львів: ННБК «АТБ», 2020. С. 109-113.

19. Дидів І. Б., Дидів А. І. Оцінка екологічних впливів туристичної діяльності на навколишнє середовище. *Географія та туризм: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди: (м. Харків, 26 лютого, 2021 р.)* / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 74–81 (*особистий внесок: авторка визначила ступінь впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище*).

20. Dydiv I. Assessment of tourist and recreational potential of Lviv region. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference* (March 12, 2021, Vilnius, Republic of Lithuania) European Scientific Platform. Vilnius, 2021. Vol. 3. P. 161-163. DOI 10.36074/scientia-12.03.2021.

Додаток Я

**ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

пр. В. Чорновола, 57, м. Львів, 79020, тел. факс (032) 255-50-62,
www.loda.gov.ua, e-mail: apr@loda.gov.ua, Код ЄДРПОУ 38557602

від 17.05 2021 року

№ 01-31/5

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
Дидів Ірини Богданівни**

Представлені Дидів Іриною Богданівною науково-методичні розробки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження щодо удосконалення механізмів функціонування підприємництва у сфері агротуризму розглянуто і схвалено департаментом агропромислового розвитку Львівської облдержадміністрації. Пропозиції автора впроваджуються у вигляді таких рекомендацій:

- нових методичних підходів до створення та розвитку агротуристичних кластерів у Львівській області;
- розробки і реалізації стратегії підтримки та розвитку агротуризму у фермерських господарствах Львівської області.

Результати досліджень є обґрунтованими з науково-прикладних і методичних позицій, мають практичне значення для забезпечення підтримки та розвитку агротуризму у Львівській області об'єктами господарювання та можуть застосовуватись при розробці департаментом проектів та програм з питань розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Дидів Ірини Богданівни.

Директор

Тетяна ГЕТЬМАН

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ОБСЛУГОВУЮЧИЙ КООПЕРАТИВ

«ГОРБОГОРИ»

вул. Радванська, 5, с. Милошевичі, Пустомитівський район, Львівська область, 81162

24.05.2021 № 3

ДОВІДКА

про впровадження результатів
дисертаційної роботи Дидів Ірини Богданівни
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук за спеціальністю
08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Довідка видана Дидів Ірині Богданівні про те, що розроблені нею рекомендації та пропозиції застосовані у діяльності агротуристичного кластера «ГорбоГори». Розробки автора використані у стратегічному плануванні розвитку території агротуристичного кластеру «ГорбоГори», підтримці місцевих виробників продуктів та послуг, створенні нових агросадиб, маркуванні пішохідних та велосипедних туристичних маршрутів.

Запропонований Дидів Іриною Богданівною новий комплексний підхід розвитку кластеру агротуризму має велике прикладне значення та може бути впровадженим в інших регіонах України у яких розвивається агротуризм.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Дидів Ірини Богданівни.

Голова кластеру

Антон МІЛЬЧЕВИЧ

Львівський національний
аграрний університет

108-01/2-1150
27.05.2021/

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
старшого викладача кафедри туризму Дидів Ірини Богданівни
«Розвиток агротуризму як форми підприємницької діяльності на селі»
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Видана Ірині Дидів про те, що результати її дисертаційного дослідження за темою «Розвиток агротуризму як форми підприємницької діяльності на селі» використовуються в навчальному процесі Львівського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Курортна справа», «Організація готельного господарства», «Туристичне краєзнавство», «Рекреалогія та рекреаційні комплекси світу», «Економіка туристичних підприємств».

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Дидів Ірини Богданівни.

Проректор з наукової роботи
д.е.н., доцент

Ігор ЯЦІВ

Завідувач кафедри туризму
к.е.н., доцент

Роман ДУДЯК

УКРАЇНА
 ЖОВКІВСЬКА МІСЬКА РАДА
 ВІДДІЛ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
 80300, м. Жовква, вул. Львівська, 37, ЄДРПОУ 43958584, тел.8 (03252) 21 236
 e-mail: vkitzhovkva@ukr.net

04.06.2021р. № 161

ДОВІДКА
 про впровадження результатів дисертаційної роботи
 поданої на здобуття наукового ступеня
 кандидата економічних наук
 Дидів Ірини Богданівни

Представлені Дидів Іриною Богданівною науково-методичні розробки, матеріали та практичні рекомендації дисертаційного дослідження щодо удосконалення механізмів функціонування підприємництва у сфері агротуризму розглянуто і впроваджено у практику управлінської і господарської діяльності Жовківської територіальної громади Львівської області.

На основі проведених досліджень автором обґрунтовано та запропоновано нові підходи до створення агротуристичних кластерів, що дасть можливість ефективніше використати туристично-рекреаційних ресурси територіальної громади, залучити нові інвестиції, покращити інфраструктуру, а в цілому підвищити добробут громадян.

Результати досліджень є обґрунтованими з науково-прикладних і методичних позицій, мають практичне значення для забезпечення підтримки та розвитку агротуризму Жовківської територіальної громади Львівської області.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту кандидатської дисертації Дидів Ірини Богданівни.

В.о.начальника відділу культури,
 молоді та спорту Жовківської міської ради

Н.Полоцька